

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

DISERTAČNÍ PRÁCE

**Společnost pro obnovu Lidic ve vztahu k ústředním i místním úřadům
státní správy a ve vztahu k ideologii komunistické strany
v období 1945/6–1960**

*The Society for the Renovation of Lidice in the interrelationships with the central and local
offices of the state administration and in the interrelationship with the Ideology of the
Communist Party in the years 1945/46–1960*

Mgr. Pavla Bechnerová

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Školitel: prof. PhDr. Jiří Pokorný, CSc.

Studijní program: České a československé dějiny

2016

Prohlašuji, že jsem disertační práci na téma *Společnost pro obnovu Lidic ve vztahu k ústředním i místním úřadům státní správy a ve vztahu k ideologii komunistické strany v období 1945/6-1960* vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Kladně dne 27. června 2016

.....

podpis

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych chtěla poděkovat za velkou trpělivost svému školiteli, panu prof. PhDr. Jiřímu Pokornému, CSc. a paní archivářce Mgr. Květě Hrnčířové za první impuls k bádání nad Společností pro obnovu Lidic. Rovněž bych chtěla poděkovat pracovníkům všech archivů, kteří mi byli nápomocni, zejména pak těm ze Státního okresního archivu v Kladně. V neposlední řadě velké díky patří mé rodině a přátelům za podporu a pochopení.

ABSTRAKT

Disertační práce se zabývá Společností pro obnovu Lidic v letech 1945–1960 a zároveň ji zasazuje do širšího rámce dějin tohoto období. Po úvodním teoretickém vstupu je vymezen vztah Společnosti k Lidicím, v němž je důležité rozlišovat staré a nové Lidice, a je představeno vnímání obce prostřednictvím básnických textů. Hlavní část práce, opřena především o archivní prameny a dobový tisk, je nejprve zaměřena na problematický vztah Společnosti pro obnovu Lidic k úřadům státní správy a na vymezení jejího základního poslání, a to poskytnout nový domov navrátilivším se lidickým a ležáckým obyvatelům. Následně je pozornost zaměřena na vliv komunistické ideologie, který byl v případě Společnosti Lidic a nových Lidic silně medializován a využíván. Zde je nově interpretován prostřednictvím základních organizací jak Komunistické strany Československa, tak Národní fronty a následně je pak analyzován na příkladech ideologicky významných témat. Práci uzavírá úvaha o místu, které náleží novým Lidicím v kolektivní paměti.

KLÍČOVÁ SLOVA

Společnost pro obnovu Lidic, nové Lidice, lidické ženy, národní výbor, centralizace, komunistická ideologie, básnická tvorba, paměť

ABSTRACT

This dissertation deals with The Society for the Renovation of Lidice in years 1945–1960 and shows its place in a wider history context. After introduction part the relationship between The Society and village Lidice is defined, but in this case it is very important to make a difference between old and new, post-war Lidice. Both of them were represented in a poetry, which is brought to attention then. The main part of dissertation, which results in the first place from the archive materials and post-war press, deals with problematic interrelationships between The Society and offices of a state administration and with a specification of a main purpose of The Society, which was a granting new homes for Lidice and Ležáky returned citizens. Then it is explained an influence of the Communist Party and its ideology on The Society and Lidice and it newly takes base on description of local basic organizations of the Communist Party and National Front and on an analyse of ideologically important topics. A final reflection deals with a place of new Lidice in a collective memory.

KEYWORDS

The Society for Renovation of Lidice, new Lidice, women of Lidice, national committee, centralization, communist ideology, poetry, memory

Seznam použitých zkratek

ABS – Archiv bezpečnostních složek

APS – Archiv Poslanecké sněmovny

NA – Národní archiv

SOA – Státní oblastní archiv

SOkA – Státní okresní archiv

KNV – Krajský národní výbor

KSČ – Komunistická strana Československa

MAV – Místní akční výbor

MNV – Místní národní výbor

ONV – Okresní národní výbor

ROH – Revoluční odborové hnutí

SČSP – Svaz československo-sovětského přátelství

SPOL – Společnost pro obnovu Lidic

ÚRO – Ústřední rada odborů

ZNV – Zemský národní výbor

Obsah

1. ÚVOD	10
1.1. Východiska	10
1.2. Struktura práce.....	12
2. PRAMENY A LITERATURA	14
2.1. Archivní prameny	14
2.2. „Nelidická“ literatura.....	16
2.3. Nejnovější literatura o Lidicích	18
2.4. Magisterské a bakalářské diplomové práce	21
2.5. Společnost pro obnovu Lidic v představených publikacích	23
2.6. Současná publicistika aneb Jak psát o Lidicích?	23
3. VYMEZENÍ DOBOVÉHO A IDEOLOGICKÉHO KONTEXTU	27
4. ČEŠTÍ BÁSNÍCI O LIDICÍCH	33
4.1. Východiska	33
4.2. Lidové písně	36
4.3. Lidice v básních českých autorů.....	38
4.3.1. Pomsta – V. Nezval a F. Halas.....	38
4.3.2. Krůpěje slz i skřivani píseň - Petr Kříčka, Jaroslav Seifert a Jaroslava Málková ..	39
4.3.3. Příběh – dokument: Jiří Kolář, Karel Šiktanc a Václav Hons.....	40
4.3.4. Příběh – jedna z nich: Helena Leflerová	44
4.3.5. Příběh – velké odhodlání: Marie Uchytlová	47
4.3.6. Job Františka Hrubína	48
4.4. Shrnutí – motivy s přesahem	50
5. OZNAČUJÍCÍ VERSUS OZNAČOVANÉ	51
5.1. Společnost pro obnovu Lidic	51
5.2. My, lidické ženy	52

5.3.	Lidice staré a nové	56
6.	MÍSTO SPOLEČNOSTI VE STÁTNÍ A VEŘEJNÉ SPRÁVĚ.....	58
6.1.	Počáteční nejasnosti.....	59
6.1.1.	Vymezení kompetencí.....	59
6.1.2.	Stavební záměr kontra realita.....	61
6.2.	Místní národní výbor Lidice	64
6.2.1.	Národní výbory v Československu	65
6.2.2.	Okolnosti vzniku Místního národního výboru Lidice	68
6.2.3.	(Ne)obyčejné problémy (ne)obyčejné vesnice	74
6.2.4.	Vztah ke Společnosti	82
6.3.	Úřady v nadřazeném vztahu ke Společnosti	82
6.3.1.	Helena LEFLEROVÁ	82
6.3.2.	František Knor.....	84
6.3.3.	Ministerstvo vnitra	90
6.3.4.	Zemský a Krajský národní výbor v Praze	92
6.3.5.	ONV	96
6.3.6.	Vina a trest – důsledky pomalé výstavby.....	98
7.	PRÁVO ŽÍT V (NOVÝCH) LIDICÍCH.....	106
7.1.	Dáti nový domov	106
7.2.	Zákon č. 208/1948	110
7.3.	„Ohledně toho baráčku“ aneb Malý epilog k velké.....	117
8.	VLIV KOMUNISTICKÉ STRANY	119
8.1.	Akční výbor NF v Lidicích.....	119
8.2.	ZO KSČ Společnosti pro obnovu Lidic.....	129
8.3.	ZO ROH Společnosti pro obnovu Lidic	134
8.4.	Společné rysy představených organizací.....	137

9.	NA CESTĚ K SOCIALISMU.....	139
9.1.	Vzorce ideologického boje	139
9.1.1.	V táboře pokroku a míru	139
9.1.2.	Drahý soudruhu, ... ještě neochly naše slzy	144
9.1.3.	Vztah k Němcům.....	148
9.2.	V nových Lidicích	151
9.2.1.	Kantýna a jiné živnosti	151
9.2.2.	Družstvo Výstavba	153
9.2.3.	Zvláštní lidé.....	155
9.3.	Církev v Lidicích	158
9.3.1.	Kostel	159
9.3.2.	Katolická akce v Lidicích.....	160
9.4.	JZD v Lidicích	162
10.	NOVÉ LIDICE JAKO MÍSTO PAMĚTI	166
	ZÁVĚR.....	170
	SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	175
	SEZNAM PŘÍLOH	186

1. ÚVOD

„Aby – až se zas navrátíme
mohly jsme v Lidicích spokojeně žít –
A nejsou-li, my si je postavíme
Lidice byly a musí být!“¹
Helena Leflerová (Básně, 1946)

1.1. Východiska

Úvodní verše Heleny Leflerové, jedné z nejčinnorodějších a politicky nejaktivnějších lidických žen, vystihly velice působivě, proč vůbec vznikl hlavní objekt předkládaného výzkumu, tedy *Společnost pro obnovu Lidic*.² Zahrnují v sobě také podstatného aktéra („my“), o nějž především šlo, a tím byly ženy z Lidic, které se vrátily z koncentračního tábora, a také postupně vypátrané děti. Budou-li za tento návrat hovořit čísla, pak se vrátilo 143 žen ze 196 a 17 dětí z 98 z Lidic a 2 dívky ze 13 ležáckých dětí. „*Lidice budou žít*“, toto heslo, které je také v úvodním čtyřverší obsaženo, se stalo světoznámé díky provolání v Británii ustaveného spolku *Lidice shall live*. Vzala si je za své široká světová i československá veřejnost a stejně tak československá exilová politická reprezentace, jejíž někteří členové se v Británii zapojili do hnutí *Lidice shall live* a postavili se za přípravu obnovy zničené obce. Po skončení války na základě oficiálního rozhodnutí první vlády obnoveného státu tedy vznikla *Společnost pro obnovu Lidic* jako veřejnoprávní organizace, které náleželo specifické místo v tehdejších postupně centralizovaném státním mechanismu. Z praktického hlediska, tedy z hlediska uskutečňování záměru obnovit zničenou obec, vyvstávaly postupně nejrůznější problémy a objevovaly se ještě hluboko v 50. letech. Ukončení primárního výzkumu, jehož výstupem byla má diplomová práce, pro mne však neznamenovalo zavřít dveře za tímto tématem, které ve mně nadále vyvolávalo otazníky.³ Ty ale ani na prostoru diplomové práce zodpovězeny být nemohly.

¹ LEFLEROVÁ, Helena. *Lidice, domov můj. Básně*. Praha 1946, s. 17.

² V celé práci užívám důsledně i pro zkrácené označení Společnosti pro obnovu Lidic velké počáteční písmeno, tedy Společnost, abych odlišila původní význam tohoto slova, který je v této práci také užít. Původní název měl znít *Společnost pro obnovu Lidic a Ležáků*, o čehož bylo nakonec upuštěno.

³ ŠTĚPÁNKOVÁ, Pavla. *Společnost pro obnovu Lidic (1945) 1946–1959*. Brno, 2006. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav.

Výstup z diplomové práce byl také otištěn ve formě studie v Časopise Matice moravské: ŠTĚPÁNKOVÁ, Pavla. *Společnost pro obnovu Lidic, 1946–1959*. ČMM 127 (2008), 1.

Někteří čtenáři mohou namítnout, že už o Lidicích bylo napsáno mnohé. Od roku 2007, kdy jsem obhájila svou diplomovou práci, se samozřejmě objevilo zejména několik zdařilých, rovněž absolventských prací, které se z různých hledisek Lidic dotýkají, a několik kratších příspěvků. Asi nejpádňější protiargument bude spojen s aktuálně vydanou monografií *Lidice. Zrození symbolu* Vojtěcha Kyncla, zdařilou a obsáhlou, v níž se samozřejmě autor také nevyhnul poválečným dějinám Lidic i samotné Společnosti., jejíž činnost zejména v rámci stavební problematiky dostatečně představil. Přesto si troufám tvrdit, že i tato práce stále aspiruje navzdory řečenému na to rozšířit a doplnit pomyslnou historiografickou mozaiku o nových Lidicích.

Společnost pro obnovu Lidic nikdy neexistovala *per se*, byla součástí mnohých struktur, jejichž kompetence se překrývaly a členstvím ve Společnosti se někdy jejich zájmy stávaly protichůdnými. Zejména mne i nadále udivovalo, jakým způsobem byla Společnost pro obnovu Lidic začleněna do tehdejších struktur úřadů státní i místní hierarchie, ale také do života navrátilých se lidických žen a dětí, stejně jako ony zasahovaly do její existence. Tyto spletité vztahy s sebou přinášely za prvé otázky postoje těchto úřadů ke Společnosti a za druhé jejich vazeb na komunistickou stranu a ideologii, protože takový vztah jsem předpokládala vzhledem k pevné pozici, jakou zejména v prvních pěti letech své existence měla, i vzhledem k vazbě na ministerstvo vnitra vedené komunisty; přestože z prvního výzkumu zaměřeného spíše na popis její činnosti velké stranické zatížení nevyplývalo, a pokud ano, pak spíše z veřejných projevů, jejichž autorkami byly také představitelky nových Lidic.

Pokud předchozí výzkum spíše konstatoval existenci Společnosti a zmapoval některé zákonem jí svěřené úkoly v letech 1945–1960, je mým cílem ptát se tedy po místu, jež bylo Společnosti v tehdejší správě i společnosti dáno, a po hranicích tohoto imaginárního prostoru, jenž byl vnějšími zásahy postupně minimalizován. Dále se budu zabývat tím, jakou měrou byl tento prostor, sdílený Lidicemi i Společností, prostoupen komunistickou ideologií a kdo sem tuto ideologii přinášel. Jednalo se o bezděčnou, tedy vlastně přirozenou, nebo záměrnou implementaci? Stála za tím Společnost pro obnovu Lidic sama, tudíž její funkcionáři? Nebo ty úřady, s nimiž dennodenně přicházela do styku? Nebo v tom svou roli hráli i zaměstnanci Společnosti a samy „lidické ženy“, a nešlo pouze o zásah „shora“? Právě tento široký „lidický“ prostor se stal průnikem zájmů mnoha veřejných institucí v nejširším slova smyslu a v neposlední řadě také obyčejných lidí, celé československé společnosti, která se cítila být

oprávněna komentovat, chválit, ale i kritizovat postup stavebních prací i interpretaci lidického odkazu.

1.2. Struktura práce

Společnost pro obnovu Lidic představuje ve své době jedinečnou státní instituci – její existence započala a končila rozhodnutím státu, který v ní viděl zpočátku funkční nástroj k výstavbě Lidic a k péči o lidické obyvatele. Záběr její činnosti byl skutečně široký, přestože její základní charakteristika a některé specifické oblasti byly mnou již osvětleny, jeví se mi jako nutné některé důležité body podrobit nové analýze, nikoliv ve světle nových závratných zjištění, jako spíše jejich zasazení do širšího kontextu. Mám v tomto případě na mysli zejména hlavní povinnost této instituce, a sice poskytnout domov přeživším lidickým a ležáckým obyvatelům.

Práce je rozdělena do kapitol, jejichž sled je přizpůsoben primárnímu rozdělení do tří částí, ač nejsou v obsahu přímo vyznačeny. V první třetině práce se věnuji ukotvení Společnosti pro obnovu Lidic do širšího kontextu současného bádání i publicistiky věnovaných Lidicím a ozřejmění místa, které Lidicím v dobovém diskurzu náleželo jak v rámci užívaných označení, tak v rámci samotné doby, v níž Společnost působila a v níž Lidice získávaly nové zatížení své symboliky. Toto zatížení pramenilo z ideologie, troufám si tvrdit, že socialistické (nebo lidově-demokratické) a až pak komunistické. Sem jsem zařadila také básnické obrazy, které od zničení Lidic do konce 70. let vznikly. Tato literární komparace ale není samoúčelná, důvod volby právě básnických skladeb, ačkoliv o Lidicích byly napsány i prózy a dramatické texty, spočívá ve vědomí daleko širší recepce těchto textů, které byly při různých příležitostech přednášeny či otiskovány v novinách, časopisech nebo v různých brožurách. Tyto básně byly daleko více známy, a proto mají své opodstatněné místo v tehdejší veřejném povědomí. Druhým důvodem pro zařazení poezie byla otázka využití specifických motivů, které jsem se snažila interpretovat i v rámci neuměleckých textů úřední a publicistické povahy. Tento literárně komparativní vstup je určitým prologem pro hlavní část práce.

Stěžejní část výzkumu byla rozdvojena směrem ke vztahům k ústředním či místním úřadům státní správy a ke vztahu k ideologii komunistické strany, protože se však tyto dvě pomyslné cesty mnohokrát zkřížily, nelze je považovat za plně oddělitelné. Mé tázání po místě Společnosti pro obnovu Lidic bude zodpovězeno ve druhé třetině práce, která je věnována postihu hierarchie, v níž bylo Společnosti přisouzeno vstupovat do vztahů určených

na základě zákonných ustanovení. V rámci toho jsem svou pozornost upřela na představení nejdůležitějších institucí – protihráčů Společnosti v těchto vztazích. Provázanost všech aktérů byla pro ni zcela určující. Například snahy o nezávislý dohled se nemohly stoprocentně zdařit, neboť všechny zúčastněné subjekty byly zároveň jmenovány členy Společnosti, nebo jejich zástupci (např. lidické ženy) byli členy jako fyzické osoby. Od tohoto popisu vztahů ve veřejné (státní) správě se odvíjí poslední třetina práce.

Tu propojuje téma života v nových Lidicích, určovaného diskusemi uvnitř institucí a organizací i vytváření prostoru těchto nových Lidic. Týkalo se definování práva na nový dům i progresu v politickém životě obce. Ve třetí části jsem daleko více akcentovala diskurz vytvářený nejen Společností, ale zejména samotnými ženami, jejichž názory předkládané veřejnosti byly vnímány jako směrodatné. Důvodem k přihlídnutí k těmto veřejně prezentovaným výpovědím byla jejich samozřejmá náležitost ke Společnosti, neboť všechny ženy byly ze zákona jejími členkami (po dosažení plnoletosti také děti) a některé z nich byly voleny do správního výboru. Na příkladech dílčích témat, vnímaných ať pozitivním způsobem (plán na zbudování jednotného zemědělského družstva), nebo více či méně negativním (zneužití Lidic ke svému prospěchu, církev), demonstrují právě druhý směr hlavního výzkumu, a sice opakované zapojení ideologie do obrazu Lidic a Společnosti. Na to přímo navazuje část zabývající se explicitně vyjadřovanými politickými názory (mírová propaganda, Západ kontra Východ, vztah k německému národu či Sovětskému svazu). Práci pak uzavírá úvaha nad tím, jaké místo náleží novým Lidicím v kolektivní historické paměti v období zejména 50. let, protože do místa paměti zvaného Lidice by měly rovněž patřit také ony, i když se po určitou dobu zdálo, že z ní budou vytlačeny nebo že z jejich historie budou některé příběhy vymazány.

2. PRAMENY A LITERATURA

2.1. Archivní prameny

Pramenná základna pro výzkum lidické problematiky je rozsáhlá, některé fondy jsou zpřístupněny celé, některé ještě ne – například rozsáhlý *fond Okresního národního výboru v Kladně* je v současné době pomalu inventarizován.

Nejrozsáhlejším zdrojem zcela určitě zůstává fond *Společnost pro obnovu Lidic 1945–1959* ve Státním okresním archivu Kladno zahrnující rozsáhlý materiál od spisové agendy po výstřížkový archiv.⁴ Zachovala se agenda mapující nejen institucionální život Společnosti (zápisy ze schůzí, činnost jednotlivých odborů), ale také písemnosti zachycující stav pátrání po lidických dětech, čilý styk se zahraničím, propagační práci, státní dohled, spolupráci s ONV v Kladně, publikační činnost aj. Fond *Místní národní výbor Lidice*, uložený tamtéž, obsahuje archiválie od založení výboru v roce 1945 do roku 1990 a v mnohém doplňuje předchozí fond, což je dáno provázaností obou subjektů. Nejzajímavější částí z tohoto fondu se pro předkládaný výzkum jeví zápisy ze schůzí pléna, rady a veřejných schůzí, fond obsahuje samozřejmě i spisovou agendu přímo se dotýkající samotné Společnosti a také její likvidace, která se národního výboru bytostně dotýkala. Oba fondy ale nastavují neúplné zrcadlo dění v Lidicích v prvních dvou letech, neboť zápisy z veřejných schůzí všech lidických občanů začaly být vedeny až koncem roku 1946, v případě členského shromáždění Společnosti až ve druhé půli roku 1947. Jejich uspořádání provedla Květa Hrnčířová, která se rovněž badatelsky o Lidice zajímá.⁵

V kladenském archivu mi byly zpřístupněny, ač nejsou zinventarizovány, dva fondy sice rozsahem spíše úsporné, zato z hlediska využití pro tuto práci velmi důležité. Jedná se o *ROH – Závodní rada Společnosti pro obnovu Lidic a Ležáků (1948–1957)* a fond *KSČ – Základní organizace Společnosti pro obnovu Lidic a Ležáků (1949–1953)*. Významně je doplňuje třetí fond *Národní fronta – místní akční výbor Lidice (1949–1953)*. Posledním fondem z tohoto okruhu je fond *ZO KSČ Lidice (1966-71)*, který však obsahuje i některé dílčí materiály z 50. let, bohužel se materiály ze schůzí KSČ nezachovaly v plném rozsahu od roku 1948. Archivní materiály v nich uspořádané významně doplňují obraz o Společnosti pro obnovu

⁴ V pozn. aparátu používám pro tento fond zkratku SPOL.

⁵ Např. HRNČÍŘOVÁ, Květa. Dostavba národní kulturní památky Lidice. *Slánský obzor*, 2007, 15, s. 130–135. HRNČÍŘOVÁ, Květa. Barnett Stross a Lidice Shall Live. *Slánský obzor*, 2011 [vyd. 2012], 19, s. 79–87.

Lidic i o Lidicích zejména přelomu 40. a 50. let minulého století. Mnohé informace, jež bylo možné odtud načerpat, se ukázaly být jedinečné zejména z hlediska optiky aktérů těchto organizací.

V Národním archivu v Praze (NA) jsou deponované fondy vzešlé z činnosti institucí nadřízených Společnosti nebo Místnímu národnímu výboru v Lidicích. V roce 1946 byl na ministerstvu vnitra zřízen referát L, náplní práce jeho zaměstnanců bylo dohlížet především na výstavbu nových Lidic a pátrat po možných přeživších obyvatelích Lidic, Ležáků, Javoříčka a Ploštiny (fond *Ministerstvo vnitra I – referát L*), za dva roky ale došlo k jeho zrušení, většina dosavadní agendy přešla přímo pod Presidium ministerstva vnitra. Obsahuje především spisovou agendu. To, co činí z tohoto fondu rovněž neopominutelný pramen, je skutečnost, že mnohý listový materiál vyměňovaný mezi zmíněnými subjekty byl v opisech předáván právě také referátu L, a pokud některé písemnosti z prvních třech let jejich činnosti nebyly založeny ve spisových složkách Společnosti nebo lidického národního výboru, je velmi pravděpodobné, že bude možné je najít zde.

V jedné části fondu *Ministerstva vnitra II – Noskově archivu*, který zahrnuje nejružnější agendu z let působení Václava Noska jako ministra vnitra, tedy v rozmezí let 1945–1953, je možné dohledat některé jednotliviny týkající se Lidic, ale také celý jeden karton zahrnující veškeré záležitosti samotné Společnosti pro obnovu Lidic.

Výstavba Lidic podléhala nejvyššímu zájmu a dohledu státu, není tedy divu, že postup výstavby, přesun kompetencí a i samotné zrušení Společnosti se projednávalo na Ústředním výboru KSČ (NA, fond *KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, sekretariát 1954–1962*) a na schůzích předsednictva vlády (NA, fond *Úřad předsednictva vlády, běžná spisovna*).

Po celou dobu a zároveň v mnohých organizacích spjatých s Lidicemi figuruje generální tajemník Společnosti František Knor. Vzhledem k tomu, jakým způsobem měl možnost především v počátcích ovlivňovat chod lidických záležitostí, se nabízela otázka jeho pozice na ministerstvu vnitra. V Archivu bezpečnostních složek (ABS) ve sbírce *Personálních spisů zaměstnanců ministerstva vnitra* existuje jeho osobní spis vedený pod archivním číslem 2613/10. Jedná se o záznamy jeho pracovních přemístění v rámci úřadů státní správy. Ze stejných důvodů jsem také prošla spis Heleny Leflerové vedený po dobu jejího mandátu v národním shromáždění, je uložený v Archivu Poslanecké sněmovny (APS).

Jak už jsem zmínila na počátku této kapitoly, v depozitáři kladenského archivu uložený rozsáhlý fond *Okresního úřadu – Okresního národního výboru Kladno*, který by pravděpodobně mnohé body více osvětlil, není prozatím celý zpřístupněn, v současné době již ale byla naštěstí zahájena inventarizace. Díky vstřícnosti zdejších archivářů mi bylo umožněno nahlédnout do některých materiálů pocházejících z roku 1947, a to ještě pouze z části, na základě dochovaných elenchů a korespondenční evidence.

Agenda spojená s chodem Společnosti, přeneseným dozorem nad postupem prací na lidickém staveništi či fungováním ONV v Kladně se dochovala rovněž ve fondech *Středočeský krajský národní výbor 1949–1990 (SOA Praha)* a *Zemský úřad Praha 1918–1949 (NA)*, stejně jako přímo fondy „lidické“ obsahují materiál vzešlý z provenience okresního národního výboru, dokonce často mají i založené spisové složky k jednání s ONV, bylo tedy možné se k jeho vlivu na chod Společnosti vyjádřit.

2.2. „Nelidická“ literatura

Přestože tato práce vychází především z archivního výzkum a publikací, jež se k historii Lidic vážou, bylo samozřejmě nezbytné opřít se o odbornou literaturu zabývající se dílčími problémy, k nimž jsem hlavní objekt svého výzkumu musela vztáhnout. Na tomto místě se zmíním o zásadních pracích, které se staly metodologickou i faktografickou oporou pro zasazení Společnosti pro obnovu Lidic do doby a struktur, v nichž existovala.

V prvé řadě je nutné zmínit publikace a studie, jejichž práce mi napomohly orientovat se ve spleti správního vývoje 2. poloviny 40. let a následujícího desetiletí, který procházel občas téměř nepostřehnutelnými změnami. Jedná se o dnes již základní příručku Zdeňky Hledíkové, Jana Janáka a Jana Dobeše *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost* (NLN 2005) a studie Vladimíra Štroblíka *Vývoj místních a městských národních výborů na území České republiky (1945-1990)* (AČ 2001). Doplnily je další stati například Hany Malurové a Zdeňka Jiráka (SOA Břeclav 1994) či dobový příspěvek Josefa Kolejky (SPFFBU 1954) k tradicím národních výborů.

Jedním z cílů této práce je pochopení a popsání vlivu komunistické ideologie na Společnost pro obnovu Lidic, k tomuto dílčímu tématu, které však prostupuje mnohými texty „lidického“ diskurzu, je nutné také doplnit zakotvení v době „šťastného věku“ řečeno slovy Vladimíra Macury. K tomu mi pomohly práce historiků zabývajících se spíše sociálními dějinami jako Lenky Kalinové *Východiska, očekávání a realita poválečné doby. K dějinám české*

společnosti v letech 1945–1948 (Academia 2012), *Společenské proměny v čase socialistického experimentu* (Academia 2007) a také *Sovětizace sociálního státu* Jakuba Rakosníka (FF UK 2010) a studie německého historika Petera Heumose „*Vyhrňme si rukávy, než se kola zastaví*“. *Dělníci a státní socialismus v Československu 1945–1968*. (ÚSD 2006). Přínosná je také dvoudílná rozsáhlá studie Karla Kaplana *Proměny české společnosti (ÚSD AV ČR 2007 a 201)*. Neméně důležitá je pak řada *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu* vydávaná Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR (Dokořán 2003–2010).

Proto nelze také opomenout zásadní práce věnující se této době z hlediska politických dějin a rozkrývání praktik komunistické strany. Samozřejmě mám na mysli práce Karla Kaplana, ačkoliv bych chtěla na tomto místě vyzdvihnout zejména publikaci *Národní fronta 1948–1960* (Academia 2012), která zároveň obsahuje edici dokumentů a díky níž jsem více pronikla do tajů této specifické instituce. Jeho typická touha nezamlčet nic a podat „zprávu“ o době komunismu se odráží ve všech jeho dílech, některá z nich dále cituji. Druhým pohledem, snažícím se vůči Kaplanovi alespoň trochu vymezit, jsou *Osudové únorové dny* Václava Vebera (NLN 2008). K nim musím přiřadit práci německé historičky Christiane Brenner, která ve své krátké studii *Cesta k Únoru 1948. Teze k výzkumu soudobých dějin* (2006) předznamenala svůj rozsáhlý výzkum, jehož výstupem byla mne velice inspirativní publikace *Mezi Východem a Západem* (Argo 2015), kde na základě diskurzivní analýzy některých fenoménů (T. G. Masaryk, I. republika, Mnichov, povstání 1944 a 1945, Němci, antifasismus apod.) vystavěla obraz recepce reprezentace části tehdejší společnosti.

Ženskou problematiku 50. a 60. let velice zdařile reflektují práce Denisy Nečasové, které se zaměřují nejen její genderovou charakteristiku, ale tak účelové zásahy komunistické strany do postavení žen ve společnosti i jejich ženských organizací. Zejména pro komparaci praxe lidického národního výboru s jinými národními výbory z hlediska emancipace žen je přínosná studie *Ženy vedouc obec. Příspěvek k proměně poúnorové československé společnosti* (2011), dále pak její dvě studie o ženských organizacích *Výbory žen při místních národních výborech – pokus komunistického vedení o novou etapu „ženského hnutí“ v Československu* (Dokořán 2010) a ze sborníku *Vyvláštěný hlas* (SLON 2015) musím jmenovat jak její práci *Organizace žen v letech 1945–1989*, tak příspěvek jedné z editorek tohoto sborníku Hany Havelkové, která definovala v souvislosti s komunisty ovládanou emancipační politikou termín

vyvlastnění, příspěvek nese název *(De)centralizovaná genderová politika: Role Státní populační komise*.

Nezastupitelnou úlohu v interpretaci doby zejména 50. let představuje dosud nepřekonaný *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)* Vladimíra Macury (Academia 2008). Jeho neotřelého vhledu do doby komunismu prostřednictvím kulturně-literárních analýz si cenili i Petr Koura a Pavlína Formánková, kteří s dalšími kolegy sestavili edici dokumentů ke kampani organizované k politickému procesu s Miladou Horákovou a spol. s názvem *Žádáme trest smrti!* (ÚSTR 2008). Vlastní archivní dokumenty uvedli rozsáhlejší studií, v níž interpretují rozsah této kampaně, zaměřují se nejen na oficiálně požadované projevy široké veřejnosti, ale také na ty nesouhlasné, jejichž autoři svým postojem projevili velkou statečnost.

V rámci poslední kapitoly, kde se zabývám vztažením nových Lidic k fenoménu kolektivní paměti, jsem své uvažování opřela samozřejmě o základní úvahy Pierra Nory *Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire* a jmenuji alespoň některé další zajímavé studie, které jsem explicitně využila pro potřeby této kapitoly, jako například Erica Hobsbawma (1983), Jana Assmanna (1995) či z českých autorů Doubravky Olšákové (2012) nebo publikaci *Česká paměť* (Academia 2014), zde je pak zásadní pojednání Miroslava Hrocha. Ač se pojetí konstituování paměti a míst paměti v jejich pojetí v něčem odlišuje, shodují se na její jejich proměnlivosti závislé na mnohých faktorech, přičemž v případě nových (ale i starých) Lidic platí zejména ideologická podmíněnost. A jako poslední jmenuji publikaci francouzské historičky Françoise Mayer *Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita*. (Argo 2009), jejíž přístup k české paměti vztažené ke komunismu je velice přínosný

2.3. Nejnovější literatura o Lidicích

Vejde-li návštěvník Památníku Lidice do recepce muzea, případně navštíví-li webové stránky této státní příspěvkové organizace, seznámí se s většinou současné knižní produkce věnované Lidicím a dalším obcím podobně postiženým za druhé světové války.⁶ Jedná se především o publikace plk. Eduarda Stehlíka *Lidice. Příběh české vsi* (V Ráji 2004) a *Lidická vzpomínání* (V Ráji 2007), obě knihy jsou popularizačními příručkami s bohatým fotografickým

⁶ Základní orientaci v bohaté umělecké i neumělecké produkci od nejstarších až do roku 2002 poskytuje příručka Jany Mariánkové *Lidice 1942 – 2002. Soupis publikací, dokumentů a uměleckých děl v rešerších domácích a zahraničních institucí* (Libice nad Cidlinou 2002).

doprovodem. Lidicím se věnují také autoři literatury faktu, zejména Přemysl Veverka, jeho knihy *Jak se chodí do Lidic* (Vega-L 2008) a *Poutníkův lidický průvodce* (Vega-L 2009) vzhledem k jeho některým románovým textům jsou psány na pomezí literatury faktu a beletrie a sám autor se tomu vyznává. Ve druhé jmenované představuje Lidice prostřednictvím postavy poutníka, který vypráví příběh lidických obyvatel a zároveň o něm „nahlas“ polemizuje se svým moudřejším alter egem. Čtivým způsobem zpracoval známější i méně známá fakta o Lidicích a v rámci poutníkových dialogů předešel čtenáři i zamyšlení nad osudem Lidic. Poválečnou historii obce v příznačně nazvané kapitole Vzkříšení a jeho stíny vykreslil budování obce i propagandistickou manipulaci s jejím odkazem. V závěrečné kapitole pak dovedl zejména vývoj lidického muzea, dnes Památníku Lidice, do současnosti. Ostatně spolupráce tohoto autora s jinými autory literatury faktu a historiky vyústila ve vydání knihy *Lidice! Přísně tajné! Speciál: Lidice* (Pražská vydavatelská společnost 2007). V kompozici krátkých statí jsou nabídnuty zásadní momenty celého lidického příběhu válečného i poválečného, který už následuje příkladu Eduarda Stehlíka a více podkřívá tuto pro mnohé Lidické nelehkou dobu. Zejména jsou hodnotné, ač popularizační formou napsané příspěvky Roberta Kvačka o odvolání Mnichovské dohody ze strany Velké Británie či Františka Hanzlíka o ohlasu lidické tragédie v USA.

O několik let mladší je publikace Stanislava Motla *Ozvěny lidické noci* (Eminent 2011), vydaná v edici *Cesty za oponu času*, kniha je koncipována jako cyklus „zapomenutých“ příběhů a „pátrání po vinících“, což samozřejmě se zřejmým záměrem evokuje až pikantní pozadí historie Lidic. Příběhy, které na rozdíl od P. Veverky autor představuje spíše klasickým přístupem, vyprávějí o událostech a činech lidí spojených nejen s Lidicemi (Anna Maruščáková, Václav Říha, František Saidl, Viktor Laš, Harald Wiesmann, Josef Horák a Josef Stříbrný a další), ale také s Ležáky nebo Leskovicemi. Motl při sběru materiálu zaznamenal vzpomínky některých pamětníků, nebo lépe spíše pamětnic lidické noci a poválečného života v nich a rovněž prošel mnohé archivy, jak dokládá alespoň seznam pramenů v závěru knihy. Kniha je značně subjektivizována autorovým vztahem k některým lidickým obyvatelům či svědkům, které v průběhu let zpovídal.

U jmenovaných autorů lze spatřit jednotný záměr předpokládané čtenářské recepce. Své bližší seznámení s Lidicemi povětšinou vnímají jako osudové setkání, které vyústilo v badatelský zájem o historii obce. Jejich ptaní po příčinách a následcích poválečného směřování obce směřuje spíše do roviny narativní, bez hlubší reflexe celé problematiky.

Nemohu opominout rovněž knižně vydané paměti nejmladší lidické ženy Jaroslavy Skleničkové, rozené Suchánkové, s názvem *Jako chlapce by mě zastřelili...* (Vega-L 2006, 2012 Úspěch této publikace dokládá i její vydání v angličtině a němčině a rozšířené vydání v češtině. Jaroslava Skleničková své vzpomínky zveřejnila vlastně až pod tlakem svých blízkých, dlouhou dobu nebyla své rodině schopná předat své zkušenosti, nakonec tedy vznikla jmenovaná kniha, která seznamuje čtenáře se životem autorky od jejího idylického dětství, přes události spojené s vyhlazením Lidic až po návrat do Československa a život v něm. Přestože se jedná o literaturu memoárovou, není možné jí upřít důležité místo v dostupné literatuře vztahující se přímo k Lidicím. O úspěchu knihy svědčí vydání pokračování *Vzpomínky mě stále tíží* (Vega-L 2016), jež vyšla letos v březnu. V mnohém však navazuje, nebo dokonce spíše rozšiřuje text původní. Pro předkládaný výzkum jsou důležité závěrečné kapitoly věnované návratu domů i recepci lidického odkazu a jeho zneužívání, a to podle názoru paní Skleničkové nejen v minulosti.

V uvedených publikacích se poválečnému osudu Lidic ze zcela pochopitelných důvodů nevěnuje velký prostor, protože autoři se nejvíce zaměřují na líčení okolností lidické tragédie. Přece jen ale na rozdíl od publikací vydávaných před rokem 1989 lze zaznamenat velký posun: některé aspekty poválečného osudu Lidic a zejména osudy do té doby opomíjených lidických obyvatel jsou již na stránkách těchto publikací reflektovány. Jedná se především o dobovou propagandu Lidic, konání mírových manifestací při výročích lidické tragédie a (ne)přijetí jediných tří navrátivších se lidických mužů.

Z odborných textů, jež nejsou závěrečnými pracemi (viz další podkapitola) a přímo zpracovávají poválečnou historii Lidic, lze jmenovat pouze dva autory, a sice Petra Kouru a nejnověji Vojtěcha Kyncla. Petr Koura napsal před čtyřmi krátkou studii a pro první část názvu svého příspěvku zvolil výmluvnou citaci z otištěného projevu lidických žen „*Byli to fašističtí vrazi podporovaní mezinárodním imperialismem*“ (MH 2012). Cílem jeho studie bylo analyzovat „*proměny interpretace lidické tragédie*“⁷ a symboliky Lidic, od nejranější válečné doby přes silně ideologicky zatížená 50. léta až do 70. let. Petr Koura se zaměřil nejen na vydané publikace či oficiální politický diskurz, ale také na projevy lidických žen, které jakožto, dnešními slovy řečeno, „mediálně známé“ osobnosti velice často vyjadřovaly

⁷ Viz pozn. 10. Citováno dle druhé části názvu studie.

v tisku své postoje k politické situaci a vůbec životu vymezeném socialistickými, na východ orientovanými hodnotami.

Vojtěch Kyncl svou monografii *Lidice* (Academia 2015, ale vyšla až letos v květnu) doprovodil výmluvným podtitulem *Zrození symbolu*. Skutečně rozsáhlá práce představuje důležitý posun v historiografii věnované Lidicím, těžiště a přínos práce spočívá zejména v prvním odborně pojatém uceleném pohledu na téma Lidic. Pro mne nebylo z časových důvodů lehké se k jeho publikaci vymezit. V. Kyncl si vytyčil velice těžký úkol, jeho přínos vidím zejména ve snaze celistvě uchopit téma Lidic a zasadit ho do široké prostorové perspektivy lidického okolí (tedy blízkých obcí a Kladna) i československého státu a v rámci časového horizontu postihl období od doby středověké po současnost. Zejména pak je důležité jeho bádání v německých archivech a jeho rekonstrukce poválečného vypořádání se s nacistickými zločinci. Přesto se v publikaci objevují dílčí chyby technického rázu, ale i faktografického. Považuji za důležité však zdůraznit, že oba se na Lidice díváme s podobným odstupem i s podobnými názory na mnohé dílčí aspekty vážících se k novým Lidicím.

2.4. Magisterské a bakalářské diplomové práce

Pokud publikací odborných nebo popularizačních není mnoho, za posledních deset let vznikl celkem úctyhodný počet prací absolventských věnujících se problematice Lidic a vznikají další, jedná se ve většině případů o práce přínosné, ráda bych upozornila na tři z nich.

Zejména je na místě vyzdvihnout velmi zdařilou magisterskou diplomovou práci Simony Pařízkové věnované příběhu asi nejznámějšího lidického muže popraveného na zahradě Horákova statku 10. června 1942 v Lidicích, faráře Josefa Štemberky, práci nazvala (UK 2008). S. Pařízková práci obhájila v roce 2008, kromě úvodní části věnované lidickému kostelu sv. Martina a několika kapitol popisujících život Josefa Štemberky je však z mého pohledu daleko důležitější vhléd do obrazu, který byl Štemberkovi přisouzen v uměleckých textech básnických, prozaických, dramatických i v lidovém povědomí. Velice podrobně je zde představen tento Štemberkův „život po životě“, jak Pařízková označuje specifický obraz lidického faráře, který se vytvořil v základních obrysech již záhy po jeho smrti a jehož přenášení stále pokračuje.⁸ Důležitá je rovněž předposlední kapitola věnovaná

⁸ PAŘÍZKOVÁ, Simona. *Lidický kněz Josef Štemberka*. Praha, 2008. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Husitská teologická fakulta, Katedra církevních dějin a práva, s. 123.

oceněním a vnímání tohoto kněze po roce 1989. Nedobrovolná smrt Josefa Štemberky zavedla podnět k pomalému utváření obrazu lidického mučedníka, který byl rozvíjen jak v umělecké literatuře, tak zejména v církvi, a to nejen katolické, i když právě její členové asi nejvíce usilovali a usilují o jeho beatifikaci, či dokonce kanonizaci. Právě tato poválečná recepce jeho osobnosti a interpretace textů, které ji nějakým způsobem uchopují, je přínosná pro možnou komparaci s podobně utvářeným druhým životem samotných Lidic.

Je nutné rovněž zmínit diplomovou práci Gabriela Havlůjové, která přistoupila ve své diplomové práci nazvané *Poválečný vývoj Lidic – pietní vzpomínky a život v nových Lidicích* (UK 2011) k tématu Lidic metodou orální historie i analýzou dobové tisku, rovněž se pokusila o uchopení Lidic v rámci kontextu paměti kolektivní i individuální, což právě v užitých přístupech orální historie mohla zúročit.

Tereza Kulková ve své bakalářské práci *Vyhlazení Lidic: proměny historické paměti po roce 1990* (VŠE 2014) zaměřila pozornost na historickou paměť, a to především v jejím institucionalizovaném pojetí prezentovaném Památníkem Lidice, tak i jejímu vývoji před rokem 1990. Zde pak popsala, jakým směrem se ubírala historická paměť o Lidicích v rovině oficialit spojených s mírovými manifestacemi i v rovině architektonické (muzeum), výtvarné (mezinárodní výtvarná soutěž) i sochařské (Pomník dětským obětem války akademické sochařky Marie Uchytlové), v závěru zhodnotila současné projekty realizované památníkem, a na základě dotazníkového šetření analyzovala přitažlivost Památníku pro respondenty a jejich povědomí o lidické tragédii.

Z úplně jiného pohledu podrobila Lidice svému výzkumu Hana Borovičková. Její magisterská diplomová práce nazvaná *Změna celkového rázu obce Lidice v důsledku zrušení stavební uzávěry* (ČZÚ 2008) vychází z čerstvého zrušení stavební uzávěry v Lidicích v roce 2007 a z této perspektivy nahlíží na možnou změnu urbanistického rázu obce v budoucnu. Z hlediska historiografie obsahuje některé nepřesnosti, přesto je zajímavá zohledněním specifik života v této obci, která se konečně dočkala nových možností vlastního stavebního rozvoje. Ostatně již v brzké poválečné době, jakmile v Lidicích stály první domy, sama Společnost i národní výbor dohlížely na dodržování čistoty, pořádku a například i stavba garáží se prováděla centrálním způsobem právě proto, aby byl stále zachován zamýšlený unifikovaný ráz obce a hlavně aby obec působila na návštěvníky dobrým dojmem.

2.5. Společnost pro obnovu Lidic v představených publikacích

Jestliže je ze zmíněných prací možné získat představu o poválečných Lidicích, zejména některých čtenářsky vděčných tématech, jako např. vynesení rozsudků nad viníky lidické tragédie, pátrání po dětech, hnutí *Lidice shall live*, vznik Sadu přátelství a míru, osudy Josefa Horáka, Josefa Stříbrného či Františka Saidla nebo práce akad. sochařky Marie Uchytlové, pak Společnost pro obnovu Lidic nebo MNV jsou v nich zmiňována (pokud vůbec) pouze okrajově. Většinou se mluví celkově o obci, Lidicích starých i nových, které zde vystupují jako celek, objekt vzpomínek narátorů či popisu autorů samotných, případně ještě může být využito problematičtější označení „lidické ženy“.⁹ Společnost samotná jako aktér tehdejších dějů, nebo případně její představitelé, stojí mimo hlavní zájem autorů většiny zmíněných publikací.

Z uvedených publikací je jméno Společnosti použito poprvé ve Stehlíkových *Lidických vzpomínáních*.¹⁰ Její jméno a direktivně chápaná úloha při stavbě Lidic se objevují v pracích Přemysla Veverky. Veverka „činovníky“ Společnosti již zasazuje do dění v obci, přičemž celkové vyznění aktivit Společnosti, nejvíce demonstrovaných na vztahu k Horákovi a Stříbrnému vyznívá velice negativně, ale také upozorňuje na příčiny problémů Společnosti v rámci centralizace posilované od roku 1948.¹¹ Vojtěch Kyncl v kapitole věnované novým Lidicím Společnost neopomněl nejen představit, ale také daleko více reflektovat její úlohu v poválečném utváření obce i jejího obrazu, v negativním i pozitivním smyslu.

2.6. Současná publicistika aneb Jak psát o Lidicích?

Fenomén Lidic v době minulé v sobě nesl mnohé, některé z možností, které téma Lidic skýtalo, vedly často až k ideologickému znásilnění toho, co Lidice mohly nebo by měly zosobňovat. Otázka v nadpisu této kapitoly se nedotýká dobových textů psaného projevu, ale odkazuje k dnešní době, neboť pro autory nejen publicistických textů zůstávají Lidice stále lákadlem.

Před dvěma roky uveřejnil na blogu internetového portálu *Literaturportal Bayern*, zaštitěného Bavorskou státní knihovnou, německý prozaik Norbert Niemann své zamyšlení *Jak psát*

⁹ Pojetí užívání těchto označení viz kapitola [Označující versus označované](#).

¹⁰ STEHLÍK, Eduard. *Lidická vzpomínání*. Praha: V Ráji, 2007, s. 134.

¹¹ Nejvíce in: VEVERKA, Přemysl. *Jak se chodí do Lidic*. Nymburk: Ivan Ulrych – Vega-L, 2008.

o Lidicích.¹² Tato esej vznikla na základě vlastního autorova prožitku při návštěvě Lidic. Zamýšlí se v ní nad možností pochopení a uchopení lidické události, vědom si dobře oscilace mezi historiografií a fikcí. To i demonstruje na příkladu dle jeho názoru nezdařilé fikce – románu *Lidice* z pera Heinricha Manna.¹³ Pozastavuje se nad dvěma zásadními body, první z nich se týká jím negativně chápané instrumentalizace lidické události ve smyslu značného zaměření na vztah Lidice – komunismus – jeho ideologická propaganda, druhý se pak týká autorem pozitivně ceněné možnosti orální historie. Niemann nacistický zločin v Lidicích označuje pojmem terorismus a jako takový jej vztahuje k současné době, plně podobných teroristických činů, přičemž tolik opakované prvenství Lidic spočívalo v jeho mediální prezentaci samotnými nacisty.

Domnívám se však, že jím kritizovaná instrumentalizace je však součástí lidických dějin, bez níž by nebylo možné nové Lidice plně pochopit. Ostatně na poválečném příběhu obce lze ukázat vývojové tendence československého státu, ačkoliv s přihlédnutím ke skutečnosti, že v Lidicích bylo mnohé takřka hyperbolizováno. I já jsem se setkala s názorem, že další odhalování minulosti nejen z 50. let může Lidicím pouze ublížit, a proto mne Niemannův text tolik zaujal. Samozřejmě, že Lidice svou jedinečností na sebe poutaly a poutají pozornost, která jim byla přiřknuta hned po 10. červnu 1942 a která je pro ně do dnešní doby svazující i zavazující zároveň. Na druhou stranu je však nejen nutné, ale také možné pokusit se oddělit od sebe svět starých Lidic a svět Lidic nových, dva světy, jež budu dále definovat. Ač samozřejmě ty nové nelze vytrhnout z místa, kam patří, a upřít jim specifický kontext, je přesto opodstatněné a nutné tázat se po charakteru doby, jež je utvářela.

Podobné otázky si v úvodu své práce rovněž kladl Vojtěch Kyncl a vnímavě se postavil k nelehkému úkolu, který je jeho i této práci společný. Lidice si s sebou nesou mnohá traumata, jejichž odkrývání může vyvolat negativní reakce těch, jichž se to nejvíce dotkne: „*Žijí pamětníci, žijí jejich potomci, kteří přijímají morální odkaz svých rodičů. Rodinná paměť hraje v lidickém zločinu mimořádně důležitou roli, neboť jej dokresluje, upozorňuje na zanícená místa a hledá na ně lék.*“¹⁴ A tato bolavá místa se skutečně stále připomínají bez ohledu na vydané nové knihy, neboť téma Lidic se v celé své šíři stále jeví jako velice

¹² NIEMANN, Robert. Jak psát o Lidicích. / Wie über Lidice schreiben?. In LiteraturPortal Bayern [Citováno 05. 04. 2016]. Dostupné z <https://www.literaturportal-bayern.de/blog?task=lpblog.default&id=185>

¹³ MANN, Heinrich. *Lidice*. Berlin und Weimar: Aufbau Verlag, 1984.

¹⁴ KYNCL, Vojtěch. *Lidice. Zrození symbolu*. Praha 2015, s. 15.

přitažlivé také pro média. Zájem o Lidice byl před pěti lety oživen uvedením nového filmu Petra Nikolaeva, jednoduše nazvaného *Lidice*.¹⁵

V současné době se mediální zájem o Lidice zaměřuje na aktuální dění v obci. Kromě textů tradičně vydávaných při příležitostech výročí lidické tragédie se zejména od minulého roku lze setkat s celkem nezanedbatelným počtem článků či reportáží, jež se zajímají o současné dění v Lidicích spojené zejména s místní (nebo kladenskou okresní) organizací Českého svazu bojovníků za svobodu, Spolkem pro vybudování památníku Josefa Horáka a Josefa Stříbrného v Lidicích a občanským sdružením Lidice. K vyjádření svých postojů a názorů jsou redaktory často oslovováni starostka obce nebo ředitel Památníku Lidice jakožto představitel instituce, mající dle své zřizovací listiny primárně za úkol pečovat o trvalé uchování vzpomínky na vyhlazení obce a utrpení lidických občanů a vykonávat osvětovou činnost zejména mezi mládeží.¹⁶ Odhlédnu-li od aktuálních (pro čtenáře i samotné autory lákavých) problémů, pak obsahově se v rámci historické faktografie autoři článků zaměřují na popularizaci známé faktografie, doplňované o novější poznatky. Redaktoři oslovují také lidické obyvatele, zejména poslední žijící lidické ženy a lidické děti, jako nezpochybnitelné autority jsou vnímány právě lidické ženy. Dnes žijí již pouze dvě, sestry Suchánkovy, starší Miloslava, provdaná Kalibová, a mladší Jaroslava, provdaná Skleničková, jejíž memoárové prózy jsem již představila v přecházející podkapitole. Obě dvě se stále velice aktivně o Lidice zajímají, a pokud jim to síly dovolí, účastní se některých akcí. V listopadu loňského roku zemřela paní Milada Cábová, rozená Říhová. Z lidických dětí, které zažily 10. červen 1942 a byly vypátrány, se jedná zejména o Marii Šupíkovou, rozenou Doležalovou, v osudný den desetiletou, a Pavla Horešovského, narozeného teprve 25. května 1942, další dnes žijící lidické děti na veřejnosti příliš nevystupují, mohu jmenovat paní Janu Hanzlíkovou (rozenou Věrou Müllerovou, narozena 5. září 1942) nebo pana Václava Zelenku (téměř čtyřletý).¹⁷

¹⁵ *Lidice* [film]. Režie Petr Nikolaev. Česko, 2011.

¹⁶ V současnosti je starostkou obce Veronika Kellerová.

Zřizovací listina Památníku Lidice, p. o. [Cit. 15. 3. 2016]. Dostupné z: http://www.lidice-memorial.cz/fileadmin/user_upload/dokumenty/Zrizovaci_listina_2.pdf

V současnosti tuto pozici zastává JUDr. Milouš Červenc, první ředitelkou Památníku Lidice byla Ing. Marie Tělupilová.

¹⁷ MACKOVÁ, Jolana. – ULRICH, Ivan: *Osudy lidických dětí*. Praha, V ráji 200, s. 48, 60.

K aktuálním problémům se pak vyjadřují také představitelé zmiňovaných sdružení, mnozí z nich jsou také lidickými dětmi, někteří z poválečné, nebo i mladší generace. V článkách převažuje ze strany jejich autorů střízlivost, subjektivní ráz obsahují citované názory lidických pamětníků. Jako pramen o současných názorech na Lidice nelze také opomenout *Zpravodaj Obecního úřadu Lidice*, jedná se o informační bulletin, v němž kromě zpravodajství o dění v obci poskytuje příležitost k vyjadřování názorů svých čtenářů, pocházejících především z okruhu lidických občanů, a také webové stránky všech participujících subjektů.¹⁸

Je zřejmé, že mnozí novináři takové možnosti vítají a jejich příspěvky dostávají až nádech pikanterie. Přesto do současného obrazu Lidic, přinášeného současnými médii, patří rovněž pozitivní symbolika, která by měla být s Lidicemi neustále spjata. Nejaktuálnější jsou však pro novináře nejpřitažlivější právě příběhy do nedávné doby zasunuté, jednoduše ty, jež skýtají přesah za dlouho prezentovaný kanonický obraz Lidic. Samozřejmě že média neopomíjejí Lidice při příležitostech konání pietních aktů k 10. červnu, první, tzv. malý, se koná přímo v tento den v ranních hodinách v tělocvičně Gymnázia Kladno a u sochy Lidické matky, trvale instalované před dvorem této secesní budovy.¹⁹ Druhý, velký pietní akt následuje nejbližší sobotu přímo na lidickém pietním území za účasti nejvyšších představitelů státu.

¹⁸ *Zpravodaj Obecního úřadu Lidice*. [cit. 15. 3. 2016] Dostupné z: <http://www.obec-lidice.cz/zpravodaje-ou-lidice>. Dále *Český svaz bojovníků za svobodu*. Dostupné z <http://www.csbslidice.cz>, *Občanský spolek Lidice*. Dostupné z: <http://lidice.cz/>, *Spolek pro vybudování památníku Josefa Horáka a Josefa Stříbrného v Lidicích*. Dostupné z <http://www.horakstribny.cz/> *Obec Lidice*. <http://www.obec-lidice.cz/>

¹⁹ Autorkou sochy je ak. sochařka Marie Uchytlová, stejně jako je jejím dílem Pomník dětským obětem války umístěný na pietním území v Lidicích.

3. VYMEZENÍ DOBOVÉHO A IDEOLOGICKÉHO KONTEXTU

Začátek existence Společnosti pro obnovu Lidic je ohraničen nejprve květnem 1945, kdy vznikl první přípravný výbor, a ještě také podzimem 1946, kdy vstoupily v platnost zákon a vládní nařízení uvádějící Společnost v život. Definitivně Společnost zanikla v roce 1960. Toto období se v československých dějinách vyznačuje zásadními politickými, společenskými i hospodářskými změnami, přičemž určitým mezníkem může být Únor 1948, v němž došlo ke konečnému převzetí moci komunistickou stranou, i když v mnohých aspektech, zejména v rámci interpretací sociálního státu, je možné toto období pojímat jako kontinuální.²⁰ Přesto jsem si vědoma, že se tato práce zaměřila daleko více na období prvních osmi až deseti let, v němž lze mluvit o neomezené aktivitě Společnosti.

Naznačené měny zaváděné již současně s osvobozením vřadily Československo do sovětské sféry vlivu, již předurčené v roce 1943 uzavřením smlouvy československé exilové vlády se Sovětským svazem. Společnost pro obnovu Lidic svým uspořádáním i zásahy do jejího fungování odpovídala tendencím zejména doby, která je označována za čas socialistického experimentu.²¹ Ráda bych předeslala, že sama Společnost byla jedním z mnoha experimentů, pro něž je příznačné krátkodobé trvání a značné přesuny v rovině kompetencí.

Přestože se jednalo o instituci, do jejíhož členského shromáždění byli jmenováni mnozí nekomunisté, nelze přejít fakt, že v jejím vedení od počátku zasedli lidé mající blízko ke komunistické straně, navíc se často politicky angažovali a neoddělovali svůj světonázor od své funkce ve Společnosti nebo v nových Lidicích. Na základě dílčích témat nebo třeba i poetických motivů ukáži, jakým způsobem byly nové Lidice a Společnost včleněny do československého státu a jak byly spojeny s názory mocenské elity. Lidice k takovému uchopení přímo vybízely. Jedna z podkapitol nese název *(Ne)obyčejné problémy (ne)obyčejné vesnice*, který plně vystihuje základní charakteristiku budované obce, jež do některých šablon tehdejší doby nemohly z podstaty své oživené existence i z podstaty prožité minulosti zapadnout.

²⁰ RÁKOSNÍK, Jakub. *Sovětizace sociálního státu: Lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu v letech 1945–1960*, Praha: Filozofická fakulta UK, 2010, s. 74.

²¹ KALINOVÁ, Lenka. *Společenské proměny v čase socialistického experimentu – K sociálním dějinám v letech 1945–1969*. Praha: Academia, 2007, s. 25.

Historici, kteří se věnují poválečnému období českých dějin, se shodují v tom, že za rozhodnutím o charakteru změny československého státu nestály pouze záměry politiků, tedy rozhodnutí učiněná „shora“, ale že celá společnost po prožitém traumatu války toužila po větších jistotách, které pramenily jak ze strachu z opakování skončené války, tak z touhy po lepším životě a jistotách. Tuto skutečnost zdůrazňují zejména práce k (nejen) československým sociálním dějinám.²² Z toho vyplývalo vyjádření odstupů k první republice, jež v očích mnohých zapříčinila Mnichov i hospodářské problémy, až po postupné vyhranění vůči ní a silné kritice prvorepublikového politického pluralismu a zejména praktikovaného kapitalismu, ačkoliv už v té době byly uplatňovány zásahy státu do sociální oblasti. Poválečný, nově pojímaný stát měl mobilizovat „*aktivitu lidí při uspokojování jejich vlastních potřeb, a tím i potřeb společnosti*“.²³ Budoucí prosazování státní politiky, zejména po roce 1948, však individuální potřeby upozadil před potřebami silné industrializace.

Již Edvard Beneš v prvních letech v exilu se výrazně zamýšlel nad dalším směřováním Československa po skončení druhé světové války.²⁴ Mnohokrát prezentoval svou představu o změně, která se měla zejména týkat hospodářských otázek a která se stala jakýmsi zrcadlem či základnou společenského konsenzu. E. Beneš své úvahy směřoval k popsání rozdílů mezi komunismem a demokracií, jenž se pro něj projevoval zejména nepřijatelným antiindividualismem, tak ale k postihnutí podstatnější možnosti tolerance a koexistence obou v budoucím politickém uspořádání Československa.²⁵ Na otázku, zda by bylo „*možné soužití a spolupráce mezi sovětským socialistickým systémem a novou přebudovanou demokracií, která zásadně už princip zveřejňování výrobních prostředků a soukromého zisku přijala a která by jej v praktické politice – vedle jiných takzvaných socializačních cest – odvážně a přitom rozumně a vývojově uplatňovala*“, si odpověděl kladně.²⁶ Socialismus se stal pro Beneše jedinou alternativou, ovšem v jeho pojetí nutně slučitelný s některými

²² Kromě Lenky Kalinové a níže citovaného Jakuba Rákosníka např. HEUMOS, Peter, „*Vyhrňme si rukávy, než se kola zastaví*“. *Dělníci a státní socialismus v Československu 1945–1968*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006.

²³ KALINOVÁ, Lenka. *Společenské proměny v čase socialistického experimentu – K sociálním dějinám v letech 1945–1969*. Praha: Academia, 2007, s. 25.

²⁴ VEBER, Václav. *Osudové únorové dny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 17–18.

²⁵ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*. Praha: Společnost Edvarda Beneše, 1999, s. 223–225.

²⁶ Tamtéž, s. 227.

demokratickými principy, které odpovídaly sblížení názorů londýnského, moskevského exilu i domácího odboje a také zkušenostem minulých let.

Košický vládní program definoval základy vnitřní politiky na základě lidu a demokracie: „... lid je jediným zdrojem státní moci. Proto vláda bude budovati veškerý veřejný život na podkladě široce demokratickém, zabezpečí lidu všechna politická práva.“²⁷ Odtud se tedy odvíjí legitimně pojímané označení státního systému jako lidové demokracie. Lid se v tomto dokumentu alespoň na první pohled stal vykonavatelem, participantem i objektem veškerého zamýšleného úsilí, které obnovený stát čekalo. Změny, které celkem rychle byly uváděny v život, byly alespoň do prvních voleb výsledkem širokého konsenzu, nejen politických elit, ale rovněž ekonomů, intelektuálů a široké veřejnosti.²⁸ V mnohých bodech se však jednalo o prosazování silné vůle komunistické strany, jak zdůrazňuje například Václav Veber.²⁹ Představy o nově uspořádaném státě nadále podporoval také Edvard Beneš, který svými podpisy stvrdil mnohé dekrety, umožňující ve velké rychlosti uvádět změny do praxe. Jednalo se nejen o hospodářské otázky, ale také o politické upořádání vycházející z omezeného pluralismu Národní fronty a například o řešení národnostní otázky ve smyslu vysídlení většiny německého obyvatelstva. Čtyři strany v českých zemích – Komunistická strana Československa, Československá sociální demokracie, Československá strana národně-socialistická a Československá strana lidová – a dvě na Slovensku – Komunistická strana Slovenska a Demokratická strana – byly jedinými povolenými stranami. Již v době tzv. třetí republiky, tedy od osvobození do února 1948, byl svobodný projev kontrolován, Christiane Brenner v souvislosti s tím připomíná pojem omezené veřejnosti, ačkoliv ještě v rámci tisku neexistovala cenzura a na stránkách některých novin či časopisů vycházela i ostrá slova kritiky.³⁰ Je důležité si však uvědomit, že za prvé tato kritika nešla za hranici zpochybnění lidové demokracie, za druhé v ní stále existovala některá tabu, jež nebyla víceméně překračována – jako například kritika Sovětského svazu, Edvarda Beneše nebo vysídlovací politiky byly nemyslitelné.³¹

²⁷ *Košický vládní program*. Praha. Nakladatelství Svoboda, 1974, s. 13.

²⁸ KALINOVÁ, Lenka, op. cit., s. 27–28.

²⁹ VEBER, Václav. *Osudové únorové dny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 30.

³⁰ BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem*. Praha: Argo 2015, s. 27.

³¹ Tamtéž, s. 26.

Označení lidové demokracie tedy na základě výše řečeného v sobě spojuje jak vládu lidu (viz Košický vládní program a později Ústava 9. května), tak hospodářskou/socializující demokracii. Zároveň může být chápána jako politický systém vyznačující se svou přechodností před přeměnou v socialismus, nebo jako přímo stalinský systém vlády jedné strany.³² V československém prostředí se vyznačovala vládou Národní fronty, znárodněním velkých podniků a polostátním, centrálně řízeným hospodářstvím.³³ Jako silně problematická se ukázala absence opozice, byť některé nekomunistické strany zejména od voleb 1946 začaly kritizovat některé nedostatky a tlaky komunistů, nikdy nevystoupily proti státu quo Národní fronty.

Období let 1945–1960 by bylo ve shodě s tezemi Lenky Kalinové považovat nikoliv za dobu komunismu, jako spíše za dobu „experimentu se socialismem“, kdy došlo k uskutečňování poválečných představ o socialismu, kterých v poúnorové době využila komunistická strana a začala prosazovat omezování osobních a politických svobod „výměnou“ za sociální jistoty.³⁴ V československém prostředí je však nutné s poúnorovým vývojem mluvit o sociálním státu sovětského, stalinského typu, a to až do roku 1954. Peter Heumos vycházel ve své studii o roli dělníků ve státním socialismu „*Vyhrňme si rukávy, než se kola zastaví!*“ ze slovníkové typologie „mature stalinismu“, z níž jmenuji dle mého názoru zásadní prvky: vnucená imitace sovětských politických, administrativních i kulturních institucí, naprostá poslušnosti vůči pokynům Sovětského svazu a jeho přímý personální dohled, byrokratická zvuč a uplatňování policejního, teroru ze strany vládnoucí (komunistické) strany, silně upřednostňovaná industrializace ekonomiky, nedostatek prostředků související se zemědělskou kolektivizací, izolace od nekomunistického světa, intenzivní obdiv k Rusku a bezbřehé následování Stalinova kultu.³⁵ Na většinu z nich z nějakého úhlu tato práce byť i malými aluzemi odkazuje. Přesto je nutné přesáhnout tuto definici k jedné ze zásadních věcí, a to je Heumosem i Kalinovou několikrát zdůrazňovaný pohled na postoje obyvatelstva, jehož velká

³² RÁKOSNÍK, Jakub. *Sovětizace sociálního státu: Lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu v letech 1945–1960*, Praha: Filozofická fakulta UK, 2010, s.

³³ Např. BRENNER CH., op. cit., s. 83.

³⁴ KALINOVÁ, Lenka. *Společenské proměny v čase socialistického experimentu – K sociálním dějinám v letech 1945–1969*. Praha: Academia, 2007, s. 14.

³⁵ HEUMOS, Peter, „*Vyhrňme si rukávy, než se kola zastaví!*“. *Dělníci a státní socialismus v Československu 1945–1968*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006, s. 13.

část byla ochotna tento systém přijímat právě za sociální výhody, které z toho pro ně vyplývaly.

Československo lze podle prováděné sociální politiky charakterizovat jako sociální stát, přičemž tato politika přispívala k legitimizaci komunistické moci. Genezi pojetí sociálního státu zevrubně představil Jakub Rákosník, který zobecnil základní rysy sociálního státu (s vědomím značné variability) do několika zásadních bodů, a jimi jsou: stát jako jediný poskytovatel sociální ochrany, upřednostňování cílů hospodářské politiky, plná zaměstnanost, sociální zabezpečení opět garantované státem, rychlý růst společenské spotřeby.³⁶

Důvodem, proč vůbec tuto práci vztahuji spíše k sociálním dějinám, je celistvější uchopení celé problematiky společenských proměn, které se odrážely také zcela samozřejmě ve zkoumaných archivních materiálech. Kromě jiného pak nesmím opominout státem garantovanou péči o navrátilší se ženy a děti z Lidic a Ležáků. Nemluvě o celkovém postoji státu k Lidicím, který slíbil Lidickým sociální jistoty a také sliby plnil, čehož si představitelky Lidic byly vědomy.

Jak ukáží v hlavní části textu, politika ve smyslu konkrétních událostí se na zasedáních Společnosti nebo místního národního výboru prakticky neřešila, kupodivu ani na zasedání komunistických nebo akčního výboru. Pokud k tomu docházelo, pak mimo záznamy jednání. Do nich se dostávaly až samotné výsledky (následky) následování politického dění, jako byly projevy jednotlivých funkcionářů, jež ale byly pojímané vždy velice povšechně a vágně, více méně mohly zapadat přes určité aluze ke konkrétní situaci či události do různých kontextů, což pramenilo z charakteru užívaného jazyka, kromě těchto projevů sem spadá také kategorie přijímání rezolucí a závazků pracovních i ideových, individuálních i kolektivních a samozřejmě prověřování členů. Na meze dobového jazyka odkazuje například Françoise Mayer a precizním příkladem interpretace jazykových prostředků je práce Vladimíra Macury, ač primárně vychází z uměleckých textů.³⁷

Vytváření a aplikování ideologie je jednou ze zásadních vlastností uznávaných v teorii totalitarismu. Na prostoru vymezeném touto kapitolou odkazují ke shrnující studii Jana Dobeše *Totalitarismus mezi teorií a ideologií*, v níž postihl v rámci historiografie i sociologie

³⁶ RÁKOSNÍK, Jakub. *Sovětzace sociálního státu: Lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu v letech 1945–1960*, Praha: Filozofická fakulta UK, 2010, s. 69–70.

³⁷ MAYER, Françoise. *Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita*. Praha: Argo, 2009, s. 42–44.

jednotlivé přístupy k teorii totalitarismu i jejího popření i pojetí ideologií.³⁸ V ní shrnul principy ideologie společné pro totalitní systémy, navzdory uznávanému problematickému vztahu mezi nimi v rámci teorie totalitarismu. Ideologie má zásadní výchovnou, formativní a persvazivní funkci a má tak vytvořit „nového člověka“ i za užití různých (často donucovacích) prostředků.³⁹ K tomuto cíli ale také nabízela výhody sociálního rázu i přesvědčení o jejich výjimečnosti právě skrze uskutečňování vytyčených cílů daného systému. Ideologie může obsahovat znaky náboženské i odborné – její základem je určitý vědecký obsah, který už je už ale v rozporu s náboženských, normativním charakterem ideologie, která vynáší „*morální soudy, doporučení, příkázání a imperativy*“.⁴⁰ Právě moderní přístupy ukazují na nutnost pohledu na komunismus nikoliv pouze z hlediska totalitní praxe (zejména represí), ale na celkové společenské proměny, které ukazují participaci alespoň části obyvatelstva.

Z hlediska prvotní heuristiky, zaměřené především na základní fond Společnosti pro obnovu Lidic a fond MV I – referát L, se jevila přítomnost ideologie na svou dobu vlastně nedostatečná, neprojevovala se v nějak enormní míře, pokud ano, pak zejména v textech cíleně psaných pro veřejnost. V samotné spisové agendě, pokud se nejednalo o hledání důvodů pro urychlení výstavby nebo příprav výročních tryzen, se příliš ideologického balastu neobjevovalo. Vzhledem k prvnímu cíli této práce, tedy sledovat propojení vztahů mezi Společností a institucemi, s nimiž vstupovala do kontaktu, bylo nutné zahrnout do analýzy ideologické tematiky jak ty veřejné výpovědi (v tisku), které sice nevzešly přímo z oficiální agendy Společnosti, ale byly často stylizované jejími členy Společnosti, tak také archivní materiály uchované v dalších fondech organizací (institucí).

³⁸ DOBEŠ, Jan. Totalitarismus mezi teorií a ideologií. *Dějiny – teorie – kritika*, 2007, , (2), s. 183–218.

³⁹ Tamtéž, s. 208.

⁴⁰ GREGOR, A. James. *Totalitarismus a politické náboženství*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015, s. 19–20.

4. ČEŠTÍ BÁSNÍCI O LIDICÍCH

4.1. Východiska

Po 10. červnu 1942 začaly Lidice, ač v té době zničené a vymazané z protektorátních map, žít svůj úplně jiný příběh, nebo jinak řečeno, druhý život několikanásobného symbolu. V myslích tehdejších lidí vyvstal obraz obce, který se v případě starých Lidic zcela jistě vepsal do kolektivní paměti (nejen české, národní, ale zcela jistě i světové): Lidice – zdůrazňují typické hlavní atributy – malá rolnická a hornická ves – se staly symbolem válečného utrpení, statečnosti obyčejných českých lidí, odporu českého národa vůči německému atd. Po skončení války pak byly zobrazovány zároveň jako symbol míru, symbol varující před nebezpečím války nové, symbol přátelství mezi národy a postupně případě nových Lidic jako symbol (soběstačného) socialistického budování. Tato spojení ovšem převažovala především v publicistickém a oficiálním projevu. Uvažování nad touto vrstevnatou symbolikou, naprosto samozřejmě vrostlou do mnohých textů úředního i publicistického charakteru, vyvolalo můj zájem nad její existencí v textech uměleckých. Jaké symboly či obrazy Lidic lze najít právě v nich? Objevilo se v nich i něco z pozdější ideologické propagandy spjaté s Lidicemi, či nikoliv? Jaký přístup k Lidicím v těchto textech převažuje?

Cílem této kapitoly je ukázat, jak se symbolika Lidic proměňovala v tehdejším uměleckém diskurzu. Vědoma si nemalého počtu těchto textů, pro tento příspěvek jsem nakonec sáhla po takových, jež lze označit za poetické. Vladimír Konopka jako první zařadil výňatky z básní a prózy do své knihy *Zde stávaly Lidice*, ale ve většině případů se nejedná o odbornější reflexi obrazů, ačkoliv se snaží texty zejména pozitivně hodnotit.⁴¹ Z nich jsem pak vybrala zaprvé texty pouze české a zároveň takové, aby reprezentovaly opakující se vzorce uchopení lidické tematiky. Některé texty vznikaly v brzké návaznosti na lidickou tragédii, jiné jsou psány s časovým odstupem nejen několika let. Zpracování příběhu Lidic odehrávajícího se přímo v noci z 9. na 10. června 1942 a dny následující nalezneme v tvorbě mnohých básníků „z povolání“. K nim bylo vhodné přiřadit i básně dvou žen, s Lidicemi spjatými velice osobním poutem. První z nich je již jmenovaná předsedkyně lidického národního výboru

⁴¹ KONOPKA, Vladimír. *Zde stávaly Lidice*. Praha: Naše vojsko, 1962, s. 206–221 .

Helena Leflerová. Druhou je akademická sochařka Marie Uchytlová, která svůj život spojila s úsilím zrealizovat sousoší všech lidických dětí, které byly usmrceny.⁴²

Navíc jakožto středoškolský pedagog, působící v budově, do níž byly lidické ženy spolu s dětmi převezeny, jsem si kladla otázky spojené s možnostmi uplatnění těchto textů jak v hodinách českého jazyka, tak v hodinách dějepisu.

Základní symbolika Lidic vznikla spontánně a dodnes se k Lidiím neoddiskutovatelně váže. Jedná se o propojení s motivy obyčejné české vesnice žijící uprostřed lánů v poklidu a potu práce, dále o motivy nevinnosti, mučednictví, vraždy, hrdinství, volání po spravedlivé odplatě a po naprosto samozřejmé existenci nových Lidic. Individuální prožitek těch, co Lidice blíže znali, se smísil s všeobecným odporem proti tomuto činu německé okupační moci. Nelze opominout, že jejím druhým, ve stínu stojícím dvojčetem se pak 24. června 1942 staly Ležáky. Požadavky spravedlivého potrestání se mísily s dobově podmíněným voláním po pomstě, např. v textu V. Nezvala.

Ačkoliv se tento příspěvek chce zaměřit na básnické texty, není možné oddělit oficiální rovinu celé problematiky, protože ta zcela jistě názory autorů formovala. Pokud budeme chtít pochopit zrod symboliky Lidic na nejvyšší úrovni státní politiky, je nutné její kořeny hledat například v rozhlasovém projevu Edvarda Beneše předneseném 13. června 1942. Beneš v mnohém vyřkl nahlas to, co v souvislosti s Lidicemi v myslích lidí rezonovalo.⁴³ Byl to právě on, kdo Lidice spojil v té době s přirozeným motivem pomsty. „*Britské letectvo (...) pomstí strašlivě to, co němečtí sadističtí nacisti udělali našim rolnickým a hornickým rodinám v Lidicích.*“⁴⁴ Beneš však situaci v tehdejší protektorátu zasadil do širších souvislostí, jeho projev vyznívá jako varování Německu, jehož konec se neodvratně přibližoval. Lidice jsou pro Beneše součástí boje českého národa – součástí národního dramatu, které je „*úchvatnější, morálně vznešenější a čistší, lidsky důstojnější a statečnější*“⁴⁵ oproti činům německého nacismu, a jako takové ponese atribut mučednictví. U Beneše prozatím pouze mučednictví národního.

⁴² O úsilí Marie Uchytlové více in: BUKAČOVÁ, Irena (ed.). *Pocta Marii Uchytlové*. Nymburk: Vega-L 2009.

⁴³ BENEŠ, Edvard. *Šest let exilu a druhé světové války*. Praha: Družstevní práce, 1946, s. 152–160.

⁴⁴ Tamtéž, s. 154. Této symboliky v Benešově projevu si povšiml Petr Koura. In: KOURA, Petr. „Byli to fašističtí vrazi podporovaní mezinárodním imperialismem.“ Proměny interpretace lidické tragédie po Únoru 1948 a její využití v komunistické propagandě. *Marginalia historica* 2012, 3 (2), s. 50.

⁴⁵ Tamtéž, s. 156.

Úsilí Spojenců vedoucí k válečné porážce Německa dostalo nový impuls, i když Lidice nebyly zdaleka první, ani poslední obcí podobně postiženou satisfakcí primární snahy českého exilu byl 5. srpen 1942, kdy došlo odvolání Mnichova ze strany Velké Británie. Jan Kuklík zmapoval snahy Edvarda Beneše o tento, pro československou budoucnost zásadní akt od počátku Benešova působení v exilu.⁴⁶ Vypálení Lidic přispělo dle prohlášení britského ministra zahraničí Anthonyho Edena ke změně britského názoru, i když jak Jan Kuklík ukázal, už předtím nalézala britská diplomacie na základě několika memorand pomalu cestu k většímu pochopení pro československé zájmy. 5. srpna 1942 Eden odeslal československému ministru zahraničí Janu Masarykovi prohlášení, v němž potvrdil stanovisko britské koruny, která vzhledem k činům Německa nadále nebude respektovat ujednání mnichovské dohody. Ve své řeči v Dolní sněmovně, v níž zodpovídal dotaz dotýkající se právě setrvávání Británie v mezích Mnichovské dohody, oznámil existenci nóty zaslané Masarykovi. Zdůvodnění změny oficiálního postoje v sobě zahrnuje nejen porušování dohod ze strany Německa, ale také důkaz odporu československého lidu: „*Acts such as the destruction of Lidice have stirred the conscience of the civilised world and will not be forgotten when the time comes to settle accounts with their perpetrators.*“⁴⁷ Navíc v Británii našla lidická tragédie odezvu v hornickém prostředí a zejména starosta města Stoke-on-Trent dr. Barnett Stross uvedl v život hnutí *Lidice shall live*.⁴⁸ Tato jednoduchá věta obsažená v názvu hnutí se stala heslem, které obletělo celý svět a žilo svůj další život nejen v době války, ale i v době poválečné.

Důkazem, že rok od vyhlazení Lidic se k jejich odkazu a symbolům stále hlásila Státní rada v Londýně, je následující citace: „*Lidičtí mučedníci nezemřeli nadarmo. Lid celého svobodného světa odsoudil zločiny nacistů. Lidice byly sice vymazány z mapy, ale žijí dále jako symbol boje za národní svobody a lepší budoucnost celého lidstva.(...) Lidice volají*

⁴⁶ KUKLÍK, Jan -The Validity of the Munich Agreement and the Process of its Repudiation during the Second World War as Seen From a Czechoslovak Perspective. Prague Papers on History of International Relations, Praha, Institute of World History, 1998, sv. 2, pp. 344–365.

⁴⁷ Řeč ministra zahraničních věcí Anthony Edena v Dolní sněmovně, 5. 8. 1942. [Cit. 13.03.2016] Dostupné z: http://hansard.millbanksystems.com/commons/1942/aug/05/united-kingdom-and-czechoslovakia#S5CV0382P0_19420805_HOC_12

⁴⁸ O hnutí *Lidice shall live* např. in: ŠTĚPÁNKOVÁ P., Společnost pro obnovu Lidic (1945) 1946–1959. Brno, 2006, s.18–19,

HAVLŮJOVÁ, Gabriela. Poválečný vývoj Lidic –pietní vzpomínky a život v nových Lidicích. Praha, 2011. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, s. 37–50.

o pomstu, jsou signálem k zesílení boje celého národa a zůstanou provždy příkazem a výzvou, aby národ i v budoucnu si tuto jednotu uchoval.“⁴⁹ Jak je patrné, po roce byla symbolika Lidic již pevně zakotvena

4.2. Lidové písně

Ponechme však politický horizont nyní stranou. Jak už jsem předeslala, v této „poetické“ kapitole si kladu za cíl představit část otisků lidické noci ve verších. Východiskem pro úvahy nad vybranými uměleckými texty se staly tři lidové písně s lidickou tematikou.

Tyto písně vznikly brzy po 10. červnu 1942. Lze na nich dobře ukázat, jaké možnosti Lidice autorům skýtaly. Jejich přednes na veřejnosti byl v době okupace nemožný, a proto se nedostaly do širšího povědomí. Podle etnografického výzkumu Jaroslava Markla byla ale jedna z nich známa na Kralupsku ještě v 70. letech století minulého.⁵⁰ Z jeho výzkumu a předchozího výzkumu Viléma Pražáka z roku 1946 vyplývalo, že existovaly tři *Písně o Lidicích*. U dvou z nich se jim podařilo dopátrat autorství.

Dvě stávají na známé faktografii, třetí je pak daleko více lyrickým zachycením bezprostředních autorových dojmů z lidické pláně, etnografy dohledaný původce písně Karel Kubela měl k Lidicím osobní vztah, pocházel z nich a ztratil tam členy své rodiny. Jeho píseň s incipitem „*Ta bílá silnice polma se proplétá*“ pouze s výjimkou jediné faktografické informace („*10. června, v tom památném roce*“) zpívá o Lidicích a jejich obyvatelích, „*jak osud zanevřel na nešťastné lidi*“, „*žádný však netušil, čeho se (Lidice pozn. aut.) dočkaly*“. Není v ní místo pro přímé vyjádření smrti, pouze se posluchač mohl dozvědět, že „*nešťastný lid padl do zajetí*“. Lidická pláň je zde místem, kde „*trní (...) rozkvétá*“. Motiv mučednictví, zde symbolizovaný trním, je pro Lidice samozřejmě motivem charakteristickým a nosným. Ostatně trnová koruna na modřínovém kříži u hrobu lidických mužů je přítomna v areálu lidického památníku dodnes.

Druhá *Píseň o Lidicích* začínající „*Poblíž Buštěhradu stávala vesnice*“ má deset slok, v celé šíři fabuluje příběh na základě známých faktů a tím i opakujících se motivů – červen 1942, vesnice, horníci, Němci, Horákův statek, lidický kostel a hřbitov, smrt mužů, osud žen a dětí

⁴⁹ Na základě návrhu členů Státní rady F. Hály, V. Noska, Čaploviče a Uhlíře jej pronesl další z nich Prokop Maxa. Rozhlasový projev Státní rady k 1. výročí lidické tragédie, novinový článek, In: *Čechoslovák*, 11. 6. 1943.

⁵⁰ MARKL, Jaroslav: Písně o lidické tragédii. In *Český lid*, 1972, 59 (4), s. 225–229. Písně dále citovány podle této studie.

vyhnaných také eufemisticky „v neznámý svět“.⁵¹ Přestože je píseň jinak historicky věrná, došlo zde k záměně data první vlny zatýkání v Lidicích s datem samotného obklíčení Lidic, a proto sem gestapo přijíždí 4. června 1942. Mučednictví/utrpení je zde přímo výslovně zmíněno „vzpomeň na trpící z vesnice Lidice“. Volání po pomstě zde ještě není úplně vyřčeno, pouze budou „všichni Čechové se zařatou pěstí / a s hlavou vzpřímenou stále stát na stráži“.

Poslední Píseň o Lidicích s incipitem „Desátého června časně z rána“ disponuje polovičním počtem slok.⁵² Šířil ji po válce neznámý harmonikář, nabízí se tedy samozřejmě otázka záměrné volby motivů zvyšujících kýžený účinek na posluchačích. Je tím pádem také více sevřená co se epické části týče – v prvních dvou slokách je vše o lidické tragédii řečeno, ostatní tři v sobě obsahují společensky silně podmíněné volání po pomstě. Pro tu je ponecháno zobrazení šibenice (pro vrahy) a vzhledem k okolnostem výstavby Lidic ojedinělé odčinění jejich zkázy: „Němci postaví nám Lidice / na ty české lány, postaví je sami“. Ještě zajímavější se pak jeví v poslední sloce neotřelé propojení tří motivů, a to Pražského povstání (revoluce), touhy „pomstít Ležáky, pomstít Lidice“ a věrné služby státu, i když se pravděpodobně primárně jedná o funkční využití rýmu (*revoluce, česká srdce, Lidice, republice*). Ležáky jsou v souvislosti s Lidicemi zmíněny ze všech tří písní pouze zde.

Všechny tři citované básně mohou posloužit za vzorce, šablony, jak uchopit lidickou látku, jakou představoval či stále představuje osud Lidic. První pomyslnou šablonou je čistě lyrický text, který může být velmi subjektivní, v tomto případě navíc daný autorovým citovým sepětím s Lidicemi, druhé dvě, převážně epické (v kratší či delší podobě vyprávění o lidické noci) v sobě nesou snahu zpravit posluchače o tom, co se v Lidicích stalo, navíc jsou doplněny více či méně vyřčeným voláním po odplatě. Je zajímavé, že tento apel se ale v níže vybraném vzorku uměleckých básní objevuje ve dvou básních lyrických, v příběhových textech pro něj místo nebylo vůbec. Pozornost tedy kromě specifík jednotlivých básní zaměřím také na symboliku utrpení/mučednictví, viny Němců a pomsty.

⁵¹ MARKL J., op. cit., s. 226–227.

⁵² Tamtéž, s. 225.

4.3. Lidice v básních českých autorů

4.3.1. Pomsta – V. Nezval a F. Halas

Záměrně jsem jako poslední lidovou píseň uvedla tu, v níž nejvíce rezonovala nejčasnější poválečná realita. Nabízí se navázat textem, který by mohl být její esteticky lépe propracovanou ozvěnou (i když lyrickou) a zároveň svým pojetím nejvíce vybočuje z řady poetických textů věnovaných Lidicím. Mám na mysli báseň Vítězslava Nezvala, kterou básník zařadil do sbírky *Historický obraz* (1945).⁵³ V řadě básní, které dále uvedu, zcela jistě vyniká patetickým voláním po pomstě, vyřčeným jedním dechem s uspokojujícím zadostiučiněním s nastávajícím osudem Německa. Lyrickým subjektem volajícím po spravedlnosti-pomstě jsou v tomto případě (ostatní) česká města a vesnice dokazující apostrofovanému Německu jeho pád: „*Německo, ty víš, proč zajdeš v smrtonosné křeči.*“ Navíc všech „*osmdesát milionů*“ Němců činí následující verše zcela samozřejmě zodpovědnými za lidický zločin. A proto básník vrší na sebe obrazy zkázy Německa – zničené kostely, Berlín v troskách, Hamburk po požáru..., navíc „*je to pomsta za Lidice, pomsta za havíře*“. Symbol mučednictví je zde explicitně pojmenován, dějiny se zde mstí „*za nevinné mučedníky*“. Ač každá sloka dotýkající se postupné prohry Německa je vždy zpřítomněna v teď („*my žalujeme*“, „*siréna ječí*“, „*z měst jsou trosečnice*“, „*Německo, jak se ti bydlí v díře*“), závěr básně je doveden až k díkům Rudé armádě – tedy k samému konci války.

Halasova podobně krátká báseň *Lidice*, rozdělená do čtyř tříveršových slok, vyšla ve sbírce *V řadě*.⁵⁴ Ve své básni Halas nepotřeboval reálií a známých informací, důležitější jsou zde sugestivní obrazy zničené země, které jsou navíc obohaceny o rozměry až antické tragédie. Ženy jsou v ní zasažené smrtí svých dětí jako Nioba, ač pro ni se jednalo o trest za vlastní pýchu. Třetí sloka v přesahu do sloky závěrečné v sobě nese varování a vyvrcholení celé básně v podobě útoku pomstychtivých lidických Lític.

„... *běda kdo s hněvem lichvařit by chtěli*
míst těchto kde se hanba dějin svíjí
Třaskají křídla vzlétá lítý chor

⁵³ Citováno dle NEZVAL, Vítězslav. *Historický obraz*. Praha, Melantrich 1945, s. 79–80.

⁵⁴ Citováno dle HALAS, František. *V řadě, verše 1938–1948*. Praha, Nakladatelství František Borový, 1948, s. 68–69.

litice z Lidic sárou Germánii“.

4.3.2. Krupěje slz i skřivaní píseň - Petr Kříčka, Jaroslav Seifert a Jaroslava Málková

Ve verších těchto tří autorů nebylo místo pro nenávisť, jen pro údiv, soucit, hrůzu, slzy, klid. Petr Kříčka neuchopil svůj text konkrétně.⁵⁵ Naopak – báseň *Po zprávě o Lidicích* je „pouhým“ zachycením obrazů, které mu evokovala zpráva o Lidicích, metonymicky spojených s vraždou Ábela. Tyto tři sloky jsou pozastavením nad Kainovým činem, jehož následnou lítost a osud štvaneého zvířete postavil proti pýše a vychloubání okupantů.

*„Ale panské plémě zlodějů a lhářů,
tupých otroků a katů-otrokářů,
národ zlý a hrubý k úžasu všech lidí
znamením se chlubí, za něž Kain se stydí.“*

V části věnované lyrickým básním nemůžeme opomenout taktéž generačního souputníka již citovaných autorů Jaroslava Seiferta.⁵⁶ Jeho báseň *Mrtví v Lidicích*, zařazená do sbírky *Přilba hlíny* (1946), je zpěvem, až hymnickým, věnovaným lidickým mužům a umocněným paralelismem počátečního infinitivu zpívat užitého na počátku čtyř slok. Mrtvé muže v apostrofě oslovuje, s nimi lyrický subjekt vede rozmluvu. Zpěv je navíc přítomen v návratu skřivana, svědka, který právě zpívá a svým zpěvem vydává svědectví o tom, co zažili Lidičtí.

*„Jenom skřivan se k vám dolů vrací,
je vám blíže než my a slyší spíš,
čemu rozumějí jenom ptáci.“*

Zpívá „hlínu“, „kámen“, „chvilí úžasného klidu“. Celá báseň se uzavírá motivem růží, tolik symbolickým pro Lidice: „A i růže, růže zádumčivé / zašlapali tenkrát do hlíny.“

Růže a jejich trny jsou pak leitmotivem básně Jaroslavy Málkové, která do své sbírky *Klepání na dveře*, vydané v roce 1979, zařadila báseň nazvanou stejně prostě jako báseň F. Hlase.⁵⁷ Lyrický subjekt – žena – stojí v dešti u lidických (personifikovaných) růží, které pláčou,

⁵⁵ Citováno dle KŘIČKA, Petr: *Z díla*. (Ed. Závada, Vilém). Praha: Československý spisovatel, 1954, s. 181. Báseň byla poprvé uvedena ve sbírce *Běsové – Z válečné lyriky* (1946).

⁵⁶ Citováno dle SEIFERT, Jaroslav. *Přilba hlíny*. 1. rozšíř. vyd. Praha: Práce, 1946, s. 121–123.

⁵⁷ Citováno dle MÁLKOVÁ, Jaroslava. *Klepání na dveře*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1979, s. 32.

„zraněné zbytečnou smrtí jsou trny / a samy zraňují / až na dno svědomí“, kapky deště se na jejich okvětních listech, tvářích – proměnily v krůpěje rosy, totiž krve lidických mužů a slz lidických žen. J. Málková se motivům pomsty či aluzí na vinu Němců úplně vyhnula.

4.3.3. Příběh – dokument: Jiří Kolář, Karel Šiktanc a Václav Hons

Z trojice autorů, jejichž básně o Lidicích používají podobné prostředky, není zcela jistě třeba v souvislosti s Lidicemi představovat Karla Šiktance a Jiřího Koláře. *Heinovské noci* i *Poslední dnové z Černé lyry* se přímo komparaci nabízejí.⁵⁸ Ve sborníku z literární konference *Zlatá šedesátá* podrobila Iva Málková ve své studii Šiktancovy „noci“ srovnání s *Mrtvou vsí* Viktora Fischla.⁵⁹ Z tohoto důvodu Fischlovu ves nezařazují a také z toho důvodů, že *Mrtvá ves*, ač spíše jako báseň dokument, vznikla ve velmi úzké návaznosti na lidickou událost a Fischl tak nemohl pracovat se všemi později známými fakty.⁶⁰ Jako třetího „dokumentaristu“ pak přiřazují k dvěma jmenovaným autorům Václava Honsa. Ač se jedná o autora generačně mladšího a v některých fázích tvorby více spjatého s komunistickou nomenklaturou, spojuje jej se Šiktancem a Kolářem snaha o dokumentární, a tím autentické zachycení zejména noci z 9. na 10. června 1942 v Lidicích. I když Šiktancovi je neblíže způsob procítěné lyriky, stejně jako je mu bližší delší básnická forma. Souhlasím s názorem Petra Hrušky, který k Heinovským nocím ve své monografii o Karlu Šiktancovi přiřazuje metodu filmového střihu.⁶¹ A tento prostředek je podle mého názoru pro všechny tři básně společným znakem: vše se bez zbytečného vysvětlování odvíjí rychle za sebou, „kamera“ zabírá různé výjevy z neuvěřitelného dějiště.

Jiří Kolář svůj přístup vysvětluje touhou předat dál konkrétní svědectví lidí, kteří přežili válečné běsnění, a v dovětku k vydání v souboru *Vršovického Ezopa* uvádí: „*Napřed jsem se pokoušel vtáhnout tyto výpovědi do mlhy literatury, ale brzy jsem poznal nesmyslnost svého počínání a rozhodl jsem se ponechat jim jejich autentičnost. Proto jsem také tyto básně*

⁵⁸ KOLÁŘ, Jiří. *Poslední dnové*. In: Týž: *Černá lyra*. In Týž: *Vršovický Ezop* (1954–57). Praha: Mír, 1956, s. 7–30.

ŠIKTANC, Karel. *Heinovské noci*. 2. vyd. Praha: Mír 1962.

HONS, Václav. *Krajina pro Tebe*. Praha: Mír 1977, s. 88–94.

⁵⁹ MÁLKOVÁ, Iva. *Od Mrtvé vsi k Heinovským nocím*. (Srovnání básnických skladeb Viktora Fischla a Karla Šiktance.) In „*Zlatá šedesátá*“ - *Česká literatura, kultura a společnost v letech táni, kolotání a ... zklamání*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2000, s. 280–288.

⁶⁰ FISCHL, Viktor. *Mrtvá ves*. Praha: Pax - František Hnyk, 1945.

⁶¹ HRUŠKA, Petr. *Někde tady*. Český básník Karel Šiktanc. Brn: Host, 2010, s. 94.

nazýval „autentickou poezií“.“⁶² V tomto neúplném vydání Černé lyry jsou *Poslední dnové* zařazeny jako poslední, předchází jim básně-záznamy vzpomínek Marie Nouskové, jedné z prvních vězenkyň koncentračního tábora Ravensbrücku a bezejmenných pamětníků vyhlazení francouzského města Oradour-sur-Glane a Ležáků, ač je zde totožnost obce naznačena pouze datem v názvu básně. Lidice zde Černou lyru uzavírají. Po přečtení prvních tří básní – výpovědí očitých svědků nebo i obětí, by čtenář mohl být v očekávání svědectví lidických žen či dětí, ale Jiří Kolář skloubil přístupy dva: v první části téměř nezaujaté, ale o to víc naléhavě zpravuje o osudu Lidic od 4. června, kdy došlo k zatýkání rodin Horákových a Stříbrných, do 13. června 1942, kdy byly matkám děti definitivně odebrány. Každý verš s sebou přináší ve své stručnosti nový výjev z oněch dnů, často podpořený čísly, které mají ještě více umocnit reportážní charakter básně.

V druhé části básně dává autor slovo svědkovi téměř nečekanému, a sice bývalému terezínskému vězni, který sem byl odvezen jako člen „úklidového“ komanda.⁶³ Na rozdíl od Šiktance a Honse upouští od naléhavosti zosobnění – jména, ať smyšlená (například u V. Fischla), nebo reálná (K. Šiktanc, V. Hons), s výjimkou dvou nepotřebuje. Jediní, kteří jsou Kolářovým svědkem identifikováni, jsou postavy zla „*státní sekretář Frank*“ a „*vedoucí Obergruppenführer Dr Seidel*“.

Heinovské noci, poprvé vyšly v roce 1960, jsou skladbou rozsáhlejší, cyklickou, ať už vstupním prologem, který se obměněn vrací v epilogu, či lyrickým refrénem, z něž je postupně ukrajován verš po verši.⁶⁴ Petr Hruška upozorňuje, že toto Šiktancovo dílo „*není ilustrací historie, třebaže se určitých dějinných reálií drží velmi pečlivě*“.⁶⁵ V prologu jsou pozorovateli, svědky, čtrnáctiletí chlapci, kteří nejprve „*v tom nedělním červnovém ránu*“ přihlížejí následkům vyvěšení rudého praporu na věž martinské pece v kladenské huti.⁶⁶ Vlastní text věnovaný lidické události, umocněný prožitkem autora, který vyrůstal v blízké Hřebči a Lidické znal, počíná prvním propojením s prologem – opět se ocitáme v červnu:

⁶² KOLÁŘ, Jiří: Dovětek autora. In Týž: *Vršovický Ezop* (1954–57). Praha 1956, s. 182.

⁶³ Pro srovnání – videonahrávka svědectví bývalého terezínského vězně Viktora Laše, který byl členem tohoto komanda. [Cit. 11. 3. 2016] Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=OKaazmSEpCo>. Jeho výpověď do své monografie zařadil V. Kyncl. In KYNCL, V., 215–220.

⁶⁴ Zkrácený text Heinovských nocí byl Milanem Báchorkem zhudebněn v melodrama *Lidice* (1973). In: HRUŠKA, Petr. *Někde tady. Český básník Karel Šiktanc*. Brno, Host, 2010, s. 78.

⁶⁵ Tamtéž, s. 81.

⁶⁶ Událost se skutečně stala, 3. 6. 1941.

„Zase byl červen

Lustry višňi

A u Vališů voněl klíh

A ženské nesly přes dvůr seno

na prsou ve dvou náručích.“

Šiktanc hned v prvních slokách navozuje důvěrnou známost, konkretizací postav lidického dramatu i vylíčením běžného dne, který vypadal jako každý jiný kdekoli na venkově. Přitom ale použití autentických jmen nepůsobí jako pouhý výčet, navíc nejsou jmenováni všichni lidičtí muži, a tak text netrpí rušivou enumerací. Co je ale v Heinovských nocích jiné, je možnost Boží přítomnosti, i když tohoto červenového večera Bůh mlčel. Častým prostředkem umocňujícím naléhavost je anaforické A, které stupňuje výjevy:⁶⁷ *„Sklep / plný mužů / sotva dýchá / A drolí bláto z nohavic / A ve škole se s rancem hrůzy / nevejdou ženy do lavic.“* Na rozdíl od Jiřího Koláře využívá Karel Šiktanc motivů, které onu všednost podtrhují: věci (sklenky, monstrance, skříně, míč, housle...) i zvířata trpící stejně jako lidé... Ale tato všednost je konfrontována s nečekanou hrůznou realitou: jsou to štěkávé rozkazy *„Na kolena! A vztyk! Nasedat!“*, nebo předzvěst dalších osudů:

„A děti

pláčou

jak pomalounku utíká

Zítřka budou mít jiná jména

Joachim Inge Erika“.

I zde najdeme v jednom dvojverší terezínské vězně přivezené k vykopání hrobu lidických mužů, nejsou ale v rolích vypravěčů: *„A zástup židů potmě kopá / dlouhatý mokrý temný hrob.“* Úplně jinak vyznívá šestá část, jež je vnitřním monologem vykonavatelů:

„Mrtví jsou směšní

jako klauni

Můžeš jim šlapat po nohou

Můžeš jim shodit brýle z očí

⁶⁷ MÁLKOVÁ I., *Od Mrtvé vsi k Heinovským...*, s. 285. Petr Hruška dokonce tyto verše počínající spojkou A spočítal – je jich dohromady 124. In: HRUŠKA P., s. 87.

Mrtví se bránit nemohou

Můžeš jim ukrást

prsten

cvikr

manžety metál hodinky“

Epilog Heinovských nocí odkazuje do poválečné doby, tehdy lyrický subjekt dopisuje tyto verše v Dykově ulici, kde byly drženy některé lidické ženy, které byly v červnu 1942 v očekávání, a také nejmladší lidické děti. Na území bývalých Lidic „... *spí válka / Na věky věkoucí / Tři lokty pod zemí*“. Zároveň se v něm vrací zmíněný motiv červeného praporu, symbolu revolty, ale i odhodlání a na druhé straně připomínky toho, co se stalo. Ti, kteří byli v roce čtyřicátém prvním čtrnáctiletí, jsou už dávno dospělí a přebírají zodpovědnost, i když se zjevným patosem: „*Už je nám třicet / A chceme jít rovně.*“ Právě tato i úvodní část (prolog) zařazuje subjektivní prožitek Lidic do širšího rámce – doby před jejich vyhlazením i doby poválečné, která je spjata s barvou rudé i jinak, a sice socialismem. Heinovské noci daleko přesahují formu básně-dokumentu až do hymnické podoby, navíc s sebou nesoucí posun v chápání viny Němců, vždyť úvodní citát je strofou německého básníka Heinricha Heineho.⁶⁸

Václav Hons svou báseň Lidice zařadil do sbírky *Krajina pro tebe* (1979) a využívá autenticitu jako výchovný prostředek. Ve zvolené formě je snad ještě úsečnější, v druhé polovině básně dosahuje zvýšeného účinku deskripcí tragické pouti lidických dětí. I on vyvolává jména mužů jdoucích před popravčí četou, po prvních pěti za sebou jdoucích jménech následují postavy více oživené, více známé – a tak se dozvídáme o nejmladším, 15letém lidickém muži-chlapci Josefu Hroníkovi, stejně jako o tom nejstarším, také o tom, že byl „*zastřelen / i farář / Josef Štemberka // byl zastřelen / i slepec / Alois Pryných*“. Hons využívá dochovaných lístků, které psaly lidické děti příbuzným z polské Lodže. Úplný závěr básně a zároveň i osud lidických dětí ústí v memento: „*abychom nikdy nezapomněli / co se toho roku / stalo v Lidicích // abychom nikdy nezapomněli / co je to válka*“. Navíc úplně poslední sloka výchovně akcentuje ještě to, „*abychom nikdy nezapomněli / co je to fašismus*“. Lidice mu jsou tedy podobně jako Kolářovi prostředníkem nezapomnění, připomínkou toho, co se stalo, i když závěr vyznívá více výchovně.

⁶⁸ MÁLKOVÁ I., op. cit., s. 288.

Motiv pomsty tu již nenachází své místo, přeci jen text vzniká v 70. letech, kdy toto nutkavé volání bylo dávno utištěno. Podobně negativně pojmávaný rys Německa či Němců Hons příliš neakcentuje, je zde zmíněn pouze „esesák Horst Böhme“ a „esesmani“ smějící se při opravách lidických mužů. Jejich mučednictví není explicitně vyřčeno, muž za mužem jdou k popravě, stejně tak děti píší své dopisy příbuzným a jdou vstříc smrti. Strohost výrazu však umocňuje chvíle jejich smrti.

Pro názornou ilustraci rozdílného pojetí, posuďme Kolářovy a Šiktancovy verše se shodnou faktografickou hodnotou, obraz první chvíle smrti lidických mužů:

„muži byli vyvedeni ze sklepů / a po zjištění dat bydlišť zaměstnání / postaveni čelem ke zdi stodoly obložené matracemi / a po deseti zastřeleni“ (J. Kolář)

„Třasavka listí / Vzlykot splávků / A smrt jde vsí / a neklepá / Nazrzlá šavle hvízdla v šeru / A první vyšli ze sklepa // Doležal Dvořák / Farský Fojtík ...“ (K. Šiktanc)

„na zahradě / uprostřed zrajících červených stromů / stříleli / muže za mužem // kolik jich bylo // Václav Kovařovský / Jaroslav Maštaliř / Václav Müller / Rudolf Suchý / Václav Hroník...“ (V. Hons)

4.3.4. Příběh – jedna z nich: Helena Leflerová

Naprostou jinou výpovědní hodnotu mají texty Heleny Leflerové. Autorka skutečně událost, o níž zde promlouvaly verše jiných, prožila. Byla jednou z lidických žen, které přežily věznění v koncentračních táborech, po válce se navíc aktivně zapojila ve vedení Místního národního výboru v Lidicích. Sbírkou *Lidice, domov můj* zahrnuje básně ze tří let, které autorka prožila v Ravensbrücku.⁶⁹

Pro komparaci s výše uvedenými texty se jeví jako nevhodnější úvodní báseň *Ženám z Lidic*.⁷⁰ Ocitneme se v místě, kde *„vesnička Lidice stojí / v zeleném stromoví rámu“*, a toto místo štěstí, práce, ale i odříkání bylo večer obklíčeno, *„kolem ozývá se lidských hyjen dupot“*. Tato báseň doplňuje pohledem in medias res předkládanou mozaiku osudů Lidických – Helena Leflerová ukazuje strach téměř k neunesení – strach o děti, které matky musely nechat gestapu, jehož slibům chtěly věřit, ale *„je možno věřit, těm kdo nosí hákový kříž?“* Z veršů za sebou plynoucích bez rozdělení do strof cítí čtenář tíhu každé minuty, kterou lidické ženy

⁶⁹ LEFLEROVÁ, Helena: *Lidice, domov můj. Básně*. Praha: Společnost pro obnovu Lidic, 1946.

⁷⁰ Tamtéž, s. 11–14.

v prostorách tělocvičny kladenského gymnázia zažívaly v modlitbách i obavách o své muže a děti. V závěrečné části básně je pateticky apostrofován jak Karel Havlíček Borovský, tak Jan Ámos Komenský, jejichž nedobrovolný exil byl Lidicemi překonán. Lidické ženy pak po svém převozu procházejí „*ve středu zlých psů a lidí horších snad*“ do vrat koncentračního tábora. A co motivy utrpení, Němců a odplaty, které se objevovaly v předchozích textech? První z nich, utrpení/mučednictví je zde obrazně vyjádřeno biblicky s předtuchou velké bolesti:

*„Děti malých očka vyplašená
babiček vrásčité tváře
víme, že Golgota na bedra položena“*

Němectví stráží zde hraje roli marginální, s výjimkou jediného místa, kde „*německé gestapo přišlo svůj rozkaz říct*“, jsou strážce jen „*cizáci*“, kteří panují „*cizáckými*“ hlasy. A myšlenky na pomstu nebo alespoň na spravedlivý trest? Na ty zatím v myšlenkách žen čas nebyl, obava z budoucnosti a touha po návratu je silnější.

*„Kdy zas se otevrou
kdo z nás se nenavráťí?
Co osud napsal, nikdy nesmaže.
Ó, Bože dobrý, dej,
vrať zas nás v kraje naše.“*

Básnická sbírka kromě této úvodní básně obsahuje dalších 36 básní, závěrečnou z nich je *Lidický návrat*, očekávaný a v představách autorky především šťastný, v němž se všichni Lidičtí opět shledají. Ale jejich návrat ve vizi této básně se opírá o skutečnost, z níž jednu část lidické ženy od svých spoluvězeňkyň věděly:

*„Až tam se vrátím,
údy mi zdřevění
kam zmizela vesnička malá?
Vidím jen hromádku kamení
kde moje rodná kolébka stála.“⁷¹*

⁷¹ LEFLEROVÁ H., op. cit., s. 64.

Všechny básně se dotýkají vzpomínek na Lidice nebo samozřejmě reflektují nespravedlivou a neuchopitelnou děsivou přítomnost koncentračního tábora. Důležitější však je obraz Lidic, jaký Helena Leflerová svými básněmi namalovala, a sice jak Lidic bývalých (případně abstraktněji pojatého domova), zcela pochopitelně subjektivně idealizovaných, tak Lidic budoucích.

Idealizace Lidic v básních ženy, která v nich prožila podstatnou část svého života, je naprosto legitimní. Motiv obyčejné vesnice („*takových je tisíce*“) se pojí s motivem domova. Motivy zahrad, který použil i například Karel Šiktanc, polí, kostela, vesnického hřbitova vyvolávají dojem typického českého venkova, a přesto neopakovatelného, jedinečného. Cituji z básně *Z Buštěhradu do Lidic*:

„Na konci té bílé silnice

Staneš v němém překvapení.

U nohou leží ti vesnice, krásnější žádná ve světě není.“⁷²

Přes tyto pozitivní obrazy ale například báseň *Zarostlá cesta zpět* jen svým názvem evokuje nejistotu, obavy ze shledání s místem, které již není. „*Snad již přešla jsem / a nemohu zpět?*“⁷³

Navzdory tomu milovaná vesnice „*zmizela, ale nezemřela*“ a Helena Leflerová stejně jako jiní věřila v její nový život. Nejprve v její uchovávaný obraz ve vzpomínkách, pak také v samotné bytí Lidic po válce. A pokud J. A. Komenskému a K. H. Borovskému v úvodní básni dokazovala utrpení Lidických, pak v básni *V lágru* Jana Neruda v parafrázi části jeho jedné kosmické písně přesvědčuje o neoddiskutovatelné samozřejmosti Lidic, které budou znovu stát. Právě motiv budování nové vesnice je v případě Heleny Leflerové silným propojujícím prvkem básní s veřejným i oficiálním (politickým) diskurzem:

„Aby – až se zas navrátíme

mohly jsme v Lidicích spokojeně žít –

A nejsou-li, my si je postavíme

Lidice byly a musí být!

A pravím ti, Jene Nerudo,

Že každý z nás je dnes z křemene,

⁷² Tamtéž, s. 23.

⁷³ Tamtéž, s. 38.

*Proto celý národ z kvádrů být musí!
Na dnešek nikdo z nás nevzpomene,
o něm s nimi povíme si.*⁷⁴

4.3.5. Příběh – velké odhodlání: Marie Uchytlová

Poslední představitelkou – básnířkou, ač především sochařkou, byla Marie Uchytlová, autorka pomníku dětským obětem války, který je umístěn v areálu Památníku Lidice. Úsilí vytvořit trvalou připomínku utrpení dětí způsobené druhou světovou válkou spojila s osudem dětí z Lidic. Její báseň o konkrétní lidické noci je plná zlé předzvěsti, a přece plná mateřské něhy a běžného života kdekoli ve světě.

Jenou z básní je *Píseň deště*, lyrickým subjektem je v ní lidická žena, „maminka“. V deštivé noci za ostnatými dráty Ravensbrücku, kde žal a hlad dostávají v paralelách postupně v dalších slokách k sobě své ještě horší souputníky – hrůzu a bolest, přemítá lidická žena (kterých tam bylo příliš mnoho) a promlouvá k dešti a prosí jej, aby našel: „*Ztracené děti co si nehrají.../ co se teď někde choulí bez útěchy*“.⁷⁵ V písni je místo i pro ukolébavku, kterou matka šeptá svému synovi do deště a tmy. A její syn jí odpovídá, i on je vzhůru a bdí, a také vzpomíná. Marie Uchytlová právě v této pasáži oživila staré Lidice – opět motivy, jež se s Lidicemi již od počátku pojily.

„Maminko má – mně se stýská.

Šťastná byla naše víska ...

Slyším kvokat naše slípky ...

Voní seno – voní sýpky ...

U nás doma – víš jak voní

čerstvý chleba – plástev medu –

květy v sadě na jabloni ...

Zapomenout nedovedu ...“

⁷⁴ Tamtéž, s. 17.

⁷⁵ UCHYTILOVÁ, Marie. *Píseň deště*. Knižně celistvě nepublikováno. Poskytnuto dcerou autorky, paní Sylvii Klánovou. Básně m. Uchytlové, které se tematicky pojí k Lidicím, uvádím v celém znění v přílohové části. Viz Příloha č. 1a–d.

Závěr básně je zakončen hrůznou realitou koncentračního tábora, vraždou posledního lidického dítěte, které bylo ihned po porodu usmrceno. Právě v takové chvíli lidické ženy ztrácejí „*hasnoucí naděj*“. Pro báseň je typická apoziopse, užitá ve většině veršů, přibližující překotnost myšlenek, ale také volbu raději je nedomyšlet, nedopovědět, aby ještě více nebolely.

4.3.6. Job Františka Hrubína

Tato část věnovaná profesionálním básníkům by nebyla úplná, pokud bych opomněla text jeden z nejnaléhavějších, který byl po válce vydán, a sice Hrubínovu *Jobovu noc*.⁷⁶ Přesto ji zařazuji právě až nakonec, protože je textem sice k Lidicím silně odkazujícím, ale zpracovává širší téma než pouze samotný osud Lidic. Františka Hrubína idea starozákonního Joba provázela velmi dlouho. Nakonec rychle v pocitech zodpovědnosti básníka promluvit napsal pro divadlo E. F. Buriana D 46 dialogickou skladbu, v níž „pasivního a trpícího starozákonního Joba přeměnil ve věčného básníka Joba, který se nikdy nedokázal vzchopit k boji a smutně si zpíval pro sebe“.⁷⁷ Hrubín se po dokončení básně (červen 1945) k původní vizi zpracování námětu ještě jednou vrátil.

Země lidí těžce zkoušených zažívá hrůzu a běsy války, zažívá boj staré země (jíž „*jde o všecko*“) se zemí novou.⁷⁸ Hlavním dějištěm války je pro básníka zejména východní fronta, ale i česká země, která podstupuje další zkoušky.

*„A stará země se té síly děsí
a pustne, všechno se jí odříká,
do nové země hučí její lesy
šum potoků a řek tam utíká
a stará země nic už, nic než běs,
v Lidicích zkouší k Čechám nové klíče*

⁷⁶ Citováno bude dle HRUBÍN, František. *Jobova noc*. In Týž, *Básně*. Brno: Host, 2010, s. 154–191.

⁷⁷ POHORSKÝ, Miloš. *Jobovy noci Františka Hrubína*. In: *Láska a život vždy pro mne jedno budou--: k 100. výročí narození Františka Hrubína*. Praha: Památník národního písemnictví 42, (2010), s. 112.

Pro úplnost dodávám, že E. F. Burian spolupracoval i se Společností pro obnovu Lidic na Vzpomínkovém večeru v Městském kladenském divadle při 6. výročí vyhlazení obce. In: SOKA Kladno, fond SPOL, k. č. 20, inv. č. 119, Poděkování za účinkování při vzpomínkovém večeru, 10. 6. 1948.

⁷⁸ Zajímavá komparativní studie o „zemích“ v textu Hrubínově a Zahradníčkově viz KŘIVÁNEK, Vladimír. „Nová země“ Františka Hrubína versus „Stará země“ Jana Zahradníčka. *Studia Moravica IV*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, s. 83–88.

a utahuje srdce do drtiče

a na všechno je připravena dnes. “ (Třetí zpěv)

Dobová kritika měla pro Jobovu noc jak slova uznání, jež převažovala, tak také slova kritiky, například pro její černobílou optiku uplynulé války.⁷⁹ Hrubínova naléhavost, lyričnost a cit pro hudebnost verše, podpořená vlastními překlady Paula Verlaina, kterému zde byla přisouzena důležitá role, byly právem chváleny. Výjev, který se ve třetím zpěvu několikrát vrací, evokuje podobné pasáže z básní výše citovaných autorů:

*„A v opuštěných domovech
Hrůzou se na zdích sráží dech,
Dech zabitých, dech vyvražděných,
A do zahrádek lehá pláč
Kolébek čerstvě vyloupených
– zač je to všechno, Bože, zač? –
a ve světnicích rodných praská
podlaha, po níž přešla láska,
podlaha, kterou drhne vztek.
Co rakví a co kolébek
Zvážila spravedlivou měrou!
Kolébka – rakev. Ale kterou
nalezne lehčí tento věk. “ (Třetí zpěv)*

Ač se nejedná o text přímo „lidický“, nemohu opominout motivy, jež jsem vyhledávala v předchozích textech. Podobně jako o něco starší básníci jich Hrubín taktéž využil. Viník – Německo – je v Jobově noci přímo spojen maskou, jež si na sebe vzala stará země: na její velké město Berlín si bohatěji východu „*brousí meč*“ a nakonec je sama ústy zrozeného Joba prokleta natřikrát.⁸⁰

⁷⁹ Více k dobové literárně-kritické recepci Jobovy noci např. MÁLKOVÁ, Iva, Komentář. In HRUBÍN, František. *Básně*. Brno 2010, s. 358–361.

⁸⁰ Motiv Lidic se objevuje i v jiných Hrubínových básních. Více in KONOPKA, Václav. *Zde stávaly Lidice*. Praha: Naše vojsko, 1962, s. 214.

4.4. Shrnutí – motivy s přesahem

Existují, jak už bylo předesláno v úvodu, další texty, které by mohly být analýze rovněž podrobeny. Alespoň zde jejich autory vyjmenuji: již zmíněný Viktor Fischl, Jaroslav Zatloukal, Jiří V. Svoboda nebo Ladislav Stehlík, a samozřejmě je nutno uvažovat o dalších básních Marie Uchytlové, které uvádím v příloze, a nebo o jiných básních ze sbírky Heleny Leflerové.

Lidice, samo o sobě slovo, které k sobě příliš originálních rýmů neváže, přitom skrývá náboj motivů, které se zdají být v básnické rovině dobře využity. Míra subjektivity se v případě Lidic stírá, neboť prožitek, který je s nimi spojen, je natolik silný, že vystoupí i z textu účelově psaného jako dokumentární záznam. Symboly, které se zdají být naprosto jednoznačné, jsou symboly poklidného českého domova, který byl najednou zákeřně zničen, rolnické a havířské/hornické rodiny z něho vykořeněny. Toto vykořenění je spjato s utrpením a žalem, také ale se statečností lidických mužů, vedených k popravě. Jeden symbol, který v poválečných veřejných projevech přestával hrát roli, a to zejména po roce 1948, ale v představených básních přítomen byl, a to symbol, nebo obraz Boha, sice ve spojitosti s jeho nevšímavostí, nepřítomností v té nejhroznější chvíli, nebo ve spojitosti s Kristovým utrpením. To ale nemění nic na zajímavosti tohoto symbolu, spojíme-li ho s poúnorovou (sebe)prezentací Lidic. Poslední, ale pro mě osobně nejvíce zajímavý je motiv pomsty a kolektivní viny Němců, který se ale objevoval jen v některých textech. Ne každý básník cítil potřebu tato negativa s Lidicemi spojovat. Pro mě pozitivní bylo zjištění, že na počátku dotazované místo socialistického stereotypu bylo vyhraněno pro jiný než básnický diskurz.

5. OZNAČUJÍCÍ VERSUS OZNAČOVANÉ

Než se ponořím do analýzy výše načrtnutých spleťtých vztahů, považuji za zásadní vymezit se vůči některým užívaným označením, které jsou ve vztahu k tehdejší realitě diskutabilní. Do dnešní doby se běžně tato označení užívají, domnívám se však, že pochopení významu toho, co se za nimi skrývá, tedy označovaného, je zásadní, a ne vždy dochází k užití těchto znaků bez rozlišování celého jejich obsahu. Těmito označeními, skutečně asi nejfrekventovanějšími, jsou sousloví „lidické ženy“, „staré Lidice“ a „nové Lidice“ a samotné pojmenování „Společnost pro obnovu Lidic“, které ale ve své době sice užívané bylo, ale nikoliv v tak hojné míře jako předešlé tři pojmy. Všem je společné užívání zástupného označení pro celý kolektiv, jím může být místo, představitelé Lidic nebo instituce.

5.1. Společnost pro obnovu Lidic

Podle § 1 zřizovacího zákona č. 187/1946 Sb. se legislativně jedná o právnickou osobu veřejného práva se sídlem v Praze.⁸¹ Ačkoliv je v jejím názvu obsaženo slovo společnost, nikdy nebyla vedena jako spolek, ostatně legislativa jasně vymezila její možnosti. První zákon hovoří o účelu Společnosti, v první řadě pečovat o lidické ženy a děti (i z Ležáků) a poskytnout jim nový domov, dále se v něm mluví o možnosti provést vyvlastnění potřebných pozemků v blízkosti Lidic a o jeho podřízenosti státu. Současně vydané vládní nařízení č. 188/1946 Sb. bylo prováděcím předpisem první normy a je v něm definována organizační struktura, dozor nad Společností, finanční hospodaření nebo podmínky jejího možného zrušení v budoucnosti.⁸²

Tyto zákony vešly v platnost k 13. 9. 1946. Správní výbor zasedl k první schůzi až v prosinci, ale oficiálně došlo k jeho zvolení až 27. října 1947, a to na první slavnostní schůzi členského shromáždění.⁸³ Po celou dobu, než začal pravidelně zasedat správní výbor, rozhodovací pravomoc byla v rukou generálního tajemníka a předsedy, jemuž veškeré podklady připravoval referát L. Tato praxe se odráží také ve spisové agendě, jíž ve většině případů stvrzoval svým podpisem generální tajemník František Knor, na veřejnosti pak zastupovali Společnost místopředsedkyně Helena Leflerová, ač vedle ní byli jmenovaní další

⁸¹ § 1 odst. 1 Zákona č. 186/1946 Sb., kterým se zřizuje Společnost pro obnovu Lidic.

⁸² Vládní nařízení 188/1946 Sb., o Statutu Společnosti pro obnovu Lidic

⁸³ SOKA Kladno, fond SPO, k. č. 3, inv. č. 12, Zápisy ze schůze správního výboru, 1. schůze, 12. 12. 1946. Tamtéž, k. č. 3, inv. č. 11, Zápisy ze schůzi členského shromáždění, 1. schůze, 27. 10. 1947.

tří místopředsedové, či samotný předseda ministr vnitra Václav Nosek. Z jiného úhlu pohledu je možné Společnost definovat jako závod (byla tak pojímána komunistickou stranou i odborovým hnutím) s více než dvěma desítkami zaměstnanců v období největší aktivity, jejich počet ale postupně klesal.

Navzdory tomu, že na ni dohlížel stát a mohl tak tlačit na prosazování svých zájmů, Společnost pro obnovu Lidic zastupovala především zájmy Lidic, i když si častokrát její představitelé pro dobro věci vypomáhali symbolikou Lidic a zejména apelem na jejich důležitost v mezinárodním měřítku. Ve sdělovacích prostředcích se její jméno objevovalo především v prvních letech, kdy byla veřejnost informována o každém malém pokroku v počátečních přípravách k výstavbě. Od počátku však, pokud to bylo možné, stála ve vztahu k veřejnosti spíše v pozadí – jistě zajímavější bylo psát o samotných ženách a dětech než o státní organizaci.

5.2. My, lidické ženy

Užití tohoto plurálového označení se jeví v rámci lidického diskurzu jako velmi problematické a zavádějící. Značka „lidická žena“ se stala artiklem, o jehož využití, nebo i zneužití usilovali mnozí, ostatně i některé ženy z Lidic. Vojtěch Kyncl mluví až o povolání, o veřejné roli, která zaručovala „výsostné“ postavení, ale z níž nutně nemusely plynout pouze výhody – ať přímo v životě v samotné obci, nebo i kvůli pokusům o využití výhod, jež známost s lidickou ženou mohla přinést.⁸⁴ Na rozdíl od něj však toto označení vnímám v daleko širším kontextu: lidická žena se totiž v rámci svého veřejného vystupování stala autoritou, snad až jakýmsi prototypem ženy nové doby, který byl uplatňován na všechny lidické ženy, neboť v mnoha oficiálních projevech při nejrůznějších příležitostech bylo žádoucí a očekávané mluvit za celý kolektiv navrátilivších se žen. A tak mnohokrát promlouvaly lidické ženy v první osobě množného čísla, ačkoliv z hlediska předkládaných zjištění není možné brát tento pojem za odpovídající realitě. Ostatně by nebylo přirozené z podstaty běžného fungování lidské společnosti, i když takto specifické, aby docházelo za každé situace ke konsenzu. Ve své podstatě sousloví lidické ženy bylo používáno nejen samotnými představitelkami tohoto kolektivu, zejména těmi veřejně (politicky) angažovanými, ale rovněž Společností pro obnovu Lidic, místním národním výborem a pak

⁸⁴ KYNCL V., op. cit., s. 463–465.

v neposlední řadě sdělovacími prostředky, ale v žádném případě se nevztahovalo na skutečně všechny lidické ženy. K podobnému závěru došel i Vojtěch Kyncl.⁸⁵

Ve veřejně zakořeněné sémantice byla lidická žena matkou, manželkou, dcerou, sestrou, vnučkou – těch, kteří v Lidicích trpěli. Na dalším místě byla pracující ženou, naplňující svůj život v nové, socialismem prodchnuté společnosti – zvládala nejen své pracovní povinnosti, ale také se zapojovala do výstavby v Lidicích a při zemědělských pracích či ve správě. A teprve potom mohla být například manželkou muže, s nímž spojila svůj život až po válce. S tímto pořadím totiž souvisí ještě jeden bod tohoto označování. Nové Lidice se pomalu stávaly domovem nejen lidickým ženám a dětem, ale také mužům, které si sem přiváděly – nemuseli to být vždy pouze noví manželé, mohli se k nim přistěhovat jiní mužští rodinní příslušníci. Například František Knor byl švagrem a zetěm dvou lidických žen, a právě k mamince své ženy se svou rodinou přistěhoval. Někteří muži měli od počátku na dění v obci zájem, připomínám, že do prvního lidického národního výboru jich bylo zvoleno šest. Přes tyto skutečnosti se pozvolna budované nové Lidice stávaly domovem lidických žen a dětí, například podle tisku rozhodovaly v Lidicích pouze ony, což samozřejmě neodpovídalo skutečnosti. V roce 1947 na stálém voličském seznamu figurovalo 16 mužů a 118 žen, zbylých 25 žen bylo prozatím hlášeno jinde, protože nebydlely na Kladně.⁸⁶ O tři roky později již národní výbor hlásil 153 voličů, z toho 112 žen a 41 mužů.⁸⁷ To souvisí zjevně s obydlením prvních osmnácti domů v Lidicích i novými vztahy, které lidické ženy navázaly nebo dovršily zasnoubení uzavřené před 10. červnem 1942 sňatkem jako Milada Říhová, která se provdala za snoubence Františka Cába (mimořádně zaměstnance Společnosti). Pro úplné srovnání ještě uvedu statistiku ze sčítání domů a bytů z roku 1970: žen bylo v obci hlášených 286, mužů 221 a dětí 507.⁸⁸ Také děti se staly součástí utvářeného obrazu nových Lidic.

V Učitelských novinách se k 10. výročí vyhlazení obce objevil článek Heleny Leflerové.⁸⁹ S právem pocitovanou pýchou v něm mluví o lidických dětech. Článek je neukazuje v jejich

85 KYNCL V., op. cit., s. 452, 575.

86 SOkA Kladno, fond ONV Kladno I., Spisy 1947, sign. I $\frac{15}{26}$, Hlášení MNV o stálých voličských seznamech, 11. 3. 1947.

87 SOkA Kladno, fond MNV, kniha č. 3, inv. č. 3, Zápis z schůzí pléna 1949, Schůze, 27. 6. 1949.

88 SOkA Kladno, fond MNV, k. č. 22, inv. č. 142, Sčítání obyvatel 1970.

89 Vzpomínáme 10. výročí lidické tragédie. *Učitelské noviny*, 4. 6. 1952.

dětství, ale jako součást budování nejen Lidic, ale lepšího života: „*Šestnáct lidických dětí, které byly nalezeny a vrátily se r. 1945–47 na pustou lidickou pláň, z velké části ji bydlí dnes se svými maminkami v nových Lidicích. Nejstarší z nich je již maminkou malého Venouška (Marie Hanfová). Václav Hanf dobrovolně vstoupil do naší armády, aby pomohl v jejím středu chránit mír, nejen našich nových Lidic, ale celé naší krásné lidově-demokratické země.*“ Autorka ještě neopomněla dodat, jak se lidické děti také podílejí svými silami na budování Lidic. Je zcela pochopitelné, že veřejnost zajímaly především osudy žen a dětí, ale na druhou stranu tento jednostranně vytvářený obraz byl zkreslený. Stejně jako článek o volební účasti na Kladensku ve volbách v květnu, který vyzdvihoval jednotnou volbu (pouze) všech lidických žen...⁹⁰ Ale co lidičtí muži? Samozřejmě, že jsou v obci přítomní, zapojují se do jednání na výborech, ale jako jakási menšina, která by mohla být brána v potaz, se vyskytují ojediněle. Důkazem budiž záznam z jednání národního výboru z ledna roku 1950: „*Soudruh V. Malý dal návrh, aby vzhledem k osidlování Lidic a k okolnosti, že mnohé věci budu musiti vyřizovati výhradně muži, byl na to vzat zřetel a aby mužové byli přibráni, kde se toho potřeba ukáže.*“⁹¹

Novinový titulek *Lidická žena kandiduje* ukazuje na jeden z typických projevů výše řečeného.⁹² Článek přináší informace právě o Heleně Leflerové, která dozajista nebyla jedinou ženou kandidující v roce 1946 do Národního shromáždění, ale protože šlo o lidickou ženu (sic!), její politické přesvědčení vyslovené ve veřejném prostoru představovalo velký benefit pro komunistickou stranu, za niž kandidovala. A tak se tehdejší čtenáři mohli dočíst o lidických ženách jako o velkém vzoru: „*Začínaly vlastně z ničeho, ale začínaly s velkou láskou a s vědomím odpovědnosti celému národu, který je zahrnoval pozorností a pomocí. (...) Lidické ženy se staly pro mnohé ženy v republice vzorem. Nikdy neklesat na mysli a stavět se na první místo po bok mužů, v kultuře, samosprávě i v hospodářství...*“⁹³

Poslední věta, která je ocitována, souvisí se zajímavým fenoménem, který ve studii *Ženy vedou obec* popsala Denisa Nečasová.⁹⁴ V roce 1950 vzrostla snaha motivovat ženy ke vstupu do politické samosprávy. Souviselo to především se snahou zmobilizovat ženy

⁹⁰ Lidické ženy volily jednotně. *Pondělník*, 31. 5. 19481.

⁹¹ SOKA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 4, inv. č. 4, Zápisy ze schůzí pléna, Schůze, 24. 1. 1950.

⁹² Lidická žena kandiduje. *Národní osvobození*, 17. 5. 1946.

⁹³ Lidické ženy vzorem v pracovním úsilí. *Svobodné slovo*, vydání pro Střední Polabí, 13. 7. 1950.

⁹⁴ NEČASOVÁ, Denisa. Ženy vedou obec. Příspěvek k proměně poúnorové československé společnosti. *Dějiny – teorie – kritika*, 2011, 8 (1), s. 60–72.

k většímu zapojení do budování komunismu v Československu, komunistický aparát si byl vědom, že ženy by mohly být důležitou hnací silou. Běžným obrazem moderní socialistické ženy byla žena pracující, nikoliv pouze hospodyně a matka. Denisa Nečasová zmapovala kampaň k zapojení žen do národních výborů, která probíhala v tehdejším tisku a nejvíce v ženském časopise *Vlasta.*, a následné úspěchy žen v některých obcích. Poukázala na některé články, v nichž byly postupně během tohoto roku představovány ženy účastníci se tohoto „pokusu“. V Lidicích ani k takovýmto pokusům docházet nemuselo, po celá padesátá léta mezi členy národního výboru převažovaly ženy, ve funkci předsedy vždy. Na základě textu D. Nečasové jsem sama nahlédla do tohoto ročníku časopisu *Vlasta*, zajímalo mě totiž, zda jako jednu z ukázkových obcí, kde úspěšně vládla ženská ruka, nepředstavili také Lidice. Bohužel tomu tak nebylo, domnívám se, že jak z důvodu již známé medializace života obce tak z důvodu výjimečnosti situace v obci, která se vymykala převažující realitě českého venkova. V jiných obcích totiž musely ženy dokazovat, že mohou zastat muže i ve správě. Přes počáteční skepsi mužů některé z nich i po skončení akce doplnily mužské členy v národních výborech.⁹⁵

„Lidická žena“ tak vlastně ve své době šla v mnohém napřed, i když si v mnohých aspektech tuto roli nevybrala zcela sama. Nelze na ni tak uplatnit běžné vzorce ať veřejnosprávního, nebo i genderového vývoje v rámci emancipace žen a jejich zapojení do veřejného života, neboť v obci dlouhodobě převažovaly ženy a právě ony utvářely ráz místních organizací a pochopitelně národního výboru. Socioložka Hana Havelková loňského roku definovala pojem *vyvlastnění*, kterým identifikovala proces likvidace ženského hnutí a převzetí jeho agendy právě pouze komunistickou mocí.⁹⁶ Přestože je tento pojem konkrétně vztážený pouze k centralizovaným zásahům do ženského hnutí v Československu a nechtěla bych toto striktní vymezení v žádném případě Haně Havelkové upírat, její úvahy mne přivedly k myšlence, že „lidická žena“ prošla také určitým „vyvlastněním“, provedeném komunistickou ideologií, ale i samotnou společností. V tomto případě však nelze z tohoto vyjmout samotné aktérky, k čemuž ještě znovu odkazuji blíže k zamyšlení Petra Koury, který se ve výše představené studii zaměřil právě na veřejné vystupování některých lidických žen a označil je právem jako

⁹⁵ NEČASOVÁ, D., op. cit., s. 67.

⁹⁶ HAVELKOVÁ, Hana. (De)centralizovaná genderová politika: Role Státní populační komise. In: HAVELKOVÁ, Hana a Libora OATES-INDRUCHOVÁ. *Vyvlastněný hlas: Proměny genderové kultury české společnosti 1948–1989*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2015, s. 136–137.

propagandistické.⁹⁷ V mnoha dalších úryvcích, které jsou zařazeny v celé práci, je nutné mít toto na zřeteli.

5.3. Lidice staré a nové

S prvními úvahami o budoucnosti zničené obce bylo nutné sémanticky odlišit skutečnost existence dvojí obce s jedním jménem, ale vlastně dvěma, i když propojenými osudy. Již od jejich počátku se o těch Lidicích, které teprve budou postaveny, mluvilo zcela logicky jako o nových Lidicích, o obci, jež se stala obětí Heydrichových mstitelů, se mluvilo jako o starých Lidicích. Možná, že by nebylo ani potřeba tuto dichotomii zmiňovat, přesto považují za nutné ji zdůraznit, jak z metodologického hlediska, tak z hlediska dobového užívání. Současníci vznikajícím Lidicím přisoudili nezáviděníhodnou roli, jež byla v označení „nové Lidice“ neustále přítomna.

Jeden z již zmíněných dvou lidických občanů, kteří byli příslušníky československé armády a odešli bojovat do západního odboje, byl Josef Stříbrný. Jeho slova uvedená ve výpovědi v Británii, učiněné v důsledku vyhlazení jeho rodné obce, potvrzují obraz Lidic, na něž odkazovaly básnické texty a který byl přítomný ještě dlouho v lidové tradici, jak ukázal Leoš Šatava v etnografickém výzkumu v 70. letech.⁹⁸ Stříbrný vylíčil svůj domov takto: *„Lidice byla obcí ryze českou, asi o 600 obyvatelích, 103 domovních čísel. Všichni obyvatelé této vesničky se navzájem znali. Nebylo tam žádných průmyslových podniků, obyvatelstvo skládalo se z 1/4 drobných zemědělců, z 1/4 to byli horníci zaměstnaní v dolech v Kladně a z 1/4 byli zaměstnaní v jiných průmyslových závodech na Kladně. Zbytek tvořili úředníci, soukromníci a penzisté.(...) Obyvatelstvo Lidic bylo národně uvědomělé, nebylo značných sociálních rozdílů. Všichni měli vřelý vztah k státní myšlence československé a každý dal by za republiku život. Studenti a mládež lidická žila si šťastně“*⁹⁹

97 KOURA, Petr. „Byli to fašističtí vrazi podporovaní mezinárodním imperialismem.“ Proměny interpretace lidické tragédie po Únoru 1948 a její využití v komunistické propagandě. *Marginalia Historica*, 2012, 3 (2), s. 53–55.

98 ŠATAVA, Leoš. Lidická tragédie po 5 letech v lidové tradici. *Český lid*, 1979, 66 (4), s. 195–202.

Šatavův výzkum také představil V. Kyncl v kapitole o lidové tradici, kde vychází z Šatavou uveřejněných záznamů narácí. In: KYNCL V., op. cit., zejm. s. 551–556.

99 NA, fond MV – L, k. č. 211, sign. 2-34-15a, Protokol sepsaný s Josefem Stříbrným o Lidicích, 4. května 1944.

Postavení Lidic dokazuje také připomínání 10. června v soudobých kalendářích, ačkoliv oficiálně památným nebo významným dnem nebyl. Významným dnem se stal v roce 2000 dle zákona o státních svátcích.¹⁰⁰

Na první, slavnostní schůzi správního výboru Společnosti v prosinci 1946 pronesl úvodní projev z pozice předsedy Václav Nosek, spojil v něm vybudování Lidic se vznikem symbolu. Tento bod jeho projevu byl formulován v novinových titulcích, jako např. *Vybudováním nových Lidic vytvoříme také symbol, Nové Lidice budou symbolickou výstrahou celému světu.*¹⁰¹ Konstruování symboliky nových Lidic se stalo běžným jevem. Nové Lidice se totiž nesměly stát obyčejnou obcí, k níž by jako ke stovkám jiných vesnic nikdy nepřijížděly hodnotící, obdivující, ale i kritizující zástupy lidí. Závěr jednoho krátkého článku otištěného ve *Svobodném slově* hovoří o nové obci jako o pomníku „na věčné časy“.¹⁰² O dva roky později se na stránkách Rudého práva objevil další článek, v němž až poeticky autor vykresluje nové Lidice, ty totiž „*povstávají znovu ze svých základů, aby jasnou červení nových střech a syrovou vůní malty a vápna dokumentovaly naši budovatelskou práci*“.¹⁰³ V mnohých dalších článcích i textech oficiální povahy vydaných v téže době se staly Lidice vzorným socialistickým sídlištěm, prvním svého druhu v Československu. Jestliže socialismus byl v Lidicích pozitivní hodnotou, nabízelo se srovnání s fašismem a jeho logické odsouzení. S těmito pojmy pracují dva články, otištěné v rozmezí dvou týdnů v červnu 1949.¹⁰⁴ „*Ve starých a nových Lidicích si bude moci každý malověrný ověřit dva fakty: co způsobil fašismus a jak buduje socialismus.*“ Svět nového, budoucího to byly nové Lidice, svět starého, poznamenaného fašismem a nacismem to byly staré Lidice, i když život v nich byl líčen jako velmi harmonický, například i v textech básnických.

¹⁰⁰ § 4 Zákona č. 245/2000 Sb., o státních svátcích a dnech pracovního klidu.

¹⁰¹ NA, fond MV I – ref. L, k. č. 35, sign. C6379, Vybudováním nových Lidic vytvoříme také symbol. Neuveden zdroj tiskoviny, prosinec 1946. Dále např. Nové Lidice budou symbolickou výstrahou celému světu. *Svobodné Československo*, 13. 12. 1946.

¹⁰² Do pěti let vystaví národ nové Lidice. *Svobodně slovo*, 11. 6. 1947.

¹⁰³ Nové Lidice jsou nám posilou v boji za trvalý mír. *Rudé právo*, 10. 4. 1949.

¹⁰⁴ Prvním z nich je: Budujme nové, radostné Lidice. *Stráž severu*, 10. 6. 1949. Druhým je: Nové Lidice stále rostou. *Pražský kraj*, 3. 6. 1953.

6. MÍSTO SPOLEČNOSTI VE STÁTNÍ A VEŘEJNÉ SPRÁVĚ

Jedním z klíčových východisek výzkumu bylo níže zobrazené schéma, které bude v následujících kapitolách osvětlováno a které vychází z hlavního rysu zkoumané instituce, což je silná provázanost nejen institucionální, ale zároveň rovněž personální. Výsledná podoba schématu v sobě nezahrnuje všechny proměnné celého lidického soukolí, to ani vzhledem k rozsáhlému počtu členů Společnosti nebylo proveditelné za podmínky zachování přehlednosti. Zahrnuje pouze ty úřady a organizace, které měly na existenci Společnosti zásadní vliv.

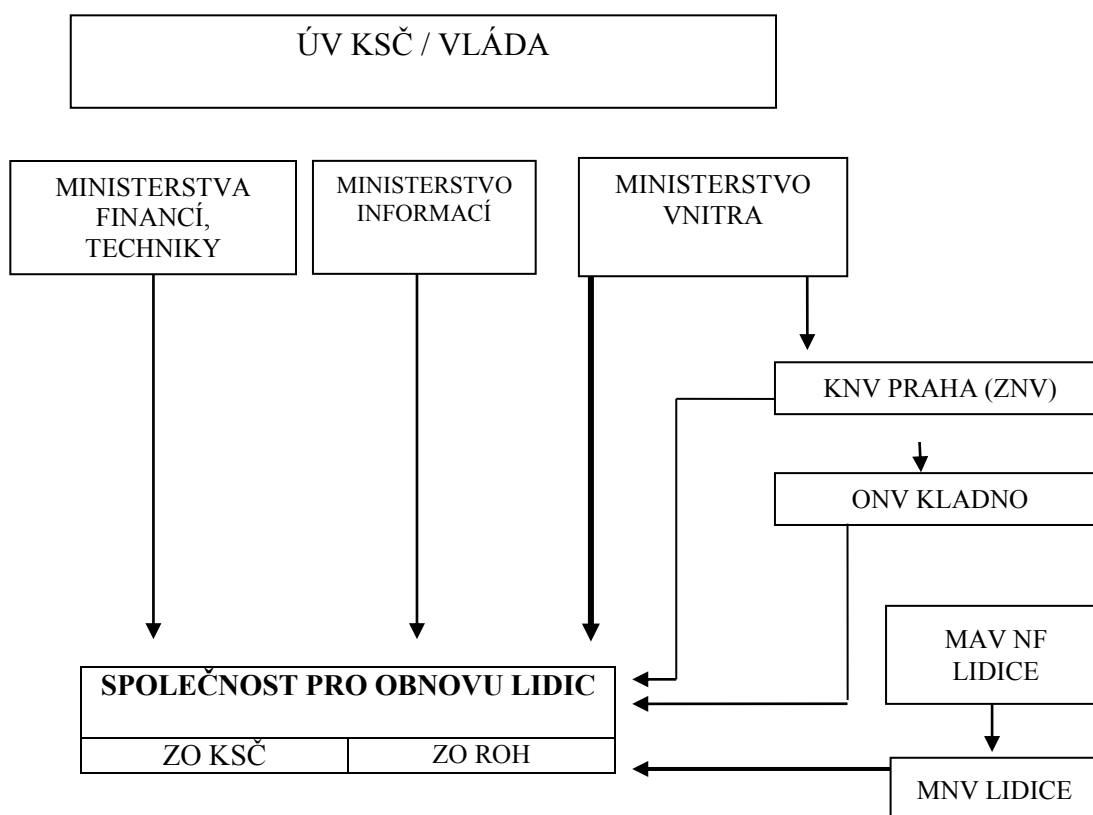

Schéma 1 Struktura vztahů Společnosti pro obnovu Lidic s dalšími subjekty

Společnost pro obnovu Lidic, jak jsem již naznačila, nebyla v žádném případě nezávislou organizací, jejímž majoritním posláním by bylo zajištění péče o ženy a děti z Lidic (Ležáků), výstavba obce a přidružené propagační úkoly. Naopak od počátku podléhala kontrole jak z pozice dozoru vykonávaného státem, tak z pozice členů v jejím správním výboru a členském shromáždění, díky čemuž došlo k personálnímu propojení s mnoha úřady a organizacemi. Tato skutečnost představuje jeden z největších neuralgických bodů lidické

poválečné historie. Nejen, že Místní národní výbor v Lidicích byl zcela pochopitelně podřízen Okresnímu národnímu výboru v Kladně, Zemskému (Krajskému) národnímu výboru v Praze a v poslední instanci také Ministerstvu vnitra, ale zároveň Společnost byla podřízena stejnému ministerstvu a posléze Krajskému národnímu výboru v Praze. Jejím předsedou byl ministr vnitra Václav Nosek, místopředsedy Helena Leflerová, předsedkyně MNV v Lidicích, a Ladislav Kopřiva, předseda Zemského národního výboru. Členy shromáždění byl mj. samotný Místní národní výbor Lidice, stejně jako kladenský ONV atd. Tato záměrná, centralizovaná kumulace dohledu nad veřejností tolik sledovanou výstavbou i samotným uchopením piety ale byla celé věci spíše k neprospěchu, než aby věci řešila rychleji a efektivněji. Pozornost upřená na Lidice jakožto na symbol schopnosti tehdejšího státu obnovit zničenou vesnici a na symbol válečného utrpení a zároveň míru mohla být k užitku celého lidického „projektu“, stejně tak mu mohla být ke škodě. K oběma stranám této mince se v mnohém váže tato práce.

6.1. Počáteční nejasnosti

6.1.1. Vymezení kompetencí

Oficiální rozhodnutí o obnovení Lidic a veřejná proklamace vládou i prezidentem na první národní pouti v bývalých Lidicích, konané 10. června 1945, bylo opřeno nejen o vůli celé společnosti, ale už také o konkrétní kroky, které byly směrem k budoucnosti vykonány. Jednalo se zejména o činnost úplně prvního přípravného výboru, který si byl vědom své přechodné existence. Jednou z nejdůležitějších náplní jeho práce byla správa sbírky ve prospěch Lidic a Ležáků. Od počátku bylo zřejmé, že pro tak náročný úkol bude nutné zřídit jakousi instituci, organizaci, která by vše zaštitila a organizovala. Pomoci překlenout období příprav zákona i samotných stavebních prací měly za úkol kromě správních orgánů především jmenovaný přípravný výbor a referát L. Po legislativním ustanovení Společnosti byl pravidelně svoláván správní výbor, který měl za úkol přijmout za své již mnohé kroky, které musel provádět přípravný výbor a dále zajistit přípravu stavebních prací ve všech ohledech, členské shromáždění se poprvé sešlo až v říjnu 1947. Společnost sama měla, jak už bylo několikrát zmíněno, předsedu (jmenovaného vládou), čtyři místopředsedy, kteří dohromady s dalšími 25 jmenovanými členy tvořili správní výbor, jenž měl být volen členským shromážděním, ale v praxi se jednalo o předem jasné potvrzení dopředu sestaveného seznamu.

Kdo bude mít celou záležitost na starosti? Kdo se bude komu a za co zodpovídat? Tedy kdo bude mít jaké kompetence ve vztahu k Lidicím? Kdo bude (pokud vůbec někdo) nestranným arbitrem? Jakým způsobem bude celá výstavba financována? Kdo bude hoden toho mít právo rozhodovat o podobě nové obce i pietního území? Kdo vlastně bude mít nárok na to být (znovu?) lidickým občanem? Jak se budou Lidice a lidický příběh prezentovat? Kdo se vlastně ukrývá za „projektem“ Společnosti pro obnovu Lidic?

Podobné otázky, někdy vyslovené, někdy ukryté mezi řádky, vystupují z mnohých materiálů vyměňovaných zejména mezi ministerstvy či například Nejvyšším účetním kontrolním úřadem. „Cizí“ ministerstva, tedy všechna kromě ministerstva vnitra, které mělo hlavně v počátcích k Lidicím protektivní vztah, přemýšlela o problémech velice věcně a střízlivě navrhovala praktická řešení. Jejich názory ale nebyly ve všech případech akceptovány. V říjnu 1946 se pokusilo ministerstvo vnitra zapojit ministerstvo techniky do dohledu v technické oblasti. To skutečně poslalo svůj plán na řešení, ovšem až po dvou měsících, což se projevilo jako velmi opožděné. Ministerstvo techniky navrhovalo zřídit stavební výbor, který by spadal právě pod toto ministerstvo, ale členy výboru by měli být i zástupci z ministerstev financí, sociální péče, zemědělství a také referenti ze Zemského národního výboru v Praze a ONV v Kladně.¹⁰⁵ V té době ale už Společnost měla zřízený svůj vlastní stavební výbor, jehož složení bylo sice užší – pouze o pěti členech, ale od navrhovaných zásad jeho uspořádání se Společnost příliš neodklonila.¹⁰⁶ Stavební výbor v tomto pojetí měl být i zároveň dozorčím orgánem nad Společností v oblasti stavby. To by svědčilo o snaze ponechat Společnosti v této oblasti volné ruce. Tuto domněnku podporuje i kratičký přípis Ladislava Kopřivy, v té době vedoucího referátu L a místopředsedy Společnosti, který koncem ledna nového roku, tj. o něco více než měsíc později, vlastní rukou kratičký přípis na jednu zprávu: *„Provádění a způsoby státního dozoru se upravují podle praxe, přičemž je dbáno značné autonomie Společnosti pro obnovu Lidic. Zvláštní opatření (předkládání zpráv, opisů protokolů atd.) budu zařizována podle potřeby, od případu*

¹⁰⁵ NA, fond MV I – ref. L, k. č. 2, sign. C6100, Dozor nad Společností, Ministerstvo techniky – plán na zřízení stavebního výboru, 13. 12. 1946.

¹⁰⁶ Členy stavebního výboru byli jmenováni Ing. F. Fiala (min. techniky), arch.J. Mildorf (předseda ONV Kladno), Václav Cipro (místopředseda ÚRO), Dr. Vl. Pelikán (min. ochrany práce a soc. péče), F. Procházka (Akční výbor Ležáky). In: SOKA Kladno, fond SPOL, k. č. 3, inv. č. 12, Schůze správního výboru, 1. schůze, 12. 12. 1946.

*k případu.*¹⁰⁷ Kropáčův záměr ale nevyšel. Nejvyšší účetní kontrolní úřad (NÚKÚ) a ministerstvo techniky na společné poradě s vnitřem totiž došli k opačnému závěru: „... *není přípustné, aby poradní a dozorčí orgán Společnosti (stavební výbor), jako její orgán exekutivní, vykonával zároveň nad ní dozor za státní správu*“.¹⁰⁸ Závěr této rady se promítl do požadavku ustavení jak naprosto nezávislého dozoru, tak také meziministerské komise „*pro státní dozor nad výstavou Lidic*“ – v komisi měli zasedat zástupci ministerstev financí, techniky, vnitra i zemědělství.¹⁰⁹ Tento plán se dle mého názoru ze strany vlády zúročil, stát neztratil přehled nad děním v Lidicích, na druhou stranu ale nelze na meziministerskou radu nahlížet jako na úplně nezávislého arbitra – jejími členy se stali zaměstnanci, jejichž kolegy nebo třeba i nadřízenými mohli být ti (často přímo ministerští radové), kteří byli členy Společnosti, či dokonce správního výboru. Kompetence se tak pomalu vymezovaly a Společnosti na základě toho pomalu přicházela o svou autonomii. Ministerstva začala skutečně vykonávat dohled ve smyslu kontrol účtů, plánů i vlastního staveniště, v čemž zcela jistě hrál svou roli i tlak pociťovaný ze strany veřejnosti.

6.1.2. Stavební záměr kontra realita

V článku *Nové Lidice budou stát půl miliardy* se tehdejší čtenář *Rudého Práva* dozvěděl kromě informací o peněžitých darech také o všech plánovaných stavbách na území nových Lidic. Tento výčet vychází pravdivě z dispozic, které uveřejnila Společnost. Je na místě tento velkoryse pojatý projekt připomenout: 150 rodinných domků s rezervou 20 parcel pro lidické ženy a děti, mateřská a obecná škola, rekreační středisko, kostel, fara, administrativní budova obce, stanice Státní národní bezpečnosti, objekt pro hasičský sbor, pošta, museum, kulturní dům, obchodní dům, provozovny řemeslníků, 9 hospodářských usedlostí, družstevní velkostatek, hornická škola a Mezinárodní výzkumný ústav pro bezpečnost v dolech.¹¹⁰ Článek k tomu hodnotí i zamýšlené, ve své době nadprůměrné, infrastrukturní zázemí Lidic, které „*se mají stát vzornou hornickou obcí s dokonalou kanalizací, vodovodem, plynovým*

¹⁰⁷ NA, fond MV I – ref. L, k. č. 3, sign. C6113, Zpráva vyhotovená MV, Společnost pro obnovu Lidic, Dozor, 23. 1. 1947.

¹⁰⁸ NA, fond MV I – ref. L, k. č. 3, sign. C6113, Zpráva o konání rady ministerstev vnitra, techniky a NÚKÚ, 17. 3. 1947.

¹⁰⁹ Tamtéž; a také Rozbor min. techniky ohledně státního dohledu na Lidice, 28. 2. 1948

¹¹⁰ SOA Praha – SOkA Kladno, fond SPOL, k. č. 3, inv. č. 12, Schůze správního výboru, Zápis ze schůze správního výboru, 31. 1. 1947, příloha č. 18, Návrh na schválení generálního zastavovacího plánu.

*potrubím, telefonem, elektřinou a s dobrým komunikačním spojením“.*¹¹¹ Rok 1947 byl ještě právem rokem plným optimismu spojeného s vidinou dokončení stavby nejpozději do pěti let, veřejnost však věděla už o prvních velmi nadhodnocených prognózách, jež hovořily o roku 1948 jako o roku, kdy budou stát domy v Lidicích (a to nejlépe všechny, nebo alespoň první stovka). Optimismus až naivita se ale skrývaly nejen ve vysněné krátké době stavebních prací, ale také v některých položkách seznamu. Kostel, fara, výzkumný ústav a hornická škola, družstevní velkostatek, hospodářské usedlosti, škola, rekreační středisko..., některé stavby odolávaly vyškrtnutí kratší dobu, jiné delší. Všechny ale mají společný rys určité nadstavby, z níž mohlo být celkem bez výčitek postupně ukrajováno.

V červnu 1948 bylo více než jisté, že stavební práce nepokračují předpokládaným tempem a také se schylovalo k podpisu zákona upravujícímu dosavadní opatření k výstavbě Lidic, a proto už v několika uplynulých i následujících měsících generální tajemník František Knor jménem Společnosti vysvětloval tristní situaci na mnoha frontách a zcela pochopitelně neváhal ve prospěch věci užít nátlaku. Z jeho textů je patrné velké vypětí, neboť právě v této době se veřejnost čím dál více podivovala nad postupem prací na stavbě a nerozpakovala se ho kritizovat.¹¹² Jako příklad poslouží jeden z článků, který vyniká přímým útokem na samotnou Společnost a vznikl už o několik měsíců dříve. Autorem měl být jeden z účastníků ostravské brigády v Lidicích, Alois Skotnica, který sice poukázal na nedostatek materiálu, ale „*hlavní vinu nese též vedení Společnosti pro obnovu Lidic, že neučinilo opatření, aby Lidice dostaly prvenství ve stavebním dvouletém plánu*“.¹¹³ Národ by se měl dle jeho mínění stydět za stav, v němž se lidické staveniště nachází. Při takovém tempu prorokoval výstavbě až dvacet let. Dodávám, že se o pět let přeci jen přepočítal.

Právě v červnu a poté i červenci tohoto zlomového roku generální tajemník píše ministru vnitra Noskovi ve věci přidělování stavebního materiálu: „*Jelikož materiálové nároky na stavby v Lidicích jsou mnohem větší, než příslušné úřady přidělují na dvouletkové stavby, jeví se skutečně nutnost uvažovati Lidice úplně samostatně a také je samostatně dotovati*

¹¹¹ Nové Lidice budou stát půl miliardy. *Rudé Právo*, 11. 6. 1947.

¹¹² Kritika ze strany Stavby mládeže in ŠTĚPÁNKOVÁ P., op. cit., s. 47.

¹¹³ SOKA Kladno, fond SPOL, Výstrižkový archiv, k. č. 99, sign. 0.013, 1946–47, Název článku neuveden, *Československá demokracie*, 15. 10. 1947

materiálem. ¹¹⁴ Pokud by tomu tak nebylo, hrozí zastavení prací, a to si stát nemohl dovolit, jak Knor velmi dobře věděl, a dále pokračuje: „*Jistě uznáš (tyká ministru Noskovi, pozn. aut.) a každý z odpovědných činitelů také, že ten postup by nebyl vhodný vůči veřejnosti, která již tak dosti ostře kritizuje stav stavebních prací v Lidicích.*“ Takové zdržení vadilo i samotným čekatelům, tedy spíše čekatelkám na nový domov, ale o ty v tomto případě tolik nešlo. Veřejnost byla ta, co si stěžovala, a proto by další problémy byly jen vodou na její mlýn. Nemluvě o opakovaných proklamacích stavby, k níž československý stát nepotřebuje finančních darů ze zahraničních sbírek a již buduje vlastníma rukama skutečně celý národ.

Na Knorovo úsilí navazovala žádost, která se jeví trochu kuriózně. Na počátku července přišla Společnosti odpověď z ministerstva spravedlnosti na její žádost o přidělení sedmi až devíti trestanců k práci v cihelně ve Svinařově poblíž Kladna, kde byli odsouzení zaměstnáváni a kde by nová pomocná síla urychlila produkci.¹¹⁵ Cihelna ale věznicí dlužila přes sto tisíc korun, a tak žádosti vyhovět nemohli. Jak je vidět, pro Lidice měl přiložit ruku k dílu opravdu každý, vždyť to bylo v nejvyšším státním zájmu. Navzdory takovýmto požadavkům už samotný dovoz cihel byl kvůli nedostatku benzínu problémem, který opět musel Knor řešit s vnitrem.¹¹⁶ Ministerstvo raději druhý den naléhavě žádá ministerstvo dopravy, aby benzín pro odvoz 1 250 000 cihel skutečně uvolnilo. Jinak by došlo k zastavení prací, za což „*by bylo těžko vzít si zodpovědnost*“.¹¹⁷ To asi těžké opravdu bylo, a tak byl dodán dostatek pohonných hmot, kontrolu spotřeby zajistila Společnost.¹¹⁸ Odpovědnost – to bylo jedno ze zásadních substantiv, které bylo mnohokrát skloňováno. Jistěže největší tíhu této odpovědnosti za takové budování státní důležitosti přenesli na samotnou Společnost, ale jak vyplývá z citovaných materiálů, nelze ji vinit za nedostatek snahy situaci zvrátit.

Jestliže chtěl stát dostát svým závazkům k Lidicím, musel poslechnout naléhání ze strany Společnosti a zařadit výstavbu Lidic do dvouletého, potom prvního pětiletého plánu jako

¹¹⁴ SOkA Kladno, fond SPOL, kniha č. 8, inv. č. 109, Tiskové zprávy Společnosti, Žádost ministerstvu vnitra, 18. 6. 1948.

¹¹⁵ SOkA Kladno, fond SPOL, kniha č. 8, inv. č. 109, Tiskové zprávy Společnosti, Odpověď ministerstva spravedlnosti, 9. 7. 1948

¹¹⁶ NA, fond MV I – ref. L, k. č. 32, sign. C6300, Obnova Lidic, Společnost ministerstvu vnitra – odvoz cihel, 29. 9. 1948.

¹¹⁷ Tamtéž, Ministerstvo vnitra ministerstvu dopravy – urgence benzínu, 30. 9. 1948.

¹¹⁸ 2 500 l benzínu, 600 l nafty, 330 kg tekutého plynu, 100 l oleje. Viz Tamtéž, Poděkování Společnosti ministerstvu dopravy, 25. 10. 1948.

přednostní projekt, za to F. Knor orodoval ve zprávě vypracované pro ministerstvo vnitra, navíc adresované přímo „rukám pana ministra“ Noska.: „*Celý národ a stát má zájem na tom, aby Lidice i Ležáky byly obnoveny a památka jejich hrdinných obyvatel uctěna. Vždyť obě tato místa jsou cílem návštěv naší i zahraniční veřejnosti. Jest trapné snášeti na takových místech ostrou kritiku postupu stavebních prací. Tyto důvody neplatí jen pro stavby v roce 1948, ale i do budoucnosti a zejména pro připravovaný 5letý plán. I tu se jeví velmi neuspokojivě zařazení Lidic a Ležáků do normálních plánů a dispozic.*“¹¹⁹ Zařazení do celostátně organizovaných plánů ale Lidicím jistotu nepřinášelo. Přestože jsem v této části citovala zejména korespondenci mezi Společností a ministerstvem vnitra, diskuse o výstavbě Lidic probíhala i na dalších úrovních, přestože se mnozí pozastavovali nad její nečinností, v mnoha situacích se snažili dostát svým závazkům k Lidicím.

6.2. Místní národní výbor Lidice

Situace v Lidicích se po skončení války v mnohém lišila od situace většiny obcí v tehdejší Československu – obec nemohla navázat na každodenní život jako jiné obce. Samozřejmě můžeme hovořit o obcích Javoříčko nebo Ploština, které byly na konci války podobným způsobem zničeny okupační mocí, ale v jejich případě se nejednalo o samostatný samosprávný celek ani o větší časovou prodlevu mezi zničením osad a koncem války, natož o úplné vyhlazení obcí. Javoříčko patřilo pod obec Sřemeníčko a Ploština pod obec Drnovice, zdejší místní národní výbory pak zajišťovaly péči o postižené osady. K podrobnějšímu zmapování správních dějin tohoto období odkazují na studii Vladimíra Štroblíka nebo na příslušnou kapitolu Jana Janáka a Zdenky Hledíkové a Jana Dobeše věnovanou státní správě po roce v poválečných letech.¹²⁰ Přesto se v následující podkapitole osvětlím základní rysy vzniku národních výborů, potřebných pro pochopení situace v Lidicích.¹²¹

¹¹⁹ NA, fond MV I – ref. L, sign. C6300/1, Pětiletý plán, Zpráva Společnosti pro ministerstvo vnitra, 2. 7. 1948.

¹²⁰ ŠTROBLÍK, Vladimír Vývoj místních a městských národních výborů na území České republiky (1945–1990). *Archivní časopis*. Praha: Archivní správa MV ČR, 2001, 1, (2), s. 73–90.

JANÁK, J., Z. HLEDÍKOVÁ a J. DOBEŠ: *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*. Praha, NLN 2005, s. 432–456.

¹²¹ K tomuto tématu jsem publikovala dílčí studii. Viz BECHNEROVÁ, Pavla. Lidice jako nová obec. Se zaměřením na činnost Místního národního výboru Lidice. HUBÁLEK, Tomáš. (ed.). *Sborník ze IV. mezinárodní vědecké konference studentů doktorských studijních programů v oblasti společenských věd, Olomouc, 6. května 2015*. Praha: Epoque, 2015, s. 130–142.

6.2.1. Národní výbory v Československu

Zřizování národních výborů (okresních, krajských, zemských), případně správních komisí v místech s většinou nespolehlivých obyvatel, mělo probíhat, jakmile to bylo možné (tj. ještě za okupace či při postupném osvobození území), a přebírat veškerou působnost státní správy i samosprávy. Edvard Beneš v únoru 1944 spojoval svou vizi vzniku národních výborů s jejich dočasností, na základě brzkých voleb v svobodném Československu měly být následně revidovány.¹²² Toto stanovisko o dočasné funkčnosti národních výborů začlenil Beneš ještě také do dekretu č. 18/1944 Úř. věst. čsl., o národních výborech.¹²³ Nové úřady jsou zde definovány jako prozatímní. Názor moskevského exilu na podobu národních výborů a trvání jejich existence se podstatně lišil a prosazoval ho na jednáních s Londýnem.

Posun ve vytyčení funkce národních výborů je zřetelný již z rozhlasového projevu Edvarda Beneše z poloviny února 1945, tedy pouze o tři měsíce později, v němž pronesl následující slova: „*Soudíme, že všude v osvobozených městech a místech, okresích a zemích se ustaví nejprve národní výbory. Výbory tyto mají se skládat ze všech vrstev obyvatelstva, všech stavů a názor, jen zrádci, kolaboranti a provinilci jsou vyloučeni. Výbory tyto mají být vesměs voleny. Někde se stane, že z důvodu nezbytnosti a k udržení pořádku dojde v první chvíli po osvobození k ustavení národních výborů dočasnou dohodou místních činitelů. Jakmile bude toto možno, musí se po mém soudu, hned přejít k řádným našim tajným volbám, přibližně podle zásad, jak jsme je měli za republiky. Z výborů místních budou veleny výbory okresní a výbory okresní zvolí výbory zemské; všechny výbory se ujmou svých funkcí samosprávných v plné harmonii s vládou republiky (...), organizace státu bude z hlediska jednotlivých zemí velmi decentralizovaná.*“¹²⁴ Formulace dočasnosti těchto úřadů zde již chybí a ve vládním nařízení z 5. května 1945, na jehož základě měly být „*obnoveny místní, okresní a zemské národní výbory jakožto orgány zastupitelské a orgány veřejné správy ve všech jejich oborech*“, panuje v tomto bodě shoda.¹²⁵ Komunisté počítali s jejich zachováním a posilováním pravomocí, což dokládá jak citované vládní nařízení, tak další právní normy,

¹²² BENEŠ, Edvard. Na cestě k vítězství. Projev ve Státní radě, 3. 2. 1944. In Týž. *Šest let exilu a druhé světové války*. Družstevní práce, Praha 1946, s. 387.

¹²³ Vyhláška ministra vnitra č. 43/1945 Sb., o platnosti ústavního dekretu presidenta republiky ze dne 4. prosince 1944, č. 18 Úř. věst. čsl., o národních výborech a prozatímním Národním shromáždění.

¹²⁴ BENEŠ, Edvard. Vítězství – návrat do vlasti. Rozhlasový projev, 16.–17. 2. 1944. In Týž. *Šest let exilu a druhé světové války*. Družstevní práce, Praha 1946, s. 246–247.

¹²⁵ § 1, odst. 1, Vládní nařízení č. 4/1945, o volbě a pravomoci národních výborů.

kteří národní výbory v československém právním a samosprávném systému ještě více ukotvily. Národní výbory daly na základě delegačního systému vzniknout nejprve Prozatímnímu národnímu shromáždění. Vláda se stala garantem uspořádání národních výborů, k čemuž byly vydány příslušné právní normy. Nutno zmínit, že celostátní volby do národních výborů se uskutečnily až v roce 1954, a to na naléhání ze strany Sovětského svazu.¹²⁶

Právě v tomto volebním roce, za účelem zvyšování informovanosti o opodstatněnosti existence národních výborů a jejich historické kontinuitě, vydal ve sborníku brněnské univerzity Josef Kolečka krátký příspěvek *Tradice národních výborů*.¹²⁷ Zcela v souladu s politickou linií státu v něm vysvětluje okolnosti vzniku revolučních národních výborů na sklonku I. světové války i jejich (kontraproduktivní) rušení „*reprezentanty české buržoazie*“, tj. představiteli vznikající československé vlády. Při líčení výše naznačeného jednání londýnského a moskevského exilu neopomněl Kolečka zdůraznit na jedné straně Gottwaldovu ideu „*národních výborů jako nové formy demokratické státní správy*“, na straně druhé záměr londýnského exilu z výborů „*učinit jen poradní orgány vlády a státních úřadů*“.¹²⁸ Národní výbory se měly stát úřady, které zajistí nejen závěrečný boj proti okupantům, ale také převzetí národního majetku, podniků a úřadů do vlastní správy. Tyto teze nacházely v historiografii své uplatnění až do roku 1989, například v interpretaci Věnceslavy Vašíčkové se tyto nově utvářené instituce staly „*skutečnými vykonavateli vůle lidu, organizátory nového života a revolučních přeměn*“ a samozřejmě „*pod vedením KSČ vždy důsledně prosazovaly zájmy pracujícího lidu*“.¹²⁹ Národní fronta spolu s národními výbory znamenaly „*nejúžší spojení dělnické třídy s nejširšími vrstvami československého lidu*“.¹³⁰

S vývojem či posunem kompetencí národních výborů na všech úrovních souvisí pojem centralizace a decentralizace těchto „*orgánů státní moci*“. Ač byl Benešem i všemi členy Národní fronty deklarovaný záměr ponechat národní výbory decentralizované, je zcela nepochybné, že budoucnost národních výborů byla v pojetí komunistů spojena s plánovanou

¹²⁶ KAPLAN, K., Národní fronta, s. 179.

¹²⁷ KOLEJKA, Josef. Tradice národních výborů. (Příspěvek ke vzniku národních výborů). *SPFFBU*, Řada historická, roč. 3, č. 1, 1954, s. 101–104.

¹²⁸ Tamtéž, s. 104.

¹²⁹ VAŠÍČKOVÁ, Věnceslava. Úloha komunistů při prosazování politiky Národní fronty v ÚNV hl. města Prahy v letech 1945–1946. In: *Pražský sborník historický*. Praha, Panorama 18, (1985), s. 128.

¹³⁰ Tamtéž.

centralizací, která by napomohla převzetí moci. Nekomunistické strany si až po volbách v roce 1946 pomalu začaly uvědomovat probíhající změny, a snažily se proto o decentralizační posílení výborů.¹³¹ Centralizace národních výborů souvisí především s naprostou provázaností celé hierarchie, která postupně svazovala ruce výborům na nižším stupni, ty se stávaly pouze vykonavateli nařízení přicházejících shora. Tento proces byl očekáván i ve vzájemném vztahu země (později kraj) – vláda (ministerstvo vnitra) a poukazuje na neslučitelnost těchto zásad se zásadami demokratické samosprávy, která nemůže být založena na provázané odpovědnosti vyšším nadřazeným výborům, navíc se národní výbory staly jak samosprávnými, tak státními orgány.¹³²

O větší, záměrné decentralizaci by sice bylo možné znovu uvažovat nad vznikem krajů v roce 1948, ale zrušením zemí a zavedením 19 krajů k ní nedošlo, naopak se zvýšil přímý dohled nad těmito krajskými a menšími jednotkami. V návaznosti na tuto reformu výbory přejímaly rozšiřováním svých referátů (např. o vyživovací, církevní atd. v průběhu let 1948–1950) další úkoly spadající do státní správy, přitom se od nich ale neočekávala vlastní aktivita či iniciativa. Jak uvádějí ve své studii Zdeněk Jirásek a Hana Malurová, pravomoci, kterých národní výbory nabyly, mohly být užívány pouze ve vztahu k jednotlivci, vůči němuž mohly uplatňovat „*neomezenou moc*“.¹³³

Přesto národní výbory, ve smyslu budoucích úřadů, které převezmou kontrolu nad správou a samosprávou, nevznikaly na celém území státu šablonovitě, zaprvé to nebylo dost dobře proveditelné a zadruhé ona myšlená „šablona“ byla právními normami stanovena velice vágně. Vlastní způsob jejich vzniku nebyl ani dekretem, ani vládním nařízením zcela přesně definován, jejich obnova (utvoření) se měla opírat o volby dle československých volebních řádů. Vládní nařízení tak legalizovalo přerod místních/okresních zastupitelstev do podoby příslušných národních výborů, v nichž měl být zachován i stejný počet členů jako zastupitelů. Na mnoha místech nejprve vznikaly revoluční národní výbory, a to ještě před osvobozením. Od počátku roku 1945 s postupem osvobozovacích akcí byly zakládány na Slovensku,

¹³¹ JIRÁSEK, Zdeněk, Hana MALUROVÁ. K problematice centralizace a decentralizace správy v Československu po r. 1945. In: *Ústřední moc a regionální samospráva: 5.–7. října 1993* / Břeclav – Brno, SOA Břeclav, 1994, s. 430.

¹³² JANÁK J. et al., op. cit., s. 445.

¹³³ JIRÁSEK, Zdeněk a Hana MALUROVÁ., op. cit., s. 430.

na východní Moravě, Vysočině i východních Čechách.¹³⁴ Živelnost jejich zakládání s sebou také přinesla nedostatek záznamů úředního charakteru.¹³⁵ Většinou byly ustaveny aklamací, jejich členové měli být v co nejkratší době nahrazeni členy zvolenými v řádných volbách. Josef Pecka ve své studii *Revoluční národní výbory jako prostor pro místní elity* ukázal na příkladu jižních Čech, že stereotypy tradované o revolučních národních výborech a jejich elitách nemusely odpovídat realitě. Základní premisou byla nejen jejich revolučnost, ale také spojení s dělnickou třídou a KSČ jako vedoucími aktéry jejich vyhlášení a činnosti. J. Pecka ale na dostatečně reprezentativním vzorku ukazuje, že tomu tak vůbec nemuselo být, v jižních Čechách dělníci nebyli nejpočetnější složkou těchto prvních poválečných elit.¹³⁶ Podobně z hlediska stranické příslušnosti převažovali členové nekomunistických stran. V tom J. Pecka možné spatřovat zjevnou snahu o kontinuitu s předválečnou dobou, ačkoliv byla později komunisty dehonestována.

6.2.2. Okolnosti vzniku Místního národního výboru Lidice

V Lidicích zcela jistě šlo o jinou situaci danou hned několika faktory. Zaprvé v jejich případě nebylo možné převzít kontinuální agendu obecního úřadu. – z jeho provenience vzniklé do roku 1942 se zachovalo pouze torzo.¹³⁷ Zadruhé neméně důležitý faktor fungování tehdejších Lidic souvisí s prakticky žádnou politickou (veřejnosprávní) zkušeností lidických žen, z nichž se však navzdory této nevýhodě mnohé ihned po návratu začaly aktivně podílet na obnově jejich domova a tím pádem i na chodu nově založeného Místního národního výboru Lidice. Navíc, jak kriticky poznamenala v jednom rozhovoru Jaroslava Skleničková, některé z nich prý měly ukončené jen základní vzdělání.¹³⁸ Ale například Helena Leflerová uváděla čtyři

¹³⁴ PECKA, Josef. *Revoluční národní výbory jako prostor pro místní elity*. In KOUTSKÁ, Ivana a František SVÁTEK. *Politické elity v Československu 1918–1948*. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. Sv. 20. Praha, ÚSD AV ČR, 1994, s. 235.

¹³⁵ MLATEČKOVÁ, Marie. *Místní národní výbor Vážany Linhartské (Vážany nad Litavou) v prvních dnech své existence*. In: Vyškovský sborník, 2011, Sv. 8, s. 285–292 .

¹³⁶ Podle Peckovy statistiky se jednalo o 33,4 % z 572 osob. In PECKA, Josef. *Revoluční národní výbory jako prostor pro místní elity*. In KOUTSKÁ, Ivana a František SVÁTEK. *Politické elity v Československu 1918–1948*. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. Sv. 20. Praha, ÚSD AV ČR, 1994, s. 233–254. 1994, s. 238.

¹³⁷ SOkA Kladno, fond Obecní úřad Lidice, 1924–1942.

¹³⁸ CIMBURKOVÁ, Tereza. *Život nejmladší lidické ženy*. [Cit. 11. 6. 2016] Dostupné z: <http://www.rodina21.cz/ne-obycejne-pribehy/clanky/ne-obycejne-pribehy/zivot-nejmladsi-lidicke-zeny>

třídy měšťanské školy a jednoroční obchodní kurz.¹³⁹ Se vstupem do vyšší politiky začala studovat právnickou fakultu, i když ve zrychleném sledu, bez dodatečného absolvování střední školy. V roce 1959 uvedla již absolutorium a získala titul doktorky práv.

Národní výbor mohl v mnohém navázat alespoň na činnost Přípravného výboru (Společnosti pro obnovu Lidic) zajišťujícího zejména nezbytnou úpravu lidického pietního území a rovněž národní sbírku, z níž měla být vyplácena sociální podpora ženám a dětem a později financována samotná výstavba. Osud Lidic kromě již představné symboliky znamenal ale též vlnu solidarity s nelehkou situací lidických žen a dětí, a tak na adresu přípravného výboru a pak i Společnosti i Místního národního výboru docházely nabídky nejrůznějších forem pomoci lidickým ženám, z míst oficiálních, drobných živnostníků i soukromých osob. Ač šlo v první řadě o peněžní pomoc, mnozí nabízeli i pomoc konkrétní, materiální. Na druhou stranu se jako v každé době našli lidé, kteří toho chtěli využít ve svůj prospěch.¹⁴⁰

Lidické ženy se vracely od konce války až do poloviny června, z 12. června pochází datace asi přípravy prvního slavnostního zápisu o oficiálním ustanovení MNV, k němuž ale došlo až 24. června 1945 na schůzi všech lidických žen v Národním domě v Kladně-Kročehlavech, za samozřejmé přítomnosti zástupců ONV Kladno.¹⁴¹ V. Kyncl zjevně omylem uvedl slavnostní schůzi k 24. květnu a pojmenoval tento výbor Revolučním národním výborem, čemuž ale nic nenasvědčuje.¹⁴² Prozatímní sídlo úřadu zůstalo právě v Kročehlavech¹⁴³ a tam také většina žen, pokud se neodstěhovala k příbuzným, našla nájemní ubytování, které pro ně zajistil Okresní národní výbor v Kladně. Jednalo se o 50 bytů v dvoj- a trojdomcích, které byly prakticky nové, neboť byly stavěny teprve za války jako součást velkorysého urbanizačního plánu německého sídliště „Poldisiedlung“, projektovaného pro německé zaměstnance Poldiny huti, která stavbu také financovala.¹⁴⁴ Správa bytů proto logicky přešla na národní podnik

¹³⁹ APS, fond Poslanci a senátoři Národního a Federálního shromáždění, inv. č. 1493, spis poslankyně Heleny Leflerové, Dotazníky pro člena Národního shromáždění, vyplněny v roce 1954 s 1959.

¹⁴⁰ Viz kapitola [9.3.2 Zvláštní lidé](#).

¹⁴¹ Národní dům se nacházel v ulici 5. května, v těsné blízkosti dočasného bydliště většiny žen.

¹⁴² KYNCL V., op. cit., s. 445.

¹⁴³ SOKA Kladno, fond MNV Lidice, k. č. 5, inv. č. 102, Organizační činnosti 1950–64,66, 85–90, Dopis MNV Lidice ONV Kladno, 27. 2. 1950.

¹⁴⁴ VEVERKOVÁ, Irena. *Kladno*. Praha – Litomyšl, Paseka, s. 32–33.

Více o projektu in: Hořejš, Miloš, Kladenská kolonie „Siedlung“ jako příklad politické instrumentalizace architektury. In SCHMELZOVÁ, Radoslava a Dagmar ŠUBRTOVÁ (eds.). *Kladno minulé i budoucí: sborník z mezioborové konference 15. 6. 2007*. Kladno: Občanské sdružení Arteum, 2007, s. 65–76

Spojené ocelárny, který pohltil obě kladenské hutě, Poldinu i Vojtěžskou. Podnik se z pozice pronajímatele po roce obrátil na přípravný výbor Společnosti pro obnovu Lidic a chtěl od lidických žen uhradit roční nájemné ve výši 232 325 Kčs. Snaha výboru získat slevu vyšla vniveč, ocelárny ji odmítly poskytnout, neboť výše nájemného „*odpovídá skutečným výlohám s udržováním budov*“. Do budoucna podepsala Společnost za lidické ženy nájemní smlouvu a zavázala se nájemné hradit.¹⁴⁵ Nájemné za lidického tajemníka ani za úřadovnu národního výboru ale Společnost ze svých prostředků platit nemohla, podle zákona zaopatřovala pouze lidické ženy a děti. Příspěvek na nájem od ní získaly také ty, které bydlely jinde.

Z jednání MNV vyplývá, že nastávaly problematické situace, pokud došlo k uvolnění některého bytu.¹⁴⁶ Kuchyň, jeden pokoj a toaleta byly vyhrazeny až pro tři ženy, mnohé z nich navíc bydlely v podkrovních pokojích, proto se není co divit, že jakmile se naskytla příležitost lepšího ubytování, stěhovaly se do něj bez vědomí národního výboru.¹⁴⁷ Jelikož takové situaci chtěli předcházet, měly být napříště klíče bývalé nájemkyni odebrány a po výběru nové nájemkyně této výborem teprve předány. Samozřejmě se jednalo o zcela oprávněné řešení chaotické situace, národní výbor i Společnost musely mít přehled o ubytovaných ženách, které skutečně napříště postupovaly už správně. Jako stálá upomínka na ubytování lidických žen zůstalo pojmenování zdejší ulice dodnes – nese jméno Lidických žen. Pro úplnost doplním, že Spojené ocelárny byly přijaty za člena Společnosti na základě podané přihlášky.¹⁴⁸

Vraťme se ale nyní do prvních dnů existence národního výboru. Předsedkyní MNV se stala Helena Leflerová, která sožila svůj slib do rukou předsedy Okresního národního výboru v Kladně. Do jejích rukou pak skládali slib ostatní členové národního výboru – osm lidických žen a čtyři muži. Dalšími dvěma byli škpt. Josef Horák a škpt. Josef Stříbrný (později povýšení do hodností majorů), kteří ale oba svůj slib složili pravděpodobně až po svém

¹⁴⁵ SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 1, inv. č. 1, Protokolární zápisy o schůzích MNV, 1945–1947, 14. schůze, 4. 11. 1946. Také viz SOkA Kladno, fond SPOL, k. č. 3, inv. č. 12, Zápisy ze schůzí správního výboru, 1. schůze, Návrh na zaplacení nájemného, 12. 12. 1946.

¹⁴⁶ SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 1, inv. č. 1, Protokolární zápisy o schůzích MNV, 1945–1947, 17. schůze, 3. 2. 1947.

¹⁴⁷ SOkA Kladno, fond SPOL, k. č. 3, inv. č. 12, Zápisy ze schůzí správního výboru, 1. schůze, 12. 12. 1946, Zpráva o činnosti přípravného výboru.

¹⁴⁸ SOkA Kladno, fond SPOL, kart. č. 2, inv. č. 10, Členská základna, Seznam přijatých členů dle § 3 odst. 1, č. 4 vládního nařízení č. 188/1946 Sb.

návratu z Anglie.¹⁴⁹ Byli to právě oni dva, kdo vstoupili do řad čs. armády ve Francii (posléze převeleni do Anglie k letectvu) a jejichž předpokládaná účast v zahraničním odboji zavdala falešnou stopu při pátrání po atentátnících R. Heydricha. Josef Horák se v Anglii oženil s Winnifred New, v roce 1942 se jim narodil první syn Václav a o rok později druhý syn Josef.¹⁵⁰

Tak trochu zastřený nejasnostmi se zatím jeví jejich návrat do vlasti, ale může to být dílem fikce například v novele Zdeňka Mahlera *Muž, který přežil Lidice.*, v níž oba letci jsou přítomni na první národní pouti 10. června 1945. V patetické líčení tryzny Mahler zobrazil oba muže, jak „– stranou ve stínu přihlížela zdrcená dvojice v důstojnických uniformách, západní letci Horák a Stříbrný–“.¹⁵¹ Existuje ještě esej Jindřicha Liona, který ji sepsal na základě rozhovoru s J. Stříbrným, podle níž měli dostat zapůjčené letadlo, aby se stihli vrátit na tryznu.¹⁵² Zcela jistě se Lion zmýlil v tom, že naposledy vzlétali z anglické ranveje, protože tomu tak určitě nebylo. Přesto bez znalostí dalších souvislostí by tomu nasvědčoval i z neznámého důvodu antedatovaný pobyt Horákových v Kladně od 6. června 1945.¹⁵³ Ostatně ani z podpisu pod slavnostním slibem v knize MNV není znát, že by k němu došlo později. Ale ještě 12. července oba muži chyběli na zasedání národního výboru, jako důvod byl uveden jejich pobyt v Anglii a na palubním lístku vystaveném Generálním československým inspektorátem je odlet celé rodiny Horákových z Británie datován k 31. červenci.¹⁵⁴ Josef Stříbrný se vracel až 6. září s několika dalšími důstojníky.¹⁵⁵ Odpovídá tomu i zápis ze schůze národního výboru konané o den později, kde není ještě Josef Stříbrný přítomen. V archivních

¹⁴⁹ Členy se stali: Anna Hroníková (místopředsedkyně), Jaroslav Bartůněk, Anna Kohlíčková, František Koubek, Bedřiška Saidlová, Mil. Šilhan, Marie Zelenková, Václav Müller, Miloslava Podhorová, špkt. Josef Horák, Miloslava Suchánková, špkt. Josef Stříbrný, Anna Rohlová, Anna Hlinková. In: SOKA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 1, Protokolární zápisy o schůzích MNV, 1945–1947, 1. schůze, 12. 7. 1945. Viz také KYNCL V., s. 445.

¹⁵⁰ SOKA Kladno, fond MNV Lidice, k. č. 65, inv. č. 65, Rejstřík příslušníků obce, Josef Horák, Josef Stříbrný.

¹⁵¹ MAHLER, Zdeněk. *Muž, který přežil Lidice*. Brno, Jota, 2011, s. 99.

¹⁵² Soukromý archiv pana Antonína Nešpora, Soutěž Svazu bojovníku za svobodu, 30. 8. 1966, Soutěžní esej. LION, Jindřich. *Poslední lidický muž*.

¹⁵³ Pobyt v Anglii je datovaný u J. Horáka k 5. 6. 1945, další den je bytem uveden v Arbesově ul. 1501, v Kročehlavech. In: SOKA Kladno, fond MNV Lidice, k. č. 65, inv. č. 65, Rejstřík příslušníků obce, Josef Horák.

¹⁵⁴ Soukromý archiv Antonína Nešpora, Palubní lístek vydaný Czechoslovak Inspectorate General, Londýn, 30. 6. 1945.

¹⁵⁵ RAJLICH, Jiří. *Na nebi hrdého Albionu: válečný deník československých letců ve službách britského letectva 1940-1945*. Cheb: Svět křídel, 2005, s. 441.

materiálech, které mi k letcům byly předloženy, jsem potvrzení pro tuto hypotézu nenašla. Přední odborník na problematiku západních letců Jiří Rajlich mi ji také nepotvrdil, ale na druhou stranu ani nevyvrátil. Jejich pozdější návrat, ať už první, či druhý, potvrzují i řádky Heleny Leflerové, která se v polovině srpna již stýkala s Josefem Horákem, Stříbrný byl podle ní tou dobou ještě v Anglii.¹⁵⁶ Z tohoto dopisu vyplývá mnoho zajímavých informací, a proto se k němu budu ještě vracet, je svého druhu vlastně jediným důkazem soukromě formulovaného názoru, pomínu-li vzpomínky lidických obyvatel na stránkách literatury faktu. Leflerová v něm mluvila o opatrném postoji k J. Horákovi, už tehdy si byla vědoma, že přítomnost obou mužů nebude vzbuzovat pouze pozitivní ohlasy. Oba se po návratu do Čech snažili nabídnout svou pomoc Lidickým, pravděpodobně však už jen jejich existence, či dokonce snaha o možnost žít přímo v nových Lidicích z nich postupně činila nepohodlné osoby.¹⁵⁷

Zemský odbor bezpečnosti, II. oddělení, vyvinul značné úsilí ke zmapování možného působení britské zpravodajské služby na československém území. V rozboru problematiky spolupráce podezřelých lidí s britskou tajnou službou byli na pátém místě uvedeni jako možní spolupracovníci britských zpravodajců jmenováni „vojáci ze zahraniční armády v Anglii“.¹⁵⁸

Mezi evidované osoby patřily samozřejmě ženy těchto vojáků, které byly Britky. Představovaly hrozbu, již bylo nutné mít pod dohledem. Očím československých zpravodajců neunikla ani Winnifred Horáková, je uvedena na seznamu Angličanek provdaných za československé příslušníky, zpravodajci k jejímu jménu pouze poznamenali, že „nevyvíjí žádnou činnost a s nikým se nestýká“.¹⁵⁹ V této souvislosti také byly velmi dobře zmapovány spolky s možným napojením na Anglii či USA, na Kladně působil Britsko-americký klub, kromě organizace společenského vyžití pro členy měl také pořádat přednášky o USA a Británii. Předsedou byl učitel angličtiny Josef Korhule, ve spolku byli zapsáni tři aktivní

¹⁵⁶ Soukromá korespondence Heleny Leflerové přítelkyni v Lidicích, 15. 8. 1945. Podstoupena narátorkou.

¹⁵⁷ Jako další muž přežil ještě František Saidl, který ale v době vypálení Lidic byl ve výkonu trestu v pankrácké věznici. Jeho osud se stal námětem pro knihu Zdeňka Mahlera, v roce 2011 byla filmově zpracována režisérem P. Nikolaevem na základě scénáře Zdeňka Mahlera. Ten napsal novelu věnovanou osudu F. Saidla, z jejíž rozšířené verze jsem citovala úryvek.. Viz MAHLER, Zdeněk. *Nokturno*. 2., upr. vyd. Praha: Labyrint, 2011. Rozšířená verze: Týž. *Muž, který přežil Lidice*. Brno, Jota, 2011.

¹⁵⁸ ABS, fond 300, sign. 300-43-2, Cíle a prostředky britské zpravodajské služby.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 37.

armádní důstojníci, nikoliv překvapivě majori letectva Josef Stříbrný i Josef Horák, třetím byl major pěchoty Karel Sobotka.¹⁶⁰ Záznam pochází pravděpodobně z roku 1946.

Přes tuto nepříjemnou atmosféru, kterou zajisté museli oba důstojníci pocítit, se oba účastnili aktivit jak v MNV, tak ve Společnosti pro obnovu Lidic, jejímiž členy se nakonec stali. Josef Horák byl dokonce po krátkou dobu místopředsedou MNV, poté co Anna Hroníková v říjnu 1945 podala demisi, a také byl členem finančního výboru Společnosti.¹⁶¹ Kupodivu zápis z jednání národního výboru, konaný o den později, o této změně mlčí.¹⁶² 13. ledna 1946 proběhla „*celoobčanská*“ ustavující schůze nového výboru – podle nařízení kladenského okresního úřadu měly místní výbory s menším počtem obyvatel snížit stav na devět členů. Dva prameny dochované v různých fondech, ale napsané ve dvou za sebou jdoucích dnech, které předkládají seznamy nových členů, se v tom, co říkají, či spíše zamlčují, rozcházejí. V zápisu lednové schůze národního výboru je nová volba, uskutečněná na schůzi všech lidických občanů, odůvodněna všeobecnou žádostí, hlášení předsedkyně Leflerové do Kladna ale zdůvodňuje jmenování nového výboru právě pokyny nadřízeného úřadu.¹⁶³ Samozřejmě že této změně došlo napříč republikou, přesto vrátím-li se do Lidic, ze jmenového seznamu staronových členů ale jasně vyplývá, že někam zmizeli všichni dříve zvolení muži. Členek MNV Lidice, ostatně jako v jiných podobně velkých obcích, bylo tedy nyní devět. Předsedkyní zůstala Helena Leflerová, místopředsedkyní se opět stala Anna Hroníková. Co vedlo představitelky místní politické samosprávy k tomu, že nebyl zvolen jediný muž? Zcela určitě se nejednalo jen o prostý matematický úkon, který by byl nejjednodušším zdůvodněním. Příčiny výběru ale byly zřejmě hlubší. Dvěma z těchto šesti mužů bylo totiž Josef Horák a Josef Stříbrný. Je pravděpodobné, že právě nechuť zvolit je zpět do nového výboru, vedla ženy k jednodušší úvaze o absenci jakéhokoliv muže. Je samozřejmě také

¹⁶⁰ ABS, fond 300, sign. 305-238-2/4, Britsko-americký klub Kladno.

¹⁶¹ SOkA Kladno, fond MNV Lidice, k. č. 5, inv. č. 102, Organizace činnosti MNV 1945–47, Hlášení MNV k ONV Kladno, 9. 10. 1945.

SOkA Kladno, fond SPOL, k. č. 2, inv. č. 10, Členská základna, Členové správního výboru, návrh 1947.

¹⁶² SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 1, inv. č. 1, Protokolární zápisy o schůzích MNV, 1945–1947, 3. schůze, 10. 10. 1945.

¹⁶³ Užší obecní rada sestávala z 5 členek. Dohromady se všechny podílely na fungování následujících komisí, většinou každá se skládala ze dvou či více členů: komise finanční, obecní živelní, osvětová, referent sociální pomoci, bytové referentky, knihovnice. In SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 1, inv. č. 1, Protokolární zápisy o schůzích MNV, 1945–1947, 4. schůze, 16. 1. 1946.

SOkA Kladno, OÚ Kladno, k. č. 178, 3L/103-156, Zpráva MNV o novém složení národního výboru, 17. 1. 1946.

možné, že sami pro své jiné závazky odmítli nadále pracovat pro MNV. Ale ze záznamů pamětnic i z písemných materiálů je možné vážně uvažovat nad variantou antipatií. S tím souvisí pro mnohé ženy velice zásadní úvahy o práva obou mužů na dům v nových Lidicích, o čemž pojednává sedmá kapitola¹⁶⁴

Podle zápisů z jednání pléna i rady národního výboru vyplývá velice věcný průběh schůzí, i když asi někdy docházelo k živějším diskusím, zejména pokud se jednalo o veřejné schůze. V prvních letech se výbor zabýval přednostně přípravnou fází výstavby, která byla silně navázaná na úzkou spolupráci se Společností. Jednalo se o majetkoprávní uspořádání, přípravu plánů ke stavebním pracím, ale také o sociální zajištění lidických obyvatel, stejně jako přípravy výročních národních poutí k uctění památky Lidic. Všechny tyto úkoly však nespočívaly pouze na bedrech samotného národního výboru, na to neměl ani pravomoci, ani dostatek prostředků, jak ukáží dále.

6.2.3. (Ne)obyčejné problémy (ne)obyčejné vesnice

MNV řešil nejrůznější záležitosti. Jednou z jeho základních povinností bylo vyplácení sociálních podpor lidickým ženám a dětem, prostředky národnímu výboru uvolňovala Společnost.¹⁶⁵ Kromě jiného např. zakládá výstřižkový archiv a také knihovnu, která prozatím byla umístěna v bytě na Kladně. Po přestěhování první vlny obyvatel do Lidic vedla knihovnu ve svém domě Marie Nejedlá.¹⁶⁶ Knihovna se postupně rozrůstala také díky darům, které jí byly zasílány. Kromě běžné agendy zajišťující praktický chod úřadu i záležitosti lidických žen řešil MNV celkem palčivý problém, a tím byla finanční tíseň.

Helena Leflerová hned v létě 1945 očekávala, že jim bude k dispozici vlastní tajemník Josef Novák, na nějž vzpomínala také Marie Šupíková (roz. Doležalová), že byl tajemníkem ve starých Lidicích.¹⁶⁷ Novák měl být evidován jako zaměstnanec ONV Kladno a vyplácen z fondu na výstavbu Lidic. Ještě ale v první polovině října čekali na jeho uvolnění ze

¹⁶⁴ Kapitola [7. Právo žít v Lidicích](#).

¹⁶⁵ SOKA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 3, inv. č. 3, Zápisy ze schůzí plenárního zasedání 1949, Schůze 7. 8. 1949.

¹⁶⁶ SOKA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 4, inv. č. 4, Zápisy z pléna 1950, 6. plenární schůze, 24. 10. 1950.

¹⁶⁷ Stehlík, E. *Lidická vzpomínání*, s. 128.

Zemského finančního ředitelství.¹⁶⁸ Nakonec byl oficiálně převeden až na počátku roku 1946.¹⁶⁹ Za dva roky ale odešel na vlastní žádost zpět k finanční stráži, obec si nemohla dovolit již dále tajemníka držet – dostal od výboru alespoň dobrozdání.¹⁷⁰ Poté se u MNV vystřídali další dva muži, kteří tuto funkci zastávali, prvním z nich byl Karel Reindl, penzista, a druhým V. Froněk, oba dostávali samozřejmě nižší finanční ohodnocení. V roce 1950 se konečně zablýskalo na lepší časy a pro tajemnickou funkci byl z MNV Buštěhrad uvolněn Karel Bárta, který si sám platil daň ze mzdy.¹⁷¹ Ale ani s ním neměly Lidice úplně štěstí, podle všeho totiž přestával pracovat ke spokojenosti národního výboru.¹⁷² Tato možná marginální epizoda přitom velmi příznačně vypovídá o finanční situaci výboru, kterou potvrzují i jiné případy.

Ostatně proč by tomu mělo být v poválečné době jinak? Lidice však měly postavení skutečně výjimečné, a pokud to předpisy dovolovaly (případně se pro Lidice dotvářely), vycházelo se Lidickým vstříc, z mnohých povinností byla obec vyvázána alespoň v prvních letech po válce (ve smyslu úlev nebo částečného osvobození od daní apod.). MNV neměl totiž v prvních poválečných letech vlastní příjmy a v případě, že uhrazení nejrůznějších výdajů či pohledávek nebylo v jeho možnostech, přebírala je buď Společnost, spadala-li záležitost do jejich kompetencí, nebo nadřízené výbory – okresní nebo zemský. Někdy žádostem vyhověly – i když třeba se zdráháním, jindy však odmítly částky uhradit.

Například v říjnu 1945 národní výbor obdržel od Okresního národního výboru v Kladně zamítnutí své žádosti o proplacení některých výloh, jako např. služného pro Helenu Leflerovou a Jaroslavu Müllerovou, účet za telefon nebo koupi poštovních známek. Lidicím bylo doporučeno využít výtěžku z katastru.¹⁷³ Lidické funkcionáře Okresní národní výbor

¹⁶⁸ SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 1, inv. č. 1, Protokolární zápisy o schůzích MNV, 1945–47, 2. schůze, 7. 9. 1945 a 3. schůze, 10. 10. 1945. Rovněž zmínka v dopise Heleny Leflerové přítelkyni, 15. 8. 1945.

¹⁶⁹ SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 1, inv. č. 1, Protokolární zápisy o schůzích MNV, 1945–47, 6. schůze, 19. února 1946.

¹⁷⁰ SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 2, inv. č. 2, Záznamy ze schůzí 1947–49, 26. zápis ze schůze NV, 17. 12. 1947.

¹⁷¹ SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 4, inv. č. 4, Zápisy z pléna 1950, 2. plenární schůze, 14. 2. 1950.

¹⁷² SOkA Kladno, fond MAF Lidice, k. č. 1, inv. č. 1, Protokolární zápisy o schůzích MNV, 1945–47, Zápis ze schůze MNV, 21. 8. 1951.

¹⁷³ Tamtéž, Zápis z 3. schůze, 10. 10. 1945.

v Kladně vyplácel až do roku 1958.¹⁷⁴ V roce 1947 poskytla Společnost národnímu výboru na běžné krytí výloh bezúročnou půjčku 30 000 Kčs.¹⁷⁵ Přitom při projednávání rozpočtu na rok následující se rovnou řešil návrh na žádost k Zemskému národnímu výboru v Praze o úhradu schodku formou zemského příspěvku, jednalo se o částku téměř 120 000 Kčs.¹⁷⁶ V rozpočtu se počítalo s možností uhradit 43 000 Kč. O rok později se situace opakovala, ale se schodek prohloubil ještě o 44 000 Kčs.¹⁷⁷ Příjmy obce plynuly z pachtovného pro honební výbor nebo z pronájmu ovocných stromů. Jedním z prvních nájemců byl hřebečský občan Josef Hanzlík, který si pronajal ovocné stromy, peckoviny za 1500 Kčs, jádroviny pouze předběžně bez udání ceny, protože ještě nebylo možné odhadnout úrodu.¹⁷⁸ V pozdějších letech pachtovaly ovocné stromy také některé lidické ženy. Největší pořítek měla obec z nájemného, které platil buštěhradský státní statek za obdělávání lidického katastru – 400 kg pšenice za 1 ha polí, 250 kg pšenice za 1 ha luk.¹⁷⁹ K tomu samozřejmě musel uhradit daně za pozemek.

Jiným příkladem může být velký dluh u Okresní záložny v Unhošti, již došla trpělivost a domáhala se jeho splacení. Jednalo se o dlouhodobou půjčku obce ještě z doby před rokem 1942.¹⁸⁰ Do roku 1944 byly úroky umořovány místním úřadem v Buštěhradě. O čtyři roky později dluh přesáhl 164 000 Kčs a Lidice se musely se obrátit na Zemský národní výbor v Praze, aby jejich pohledávky uhradil. Stejně tak Lidice dlužily pozemkovou daň za uplynulé dva roky 1948 a 1949, tu už národní výbor byl postupně schopen splatit.¹⁸¹

Nájemné bytů, o němž jsem se již zmínila, nebyla jediná položka potřebná uhradit – ženám, kterým z jejich domovů nezůstalo vůbec nic, sice stát prostřednictvím ONV a Místního

¹⁷⁴ SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 12, inv. č. 12, Zápisy ze zasedání pléna MNV, Zápis ze schůze, 27. 3. 1958.

¹⁷⁵ SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 1, inv. č. 1, Protokolární zápisy o schůzích MNV, 20. schůze, 28. 4. 1947.

¹⁷⁶ Tamtéž, Schůze rady, 29. 4. 1947.

¹⁷⁷ SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 2, inv. č. 2, Záznamy ze schůzí 1947–49, Schůze rady MNV, 5. 1. 1948.

¹⁷⁸ SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 1, inv. č. 1, Protokolární zápisy o schůzích MNV, 1945–1947, Zápis z 21. schůze, 22. 5. 1947.

¹⁷⁹ Tamtéž, 3. zápis ze schůze, 10. 10. 1945.

¹⁸⁰ SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 2, inv. č. 2, Záznamy ze schůzí 1947–49, 27. zápis ze schůze NV, 6. 1. 1948.

¹⁸¹ Celková suma činila 8319 Kč. In: Tamtéž, kniha č. 4, inv. č. 4, Zápisy z pléna 1950, 3. plenární schůze, 18. 3. 1950,

národního výboru v Kročehlavech poskytl tzv. movité konfiskáty, ale za předpokladu, že jsou pouze zapůjčené a jako takové podléhají rovněž nájmu.¹⁸² Jeho placení si v roce 1948 začaly nárokovat Fond národní obnovy a Osidlovací úřad. V červnu proběhla porada na Kladně za účasti zainteresovaných národních výborů a obou jmenovaných úřadů.¹⁸³ Lidickým ženám bylo nabídnuto pronajatý nábytek odkoupit, čímž by odpadl problém úhrady celkem vysokého nájemného ze strany Společnosti. Zápis z porady mluví o „*čilé a věcné*“ debatě. Lidické ženy si byly velmi dobře vědomy toho, že jim bylo slíbeno pořídit do nových domů úplně nové vybavení, proto se nelze divit, že zástupkyně MNV Anna Hroníková koupí odmítla, neboť by si tím lidické ženy zcela logicky zahradily cestu ke slíbenému novému zařízení domů. V této první fázi se účastníci domluvili na soupisu pronajatého konfiskátu za účelem odhadu ceny. Následovala další dvě kola jednání, v nichž se objevila odhadní cena, celkem závratná 3 076 580 Kčs, z nichž mělo být odpuštěno 25 %, ale také zároveň připočteno 10 % za správní výlohy, tj. 2 538 178 Kčs. V říjnu se na schůzce v Praze domluvilo nájemné, které by za všech předpokládaných pět let užívání nábytku dosáhlo sumy 959 400 Kč. O měsíc později navzdory názoru o nesmyslnosti koupě, i když s možností jeho zpětného prodeje Fondu národní obnovy, Společnost na dohodu přistoupila. Je zajímavé, jak zástupci druhé strany přesvědčovali Františka Knora o výhodnosti koupě a možnosti přestěhovat nábytek do nových Lidic. Generální tajemník alespoň oponoval špatným stavem některých kusů, které by už prý převoz nepřežily. Pro úhradu dostala Společnost povolení uhradit vše z vázaných vkladů. Velkou roli v celé věci hrál požadavek Fondu národní obnovy, aby se postupovalo přesně podle směrnic. Jaroslava Skleničková to ve svých vzpomínkách potvrzuje, podobně jim byl nábytek oceněn při nastěhování do pražského bytu po Němcích a vyžadovali po nich urychlené zaplacení.¹⁸⁴

V Lidicích se postupně také formoval politický život, přestože nikoliv s rychlostí, jakou si představoval kladenský národní výbor. Podle jeho nařízení zde byl na počátku roku 1946 založen stálý výbor všech politických stran, ale v Lidicích měly zastoupení pouze dvě – KSČ

¹⁸² Movitý konfiskát = věci v osobním držení (oblečení, vybavení domácností, nábytek, dopravní prostředky...) původem z konfiskací provedených na majetech německého obyvatelstva.

¹⁸³ NA, MV I – referát L, sign. C6131, Zápis o poradách ohledně movitých konfiskátů, 1. 7. 1948 a 13. 10. 1948.

¹⁸⁴ SKLENIČKOVÁ J., Jako chlapce by mě zastřelili--, s. 118–119.

a národní socialisté – vždy po dvou členech.¹⁸⁵ Například Helena Leflerová, první předsedkyně MNV, si dle vzpomínek narátorky v prvních týdnech po válce nedokázala představit vstup do jakékoliv politické strany, protože na Lidice budou upřena velká pozornost veřejnosti a měly by zůstat nestranné.¹⁸⁶ Zanedlouho však v soukromém dopise adresovaném své přítelkyni líčí nadšení pro komunistickou stranu: „... *já ti oznamuji tímto, že se jdu zítra přihlásit do strany!*“¹⁸⁷ Tomuto rozhodnutí totiž předcházela její účast na přednášce Zdeňka Nejedlého a byla nadšena, jak „*krásně mluvil*“¹⁸⁸ a dále pokračuje: „*Je to hřích (stát stranou, pozn. aut.), protože dnes záleží na nás všech, jak to bude v budoucnu vypadat*“. Komunisté dokázali využít ve svém volebním boji v příštím roce jejího známého jména i společenského statusu lidické ženy, kandidovala za ně do národního shromáždění. „*Komunistická strana splňuje to, co jsme si v koncentračním táboře předsevzaly. Proto patřím do jejich řad. Síla komunistické strany, která nejdůsledněji bojuje proti fašismu a za nový a šťastnější a lepší život pracujícího lidu, je mně zárukou, že se hrůzy lidické katastrofy již nikdy nebudou opakovat,*“ právě takto zdůvodnila svůj politický postoj.¹⁸⁹ Téměř ze stejného časového období pochází následující citace, z životopisu Heleny Leflerové: „*Komunistická strana jest jedna z neaktivnějších a nejprímějších stran k vykonání toho, co jsme již v lágru cítily za nutné, proto patřím do jejich řad a jsem pevně přesvědčena, že ona nedopustí druhých Lidic.*“¹⁹⁰ V témže životopisu také Helena Leflerová líčila své zkušenosti z života v dělnické rodině, kdy pochopila rozdíly mezi třídami. Dodám, že v těchto prvních poválečných volbách Helena Leflerová prozatím neuspěla.

Národní výbory musely jmenovat volební komisi podle Zákona č. 28/1946 Sb., o úpravě stálých seznamů voličských, v místních volebních komisích měly být zastoupeny všechny strany Národní fronty.¹⁹¹ Ze zápisu z jednání rady MNV v Lidicích je jisté, že ještě v této době místní organizace politických stran nefungovaly, proto byli členové i náhradníci navrženi podle svých sympatií ke stranám Národní fronty, aby byly pokud možno všechny

185 SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 1, inv. č. 1, Protokolární zápisy o schůzích MNV, 1945–47, 4. schůze, 16. 1. 1946, 11. schůze, 9. 9. 1946

186 Rozhovor pořízen 15. 8. 2015. Narátorka si nepřeje zveřejnit své jméno.

187 Soukromá korespondence Heleny Leflerové přítelkyni v Lidicích, 15. 8. 1945. Podstoupena narátorkou.

188 Tamtéž.

189 Lidická žena kandiduje. *Národní osvobození*, 17. 5. 1946.

¹⁹⁰ SOkA Kladno, fond MNV Lidice, k. č. 10, inv. č. 115, Projevy, rezoluce, články lidic. žen (nedatované), Životopis Heleny Leflerové, asi 1946–1947.

¹⁹¹ Zákon č. 28/1946 Sb., o úpravě stálých seznamů voličských.

zastoupeny. Okresní výbory dvou politických stran zaslaly národnímu výboru návrhy na členy volební komise.¹⁹² Komunisté byli úspěšní, jména Marie Kohlíčkové a Františka Knora byla podle připraveného seznamu zapsána, návrh okresního výboru národních socialistů nebyl přijat, protože ti navrhovali osoby nezapsané ve voličských seznamech.

Před volbami děkuje předsedkyně Leflerová nadřízenému okresnímu úřadu do Kladna za umožnění sestavit vlastní voličský seznam.¹⁹³ Vzhledem k prozatímní neexistenci obce se zřejmě obávali přiřazení k voličskému seznamu blízkého Buštěhradu, i když příslušný zákon mluví pouze o přiřazení do volební místnosti nejbližší větší obce, nikoliv o přiřazení voličů jedné obce do voličských seznamů obce druhé, k tomu směl ministr vnitra přistoupit pouze v případě obcí čítajících méně než 50 voličů.¹⁹⁴ Začátkem roku 1948, kdy byla politická aktivita více než žádoucí, národní výbor konečně založil reklamační volební komisi, k níž mohli občané podávat námitky proti vyřazení ze seznamu. Navíc ještě ONV Lidicím vytkl, že zde stále ještě nebyly založeny místní politické strany.¹⁹⁵

S vidinou brzkého stěhování se postupně v Lidicích postupně vznikaly i na základě přímých upozornění z okresu místní politické i zájmové organizace a spolky, výčet z poloviny roku 1949 musel být pro nadřízené kádry uspokojujivý: Svaz protifašistických bojovníků, Sokol, Rada žen, Svaz přátel SSSR i například již zmíněný honební výbor, později zde působili i dobrovolní hasiči.

Jako přelomový mezník v prvních deseti letech života Lidic se jeví rok 1950. Ještě o Vánocích před Novým rokem bylo možné se nastěhovat do prvních osmnácti domů v nových Lidicích, i když oficiálně zkolaudovány byly až v lednu. S tím souvisí také stěhování MNV do Lidic, přestože zatím do provizorních prostor poskytnutých Společností – budova MNV byla postavena až v závěrečné fázi výstavby. Na to, aby byli lidičtí funkcionáři blíže obyvatelům vesnice, naléhal i předseda ONV Josef Šícha.¹⁹⁶ Pro ostatní lidické občany pobývající prozatím v okresním městě byly ponechány dva úřední dny

¹⁹² SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 1, inv. č. 1, Protokolární zápisy o schůzích MNV, 1945–1947, 2. schůze rady MNV, 2. 2. 1946, 7. schůze pléna, 1. 3. 1946,

¹⁹³ NA, fond MV I – ref. L, k. č. 37, sign. C6390, Korespondence Společnosti pro obnovu Lidic Ministerstvu vnitra, 13. 11. 1947.

¹⁹⁴ § 3, odst. 2. Zákona č. 67/1946 Sb., o volbě do Ústavodárného Národního shromáždění

¹⁹⁵ SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 2, inv. č. 2, Záznamy ze schůzí, 27. zápis, 6. 1. 1948.

¹⁹⁶ SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 4, inv. č. 4, Zápisy z pléna 1950, Schůze, 11. 4. 1950

v Kladně–Kročehlavech.¹⁹⁷ Vzhledem k nízké návštěvnosti kladenské kanceláře došlo k jejímu uzavření během měsíce.

Život v obci se mohl začít pomalu rozvíjet. Se stěhováním souvisí i malicherné nové povinnosti, které na obyvatele čekaly: jako například výběr lékaře z blízkých obcí Buštěhradu nebo Hostouně, odvod daní z obytných nemovitostí či psů.¹⁹⁸ Lidicím také například chyběl místní rozhlas – s Kladnem sousedící obec Švermov (dnes část Kladna) nabídla jeden zbylý pro potřebu Lidických.¹⁹⁹ V květnu pak Lidicemi začal projíždět autobus a koncem roku dostali přiděleného poštovního doručovatele z Buštěhradu.²⁰⁰ Jednou z hlavních povinností zůstávalo poskytování běžných přidělů ve formě šatenek, mýdlenek apod. a sociálních dávek ve spolupráci se Společnostmi, které byly v některých případech jednorázové (svatby, stěhování, nemoci, pohřby), ale především dlouhodobé. Příspěvky se postupně snižovaly, národní výbor i Společnost měly dobrý přehled o situaci každé ženy i dítěte, a proto podle toho mohly sociální pomoc korigovat nebo ji už i u některých přestat vyplácet, pokud se dotyční stali ekonomicky nezávislími.

Každodenní život býval umocněný zapojením do socialistického budování, což mohla obec dokázat svou účastí na soutěžních akcích vyhlašovaných okresem nebo krajem, pokud už taková soutěž byla v možnostech Lidic – například sběr kostí umožnil národnímu výboru nákup kancelářských potřeb.²⁰¹ Soutěžní klání nejčastěji konané v rámci okresů, kdy se jednalo buď o soutěže v rámci jakési družby mezi dvěma obcemi – jedna vyzvala druhou, nebo o soutěže všech obcí okrese, v nichž šlo samozřejmě o co nejlepší umístění. V roce 1956 mohl být národní výbor hrdý – podle závazku nahlášený objem u většiny surovin překračoval již v pololetí, nebo normu plnil i tak s předstihem, sbíral se textil, papír, železo, barevné kovy, kosti, korek a PVC.

Až úsměvné jsou některé body projednávané v 50. letech na schůzích národního výboru, vypovídají o postupném rozvoji obce, ale mezi řádky z nich v některých případech také vyplývá určitá naivita členů výboru spojená s představami rychlého řešení. Například se na

¹⁹⁷ Jednalo se o úterý a sobotu. In SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 4, inv. č. 4, Zápisy z pléna 1950, 3. plenární schůze, 18. 3. 1950.

¹⁹⁸ SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 4, Zápisy z pléna 1950, 3. plenární schůze, 18. 3. 1950.

¹⁹⁹ Tamtéž, 6. plenární schůze, 24. 10. 1950.

²⁰⁰ Od 14. 5. 1950. In SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 4, inv. č. 4, Zápisy z pléna 1950, 1. a 2. plenární schůze, 24. 1. 1950, a 14. 2. 1950.

²⁰¹ SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 4, inv. č. 4, Zápisy z pléna 1950, 5. plenární schůze, 22. 5. 1950.

přetřes dostaly lavičky na dětské hřiště – obec ale na jejich výrobu (opět) neměla žádný materiál, a tak se musela obrátit na okresní národní výbor, zdali bude mít nějaký přebytek, a tak se na téže schůzi usnesli na svépomocné úpravě dětského hřiště. Nebo se koncem 50. let na schůzi výboru řešil problém vlastnictví plotů, které byly společné sousedícím domkům – měla to být strana po pravé ruce při vcházení do domu.²⁰²

To jsou však maličkosti, jejichž příčiny tkvěly v teprve krátkém životě obce, ale také v příchodu obyvatel ve vlnách, jakmile byly zpřístupňovány další nové domy. Nutno podotknout, že skutečně velikým problémem dlouhodobého charakteru byly závady zjišťované na již předaných domcích. Specifikem však daleko podstatnějším byl neustálý dohled, nikoliv okresního národního výboru, ten tímto způsobem dohlížel i na jiné obce (i když možná ne tak bedlivě jako zpočátku v Lidicích), ale mám na mysli neustálý dohled velkého množství návštěvníků, kteří po návštěvě pietního území zcela logicky zavítali také do nových Lidic, ty, budu-li parafrázovat již citované texty, povstávaly z popela jako fénix díky práci celého národa a ukazovaly jemu i celému světu, jak má vypadat moderní socialistický život, ale takový život pod drobnohledem nemusel vyhovovat každému.

Národní výbor v Lidicích procházel v následujících letech reorganizacemi většinou na základě nařízených obměn vedení národních výborů, a to až do roku 1954, kdy se konaly první řádné volby do národních výborů. Mezitím několikrát došlo k podání demisí z osobních důvodů. O demisi Anny Hroníkové z místopředsednické funkce jsem se již zmínila, Helena Leflerová po získání poslaneckého mandátu odstoupila na podzim 1948 a její nástupkyní se stala Jarmila Nová, která v lednu 1951 odstoupila ze zdravotních důvodů, vystřídala ji Růžena Petráková-Krčková.²⁰³ Dále byly v 50. letech v čele MNV Růžena Krásová a Libuše Prošková. Všechny tyto funkcionářky se zapojovaly i do stranického života v místních organizacích. Při MNV také fungoval Výbor žen, ale k jeho činnosti se dochovaly pouze kusé informace.²⁰⁴ Výbory žen vznikaly při národních výborech od r. 1952, jednalo se o cílené organizování žen komunistickou mocí.²⁰⁵ Ženy vedly Lidice po celou dobu totality, prvním mužem v čele obce byl Miloslav Kaliba, pověřený v roce 1990 vedením úřadu do nových voleb.

²⁰² SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 12, inv. č. 12, Zápisy ze schůzí pléna 1958, Schůze, 31. 7. 1958.

²⁰³ SOkA Kladno, fond MAV NF, k. č. 1, Oznámení demise J. Nové, 6. 1. 1951,

²⁰⁴ SOkA Kladno, fond MNV Lidice, k. č. 7, inv. č. 107, Výbor žen.

²⁰⁵ Vznik Výborů žen popsala D. Nečasová In: NEČASOVÁ, Denisa. Ženy vedou obec. Příspěvek k proměně pounorové československé společnosti. *Dějiny – teorie – kritika*, 2011, 8 (1), s. 60–72.

6.2.4. Vztah ke Společnosti

Každodenní život v Lidicích byl umožněn, jak již bylo řečeno, díky činnosti Společnosti pro obnovu Lidic. Spojujícím prvkem národního výboru a Společnosti byla rovněž návaznost na činnost prvního buštěhradského přípravného výboru. Vzájemná spolupráce byla nutná a nesčetněkrát docházelo k vzájemnému schvalovacímu procesu. Společnost v některých záležitostech žádala výbor o schválení, např. osoby právního referenta nebo stavebního poradce, agendu nejrůznějšího charakteru podstupuje výboru v opisech na vědomí. Oproti tomu MNV se v počátcích očividně neorientoval ve spleti právních záležitostí a obracel se proto na Společnost. S postupem stavebních prací a převodem stavební činnosti na Krajský národní výbor, poté i pozvolným dokončováním jednotlivých fází výstavby nabýval MNV větší váhy nad Společností. Snaha o jakousi kontrolu Společnosti vzrůstala určitě od poúnorové doby, jak díky větší aktivitě komunistické strany v rámci akčního výboru, tak také v důsledku problémů na stavbě a neočekávaně zpomalenému tempu prací. Na druhou stranu osobními propojeními obou neměl být zásadně velký problém komunikovat a poznatky si předávat.

Od r. 1954 v souvislosti s plány na zřízení Čs. sadu přátelství a míru v Lidicích ustupuje Společnost do pozadí, úkoly dané jí zákonem jsou nadále přenášeny na jiné subjekty. K zasedáním různých komisí (krajských, ústředního výboru KSČ) přestávala být oficiálně Společnost zvána – naopak přítomen byl místní národní výbor, který postupně přebíral její poslední povinnosti. Po likvidaci Společnosti k 31. březnu 1959 na národní výbor přešel také zbývající movitý i nemovitý majetek (např. i výstřížkový archiv) a správa lidického muzea, mezi to byl započítán i přechod dvou zbývajících zaměstnankyň zajišťujících chod muzea.²⁰⁶

6.3. Úřady v nadřazeném vztahu ke Společnosti

Vzhledem k provázanosti následujících struktur nejprve představím dvě osobnosti, jichž se existence Společnosti pro obnovu Lidic dotkla asi nejvíce a byli v ní přítomni takřka od počátku až do konce. Teprve poté následuje rozbor nadřazených úřadů státní administrativy.

6.3.1. Helena LEFLEROVÁ

Helenu Leflovou jsem v části věnované básním představila z jiné úhlu pohledu, než tomu bude nyní. V diplomové práci jsem se jí věnovala spíše stručně, a proto ji nemohu opominout,

206 SOkA Kladno, fond MNV Lidice, k. č. 8, inv. č. 109, Společnost, Převody majetku Společnosti na MNV.

pokud chci představit spojitost mezi představovanými institucemi a mezi ideologií. Její některé názory na předešlých stránkách již zazněly. Neznamenají však pouze bezbřehou oddanost straně, jak by se to mohlo jevit na první pohled, myslím, že Helena Leflerová uměla velmi dobře pojmenovat potřeby Lidic a uměla toho využít v jejich prospěch. Jejím pozitivní vlastností byl talent vládnout slovem, a proto uměla své názory, i když často předkládané za názory všech lidických žen, dobře prezentovat.

Jméno Heleny Leflerové se společně se jménem Františka Knora se vyskytuje v souvislosti s prvními 15 lety Lidic nejvíce a nutno podotknout, že naprosto právem. Vojtěch Kyncl ji v některých situacích považuje za tu, jejíž hlas měl větší význam, jako v případě veřejného odsouzení Josefa Horáka.²⁰⁷ Tato lidická žena, která v Lidicích přišla o svého muže, otce a v koncentračním táboře o sestru, neúnavně bojovala za nové Lidice, ale i lepší svět, v němž věřila i ve svých básních. Jako první předsedkyně národního výboru požívala velké autority, umocněné funkcí místopředsedkyně Společnosti i vstupem do národního shromáždění v říjnu 1948.²⁰⁸ O jejím vstupu do komunistické strany jsem již hovořila výše v souvislosti s politickou orientací národního výboru.²⁰⁹ V Lidicích měla i poté neustále otevřené dveře na jednání národního výboru, kam dle svých možností docházela. Ve svém životopise při vstupu do poslanecké sněmovny uvedla také své další politické zapojení nad rámec místních organizací, které jí otvíralo dveře do vyšší politiky: byla členkou rady ONV, Krajského akčního výboru NF a Krajského výboru KSČ, obojí v Kladně. Stala se také členkou předsednictva Svazu bojovníků za svobodu a v polovině 50. let také místopředsedkyní nově založeného Československého výboru Sadu přátelství a míru v Lidicích, nového symbolu obratně využitého státní propagandou.²¹⁰ Od roku 1947 působila jako stálá československá delegátka v Organizaci spojených národů. Po výrazných změnách, jež zasáhly Společnost po roce 1952, uváděla Helena Leflerová jako své zaměstnání nikoliv úřednickou pozici při Společnosti, ale při Krajském výboru KSČ, v oddělení státní administrativy, později jeho vedoucí tajemnice, po roce 1954 pak zastávala také funkci

207 KYNCL V., op. cit., s. 460.

208 Více viz ŠTĚPÁNKOVÁ P., op. cit., s. 36–37. a také k dalším informacím o funkčních obdobích a vystoupeních Heleny Leflerové na půdě NS viz *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna*. [Cit.2. 4. 2016]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/index.htm>

209 Viz podkapitola [6.2 Místní národní výbor Lidice](#)

210 Blíže k okolnostem vzniku Československého sadu přátelství a míru in: ŠTĚPÁNKOVÁ, P., op. cit., s. 52, 70.

místopředsedkyně Krajského výboru obránců míru, při výkonu všech těchto funkcí si také našla čas na doplnění studia, a to na právnické fakultě, kde ve zkrácené formě studia získala titul JUDr.

Při její činorodosti nepřekvapuje i zapojení do různých funkcí v Národním shromáždění, ač v prvním volebním období podle záznamů rozprav nebyla příliš aktivní, v následujících etapách svého působení se angažovala již více, v roce 1964 byla zvolena místopředsedkyní Národního shromáždění, ale na jaře 1968 v důsledku reformních snah došlo k plošné demisi předsednictva. Helena Leflerová na jednání s představiteli reformistů svým podpisem stvrdila, „že si je vědoma současné situace v Národním shromáždění, že je nutno v souvislosti s veškerými novými procesy v našem veřejném a politickém životě uspořádat nově i orgány Národního shromáždění“.²¹¹ Po vstupu vojsk Varšavské smlouvy svým podpisem čestně prohlásila, že žádným skutkem nevyzvala interventy k „vojenskému zákroku“ na území republiky.²¹² Podruhé se vdala až v 60. letech, za komunistického politika a člena vlád Františka Krajčíra. Oba se stali poslanci Federálního shromáždění, ale protože František Krajčír od února 1969 do listopadu 1971 působil jako velvyslanec ve východním Berlíně, jeho žena ho tam následovala, a poslanecký mandát, alespoň dle sněmovních záznamů příliš aktivně nevykonávali.²¹³

Helena Leflerová byla skutečně hlavní mluvčí lidické komunity, v některých případech velice přímou a hájící zájmy pouze těch, kteří na ně měli skutečně nárok, jak ještě ukáží. Byla také nesporně nejvíce citovanou lidickou ženou, sama i svými texty přispívala do tisku a jako komunistická politička požívala celkem výrazné autority.

6.3.2. František Knor

František Knor se narodil 11. prosince 1910 ve Stehelčevsi, jeho otec byl dělník u Pražské železářské společnosti a později pracoval jako kolářský dělník. Pro interní prověrku lidické základní organizace KSČ uváděl sociálně demokratické smýšlení dědečka i otce.²¹⁴

²¹¹ APS, fond Poslanci a senátoři Národního a Federálního shromáždění, k. č. 82, inv. č. 1496, Zápis z jednání s Helenou Leflerovou o odstoupení z funkcí v NS, 17. 4. 1968.

²¹² Tamtéž, Čestné prohlášení Heleny Leflerové nedatováno.

²¹³ *Diplomatická zastoupení v Německu*. Historie českého velvyslanectví. [Cit. 5. 5. 2016]. Dostupné z: http://www.mzv.cz/berlin/cz/o_velvyslanectvi/historie_naseho_zastoupeni_v_nemecku/diplomaticka_zastoupeni_v_nemecku.html

²¹⁴ SOkA Kladno, MAV Lidice, Výborová schůze KSČ Lidice, 10. října 1948.

Matka zastávala funkci radní ve Stehelčevsi. Ve školním roce 1927/28 odmaturoval na kladenské reálce, jeho třídním byl profesor Bohumil Řehák.²¹⁵ Sám Knor uvádí reálné gymnásium, ale přeměna školy v gymnázium pozvolna započala až roku 1935.²¹⁶ Posledním maturitním ročníkem původní reálky byl rok 1940/1941.

Knor nemohl najít po absolutoriu zaměstnání, vstoupil tedy do armády, v roce 1930 po návratu z vojny se ale situace opakovala, a tak začal navštěvovat České vysoké učení technické, v roce 1935 vykonal 1. státní zkoušku ze zeměměřičství.²¹⁷ Další dvě státní zkoušky potřebné k promoci již neabsolvoval, v březnu 1935 začal pracovat jako daňový aspirant na Zemském finančním ředitelství v Praze.²¹⁸ V roce 1936 se oženil s Věrou Saidlovou, pocházející z Lidic. Za okupace žili ve Stehelčevsi, v té době se jim narodily dvě děti – syn Pavel a dcera Věra. A právě to, že si vzal dceru lidické ženy Antonie Říhové, hrálo podle všeho nejdůležitější roli v jeho dosavadní kariéře. Antonie Říhová (její první muž Václav Saidl zahynul v 1. světové válce) společně s druhou dcerou Miladou (provdaná Cábová) a ostatními lidickými ženami byla odvečena do koncentračního tábora Ravensbrück. Obě dvě měly štěstí a vrátily se, příběh paní Milady Cábové je zaznamenán na portálu Paměť národa.²¹⁹ A zde také paní Cábová vzpomíná na jejich návrat do Kladna, kde na ně čekal švagr František. Odvezl ji i maminku do nedaleké Stehelčevsi, kde se ihned od osvobození angažoval v revolučním dění obce. Do KSČ vstoupil záhy, a to 19. 5. 1945.²²⁰

S koncem války ihned v blízkém Buštěhradě byl založen Přípravný výbor Lidice, později přejmenovaný na Přípravný výbor Společnosti pro obnovu Lidic. V jeho čele stál Josef Dubský, buštěhradský tajemník zdejšího revolučního národního výboru.²²¹ Přestože organizoval v prvních týdnech po osvobození veškeré lidické záležitosti i první národní pouť do Lidic, lidické ženy si ho, jak vyplývá z několika pramenů, příliš neoblíbily a zasazovaly se o to, aby se tajemníkem stal právě František Knor. Prvním důkazem je vyjádření lidických

²¹⁵ Gymnázium Kladno, almanach ke 100. výročí školy. Gymnázium Kladno, Kladno 2000, s. 82–83.

²¹⁶ VEVERKOVÁ, Irena. První padesátka školy z pohledu historika. In Gymnázium Kladno, almanach ke 100. výročí školy. Gymnázium Kladno, Kladno 2000, s. 22.

²¹⁷ Vojenskou službu absolvoval 1. 10. 1928 – 30. 3. 1930. ABS, 2613, a.č. 63469, spis Františka Knora

²¹⁸ Tamtéž.

²¹⁹ Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/cabova-milada-1924-1165>

²²⁰ SOKA Kladno, ZO KSČ Společnosti, k. č. 1, Posudek místní organizace o registrovaném členu – S. Knor, 18. 8. 1950.

²²¹ Kyncl zmiňuje Josefa Dubského v souvislosti s výpovědí proti strážníkovi V. Babůrkovi v souvislosti s vyhlazením Lidic i jako komunistického funkcionáře z Buštěhradu. In KYNCL V., op. cit., s. 442, 434.

žen, které si stěžovaly na Dubského počínání, dokonce proti němu bylo ministru vnitra poslán *Protest proti jmenování generálního sekretáře Lidic* podepsaný vícero lidickými občany. Podle nich jim buštěhradský tajemník neposkytoval informace a nebral v potaz přání lidických žen.²²² Tyto nálady potvrzuje i Helena Leflerová v soukromém dopise přítelkyni: „*Doufám, že Dubský je již naprosto znemožněn. Čekala jsem, že bude v pondělí zase schůze. Nebyla, to znamená, že nemají ještě nikoho vhodného nalezeného pro funkci sekretáře. Natolik to nedokáží, aby byl Knor prvním sekretářem, ale bude druhým, a já věřím, že se jim ukáže, že se hodí.*“²²³ Tyto řádky vznikly v polovině srpna 1945. Podle vzpomínek jedné z lidických žen chtěly, aby Společnost vedl někdo, ke komu mají důvěru, kdo je vlastně jedním z nich.²²⁴ František Knor se nakonec generálním tajemníkem stal, a sám, funkce druhého tajemníka nebyla nikdy zavedena.²²⁵ Josef Dubský přestal v Přípravném výboru úplně figurovat. Nakolik zapůsobilo to, že na jeho jmenování tlačily lidické ženy, musíme ponechat jako nezodpovězenou otázku. Přesto se domnívám, že jejich hlas nehrál úplně marginální roli. František Knor se také později stal členem Společnosti pro obnovu Lidic i členem jejího správního výboru. Oficiální výzvu k přihlášce za člena (jako fyzické osoby) podepsala Helena Leflerová z pozice místopředsedkyně Společnosti, ale potvrzení jmenování členem zaslal Františku Knorovi generální tajemník František Knor (sic!).²²⁶

Co vlastně znamenalo vykonávat funkci generálního tajemníka? Podle vlastního Knorova výkazu činnosti z počátku 50. let zastával pozici vedoucího kanceláře, zastupoval Společnost navenek, měl na starosti všechny zaměstnance a vedl jejich osobní agendu, kontroloval účetnictví, často ho sám vedl, dohlížel na plnění stavebního plánu či na zpracování propagačních materiálů, zajišťoval sociální a výchovnou péči o lidické ženy a děti apod., u dvou bodů ve výpisu neopomněl dodat „*vzhledem k politickému významu*“ Lidic, případně

²²² SOkA Kladno, fond MNV Lidice, k. č. 5, inv. č. 102, Organizace činnosti MNV 1945–1949, Protest proti jmenování generálního sekretáře Lidic, 9. 8. 1945.

²²³ Soukromý archiv paní A. L., Dopis Heleny Leflerové, 15. 8. 1945.

²²⁴ Rozhovor pořizen 8/2015. Narátorka si nepřeje uvést své jméno.

²²⁵ NA Praha, fond MV I – ref. L, k. č. 2, sign. C6105, Zpráva o utvoření a činnosti Přípravného výboru Společnosti pro obnovu Lidic.

²²⁶ SOkA Kladno, fond SPOL, kart. 3, inv. č. 3, Výzva – Přihláška za člena Společnosti, 23. 9. 1947; Jmenování Františka Knora členem Společnosti pro obnovu Lidic, 10. 10. 1947.

Ležáků.²²⁷ Záměrně jsem v tomto výčtu neuvedla jeho povinnosti plynoucí z funkcí uvnitř stranických nebo odborových organizací, ty jsou zpracovány na jiném místě.²²⁸

Pro povinnosti ve výboru musel Knora uvolnit jeho zaměstnavatel – v té době Zemský národní výbor v Praze, kde byl evidován jako „vrchní aktuárenský úředník“.²²⁹ To byla ale pouze formální záležitost, zaměstnancem ZNV zůstal, později v rámci reorganizace státní správy byl Knor vyplácen krajským národním výborem a k tomu se mu plat dorovnával z rozpočtu Společnosti. K 1. lednu 1953 pak přechází z kraje na ministerstvo místního hospodářství, kde přes rok zastává místo referenta pro kontrolu plnění plánu bytové výstavby – dozor hlavního investora, tj. v případě Lidic Krajského národního výboru Praha. Důvodem jeho odchodu mohl být přesun stavebního dozoru na kraj, nebo i přesun nemanuálních pracovníků do výroby, což v budoucnosti postihlo i jiné zaměstnance Společnosti, Jisté však je, že v dubnu 1954 byl František Knor jmenován na funkční místo inženýra pro inspekci investic navzdory nesplněným požadavkům pro tuto pozici.²³⁰ Dokonce v novějším dotazníku z roku 1953 již první státní zkoušku (zeměměřičskou) ani neuvádí, očividně mu pro výkon zaměstnání dle tarifních zařazení nebyla nic platná.²³¹ Níže podepsaný ministr Jozef Kyselý, člen Strany slovenské obrody, mu však z těchto důvodů strhl z platu 7 % (147 Kčs) a upozornil ho na nutnost doplnit si předepsané vzdělání. K tomu však ASI nedošlo. K 1. lednu 1956 je pak Knor uvolněn pro právě vznikající Ústřední správu bytové a občanské výstavby. Tato instituce byla zřízena zákonem č. 1/1956 Sb., podléhala Státnímu výboru pro výstavbu. Jeho předsedou byl ministr-předseda Státního výboru pro výstavbu.²³² Ústřední správa měla za úkol řídit územní plánování výstavby měst a vesnic, provádět architektonicko-stavební inspekci i se například zajímat o problematiku architektonických památek. Ústřední správa byla ovšem o dva roky později vládním nařízením 12/1958 Sb. zrušena, její působnost

²²⁷ SOkA Kladno, fond SPOL, k. č. 26, inv. č. 155, Pracovní a platové podmínky zaměstnanců Společnosti, Předběžně načrtnutý popis práce – F. Knor, nedatováno.

²²⁸ Viz kapitola 8. [Vliv komunistické strany](#)

²²⁹ SOkA Kladno, fond SPOL, k. č. 7, inv. č. 22, Osobní spisy zaměstnanců, K–M.

²³⁰ ABS, 2613, a. č. 63469, spis Františka Knora, Jmenování do nového zařazení inženýra pro inspekci investic, 29. 4. 1954.

²³¹ Tamtéž.

²³² Vládní nařízení č. 1/1956, o zřízení Státního výboru pro výstavbu, Ústřední správy pro bytovou a občanskou výstavbu a Oblastní správy pro bytovou a občanskou výstavbu na Slovensku.

byla převedena na nadřízený státní výbor.²³³ Jako příznačné pro dobu socialistického experimentování se jeví i zrušení samotného Státního výboru pro výstavbu a převedení činnosti na Státní plánovací komisi a ministerstvo stavebnictví.²³⁴ Podle vzneseného dotazu Hlavního výboru útvarových organizací při ministerstvu vnitra na Správu kádrů MV byl František Knor navrhován koncem roku 1960 na důležitou funkci, pramen však ji blíže nespecifikuje.²³⁵

Nepostradatelnost jeho osoby v Lidicích se projevovala na nejrůznějších místech, mohu uvést např. poděkování místopředsedkyně Společnosti Heleny Leflerové Zemskému národnímu výboru ze srpna 1947: Leflerová jménem Společnosti vyjadřovala vděčnost, že Knor i účetní Václav Jaroch mohli na svých místech zůstat a pokračovat ve své práci, neboť „*splňuje své odpovědné a velké úkoly nanejvýš svědomitě a poctivě*“²³⁶.

Pokud by badatel zůstal při heuristice věrný základnímu prameni k dějinám Společnosti pro obnovu Lidic, tedy stejnojmennému fondu uloženému v archivu SOKA Kladno, mohl by nabýt dojmu, že František Knor pouze vykonával pouze co nejsvědomitěji svěřenou náplň práce, k níž byl slovníkem tehdejší praxe „delegován“ zmíněným národním výborem, téměř bez jakýchkoli ideologických reminiscencí. Zkrátka nadstranický státní úředník. Ovšem to je vzhledem k tehdejší důležitosti a sledovanosti Lidic nonsens.

Ze studia pramenů pocházejících z úřední proveniencí samotné Společnosti je možné si takový obrázek udělat. Těch skutečně silně ideologicky zabarvených textů je celkem poskrovnu. Že tomu tak bylo před rokem 1948 je myslím zcela pochopitelné – snaha udržet zdání demokratičnosti napříč státem nebyla nic ojedinělého, v případě Společnosti pro obnovu Lidic přistupuje faktor početného členského shromáždění, do nějž byly vedle jednotlivců jmenovány instituce nejrůznějšího charakteru.

²³³ Vládní nařízení č. 12/1958, o zrušení Ústřední správy pro bytovou a občanskou výstavbu a Oblastní správy pro bytovou a občanskou výstavbu na Slovensku a o zřízení Slovenského výboru pro výstavbu. K podobné situaci došlo i na Slovensku – Oblastní správa pro bytovou a občanskou výstavbu na Slovensku byla stejným nařízením zrušena a náplň její činnosti přešla na nově ustavený Státní výbor pro výstavbu na Slovensku.

²³⁴ Vládní nařízení č. 52/1960 Sb., o zrušení Státního výboru pro výstavbu. [Cit. 2016-02-02].

²³⁵ ABS, 2613, a. č. 63469, Spis Františka Knora KSČ Hlavní výbor útvar. organizací při MV, Žádost o kádrový posudek na F. Knora, 21. 11. 1960.

²³⁶ SOKA Kladno, fond SPOL, k. č. 7, , inv. č. 22, Osobní spisy zaměstnanců, K–M. Poděkování Heleny Leflerové za dva zaměstnance k ZNV, 26. 6. 1947.

Ale existují ještě prameny druhotného charakteru, některé dodnes prozatím neinventarizované. Jedná se o již jmenované fondy zaměřené na činnost Závodní rady ROH Společnosti pro obnovu Lidic a Základní organizaci KSČ Společnosti pro obnovu Lidic, Místního akčního výboru Lidice a zdejší Základní organizace KSČ. Zde se otevírá jiný svět – ten, který byl samozřejmě v pouťorovém ovzduší více než žádoucí, očekávaný a v soudobém mediálním prostoru upevňovaný. A právě v tomto světě je možné potkat druhého Františka Knora – uvědomělého komunistického úředníka angažujícího se ve všech řečených organizacích. Samozřejmě mu tento příspěvek nechce upírat skutečné zásluhy – domnívám se, že zejména díky jeho neúnavné činnosti (a také liknavosti některých dozorčích úřadů) Společnost „přežila“ do roku 1959.

Jakožto generální tajemník disponoval celkem rozsáhlými pravomocemi dané statutem (vládní nařízení 188/1946 Sb.) a jednacím řádem. Tyto pravomoci byly ještě v průběhu praxe upravovány, kromě běžné agendy se především jednalo o dispoziční právo na výběr a převod financí, aby nebylo nutné ve většin případů „rušit“ s takovýmito drobnostmi předsedu Společnosti, ministra vnitra V. Noska. František Knor se také stal členem *Československého výboru sadu přátelství a míru* a přispěl zcela jistě k přechodu některých kompetencí Společnosti na nový výbor.

Přípravný výbor, posléze i samotná Společnost, měl sídlo v Klimentské ulici v Praze.²³⁷ Poté, co byly lidické ženy ubytovány na Kladně, František Knor se tam s rodinou ze Stehelčevsi rovněž přestěhoval, jistě proto, aby byli s manželkou na blízkou její matce a aby byl také jakožto zástupce Společnosti k dispozici lidickým ženám. Podobně jako Místní národní výbor Lidice, který měl propůjčené místnosti v Kladně-Kročehlavech. Podle stranické prověrky místní organizace KSČ se ihned po osvobození zapojil do činnosti strany a byl vždy velice aktivním členem.²³⁸ V kádrovém hodnocení lze nalézt pouze pozitivní hodnocení, vynikal velkým ideologickým uvědoměním, organizačními a vůdčími schopnostmi, zároveň byl podle všeho oblíben, žil spořádaným životem apod. Při sledování konstituování a činnosti

²³⁷ Společnost se ze svého prvního působiště v Klimentské ulici (Praha 2) stěhovala na základě rozhodnutí dislokační komise v roce 1951, a sice do Karlína do prostor o shodném počtu sedmi místností, jejichž výměra byla větší pouze o dva metry čtvereční. Nakonec se v Karlíně stěhovala ještě jednou do menších prostor. In: SOkA Kladno, fond SPOL, k. č. 26, inv. č. 155, Výměr Obvodní dislokační komise pro Prahu 3, 30. 10. 1951.

²³⁸ SOkA Kladno, ZO KSČ, Zápis ze schůze KSČ Lidice, 10. 10. 1948.

základních organizací se také na mnohých místech objeví Knor jako jedna z aktivních a zcela jistě velice čínorodých postav.

6.3.3. Ministerstvo vnitra

Ministerstvo vnitra patřilo ke klíčovým postům ovládnutým komunisty již v první Fierlingerově vládě, v jeho čele stál Václav Nosek.²³⁹ Zásadní vztah s ministerstvem vnitra byl posvěcen vládním nařízením o Statutu Společnosti pro obnovu Lidic. V pátém odstavci § 5 je tento vztah dále specifikován: „*Prvního předsedu Společnosti jmenuje vláda, čtyři místopředsedy, generálního tajemníka a ostatní členy prvního správního výboru ministr vnitra.*“²⁴⁰ To by nebylo nikterak zvláštní, kdyby se předsedou, ostatně dle dlouhodobého očekávání, nestal právě ministr vnitra, jehož jmenování potvrdila vláda. Je však nutné také říci, že Václav Nosek byl jakožto člen londýnského exilu a Státní rady pokládán za jednoho z těch, který se zasazoval o obnovu Lidic. Měl k nim blízko i svým původem, i on pocházel z Kladenska, narodil se ve Velké Dobré. Proto bylo jeho místo v čele Společnosti chápáno jako logické a samotnými lidickými ženami vítáno.

Dvojakost vztahu Společnosti a ministerstva vnitra se musela někde projevit. To se stalo dokonce velice brzy, na třetí schůzi Správního výboru se zasedající členové usnášeli na některých opatřeních, jejichž zajištění podsouvali bez předchozího souhlasu přímo ministerstvu.²⁴¹ Je zajímavé, že se k tomu ministerstvo vyjádřilo až koncem měsíce, na jednání byl přítom přítomen ministerský rada František Kropáč, vedoucí referátu L, který vyjádření vyhotovil a podepsal, ale přítom v samotném zápisu z jednání výboru nebyla zaznamenána jediná jeho výtka, navíc sám zápis z jednání verifikoval. O co ale vlastně šlo? Na schůzi několikrát zazněl pokyn vůči ministerstvu vnitra, aby obstaralo některé údaje potřebné pro řešení projednávaných položek (stavba internátu pro hornickou školu, působnost finančního výboru). JUDr. Kropáč proto v oficiálním komentáři k jednání správního výboru, který vznikl až o měsíc později, na prvním místě připomíná podřízený vztah Společnosti vůči samotnému ministerstvu: „*Společnost jest samostatnou právnickou osobou, nad níž přísluší*

²³⁹ ROKOSKÝ, Jaroslav. Heslo Václav Nosek. In: BÁRTA, Milan et al. *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948-1989: ministři a jejich náměstci*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2009, s. 126–128. .

²⁴⁰ § 5 odst. 5 Zákona č. 188/1946 Sb., o Statutu Společnosti pro obnovu Lidic.

²⁴¹ SOKa Kladno, fond SPOL, k. č. 3, inv. č. 12, Schůze správního výboru, Schůze správního výboru, Zápis ze 4. schůze správního výboru, 30. 4. 1947.

*ministerstvu vnitra vykonávati dozor.*²⁴² Pokud ovšem došlo jen k nepřesným formulacím, měla by Společnost lépe formulovat zápis. Tato na první pohled nedůležitá situace velice dobře ukazuje mantinely, v nichž se Společnost pohybovala. František Kropáč, jakožto přítomný člen správního výboru, musel být se vším srozuměn, jinak by zápis nepodepsal, nebo mu to jen v té chvíli nedošlo?

Každopádně po zrušení referátu L přešel brzy dozor přímo na pražský (později Středočeský) kraj, který tuto činnost vykonával až do zrušení Společnosti. Přesto vztah k ministerstvu stále zůstal úzký, i když ministr Nosek přechází v roce 1953 na ministerstvo pracovních sil, což souvisí se značnou ztrátou jeho vlivu. Po jeho smrti v roce 1955 již nedojde k obsazení křesla předsedy Společnosti. Každopádně pramenná základna ukazuje dvojí postoj ministerstva vnitra, který zejména v prvních letech byl ochranný. Ministerstvo se snažilo vycházet Lidicím vstříc, jak jen to bylo v jeho silách. Zejména se někteří zaměstnanci referátu L výrazně zapojili do pátrání po lidických dětech. O převážně dobrém vzájemném vztahu svědčí i děkovaný dopis adresovaný přímo V. Noskovi a sepsaný při příležitosti veřejné schůze k 28. říjnu 1949, který zaslaly „*Lidické ženy a děti*“ jako projev díky za dokončení prvních domů v Lidicích avizované ke konci tohoto roku.²⁴³ Na druhou stranu se ministerstvo snažilo dostát svým povinnostem a uplatňovat dohled nad činností Společnosti a zejména ho koordinovalo s ostatními ministerstvy. Tyto snahy někdy vedly k určitému napětí, jak bylo zřejmé na chování ministerského rady Kropáče. Ten se v průběhu roku 1948 stal sekčním šéfem na ministerstvu vnitra a pro tyto své nové povinnosti se vzdal potřebám Společnosti natolik, že byl zbaven funkce místopředsedy a člena správního výboru.²⁴⁴

Vazby k ostatním ministerstvům nebudu širěji popisovat, na některých místech vyplynou z popisovaných situací. Pouze zde připomenu vazbu s ministerstvem techniky, které na Společnost dohlíželo kvůli jejím kontaktům do zahraničí, ale i nutnosti informovat domácí veřejnost o výstavbě. Kromě toho dohlíželo na její vydavatelskou činnost, která ale byla velice brzy direktivně řízenou nakladatelskou politikou zastavena.²⁴⁵

²⁴² SOKA Kladno, fond SPOL, k. č. 3, inv. č. 12, Schůze správního výboru, Vyjádření ministerstva vnitra k zápisu 4. schůze správního výboru, 29. 5. 1947.

²⁴³ SOKA Kladno, MAV Lidice, Děkovaný dopis ministru Noskovi, 2. 11. 1949

²⁴⁴ SOKA Kladno, fond SPOL, k. č. 7, inv. č. 7, Osobní spisy zaměstnanců, K–M, Jednání schůze členského shromáždění, 17. 12. 1948.

²⁴⁵ Publikační činnost Společnosti viz STĚPÁNKOVÁ P., s. 56–58.

6.3.4. Zemský a Krajský národní výbor v Praze

Přeměna správních a samosprávních úřadů v národní výbory zachovala prozatím strukturu země – okres – obec/město. Nejvyšším národním výborem tak byl pro českou zemi Zemský národní výbor v Praze, pro zemi moravskoslezskou Zemský národní výbor v Brně. Předsedou pražského ZNV se stal Ladislav Kopřiva, budoucí člen správního výboru Společnosti pro obnovu Lidic a její místopředseda a také jedna z výrazných postav nejvyšší komunistické elity. Do komunistické strany přestoupil za sociální demokracie v roce 1921, za ni kandidoval do poslanecké sněmovny a v roce 1935 složil poslanecký slib. V souvislosti se zákazem komunistické strany byl v prosinci 1938 jako jeho straničtí kolegové zbaven poslaneckého mandátu.²⁴⁶ Jako předseda Zemského národního výboru je podepsán například pod jednáními a nařízeními souvisejícími s vysídlováním německého obyvatelstva.²⁴⁷ Byl také členem Komise pro vnitřní národní bezpečnost a bezpečnostní politika se stala jeho prioritou. Ze ZNV odchází do aparátu ÚV KSČ, kde vykonával funkci tajemníka Ústředního kádrového oddělení a byl posléze i zástupcem generálního tajemníka strany Rudolfa Slánského. V letech 1948–1954 byl poslancem Národního shromáždění. V roce 1950 se stal ministrem nově vzniklého Ministerstva národní bezpečnosti. Z výpovědi vyšetřovatele Bohumila Doubka vyplývá jeho velké zapojení v přípravě politických procesů i přítomnost ve vyšetřování.²⁴⁸ Sám Kopřiva pak přiznal jak velkou angažovanost sovětských poradců i to, že StB nepostupovala zákonně.²⁴⁹ Z KSČ byl vyloučen v roce 1963.

Zemský národní výbor svolal svou ustavující schůzi až na 17. prosince 1945. Po prvních poválečných volbách v květnu 1946 do Ústavodárného národního shromáždění došlo k tzv. obnově národních výborů podle klíče respektujícího výsledky těchto voleb. K obnově výborů vydala vláda nařízení č. 120/1946 Sb., které přesně definovalo postup, jakým měl být celý proces uskutečněn. U zemských výborů se stanovila lhůta odevzdání kandidátních listin do 11. června, u výborů nižších úrovní mohly podávat politické strany návrhy ještě do

²⁴⁶ *Jmenný rejstřík, Národní shromáždění republiky Československé, 1935–1938.* [Citováno 11. 4. 2016] Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/rejstrik/jmenny/KD.HTM>

²⁴⁷ STANĚK, T. a Adrian ARBURG. Organizované divoké odsuny? Úloha ústředních státních orgánů při provádění „evakuace“ německého obyvatelstva (květen až září 1945). *Soudobé dějiny*, 3–4/2006, s. 321–376.

²⁴⁸ KAPLAN, Karel (ed.): StB o sobě. Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka. Praha, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinu komunismu, 2002.

²⁴⁹ BÁRTA, Milan et al. *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989: ministři a jejich náměstci.* Praha, Ústav pro studium totalitních režimů, 2009, s. 93.

pozdějšího data.²⁵⁰ Předsedové výborů měli povinnost listiny přijmout a na základě výsledků parlamentních voleb podle v nařízení přesně daného klíče mělo dojít ke svolání obnoveného výboru. Pokud by nekandidovaly všechny strany, strany, které se zapojily, si poté mohly zbývající hlasy dále dělit. Povinností bylo nejen výsledky vyhlásit, ale také svolat ustavující schůzi obnoveného výboru. V případě Zemského národního výboru v Praze se sešla 10. července 1946.²⁵¹

Zemský národní výbor představoval pro Lidice nadřízený úřad, který převzal v počátcích záštitu nad fungováním přípravného výboru, a tím se stal organizačně zodpovědným za některé úkony související s budoucími Lidicemi, ať už se jednalo o přípravu první národní pouti. Navíc lidický místní národní výbor se na něj obracel v některých situacích, které na okresní úrovni nebyli schopni (nebo nechtěli) vyřešit, jednalo se často o otázky platební neschopnosti MNV. Samozřejmě byl propojen se Společností nejen jako člen Přípravného výboru a později správního výboru, ale také tím, že do jejích služeb delegoval některé své zaměstnance, jako generálního tajemníka Františka Knora, projektanta ing. Cyrila Novotného nebo účetního Václava Jarocho.

K zemskému národnímu výboru se Přípravný výbor a později i Společnost obraceli nejen problémy administrativního charakteru, ale podobně jako MNV u něj hledali podporu charakteru materiálního, třebaže se jednalo třeba „jen“ o nedostatek gumovek potřebných k zaměřovacím pracím na staveništi. Generální tajemník F. Knor uměl využít starých Lidic a zahrát na city, i když tak mohl učinit pouze na prostoru o čtyřech delších větách, první z nich, ne zcela syntakticky správně zapsaná, zněla „*Zahajujeme přípravné práce pro Němci tak hrozným způsobem zničené obce Lidice*“.²⁵² V e zbylých větách už píše o počtech obuvi a jejích velikostech... Přeci jen gumovky pro tak hrozným způsobem postižené místo se mohly hledat možná lépe.

²⁵⁰ § 3 odst. 1. Vládního nařízení č. 150/1946 Sb., o obnovení národních výborů na podkladě výsledku voleb do ústavodárného Národního shromáždění.

²⁵¹ SOA Praha, fond ZNV, k. 90, inv. č. 129, Materiály ke schůzím ZNV, Oznámení o konání ustavující schůze, 2. 7. 1946.

²⁵² SOKA Kladno, fond SPOL, k. č. 2, inv. č. 9, Přípravný výbor Lidice, Žádost k ZNV o 3 párů gumovek, 3. 10. 1945.

Po přijetí zákona o krajském zřízení v prosinci 1948 došlo k reorganizaci této struktury a zemskou úroveň nahradily krajské národní výbory, až do roku 1960, kdy došlo k novelizaci tohoto zákona, jich bylo 13 pro Čechy a Moravu, 6 pro Slovensko.²⁵³

Krajský národní výbor v Praze převzal dohled nad Společností i samotnou výstavbou nové obce, kompetence do té doby náležející pravomoci ministerstva vnitra přešly na KNV vládním nařízením č. 116/1949 Sb., o dalších přesunech ve veřejné správě.²⁵⁴ Toto vládní nařízení provedlo celkem rozsáhlý přesun dohledů a působností. V jeho pěti přílohách je uveden podrobný seznam okruhů přenášení působností, z velké části se právě jednalo o přesuny z ústředních orgánů (ministerstev) na krajské a okresní národní výbory. Definice působnosti i toho, jaké věci se přenesení vždy dotýká, je vyjádřena bez vyjmenování konkrétních subjektů, neboť měla širokou platnost (stavební obnova, vyvlastnění, stálé voličské seznamy), s výjimkou přenesení působnosti ve věci Společnosti, jak dokládá právě příloha D. V ní je kromě Společnosti uveden ještě podobný přesun ve věci Zástavního a půjčovního úřadu v Praze. V obou případech byla povinnost ministerstva vnitra přesunuta na Krajský národní výbor v Praze, předmět této působnosti je vymezen jako „*dozor na činnost a hospodářství Společnosti pro obnovu Lidic a poukazování státních příspěvků*“. Tímto nařízením byl kraj rovněž pověřen dohledem ve finančních otázkách, což do té doby spadalo pod působnost ministerstva financí. Jen pro zajímavost dodám, že Zástavní úřad v tomto novém vztahu ke Kraji nepřetrval dlouho, v roce 1951 byly vládním nařízením státní zastavárny (v Praze, Brně a Olomouci) zrušeny, jejich úkoly přešly na ústavy lidového peněžnictví.²⁵⁵ Krajský národní výbor ve vztahu k Lidicím tedy plnil dichotomickou roli podobně jako předtím ministerstvo. Byl dohlížejícím orgánem a zároveň členem Společnosti. Tento dozor však nepostačoval záměrům urychlit výstavbu v Lidicích, která se stále nacházela v nevyhovujícím stavu, a proto došlo k rychlým přípravám na převzetí výstavby a investic do rukou kraje, na podrobnostech těchto následných opatření se zaměřím v podkapitole 6.3.6. Těmito zásahy přicházela Společnost o výsadní postavení a došlo k rychlému odchodu mnoha zaměstnanců. Ten souvisel s několik let probíhající politikou převodů administrativních

²⁵³ Zákon č. 280/1948 Sb., o krajském zřízení.

²⁵⁴ Vládní nařízení č. 116/1949 Sb., o dalších přesunech ve veřejné správě, zejm. příloha D.

²⁵⁵ Vládní nařízení č. 98/1951 Sb., o zrušení státních zastaváren.

pracovníků do průmyslových odvětví, zejména pak průmyslu těžkého.²⁵⁶ Lenka Kalinová označuje tuto praxi za nadměrnou a v důsledku tohoto zatížení docházelo jak k protestům, tak například i k tomu, že na administrativní pozice byly přijímány přednostně ženy.²⁵⁷

Platnost vládního usnesení zahajujícího intenzivní převod nepotřebných pracovníků do výroby je datována už k Novému roku 1949, k tomu vláda jeho nutnost avizovala dopředu.²⁵⁸ Společnost k tomuto kroku byla nucena, i z toho důvodu, že ještě narychlo přijali nové zaměstnance přímo k 1. lednu 1949. Ministerstvo vnitra jim hrozilo revizí těchto rozhodnutí, protože už měli brát v potaz nové vládní usnesení.²⁵⁹ Jak vyplývá z několika materiálů, Společnost se snažila situaci odvrátit účinným voláním po potřebnosti těchto lidí kvůli důležitým úkolům, jež měla vykonávat. Společnost odložila vyjmutí některého pracovníka do doby schválení generálního plánu na další roky.²⁶⁰ V roce 1950 disponovala 28 zaměstnanci.²⁶¹ Dělili se do kategorie delegovaných státních zaměstnanců, soukromých zaměstnanců, dělníků a dalších zaměstnanců placených hodinovou mzdou, poslední kategorii tvořil zaměstnanci mimo službu, tedy ti, kteří pro Společnost nepracovali, ale status zaměstnance neztratili. Nabízí se tedy otázka přezaměstnanosti. Například to byla Helena Leflerová, ač tou dobou již druhým rokem působila jako poslankyně, podle platového výměru i tak pobíralo 3450 Kč měsíčně, podobně byly vypláceny ještě další dvě ženy. V létě roku 1951 ministerstvo vnitra již nekompromisně nařídilo převod jednoho administrativního pracovníka a o věci již nepřipouštělo žádné diskuse.²⁶² Po převzetí výstavby krajským národním výborem docházelo tímto směrem k rychlé reorganizaci. Později byla Společnost začleněna pod Správu místního hospodářství KNV, která obstarávala jak rozpočet

²⁵⁶ KALINOVÁ, Lenka. *Východiska, očekávání a realita poválečné doby: k dějinám české společnosti v letech 1945-1948*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004, s. 115, 150.

²⁵⁷ Tamtéž, s. 156.

²⁵⁸ SOKA Kladno, fond SPOL, k. č. 26, inv. č. 155, Pracovní a platové podmínky, zaměstnanců Společnosti. Vládní usnesení ze dne 14. prosince 1948, o snížení počtu veřejných zaměstnanců a o uvolnění veřejných zaměstnanců do výrobních oborů.

²⁵⁹ Tamtéž, Ministerstvo vnitra Společnosti ve věci přijetí zaměstnanců, 21. 1. 1949.

²⁶⁰ SOKA Kladno, fond ZO KSČ Společnosti, Zápis ze schůze výboru, 5. 10. 1949.

²⁶¹ SOKA Kladno, fond SPOL, k. č. 26, inv. č. 155, Pracovní a platové podmínky zaměstnanců Společnosti, Stav zaměstnanců dle platového výměru k 1. 3. 1950.

²⁶² SOKA Kladno, fond SPOL, k. č. 26, inv. č. 155, Pracovní a platové podmínky, zaměstnanců Společnosti, Rozhodnutí ministerstva vnitra o převodu zaměstnance, 29. 8. 1951.

Společnosti, tak i státní dozor.²⁶³ V roce 1957 evidovala už pouze pět zaměstnanců, generálního tajemníka (F. Knor), tajemnici (Josefína Škoulová), účetního (Václav Krejčí), uklízečku (Anna Šašková) a průvodkyni v Lidicích (Libuše Prošková). Všichni kromě generálního tajemníka pracovali stále na plný úvazek, Knor byl již v této době také zaměstnancem Ústřední správy pro bytovou a občanskou výstavbu při KNV v Praze.

6.3.5. ONV

Na mnoha místech této práce vyplynula silná provázanost Společnosti i Místního národního výboru s Okresním národním výborem v Kladně, není ale překvapivá. Byla přirozeným důsledkem centralizovaného systému národních výborů. Z různých situací však je zjevné, že Lidice z hlediska okresní samosprávy a státní správy nepožívaly přespříliš velkých úlev, nebo dokonce výrazného přednostního práva, i když například v době, kdy se v celé šíři rozvinulo socialistické soutěžení, ponechávali stále Lidicím čas na vlastní rozvoj – některých soutěží se obec zkrátka účastnit nemohla, protože ještě nebyly skutečnou obcí nebo později nebyly ještě dostatečně obydleny, a do soutěže by se tak zapojil nízký počet občanů. Po určité době docházelo ke kritice, zejména ze strany okresních referentů ve snaze domoci se zlepšení výsledků. Okresní referent se účastnil jednání jak národního výboru (zde zasedl někdy samotný předseda ONV), tak akčního výboru i základní organizace komunistické strany.

Na tomto místě představím zejména postoj samotného ONV k Lidicím. Nejprve je nutné říci, že kladenský národní výbor prošel v souladu s osvobozením fází revolučního národního výboru, který se následně přeměnil v okresní národní výbor. V jeho čele stáli Jaroslav Fidler, Barbora Škrlantová, Jaroslav Mildorf a po něm Josef Šícha. Nelze opominout roli okresu při přípravě první pietní akce v Lidicích, v té době označované za národní pouť, dokonce byl společně s Přípravným výborem jmenován hlavním pořadatelem akce. Okresní národní výbor tedy od prvopočátku vstupoval s Lidicemi do nejužšího styku, který byl potvrzen ještě členstvím jeho předsedy ve Společnosti, kam byl ze své funkce delegován. Patřil mezi tzv. jmenované členy ze zákona, podobně jako předsedové národních výborů ze sousedních obcí a obcí blízkých Ležákům.²⁶⁴ Jejich členství bylo však zároveň předpokladem dobré

²⁶³ SOKA Kladno, fond SPOL, k. č. 26, inv. č. 153, Základní odborová organizace Společnosti, Dotaz vznesený F. Knorem na KV ROH, 28. 2. 1957.

²⁶⁴ Původní členové Společnosti pro obnovu Lidic jmenovaní ze zákona a zvolení a také složení prvního správního výboru in. ŠTĚPÁNKOVÁ P., op. cit., Příloha č. 4 a 5.

informovanosti o projednávaných záležitostech i potřebách stavby, ne vždy ji ale dávali najevo.

Pro Kladensko znamenaly Lidice problém ve smyslu odčerpávání pracovních i materiálních zdrojů, jež byly po válce potřeba také na jiných místech, o tom svědčí některé průtahy v dodávání materiálu i žádosti ze stran Společnosti a národního výboru o dodávky stavebních surovin. V nich pak nechybí manipulace ze strany Společnosti při zdůrazňování důležitosti Lidic. Na druhé straně si významu této obce byl ONV velmi dobře vědom a mohl vděčit Lidicím za rozvoj cestovního ruchu, o nějž kladenští funkcionáři samozřejmě stáli. V roce 1946 vyšel v *Práci* článek líčící pozitivní obraz Velkého Kladna, které stejně jako dnes chtělo využít své vzdálenosti k pražskému letišti, ale pozitiva téhož přinášely také Lidice, „*památne, dnes celému světu známé poutní místo*“.²⁶⁵ Dodám, že poválečné vize rychlého budovatelského úsilí byly idealistické nejen co se týče Lidic: článek představuje čtenářům dodnes aktuální vizi elektrické rychlodráhy, jež by mohla být protažena až na Kladno a navazovala by na budoucí pražské metro.

Lidice se staly zcela právem místem, kam mířily početné domácí i zahraniční návštěvy, čehož si výrazně všiml i referát L a kladl velký důraz na cizí návštěvníky. Příkladem může být Vsesokolský slet, konaný v červnu 1948, který byl plánován s velkým předstihem, a proto se již v souvislosti s ním v říjnu 1947 psalo o čilém stavebním ruchu v Lidicích, kam s velkou pravděpodobností budou návštěvy sletu, jistě i ty ze zahraničí, také směřovat a kde by je měla překvapit úspěšná budovatelská práce.²⁶⁶ O šest let později se v zápise jednání rady MNV, na níž byl přítomen okresní referent, objeví další výstižná charakteristika. Pro srovnání ji cituji: „*Lidice reprezentují nejen Lidice jako takové, nýbrž celou naši socialistickou republiku. Lidice jsou vzorné socialistické sídliště individuální a ne typi[z]ované. Do Lidic posílá vláda a Ústřední výbor hlavního města Prahy všechny zástupce z cizích států, aby zhlédli výstavu vesnice v socialistickém státu a jako takové mají být vzorně uklizeny a udržovány.*“²⁶⁷ Toho si byli lidičtí funkcionáři vědomi i při přípravách 11. výročí vypálení Lidic, a proto zdůrazňovali nutnou perfektní přípravu, „*neboť jako vždy budu v Lidicích i zahraniční dopisovatelé a každá chyba by byla vodou na mlýn třídnímu i zahraničnímu*

²⁶⁵ Slibná budoucnost Velkého Kladna. *Práce*, 13. 6. 1946.

²⁶⁶ Ještě před sletem nová silnice do Lidic. *Rudé právo*, 12. 10. 1947.

²⁶⁷ SOkA Kladno, fond MAV Lidice, k. č. 1, Zápisy ze schůze rady MNV, 10. 3. 1953.

nepříteli.“²⁶⁸ A tím by samozřejmě byla pošramocena prestiž i kladenského okresu, nejen státu.

Kladno se jako jiná okresní města snažilo o rozvoj ve všech směrech, zejména je to dobře viditelné na zdůrazňování jeho dělnického a průmyslového charakteru a na urbanistickém záměru rozvíjejícím se ve městě v 50. a 60. letech. V době výstavby Lidic se také na Kladně stavěly náročné projekty nových sídlišť, z nichž architektonicky ceněnou dominantu města vytvořila řada šesti věžových domů ve čtvrti Rozdělov, evidovaných jako kulturní památka. Kladenští představitelé své pochopení pro výhody územní blízkosti s Lidicemi pochopili i ve snaze lidickou tragédii zpřítomnit v městském prostoru. Josef Kadeřábek a Zuzana Skořepová ve své společné studii vztahují tyto záměry komunistického vedení města ke snaze propojit lidický odkaz s uměle zveličovaným významem komunistického odboje.²⁶⁹ Oficiálně byla památka na Lidice zhmotněna umístěním pamětní desky na jižní průčelí vnější zdi tělocvičny kladenského gymnázia, reliéf zpodobňuje klečící ženu s volně položenými rukama na kolenou a je doplněn malou pamětní deskou s prostým nápisem „*Zde trpěly lidické ženy*“. Slavnostnímu odhalení se konalo po tryzně v tělocvičně gymnázia přímo 10. června 1947, navíc souviselo s velkou národní poutí v Lidicích plánovanou o pět dnů později při příležitosti položení základního kamene k novým Lidicím. Při slavnostním aktu v gymnáziu promluvil zdejší profesor Vojtěch Burda, který „*přítomným připomněl účel odhaleného reliéfu: vděčnost Lidickým ženám a svornost všech při budování a zajištění našeho státu, aby se neopakoval rok 1938–1939 a aby se neopakovaly Ležáky, Lidice a Leskovice*“.²⁷⁰ Péče o desku byla svěřena vlastníkovu budovy, tedy městu. Tryzny v budově gymnázia a před reliéfem se staly tradičními připomínkami „lidické“ paměti, nutno dodat, že vždy za účasti funkcionářů strany i nejrůznějších organizací.

6.3.6. Vina a trest – důsledky pomalé výstavby

V červnu 1949 se konala veřejná schůze, na níž František Knor zhodnotil, samozřejmě v souladu s ideologickými předpoklady, dosavadní výstavbu v Lidicích: „*SSSR a jeho*

²⁶⁸ Tamtéž, , Zápisy z přípravné schůze k 11. výročí, 28. 4. 1953.

²⁶⁹ KADEŘÁBEK, Josef a Zuzana SKOŘEPOVÁ. „*Město sta komínů*“. *Snahy o ideologizaci urbánního prostoru města Kladna v padesátých a šedesátých letech 20. století*. In: PETRÁŠ, Jiří a Libor SVOBODA (eds.) *Československo v letech 1954–1962*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015, s. 206.

²⁷⁰ SOKA Kladno, fond Reálné gymnázium Kladno, kniha č. 499, inv. č. 516, Kronika 1940–1950. Záznam k 10. červnu 1947.

nepřemožitelná rudá armáda šla ihned po tragédii lidické do boje proti okupantům se jmény Lidice. V západních státech a Americe byla tato tragédie záměrně použita pro vlastní účele a později podle výsledků se ztenčila u anglických horníků na 7 000 000 Kčs a [u] Ameriky jsme se pozitivních výsledků nedočkali vůbec. Budování Lidic proto spočívalo výhradě na vlastních prostředcích a bylo dobře, že budování Lidic se stalo věcí celého státu, který tento úkol přejal a dobře plní. Iniciátorem převzetí budování Lidic státem československým je s. ministr Nosek, který již 6. 6. 1945 tento návrh uplatnil a by to předseda ZNV L. Kopřiva, který dal příkaz k vypracování plánu Lidic. Lidice jsou budovány jako vzorná vesnice v socialistickém duchu a v socialistickém státu. Sleduje se odstranění rozdílu mezi městem a vesnicí. Budování jest nejlepším uctíváním památky lidických mučedníků. Není snadné budování celé nové obce. Proto přípravy trvaly déle. (...) Udělalo se dost. Kladeny také různé překážky, případně i byly, jak se říká, házeny klacky pod nohy. Brzdily se plynulé práce na budování. Zprvu se zdálo, že potřebné peníze nebudou problémem. Zákon budování zaručuje z vlastních prostředků bez cizích. (...) Lidice rostou a budou žít. Nedůvěřivost jest odstraněna. V jednotě se SSSR a demokratickými státy dali jsme se na cestu socialistického budování, cestu obtížnou, ale čestnou. To bude nejlepším uctěním památky lidických mučedníků a tomu se nikdy nezpronevěříme. Nové Lidice budou vybudovány jen prací pracujících československého lidu.“²⁷¹

Tento projev mnohé shrnuje, zamlčuje, ale i naznačuje. Vypovídá nejen o postoji výrazného představitele Společnosti pro obnovu Lidic, ale také o obrazu, který byl o Lidicích vytvářen, navíc v době, kdy se stále nedařilo naplňovat předsevzetí o rychlém postupu stavebních prací. Ale tato nedůvěřivost a všeobecný nedostatek nakonec Společnosti doopravdy „nohy podlomily“.

Vojtěch Kyncl v části věnované výstavbě Lidic citoval pouze krátký výňatek z jednoho referátu Josefa Šíchy, předsedy Okresního národního výboru v Kladně, v němž se dovolával stavebního vzoru u samotného Sovětského svazu.²⁷² Šícha však pokračoval dále a uzavřel své vystoupení slovy, které jsou daleko více signifikantní pro prezentaci situace stavby

²⁷¹ SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 3, inv. č. 3, Protokolární zápisy ze schůzí, Zápis veřejné schůze, 13. 10. 1949. Mimořádně Knor v referátě pracuje s o půl milionu vyšší částkou, než jaká byla výborem *Lidice shall live* poukázána. In: SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 1, inv. č. 1, Protokolární zápisy o schůzích MNV, 1945–47, Schůze 24. 7. 1947.

²⁷² KYNCL, V., op. cit., s. 501.

v Lidicích: „Každý se musí divit, co se při malém dostatku pracovních sil zvládlo. Ti, co nejsou informováni, jako např. v Karlových Varech, pronáší nezodpovědnou kritiku, že za ty prostředky, které se Lidicím dostaly, by mělo být vybudováno mnoho. Nevědí totiž, že to byl jen humbuk a že peníze z ciziny nebyly poskytnuty vůbec!“²⁷³ Zde je důležité dodat, že J. Šícha pronesl tuto řeč 24. července 1947. Dar výboru *Lidice shall live* ve výši 6,5 mil. Kčs obdržela Společnost při příležitosti 5. výročí zničení obce v červnu 1947, členové britské delegace byli dokonce oceněni Řádem bílého lva, jež jim předal ministr zahraničí Jan Masaryk, a také o daru informovaly mnohé deníky.²⁷⁴ Zároveň Šícha byl z funkce předsedy ONV členem správního výboru Společnosti, tudíž to nebyla událost, o níž by nemohl být informován. V jiném článku, vydaném ještě před přiletím britské delegace, se částka britského daru sice mylně vyšplhala o jeden milion výše, ale na druhou stranu článek také nezapomíná na již obdržené menší dary z USA či od krajanského spolku v Egyptě.²⁷⁵ V této souvislosti je ještě zajímavá prezentace delegátů britského spolku Willa Lawthera a Barnetta Strosse, kteří byli při svém přiletu do Prahy prezentováni jako přátelé Československa, kteří podle autora článku znají pravou tvář Československa a šíří ji dál: „Nemusíme je přesvědčovat o tom, že je u nás svoboda a demokracie. Jejich přesvědčení nevyvrátí žádná pomlouvačná kampaň reakčního tisku.“²⁷⁶ Šíchova dezinterpretace zahraniční pomoci ale nebyla ojedinělá, obzvláště v pozdější době, i když autoři článků později přiznávali Britům velký podíl na pomoci, která se ale ze Západu, zejména se Spojených států, očekávala mnohonásobně vyšší. K pochmurnému obrazu zpátky stažené pomocné ruky přispěl také dopředu avizovaný dar amerického spolku Lidice Memorial Committee, jehož výše byla prezentována i v tisku, mělo se jednat například dle *Lidové demokracie* o závratných 1,5 milionu amerických dolarů. Americký spolek ale jakoukoliv částku nikdy Společnosti nepředal.²⁷⁷ To se hodilo, podobně jako v Šíchově případě, k plíživému ideologickému očeřování Západu, a tak se tyto postoje ve spojitosti s výstavbou v Lidicích velice snadno promítly na stránky deníků, které v téže době s nadšením zpravovaly o celonárodní výpomoci v Lidicích i o pomoci mezinárodní mládeže (Stavba mládeže).

²⁷³ SOKA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 3, inv. č. 3, Protokolární zápisy ze schůzí, Schůze 24. 7. 1947.

²⁷³ KYNCL V., op. cit., s. 501.

²⁷⁴ Např. Úkol Lidic byl spasitelný. *Práce*, 17. 6. 1947.

²⁷⁵ Nové Lidice budou stát půl miliardy. *Rudé Právo*, 11. 6. 1947.

²⁷⁶ Sen o nových Lidicích se naplňuje. *Rudé právo*, 14. 6. 1947.

²⁷⁷ K aktivitě amerického spolku odkazují k ŠTĚPÁNKOVÁ P., op. cit., s. 54.

Knorově i Šichově textu je společný záměr zrelativizovat neúspěšné výsledky se snahou odvést pozornost buď k zářné budoucnosti a pomoci pracujícího lidu, nebo k „západním“ viníkům zpoždění. Situace byla skutečně tristní, alespoň při srovnání s původním časovým harmonogramem výstavby. Přestože si všichni byli vědomi naléhavosti nějakého řešení, nedomnívám se, že se na něm efektivně pracovalo. Stát byl velmi podrobně informován – veškerá důležitá rozhodnutí, zejména pak investice a rozpočty musely být schváleny – ministerstvem vnitra a od změny dozoru také krajským národním výborem. Rozpočty do roku 1952 navrhovala Společnost, nadřizené úřady je často schvalovaly s připomínkami ke snížení kalkulace u některých položek, protože se snažily šetřit, jak jen to situace dovolovala. Například rozpočet na rok 1949 byl schválen, ale s podmínkou ušetření 17 milionů československých korun ve výdajích, což nebyla jistě zanedbatelná částka.²⁷⁸

Prameny o názorech zaměstnanců Společnosti pro obnovu Lidic spíše mlčí, případně oficiální cestou František Knor vysvětloval postup práce a obhajoval roli Společnosti. Vztahy s Lidickými ale v této době asi napjaté nebyly, například v květnu 1950 se lidický akční výbor zavázal, že „*i letos s ještě větším úsilím budeme ruku v ruce se Společností pro obnovu Lidic, pokud se tyto nedostatky objeví (potíže se dřevem v r. 1949, pozn. aut.), společně řešit*“²⁷⁹. Žádná kritika z jeho strany na adresu Společnosti neobjevila, třebaže se k mnohým věcem dokázal vyjadřovat na rovinu, z hodnocení vyplývá spokojenost nad tím, jak to na staveništi vypadalo. Optimismus byl ještě asi stále živen obydlím prvních domků. O dva roky pozdější zápis z rady Okresního národního výboru v Kladně přináší sice také pozitivní zprávu o zajištění stavby pracovními silami i materiálem, ale je v něm poznámka o „*nedostatečné spolupráci mezi lidovou správou a Společností pro obnovu Lidic*“.²⁸⁰ Je možné, že se v této chvíli mohla projevovat určitá liknavost ze strany Společnosti, která očekávala každým dnem přijetí vládního usnesení o převzetí výstavby Lidic a památníku státem. Vláda ho zveřejnila o čtyři dny později, 27. 5. 1952.²⁸¹ V důvodové se hovoří o všech fázích, kterými stavba prošla co se dozoru a investic týče. Každopádně všechny tyto zásahy (zařazení do dvouletého a pětiletého plánu, převedení do investic pražského kraje) nepřinesly očekávané zlepšení a zpráva pokračuje tímto doporučením: „*Současný stav je ten, že Společnost pro obnovu Lidic*

²⁷⁸ SOkA Kladno, fond SPOL, k. č. 66, inv. č. 276, Rozpočty, Vyrozumění Presidia MV, 15. 3. 1949.

²⁷⁹ SOkA Kladno, fond MAV NF Lidice, k. č. 1, Zápis ze schůze MAV, 24. 5. 1950.

²⁸⁰ SOA Praha, SKNV Praha, k. č. 90, inv. č. I/1-052, Odbor I – lidová správa Kladno, Záписы ze schůzí rady,

²⁸¹ SOkA Kladno, fond SOkA Kladno, k. č. 23, inv. č. 134, Vlání usnesení o převzetí výstavby na stát, 27. 5. 1952.

*přes veškeré úsilí nemůže zvládnout úkoly uložené jí tak, aby výstavba Lidic byla ukončena v nejbližší době. Jako nejlepší řešení jeví se v této situaci přenesení přímých úkolů na stát tak, aby stát vybuďoval do konce roku 1955 Lidice jako vzorné socialistické sídliště. (...) Společnost pro obnovu Lidic by existovala nadále a plnila ostatní úkoly citovaným zákonem jí uložené, pokud jde o vybudování Lidic, byla by její práce ideově politická.*²⁸²

Nejdůležitější body z usnesení byly tyto: další vybudování přebírá stát, který ještě přezkoumá výši plánovaných nákladů, přímým investorem bude Krajský národní výbor v Praze, finanční prostředky, které Společnost na výstavbu obdržela, vrátí do státní pokladny a poslední důležitý bod spočíval v přizpůsobení její činnosti tomuto vládnímu usnesení. Na KNV za účelem efektivního vedení lidické dostavby vzniklo pouze na přechodnou dobu zvláštní oddělení XI-2, ale už od nového roku splynulo s oddělením pro výstavbu sídlišť.²⁸³

Místním národním výborem v Lidicích bylo převedení realizace výstavby na stát interpretováno jako důkaz velké péče ze stran státu a vlády, za což děkovali tehdejšímu předsedovi vlády Antonínu Zápotockému.²⁸⁴ Kde jinde než v takovém textu by bylo možné najít oblíbené fráze o radosti nad možností žít šťastně ve svobodné zemi a také velké poděkování dělnické třídě a komunistické straně. V konceptu dopisu prezidentovi Klementu Gottwaldovi při téže příležitosti převod výstavby vysvětlují tím, „že naše lidově-demokratická republika vedle obrovských budovatelských úkolů pečuje o oběti fašistického teroru. Naše Lidice, které byly symbolem boje proti fašismu, stávají se tak symbolem našeho nového života a naší cesty k socialismu“.²⁸⁵ Tato klišé, která se s novými Lidicemi pojila od jejich počátku, se ani po několika letech nezměnila.

V roce 1953 došlo v důsledku sloučení ministerstva národní bezpečnosti a ministerstva vnitra k přesunům pravomocí a některých složek, například národní výbory byly od této doby podřízeny přímo vládě, a samotná záležitost Lidic přešla pod ministerstvo místního hospodářství, kam je ve stejné době přeřazen také František Knor.²⁸⁶

²⁸² Tamtéž, Urychlení výstavby Lidic, Návrh vládního usnesení, důvodové zprávy.

²⁸³ SOKA Kladno, fond SPOL, k. č. 36, inv. č. 213, Výstavba nových Lidic, KNV – Shrnutí dosavadního stavu, 16. 3. 1953.

²⁸⁴ SOKA Kladno, fond MNV Lidice, k. č. 10, inv. č. 115, Projevy, rezoluce, články lidických žen (nedatované), Koncept děkovného dopisu A. Zápotockému, k 10. 6. 1952.

²⁸⁵ Tamtéž, Koncept děkovného dopisu K. Gottwaldovi, k 10. 6. 1952.

²⁸⁶ JANÁK J. et al., op. cit., s. 451.

Úmysl ponechat Společnosti zbytek jejích povinností, které skutečně byly spíše propagačního charakteru, nevydržel státu dlouho. Postupně docházelo k ubírání jejích kompetencí ve prospěch některých složek Národní fronty nebo nově založeného *Československého sadu přátelství a míru*. Vznik sadu byl iniciován sirem Barnettem Strossem, jehož nápad zbudovat v Lidicích sad růží se setkal se širokým ohlasem po celém světě, je na místě pozitivně ohodnotit jeho umístění, jímž se podařilo spojit staré a nové Lidice. Společnost pro obnovu Lidic začala být od této doby pozvolna z některých schůzek a porad oficiálně vyjímána. František Knor a Helena Leflerová ale přehled neztratili, František Knor z pozice svého druhého zaměstnání v Ústřední správě bytové a občanské výstavby a později na ministerstvu místního hospodářství a Heleně Leflerové, poslankyni a místopředsedkyni Společnosti, byly zasílány materiály při přípravách k likvidaci Společnosti. Oba dva do procesu likvidace mohli vstupovat a připomínkovali jej.

Zlomovým se stal rok 1956, kdy došlo k prvnímu vážnému návrhu k likvidaci Společnosti. Na tomto místě je důležité vysvětlit, kdo všechno zasáhl do jejího zrušení. Legislativně byly kompetence k likvidaci v roce 1946 určeny takto:

„(1) Vláda může zrušiti Společnost, usnese-li se na tom členské shromáždění dvouřetinovou většinou všech členů nebo navrhne-li to ministr vnitra. Opatření vlády o zrušení Společnosti vyhlásí ministr vnitra v Úředním listě republiky Československé.

(2) Likvidaci provede poslední finanční výbor za dozoru ministerstev vnitra a financí, jež také rozhodnou, které orgány Společnosti, v jaké formě a pod jakým označením mají dále veřejně působiti a jak se naloží se zbývajícím jměním Společnosti.“²⁸⁷

Toto ustanovení bylo vyloženo v jeho nejzazších mezích – likvidace byla míněna jako definitivní. I když měl konečné rozhodnutí provést ministr vnitra, o likvidaci se důvěrně jednalo i za zavřenými dveřmi Ústředního výboru Komunistické strany Československa a také na jednání vlády. 3. dubna 1956 projednával ÚV KSČ návrh na „*Využití symbolu Lidic za mír a zpráva o stavu Sadu přátelství a míru v Lidicích s návrhem na dostavbu Lidic*“, ve kterém bylo nařízeno „*urychleně*“ připravit vše, aby byl co nejdříve v Lidicích investiční úkol dokončen, a to do konce r. 1958.²⁸⁸ Návrh však nebyl dostatečně promyšlený, mnohé body

²⁸⁷ § 13 Vládního nařízení č. 188/1946 Sb., o Statutu Společnosti pro obnovu Lidic.

²⁸⁸ ABS, A6/1, inv. j. 192, Likvidace Společnosti, Návrh ÚV KSČ k využití symbolu Lidic a k jejich dostavbě, 3. 4. 1956.

nevycházejí z reálných možností. Zprvé dokument navrhuje sloučit *Československý výbor pro založení Sadu přátelství a míru* se Společností pro obnovu Lidic v téměř stejnojmenný *Československý výbor Sadu přátelství a míru v Lidicích*, přičemž měl vykonávat „*mezinárodně-politické*“ úkoly, nikoliv už hospodářské. Zadruhé ale obsahoval trochu protichůdný úmysl Společnost úplně zrušit. Ministru vnitra R. Barákovi bylo navíc uloženo zpracovat návrh zákona na zrušení Společnosti navzdory výše citovaným pasážím statutu. V seznamu adresátů, kterým měl být návrh doručen, vůbec nefiguruje jako instituce Společnost pro obnovu Lidic, pouze Helena Leflerová, která obdržela výklad návrhu a měla se k němu co nejdříve vyjádřit. Ministerstvo vnitra do měsíce odpovědělo a reagovalo na výrazné nesrovnalosti: a) jakákoliv příprava zákona byla nesmyslná, protože stále platilo vládní nařízení o statutu; b) v roce 1953 Lidice přešly pod ministerstvo místního hospodářství a z toho vyplývalo, že zrušit Společnost mělo náležet do kompetence druhého ministerstva.²⁸⁹ Přes tyto nejasnosti bylo nakonec rozhodnuto, že návrh vládního usnesení provede ministerstvo vnitra, protože se přesun v roce 1953 dotkl pouze hospodářských povinností, nikoliv správních. V říjnu 1956 byl kvůli tomu Rudolf Barák upomínán.²⁹⁰

Jedním z prvních problémů, které se musely před samotnou likvidací vyřešit, byla otázka, kdo bude po Společnosti vyplácet oficiální podpory starším ženám a nezaopatřeným dětem, v té době se již poskytované částky pohybovaly pouze do výše do 300 Kčs měsíčně.²⁹¹ Bylo rozhodnuto, že jejich vyplácení převezme Státní úřad důchodového pojištění a jednorázové podpory v závažných životních situacích měly vyplácet příslušné okresní národní výbory.

Diskuse probíhala dál, zapojena do ní byla i tajemnice Společnosti Josefina Škoulová. Kromě dalších věcí se musel připravit převod domů na lidické ženy a děti. Je zajímavé, že podle názoru Škoulové se Lidickým příliš do převodu chtít nebude, protože by na ně přešly také povinnosti péče o domy a okolí domů: „*I kdyby však [k] předání domovního majetku do vlastnictví lidickým obyvatelům došlo, je třeba účinným způsobem zajistit, že domovní majetek bude udržován v naprostém pořádku, neboť vzhledem k významu Lidic není možné dopustit, aby domovní majetek chátral.*“²⁹² Při otevření otázky převodu majetku Helena Leflerová

²⁸⁹ ABS, A6/1, inv. j. 192, Likvidace Společnosti, Vyjádření ministerstva vnitra, 2. 5. 1956.

²⁹⁰ Tamtéž, Stížnost ministrovi vnitra, 13. 10. 1956.

²⁹¹ Na podpory mělo nárok celkem pro 14 lidí (z toho 2 ležácké dívky, sestry Štulíkovy). In: Tamtéž, Zpráva Společnosti o vyplácené podpoře, 18. 5. 1956.

²⁹² Tamtéž, Záznam porady ze 14. 9. 1956 a následného šetření,

využila příležitosti a důrazně, ještě i v této době, poukazovala na (dle jejího názoru) neoprávněný nárok Emílie Frejové, tehdy již provdané Chválové, jejíž situaci přiblížím v následující kapitole v souvislosti s přípravami zákona č. 208/1948 Sb.²⁹³ Nakonec 3. května 1957 došlo k podpisu vládního usnesení, které potvrdilo převod vlastnictví domů na jejich obyvatele.²⁹⁴

Likvidace ale byla odložena na návrh *Československého výboru obránců míru*, protože nebylo vhodné Společnost rušit ve stejný rok, kdy se konala velká mezinárodní pout' v Lidicích k 15. výročí. Finální datum likvidace bylo vyhlášeno k 31. březnu 1959, ale k jejímu skutečnému naplnění došlo až na počátku roku 1960.

Pro úplnost dodávám, že ani Československý výbor Sadu přátelství a míru nedostal příliš prostoru k rozvoji, alespoň to vyplývá ze záznamu politbyra ÚV KSČ z roku 1962, kdy se připravovalo velké dvacetileté výročí lidické tragédie: „*Ukládá se lobnovit po dobu kampaně organizované k 20. výročí vyhlazení Lidic činnost Československého výboru pro Sad přátelství a míru v Lidicích, který bude ve styku se zahraničními hosty. Po skončení kampaně přestane výbor vyvíjet další činnost*“²⁹⁵

Tento závěr potvrzuje mou domněnku o nepohodlnosti Společnosti pro obnovu Lidic právě z důvodu možných kontaktů se zahraničím, protože tyto úkoly na sebe v polovině 50. let převzal zmíněný výbor a ani ten neměl své úkoly plnit. Byl probuzen jen pro další „divadlo“ připravované k 10. červnu 1962. Z výše uvedeného vyplývá několik zásadních bodů: 1) po celou dobu nejednoznačně upravené hranice dozoru nad Společností, navzdory mnoha normám, které tuto situaci měly upravovat, ale v důsledku neustálých přesunů jak pracovníků, tak pravomoci dozoru nebylo možné tento záměr zajistit, 2) zbytečné vyprázdnění poslání Společnosti, neboť mohla plnit další úkoly, 3) neefektivní vedení výstavby Lidic nezávisle na investorovi či stavebním dozoru, 4) zásahy z nejvyšších míst komunistického aparátu (ÚV KSČ i předsednictvo vlády), což předpokládá zásadní zájem na celé věci, a konečně za 5) malá vůle k rychlému likvidačnímu procesu, který byl zbytečně prodlužován.

²⁹³ Tamtéž, Zpráva Heleny Leflerové k nároku na dům Emílie Frejové.

²⁹⁴ ŠTĚPÁNKOVÁ P., op. cit., s. 50. .

²⁹⁵ NA, fond Politické byro ÚV KSČ, sv. 333-337, a. j., 427/22, Schůze 30. 1. 1962.

7. PRÁVO ŽÍT V (NOVÝCH) LIDICÍCH

7.1. Dáti nový domov

V diplomové práci jsem se zaměřila na základní ustanovení zřizovacího zákona a navazujícího vládního nařízení v rámci schválené finální podoby, přičemž jsem zdůraznila spíše praktickou stránku vlastní výstavby z hlediska typů projektovaných domů a jejich přidělování žadatelkám a postupu výstavby, k němuž se vrátil i Vojtěch Kyncl. Přesto i on zohlednil spíše související problémy technického rázu, na problematiku obsaženou v názvu této kapitoly se zaměřil pouze v souvislosti s letci Horákem a Stříbrným.²⁹⁶

Považuji za nezbytné se na legislativu znovu zaměřit, některá ustanovení totiž přinášela do praxe nejednoznačný výklad a nakonec si vyžádaly novelizaci. Již první fáze legislativních prací v roce 1946 spočívala na diskusi o některých formulacích a o náplni kompetencí samotné Společnosti, dokonce i po podpisu zákonů se vynořily dohady mezi jednotlivými ministerstvy, které si ještě stále ujasňovaly vzájemné povinnosti Společnosti a nadřízených míst. Právě příprava nového zákona, který měl novelizovat původní dvě normy, se ukázala jako jeden z nejzajímavějších a zároveň nejzásadnějších momentů celého výzkumu.

Zřizovací zákon totiž obsahoval některá vágní ustanovení, která bylo v budoucnu nutné řešit dalšími legislativními a administrativními úkony a vyjasňováním pravomocí apod. Podobně chápalo tyto konkrétní zákony ministerstvo financí ve svém výkladu o vztahu zřizovacího zákona k Zákonu č.86/1946 Sb., o stavební obnově, opírá se o interpretaci tohoto zákona v tom smyslu, že charakter zákona o Společnosti lze chápat spíše jako politický, nikoliv technický, tedy že obsah zákona mnohé kompetence a hranice dané Společnosti nespecifikuje.²⁹⁷

V projevu Heleny Leflerové na slavnostní první schůzi správního výboru zaznělo shrnutí toho, jak navrátilší se ženy chápaly hlavní úkol Společnosti: „*Paní a pánové! Dovolte, abych jménem všech lidických žen pozdravila naši první schůzi správního výboru. V koncentračním táboře, když jsme se dozvěděly, že Lidice jsou srovnány se zemí, zaťaly jsme jen ruce a řekly si, že si Lidice postavíme nové. Věřily jsme, že po boku svých mužů vybudujeme si nové domovy. Ačkoliv naše síly nebyly tak velké, spěchaly jsme na pomoc na konec války, do své*

²⁹⁶ KYNCL V., s. 455–456.

²⁹⁷ MV – res. L, k. č. 3, sign. C6122, Zpráva Ministerstva financí, 14. 11. 1947,

*vlasti, abychom se spojily se silami našich nejdražších. A když jsme se vrátily na lidickou pláň, našly jsme tam jen hrob svých mužů. Proto prosím vás, všichni funkcionáře Společnosti pro obnovu Lidic, abyste při splnění svého úkolu, který nám vláda uložila zákonem, nezapomínali, že tu stojí 143 lidických žen, lidické a ležácké děti, které se na vás s důvěrou dívají, v pevné víře, že jim vystavíte nové domovy, k čemuž ony již nemají sil, za jejich muže, kteří se už nikdy nevrátí a ke kterým bychom se chtěly my tam do Lidic co nejdříve vrátit.*²⁹⁸

Helena Leflerová se soustředila na touhu žen vrátit se „domů“, tedy alespoň do co nejtěsnější blízkosti starých Lidic, v zákonu je cíl jejího projevu definován jako „*dát v rámci této obce nový domov*“.²⁹⁹ Pro srovnání cituji výklad tohoto bodu vypracovaný Společností: „*obnoviti Lidice tak, aby se staly trvalým symbolem spojení všech demokratických sil ke zdoání fašismu*“.³⁰⁰

Velice podrobně se ve zprávě ministerstva financí hovoří o tom, jak tuto definici pojmout. Ministerstvo financí velice střízlivě zamítalo právě onu vůli k tomu lidickým ženám a dětem domy dát, tedy darovat, převést na ně vlastnické právo. Operuje s předpokladem, že jde primárně o zajištění „*ubytování v nové obci, tj. poskytnouti bytové zařízení, o které při tragédii přišli*“. Argumentuje tím, že většina městského obyvatelstva žije v najatých bytech, proč by to tedy nemohlo být upřednostněno v Lidicích. Samozřejmě cítili potřebu ještě upřesnit, že obnova neznamena skutečnou obnovu každé nemovitosti ze starých Lidic. Samozřejmě i zde úředníci ministerstva financí uvažovali nad tím, komu má toto privilegium náležet, aneb lidické ženy a děti ano, a ti další – tzv. lidičtí rodáci? V této věci se ukazuje asi nejvíce problematický bod, který byl na začátku míněn velkoryse. Ovšem tato velkorysost nevalila nejen některým Lidickým, ale její ekonomický rozměr se nelíbil ani ministerským úředníkům. Jejich náhled byl velmi realistický, pokud by uplatnili nárok všichni, kteří se buď v Lidicích narodili, i když 10. června 1942 žili jinde, nebo ti, kteří by nárokovali dědictví ze starých Lidic v rámci Lidic nových, přestože by za normálních okolností ani dědit nemuseli, jednalo by se o mimořádně velkou finanční zátěž. Poukazuje i na spojení „*obnoviti domov*“ obsažené v zákoně, tedy obnovit ho pro ty, kteří Lidice za svůj domov považovali. S čímž opět souvisí například nárok letců Horáka a Stříbrného.

²⁹⁸ SOkA Kladno, SPOL, kart. č. 3, inv. č. 3, Zápisy ze schůzí správního výboru 1947–1948, Úvodní projev H. Leflerové, 12. 12. 1946.

²⁹⁹ § 1 odst. 2 Zákona č. 187/1946 Sb.

³⁰⁰ SOkA Kladno, fond SPOL, k. č. 3, inv. č. 12, Schůze správního výboru, 4. schůze, 30. 4. 1947, Příloha č. 13.,

Ze vzpomínek Horákovy sestry, paní Anny Nešporové (Kohlíčkové), jež jsou zachyceny ve Stehlíkové publikaci *Lidická vzpomínání*, vyplývá, že k ovzduší nedůvěry a negativismu vůči osobám obou letců přispíval možná i generální tajemník Společnosti František Knor, který měl ženám na jedné z veřejných schůzí vnutit myšlenku, že stavba domů pro oba vojáky ošidí samotné lidické ženy na jejich domech.³⁰¹ Povědomí o tomto projevu je dodnes mezi Lidickými svým způsobem přítomné.³⁰² Dokládají ho, i když nikoliv s těmito podrobnostmi, vzpomínky Horákovy sestřenice Miloslavy Sládkové uvedené v knize S. Motla.³⁰³ Podle ní byli Horák a Stříbrný na zmíněné schůzi označeni za viníky lidické tragédie, a proto jim bylo právo na domy odepřeno. Ovšem po návratu z Anglie, přestože datováno k 6. červnu 1945, byli oba naprosto samozřejmě zapsáni mezi příslušníky obce v matrice, J. Horák i se svou ženou a syny.³⁰⁴ Byly jim také vydány domovské listy, přitom Winnifred Horáková ho měla vystavený až 10. února 1948.³⁰⁵ Záhy emigrovala.

Jednoznačně ze zápisu jednání správního výboru i předsednictva Společnosti vyplývá, že oficiální žádosti obou jmenovaných byly projednávány v březnu 1947.³⁰⁶ Po přečtení žádosti obou letců o uznání stejných práv v rámci Společnosti jako lidickým ženám proběhla „*velmi obšírná debata*“. Vzhledem k povaze nároku se diskuse uzavřela doporučením věc zákonně upravit novým vládním usnesením a prozatímním odmítnutím, ale vše měly nejprve projednat lidické ženy. Na témže jednání přitom správní výbor Společnosti pro obnovu Lidic oba lidické rodáky přijal za členy Společnosti a zároveň vlastně z Lidic vykázal, neboť jim žádost o „uznání stejných práv jako lidickým ženám a dětem“ prozatím zamítl.³⁰⁷ V zaslaném

³⁰¹ STEHLÍK, E. *Lidická vzpomínání*, s. 136.

MOTL, Stanislav: *Cesty za oponu času. Ozvěny lidické noci*. s. 191.

³⁰² Dokládá ho i orálně-historický výzkum G. Havlůjové. In: HAVLŮJOVÁ, Gabriela. *Poválečný vývoj Lidic – pietní vzpomínky a život v nových Lidicích*. Praha, 2011. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, s. 73.

³⁰³ Tamtéž.

³⁰⁴ SOKA Kladno, fond MNV Lidice, k. č. 65, inv. č. 65, Rejstřík příslušníků obce. .

³⁰⁵ Domovský list byl vydán i Františku Saidlovi. In: SOKA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 66, inv. č. 66, Rejstřík vydaných domovských listů.

³⁰⁶ SOKA Kladno, Společnost pro obnovu Lidic, k. č. 4, inv. č. 13, Zápisy ze schůzí předsednictva 1947–1948, Schůze, 19. 3. 1947, Příloha č. 1 a 2.

SOKA Kladno, SPOL, kart. č. 3, inv. č. 3, Zápisy ze schůzí správního výboru 1947–1948, Schůze, 28. 3. 1947, Příloha č. 14.

³⁰⁷ SOKA Kladno, SPOL, kart. č. 3, inv. č. 3, Zápisy ze schůzí správního výboru 1947–1948, Schůze, 28. 3. 1947.

zamítnutí je však oběma mužům slíbeno, že Společnost požádá vládu, aby prostřednictvím vládního usnesení jim bylo toto právo poskytnuto.

Zápis z této konkrétní veřejné schůze, kterou by za tímto účelem svolala Společnost nebo MNV, za předpokladu toho, že by z ní byl zápis pořízen, se mi nepodařilo dohledat. Je možné, že se jednalo o schůzi lidických žen 2. dubna 1947, kde projednávaly typy rodinných domků.³⁰⁸ Na této schůzi byl rovnou také projednáván návrh zákona o některých opatřeních potřebných pro obnovu Lidic, v němž je kromě jiného znovu výstižněji formulováno domovské právo a tedy i právo na dům v nových Lidicích.³⁰⁹ Navíc bylo na schůzi správního výboru koncem května odsouhlaseno považovat projednávání programu výstavby domků za důvěrné.³¹⁰

Přestože nešlo o úplný konsenzus všech lidických žen, Josef Horák a Josef Stříbrný se stávali trnem v oku, ať ona schůze proběhla či nikoliv. Tím však nechci zpochybňovat zaznamenané vzpomínky jmenovaných žen. Přestože se oba muži chtěli začlenit do života tam, kde se cítili být doma, jejich přítomnost zde nebyla příliš vítána. Po únorových událostech roku 1948 došlo ke společenskému odsouzení emigrace Josefa Horáka a ani Josef Stříbrný se nadále netěšil podpoře většiny zdejších obyvatel. Josef Horák zemřel při letecké nehodě v roce 1949 a Jiří Stříbrný po Únoru 1948 zažil nelehkou dobu po vynuceném odchodu z armády. V Lidicích nebyl vítaným, i když některé ženy – místní funkcionářky se za něj v roce 1957 postavily a žádaly o umožnění poskytnout mu v Lidicích dům. Jejich žádost byla zamítnuta.³¹¹ Josef Stříbrný zemřel v roce 1961.

Je však na místě zde připomenout ustanovení zakládacího zákona o Společnosti a následný zákon o některých opatřeních k obnově Lidic z roku 1948, kde pojem okruhu osob majících nárok na nový domov byl ještě upřesněn.³¹² Zákony jasně deklarují právo na nový domov pouze lidickým ženám a dětem navrátilším se z koncentračních táborů nebo jinak zavlčeným a osobám ve spojitosti s těmito vesnicemi stejně postiženým. Na druhé schůzi místního národního výboru, tedy v červenci 1945, bylo prozatím rozhodnuto, že domovské

³⁰⁸ SOkA Kladno, Společnost pro obnovu Lidic, kart. č. 3, inv. č. 13, Zápisy ze schůzí správního výboru, 1947–1948, 2. 5. 1947.

³⁰⁹ Zákon č. 208/1948 Sb., o některých opatřeních k obnově Lidic; vydaný 20. 7. 1948

³¹⁰ SOkA Kladno, fond SPOL, kart. č. 3, inv. č. 12., Zápisy ze schůzí správního výboru, 1947–1948, 30. 5. 1947.

³¹¹ Byly to A. Hroníková, R. Krčková a J. Nová. SOkA Kladno, fond MNV, k. č. 11, inv. č. 11, Zápisy ze zasedání MNV, 1957, Schůze, 12. 4. 1957.

³¹² Zákon č. 208/1948 Sb., § 1 a zákon č. 187/1946 Sb., §1, odst. 2. 8

právo mají a) všechny ženy, které byly v souvislosti s Lidicemi vězněny v Ravensbrücku, i když ho před tím třeba neměly, ani jim nezanikne novým sňatkem; b) muži mající toto právo „dříve“.³¹³ O žádostech nových manželů lidických žen se bude rozhodovat, stejně jako o těch lidech, kteří v letech 1942–45 z různých důvodů změnili svou domovskou příslušnost. V roce 1947 v důsledku dědických řízení bylo uděleno domovské právo všem ženám, mužům a dětem, pokud je měli k 4. a 10. červnu 1942 nebo je získali in memoriam, byli-li v souvislosti s Lidicemi zavražděni nebo zastřeleni – a sice jak přeživším, tak zpětně i zemřelým (in memoriam).³¹⁴ A tyto podmínky oba letci nespĺňovali.

7.2. Zákon č. 208/1948

Po celý zbytek roku 1947 a také v následujícím roce se připravovala novela zákona č. 187/1946 Sb., která by s konečnou platností vytyčila okruh osob, jež by s konečnou platností měly získat tento výjimečný nárok na rodinný dům v Lidicích, případně v blízkosti Ležáků. Společnost pro obnovu Lidic informovala v létě 1947 referát L o uplatňování nároku ze strany J. Horáka a J. Stříbrného a táže se na možnost jeho uznání „s ohledem na to, že oba odešli bojovat v zahraniční armádě“.³¹⁵ V související zprávě o výkladu vztahu tohoto nároku k Zákonu č. 86/1946 Sb., o stavební obnově, je zdůrazněný rozdíl mezi obnovou starých Lidic a poskytnutím domovů v nových Lidicích, a to pouze v případě žen a dětí, v jejichž případě by se dalo uvažovat o „nezbytnosti“ ubytování zakotvené v zákoně o obnově. V referátu L se problém nároku obou letců řešil ještě (či teprve?) na přelomu roku 1947–1948, kdy se vyjadřoval k návrhu Společnosti domovské právo letcům postoupit.³¹⁶ To, že téma bylo velice naléhavé, dokazuje i zasláný dodatek k podání Josefa Horáka, datovaný 2. ledna 1948. Josef Horák žádal, „aby byl považován za původního obyvatele obce Lidice ve smyslu ustanovení §2, odst. 1, čl. 2, vládního nařízení č. 188/1946 Sb., ježto jsem opustil Lidice dne 28. 12. 1939 za tím účelem, abych v čs. zahraniční armádě splnil povinnost československého vojáka a občana. Můj odchod do čs. zahraniční armády nemůže být považován za přerušeni

³¹³ SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 1, inv. č. 1, Protokolární zápisy o schůzích MNV, 1945–47, Schůze, 12. 7. 1945.

³¹⁴ Tamtéž, 20. schůze, 28. 4. 1947.

³¹⁵ SOkA Kladno, fond SPOL, kart. č. 13, inv. č. 35, Nároky K. Zelenky, J. Žida, mjr. J. Stříbrného, mjr. J. Horáka, 22. 7. 1947.

³¹⁶ NA, MV I – ref. L, sign. C 6122, Vyjádření referátu L k žádostem J. Horáka a J. Stříbrného, prosinec 1947 a leden 1948.

stálého pobytu v Lidicích“.³¹⁷ Z této citace je zřejmá naprosto tristní situace, v níž se letci nacházeli: Nejen že ještě stále nebylo ve věci rozhodnuto, ale k tomu museli znovu žádat o uznání práva patřit k místu, které pokládali za svůj domov. Referát L v této věci uložil Okresnímu národnímu výboru v Kladně do února zjistit stálé bydliště J. Horáka i J. Stříbrného před odchodem do zahraničního odboje a prozatím doporučil vykládat zákon v užším slova smyslu a tedy žádosti nevyhovět. Přitom všem muselo být jasné, k jakému výsledku by se ONV dobral.

Definice zřizovacího zákona č. 187/1946 hovořila o základní povinnosti Společnosti takto: „... *dáti nový domov lidickým ženám, vrátivším se z koncentračních táborů, a jejich dětem v rámci této obce, jakož i obyvatelům Ležáků, pokud se ještě vrátí.*“³¹⁸

Na tento zákon se také odvolávali jiní dva lidičtí rodáci Josef Žid a Karel Zelenka, kteří v Lidicích uplatňovali nároky na pozůstalost po svých příbuzných. Svou žádost po neúspěchu u generálního tajemníka zaslali přímo Václavu Noskovi.³¹⁹ Žádají jej o definitivní ukončení pozůstalostního řízení, které stále ještě nebylo uzavřené, načež dále žádají o to, „*aby pozůstalým (sourozencům, dětem) při stanovení náhrady za zničené movitosti a nemovitosti byla přiznána rovnost*“ při čerpání z prostředků sbírky a podpor ze státních (veřejných) prostředků. Svůj dopis zakončují tímto: „*Životy našich drahých nám již nikdo nevrátí, ale věříme, že ve znovu vybudovaných Lidicích se opět shledáme s majetkem našich umučených otců, matek a sourozenců v tom rozsahu, jak jej poctivě i s naším přičiněním desetiletí budovali a zanechali.*“ Ve svých požadavcích vycházejí ze znění vládního nařízení č. 188/1946 Sb., o statutu Společnosti pro obnovu Lidic, v němž se účel Společnosti váže k tomu „*usilovati o to, aby původní obyvatelé obcí a částí obcí, o jejichž obnovu jde, a jejich pozůstalí, zvláště zavlčené děti, byli vypátráni a mohli se ubytovat v obnoveném domově*“.³²⁰ Poukazovali tedy na to, že mezi pozůstalé by neměly být pojímány pouze tragédií přímo postižené děti, které se podařilo vypátrat. Ve vyrozumění, které v létě 1947 obdrželi od Společnosti pro obnovu Lidic, je jejich žádost zamítnuta, Správní výbor se ve svém rozhodnutí opíral o zřizovací zákon č. 187/1946 Sb., Zelenkou a Židem citované ustanovení

³¹⁷ SOkA Kladno, k. č. 13, inv. č. 35, Státní dohled nad Společností, J. Horák – Dodatek k podání žádosti o uznání za původního lidického občana, 2. 1. 1948.

³¹⁸ §1 odst. 2 Zákon č. 187/1946 Sb.

³¹⁹ SOkA Kladno, k. č. 13, inv. č. 35, Státní dohled nad Společností, Žádost K. Zelenky aj. Žida adresována m. vnitřně Noskovi, 27. 3. 1947.

³²⁰ § 2 odst. 2. Vládního nařízení č. 188/1946, o Statutu Společnosti pro obnovu Lidic.

vládního nařízení vůbec nerefletoval. Věc nebyla ještě stále definitivně rozhodnutá, na jaře 1948 kvůli provádění poučovací očisty zaslal generální tajemník na hlavní letecký štáb žádost o posouzení spolehlivosti Josefa Horáka a Josefa Stříbrného.³²¹ V této chvíli situaci pomohly rozřešit únorové události (alespoň v případě Horákových). Knorova žádost k armádě je datována k 19. březnu 1948, tedy měsíc po emigraci W. Horákové do Británie a zároveň měsíc do emigrace jejího muže.³²² Jak uvádí rovněž Vojtěch Kyncl, posudek obou letců došel ke Společnosti 1. dubna 1948 – ani proti jednomu z nich „*po stránce národnostní a politické*“ nebylo shledáno žádné provinění. Josef Horák byl v této době stále v činné službě, Josef Stříbrný byl v této době na dovolené a čekal na převod do výslužby, měl být již posuzován jako důstojník ve výslužbě.³²³

Z výše uvedeného vyplývá, že novela upravující majetkové poměry a nároky na domov v Lidicích musela být co nejdříve dojednána. Ač by se na základě pouhého srovnání zákonů mohlo zdát, že se jedná o nepodstatný posun, pro Lidické a pro ty, kteří zákon připravovali, se jednalo o rozdíl markantní. Než byla 20. července 1948 prezidentem a vládou novela podepsána, předcházely tomu jednání i události, které výsledné znění významně ovlivnily.

V prvních verzích se do okruhu osob, na něž by se opatření mělo vztahovat, měli počítat všichni tzv. rodáci, nejen oba letci. Rodákem byl míněn člověk, který se v Lidicích narodil, ale posléze se odstěhoval jinam, samozřejmě v Lidicích povětšinou měl stále svou rodinu, o níž v důsledku tragédie přišel a k níž vztahoval své dědické nároky. V dalším návrhu, který byl zaslán vládě k projednání, Společnost nakonec definici tzv. rodáků zúžila. Původní výklad zákona měl být rozšířen: „*1) o osoby, které v souvislosti se zničením Lidic nebo Ležáků byly v koncentračním táboře nebo byly zavraždeny, a 2) o obyvatele Lidic nebo Ležáků, kteří se zúčastnili národního boje za osvobození.*“³²⁴ Výklad prvního bodu byl nezpochybnitelný, jednalo se o lidické ženy a děti i dvě dívky z Ležáků, případně by sem mohli být zařazeni lidé blízcí Lidickým či Ležáckým, kteří byli v souvislosti s událostmi v obcích podobně postiženi. Druhý bod byl stylizován tak, aby do tohoto okruhu mohli být zahrnuti prakticky pouze oba

³²¹ Viz také KYNCL, V., op. cit., s. 460.

³²² SOKA Kladno, fond SPOL, kart. č. 2, inv. č. 10, Členové společnosti, Žádost Společnosti na Hlavní štáb Velitelství letectva, 19. 3. 1948.

³²³ SOKA Kladno, fond SPOL, k. č. 2, inv. č. 10, Vyjádření Hlavního štábu Velitelství letectva k J. Horákovi a J. Stříbrnému, 1. 4. 1948. Také viz KYNCL, V., op. cit., s. 460.

³²⁴ SOKA Kladno, fond SPOL, k. č. 13, inv. č. 35, Státní dohled nad Společností, Návrh změny zákona, 5. 2. 1947

letci. Oporu pro tuto formulaci našli v zákonu o příslušnících československé armády.³²⁵ Přesto vláda vrátila návrh Společnosti kvůli tomuto diskutabilnímu bodu, s odůvodněním, že „dobrodiní (sic!) zákona o Společnosti pro obnovu Lidic se má dostat pouze lidickým ženám a dětem a obyvatelům Ležáků, kteří byli perzekvováni, tudíž účastníkům oněch tragédií, které pohnuly svědomím světa“.³²⁶ V únoru a březnu roku 1948 František Knor tyto připomínky vlády tlumočil jak členskému shromáždění, tak Správnímu výboru.

Z dalšího materiálu, tentokrát z Knorova rozboru znovu podaných žádostí sourozenců Marie Kaimlové a Josefa Žida, vyplývá skutečná snaha najít oporu v zákonech pro umožnění nároku obou letců jakožto osob, které opustily Lidice za účelem bojovat v zahraničí proti nepříteli.³²⁷ Oproti tomu by pouhým rodákům, jak František Knor dále vysvětluje, byly nespravedlivě poskytnuty stejné výhody jako lidem perzekvovaným, a to pouze kvůli jejich původu z Lidic. Proti stížnostem, že jsou tito žadatelé vylučováni z Lidic, uvádí Knor informaci o zaměstnání M. Kaimlové v Lidicích, pracovala zde jako průvodkyně a prodavačka informačních tiskovin, a dokonce ji Společnost umožnila v Lidicích žít v nouzovém domku. Sourozenci se také tentokrát obrátili přímo na ministra vnitra a snažili se poukázat nejen na své nároky, ale i na dle jejich názoru oprávněné požadavky dalších lidí – rodáků. V žádném případě do této skupiny nepojímali Horáka a Stříbrného, tudíž jejich nárok v téhle době byl skutečně prezentován odlišně a dost možná i jako nadějný. Upozornili na jejich materiální pomoc lidickým ženám, kterou zasílali do koncentračních táborů, i když přitom riskovali, stejně jako připomněli děkované projevy žen po návratu a ptají se: „*Kde se nyní vzal ten odpor proti nám?*“³²⁸ Nechápu, proč vzhledem k takovému množství domů, které mají být postaveny, se nenajde žádný pro ně (poukazují na počet „pouhých“ 102 domů před zničením obce). Podle dopisu měli prosit o přímluvu F. Knora i H. Leflerovou, kteří ale své sliby podle autorů stížnosti nikdy nesplnili.

³²⁵ Definice dle §§ 1–2 zák. č. 255/1946 Sb., o příslušnících československé armády v zahraničí a o některých jiných účastnících národního boje za osvobození.

³²⁶ SOKA Kladno, fond SPOL, k. č. 13, inv. č. 35, Státní dohled nad Společností, Vyjádření MV k problematice nároku na domov, 10. 3. 1948.

³²⁷ SOKA Kladno, fond SPOL, k. č. 13, inv. č. 35, Státní dohled nad Společností, František Knor kabinetu ministra vnitra ohledně nároků M. Kaimlové a Josefa Žida, 20. 3. 1948.

³²⁸ SOKA Kladno, fond SPOL, k. č. 13, inv. č. 35, Státní dohled nad Společností, Opis dopisu M. Kaimlové a J. Žida, adresovaný ministru vnitra, 12. 3. 1948.

Diskuse jak v členském shromáždění, tak ve správním výboru musela být velice bouřlivá a procházela zajímavými zvraty. Členské shromáždění se sešlo 20. února 1948 a František Knor na něm právě vznesl námitky vlády a žádal o vyjádření postoje k rodákům. Na návrh s. Saidlové (neuvedeno křestní jméno) bylo odhlasováno zamítnutí jejich nároku, protože „nelze rodáky z Lidic ztotožňovati s lidickými ženami“.³²⁹ Na tomto jednání ale o Horákovi a Stříbrném nepadlo ani slovo, byli však myšleni rodáky také oni? A nemohlo jít o onu schůzi, o níž dodnes v Lidicích panuje povědomí? Hlasováním v členském shromáždění však diskuse neskončila. Na navazujícím jednání správního výboru, konaném koncem března, překvapivě vykrytalizovaly dvě varianty úpravy zákona. První variantu předložila Helena Leflerová, která se zasazovala o zapracování pouze 1. citovaného bodu, pro tento návrh zvedlo ruku 5 ze 14 přítomných.³³⁰ Anna Hroníková oproti tomu navrhovala ponechat znění takové, jaké již vláda projednávala, tudíž i s druhým bodem. Pro její variantu se vyslovilo 8 ze 14 přítomných. Hlasování se zdržel předseda výboru, JUDr. František Kropáč. Vítězný návrh byl tedy schválen a potvrzuje, že averze vůči oběma letcům nemusela vždy vyhrát. To bylo na konci března 1948, na témže jednání došlo také na pořad projednání „očisty členů Společnosti“ a vyloučení z ní byli první „zrádci“: Julius Firt a Msgr. František Hála. V téže době se také Společnost dotazovala na již předeslanou spolehlivost obou letců na leteckém velitelství. Následovala však emigrace Josefa Horáka v dubnu 1948, jehož čin Společnost razantně a veřejně odsoudila.³³¹ A tak mohlo dojít na dalším zasedání správního výboru (20. dubna 1948) k zamítnutí původně odhlasované varianty o přiznání těm, kteří se účastnili národně osvobozovacího boje. Přijat byl nakonec návrh Anny Rohlové, který zahrnul kromě žen a dětí také ty, kteří byli v souvislosti s událostmi v Lidicích nebo v Ležákách zavražděni nebo v koncentračních táborech.³³² Josef Stříbrný a Josef Horák o své právo přišli.

Josef Horák zemřel při nehodě svého letounu v roce 1949. Josef Stříbrný byl vedený jako podezřelý a nedůvěryhodný – v roce 1948 měl prohlásit, že je hrdý na to, že „je vyvrhelem

³²⁹ SOKA Kladno, fond SPOL, k. č. 3, inv. č. 3, Zápisy ze schůzí členského shromáždění, 26. 2. 1948.

³³⁰ Pro tento návrh hlasovali: H. Leflerová, S. Knor, S. Radoš, J. Starý, K. Antonín. Pro návrh druhý hlasovali: A. Hroníková, A. Kohlíčková, R. Lišková, R. Lang, J. Stoklasa, J. Moravec a další jménem nezapsaní. (Přítomni byli dle prezenční listiny S. Procházka, J. Štorková, M. Jirasová) viz SOKA Kladno, fond SPOL, k. č. 3, inv. č. 3, Zápisy ze schůzí správního výboru, Schůze, 31. 3. 1948.

³³¹ ŠTĚPÁNKOVÁ P., op. cit., Příloha č. 7.

³³² SOKA Kladno, fond SPOL, k. č. 3, inv. č. 3, Zápisy ze schůzí správního výboru, Schůze, 20. 4. 1948.

národa“, prý v souvislosti s jeho vyhozením z armády.³³³ Tento jeho výrok byl klasifikován jako protistátní činnost. Byl dokonce zatčen a vězněn. Za Josefa Stříbrného se v roce 1957 postavily tři ženy, které znovu otevřely otázku jeho nároku a chtěly za něj vyprosit možnost v Lidicích žít, ale byly odmítnuty.³³⁴ Jak uvádí V. Kyncl, ještě v roce 1965 se opět marně pokusil vznést svůj nárok.³³⁵ Zemřel v roce 1976 v Písku.

Některé ženy měly ještě problém souhlasit s nárokem jedné dívky, která byla „dána na převýchovu“ a do Lidic se tedy mohla vrátit. Její jméno bylo Emílie Frejová, (později provdaná Chválové), která před lidickou tragédií v Lidicích vyrůstala v rodině své tety, jež ji se svým manželem adoptovala, matku neměla a otec se k ní nehlásil. Emílie byla vybrána jako „vhodná k převýchově“ a po jejím návratu z Německa jí bylo přiznáno právo oboustranného sirotka a nárok na dům. Vzhledem ale k tomu, že se k ní její otec nakonec přihlásil a žila s ním v Teplicích, její nárok byl některými ženami zpochybňován. Bylo tomu tak i na členském shromáždění v únoru 1948, kde se projednával již zmiňovaný problém s rodáky. Vysvětlení, které podávali František Knor se svým kolegou, bohužel nebylo zaznamenáno, ale nakonec její nárok byl odsouhlasen.³³⁶ I když jí byl v roce 1954 znovu oficiálně přiznán, ještě o dva roky později je Helena Leflerová zpochybňovala.³³⁷ Emílie Chválová se však do Lidic nastěhovala a žila tam až do konce svého života. Musím ještě dodat, že dům byl přiřknut také Terezii Kučerové a šesti ženám, které ač obývaly domy patřícím k Makotřasům, byly rovněž deportovány do koncentračního tábora a jejich domy byly také zničeny.³³⁸

Pokud takováto rozsáhlá debata probíhala ve Společnosti a mezi lidickými obyvateli, rozprava ve sněmovně po důkladné přípravě zákona se už vlastně ani neuskutečnila. Zákon předkládala jako zpravodajka poslankyně Barbora Škrlantová, která byla taktéž jako lidické ženy vězněna v Ravensbrücku, pracovala v ONV Kladno a zákon na půdě shromáždění vzala pod svou

³³³ ABS, fond SÚMV, 302-238-7, Výkaz zavedených a neukončených kárných a soudních řízení, bez přesné datace, 1948.

³³⁴ Byl to A. Hroníková, R. Krčková a J. Nová. Všechny tři se v lidickém MNV dlouhodobě angažovaly, kromě toho to byla Anna Hroníková, která navrhla na jaře 1948 vrátit vládě návrh bez úprav. In: SOkA Kladno, fond MNV, knih č. 11, inv. č. 11, Zápisy ze zasedání schůzí MNV, Schůze, 12. 4. 1957.

³³⁵ KYNCL, V., op. cit., s. 456.

³³⁶ SOkA Kladno, fond SPOL, k. č. 3, inv. č. 3, Zápisy ze schůzí správního výboru, Schůze, Příloha – osobní rozsah působnosti, 12. 2. 1948.

³³⁷ Tamtéž, Zpráva Heleny Leflerové k nároku na dům Emílie Frejové.

³³⁸ SOkA Kladno, fond SPOL, k. č. 3, inv. č. 3, Zápisy ze schůzí správního výboru, Schůze, Příloha – osobní rozsah působnosti, 12. 2. 1948.

ochranu. Každopádně ve své řeči před sněmovnou využila naléhavou potřebu tohoto zákona k tomu, aby zdůraznila potřebu odhalovat škůdce a zrádce poúnorového socialistického zřízení za každých okolností – k tomu jí samozřejmě posloužila opět emigrace Josefa Horáka a vyloučení jmenovaných politiků: *„I v Lidicích chtěli rozvrátit lásku žen k lidově demokratické republice. Byla to zejména reakce z národně socialistické strany, která zasahovala rušivě do života lidických žen. Chtěli z nich mít bytosti vzdálené všeho tvůrčího dění, žijící v minulosti a utápějící se jen v bolesti a žalu. Snažili se strhnout ženy do světa pomluv a rozvratu, aby jejich jména mohli pak politicky využít ve štvanci proti naší republice. Reakce měla i své přímé našeptavače, jako byl major Horák, býv. anglický letec. Jeho rodiče, které Němci postříleli, by se studem obrátili v hrobě, kdyby viděli, jak jejich syn, důstojník armády republiky, se stává zběhem, prchá za hranice do náruče reakce a píše lži a pomluvy o vlasti a o Lidicích. Horák je odhalený provokatér a zrádce z obce Lidic, z toho místa, které je stále živým výkřikem do svědomí lidstva, vtěleným ve volání Julia Fučíka: ‚Lidé, bděte!‘“³³⁹*

Potřebu zákona B. Škrlantová zasadila do kontextu prý známé neochoty ministerstva spravedlnosti pod vedením Prokopa Drtiny, které novelu dle její interpretace odmítalo a nepodporovalo snahy Společnosti zastavit nároky finančních domů o úhrady úroků za zemřelé apod. A co kdyby zrádný imperialista chtěl znovu v Československu osud Lidic zopakovat? Právě proto, zdůrazňovala poslankyně, je nutné o Lidice pečovat a zákon přijmout i z důvodů problémů spojených s dodávkami materiálu a úvěrů.

Vraťme se k samotnému zákonu, k jeho tolik diskutovanému bodu o nároku na domov. Je na místě ocitovat jeho finální, uzákoněnou podobu: *„Do okruhu osob, uvedených v § 1, odst. 2, větě první zákona ze dne 13. září 1946, č. 187 Sb., kterým se zřizuje Společnost pro obnovu Lidic, náležejí také osoby, které v souvislosti se zničením Lidic nebo Ležáků byly v koncentračních táborech nebo byly zavlčeny.“³⁴⁰*

³³⁹ 10. schůze Národního shromáždění republiky Československé, 20. 7. 1948. [cit. 23. 4. 2016] Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/010schuz/s010013.htm>

O témže se mohla dozvědět i široká veřejnost prostřednictvím článku Od zrady národa je jen krok k vraždě. *Obrana národa*, 21. 7. 1948.

³⁴⁰ §1 zákona č. 208/1948 Sb., o některých opatřeních k obnově Lidic.

7.3., „Ohledně toho baráčku“ aneb Malý epilog k velké

Bylo 13. listopadu 1949 a v Senném na Hané diktovala zřejmě svému synovi jedna žena krátký, ale velice zvláštní dopis, jež adresovala Společnosti pro obnovu Lidic. František Knor musel být jeho obsahem možná i více zaskočen. Podle Stanislava Motla žena neuměla číst a psát. Dopis začíná bez jakéhokoliv oslovení a věty na sebe navazují spíše volně, zde je jeho úvodní pasáž: „*Prosím laskavě, zdali by jste mně dali vědět, kam se mám obrátit, a na který úřad. Jedná se ohledně domku. Doufám, že máte dobré zprávy, co se stalo s mojí dcerou Aničkou Maruščákovou. Narodena dne 31. 7. 1923 – ona byla umučena v koncentračním táboře v Mauthausenu II. v souvislosti s případem obce Lidice okr. Kladno. Protože jsem válečně poškozena, žádám, zdali by to bylo možné, abych dostala v Lidicích nějaký domek...*“³⁴¹ Podepsána Helena Maruščáková, matka dívky, jež byla dávána do „*souvislosti s případem obce Lidice*“, jak se velmi opisně vyjádřila.

Nechtěla bych zde příběh její dcery rozepisovat do podrobností, myslím, že je dostatečně znám. Pouze připomenu, že Anna Maruščáková si několikrát vyšla s Václavem Říhou, který ji mystifikoval o své známosti s Josefem Horákem. Po atentátu na Heydricha jí poslal do zaměstnání lístek, v němž se s ní podivným způsobem loučil – potřeboval rychle ukončit své milostné dobrodružství. Továrník Pála aktivně nechal dopis otevřít a pro podezřelý obsah jej předal gestapu. Začal kolotoč výslechů, které gestapo přivedly na Lidice. Výslechy však nakonec nepotvrdily žádnou spojitost Josefa Horáka či Josefa Stříbrného s parašutisty, kteří spáchali atentát na říšského protektora, ale po Heydrichově smrti byly Lidice i tak vybrány jako místo pro exemplární potrestání českého obyvatelstva. Anna Maruščáková skutečně byla přes Terezín deportována do Mauthausenu, kde byla 24. října 1942 popravena, Václav Říha několik hodin po ní.³⁴²

František Knor odpověděl Heleně Maruščákové stručně, ale velice slušně: podle zřizovacího zákona Společnosti jí nemohou vyjít vstříc, ani její dcera by nepatřila do okruhu osob, jimž budou domky přidělovány.³⁴³ Přesto je jeho postup nekorektní ve smyslu předešlého výkladu o tak silném boji za novelizaci přesně toho ustanovení, o něž se ve své odpovědi paní Maruščákové opíral. Je možné, že to bylo bezděčné? Nebo se domníval, že adresátka

³⁴¹ SOKA Kladno, SPOL, k. č. 25, inv. č. 149., Žádost matky Anny Maruščákové, Heleny o dům v Lidicích, 13. 11. 1949.

³⁴² KYNCL V., s. 291.

³⁴³ SOKA Kladno, SPOL, k. č. 25, inv. č. 2, Odpověď Společnosti Heleně Maruščákové, 28. 11. 1949.

nebude natolik vzdělaná, že by normu zkoumala dále? Nebo chtěl něco zamlčet? Je pravdou, že podle původního zákona by musela být Anna Maruščáková lidickou ženou nebo dítětem, ale podle zákona č. 208/1948 Sb. by musela být v souvislosti se zničením Lidic vězněna v koncentračním táboře nebo zavlčena, jak jsem již v přechozí podkapitole citovala. Možná se František Knor obával, že by tato formulace mohla žadatele nahrát do karet, ač by se jednalo o velice diskutabilní uplatnění této definice, mohla by otevřít celkem dlouhodobý spor. Knor o celé záležitosti zřejmě pomlčel, žádný zápis ze schůzí sledovaných organizací a úřadů tuto věc nezmiňuje.

Žena však obratem 30. listopadu odpovídá zpět, k bezplatnému nároku se již nevrací a pokouší se získat dům nabídkou splátek: „*Obracím se na Váš dopis, který mně byl zaslán dne 28. 11. 1949 a jdu k Vám ještě prosbou. Jedná se o žádost ohledně toho baráčku, já bych si ten baráček splácela s mojí synem. Jen abych měla svůj vlastní pobyt a nemusela bych bydlet v nájmu. Já i nemohu držeti ani žádný dobytek, ani tu slepici, abych měla nějaké to vajíčko, a vše musím kupovat.*“³⁴⁴

Generální tajemník na tento dopis reagoval již daleko důrazněji: „*Abychom Vás uvarovali dalších výloh za eventuální další Vaše žádosti, považujeme za naši povinnost Vám sdělit, že není zásadně možné Vás za jakýchkoli podmínek ubytovati v Lidicích vzhledem k jasným zákonným ustanovením, které musíme respektovati.*“³⁴⁵ K tomu důrazně ženu upozornil, že je rozhodnutí nezvratné.

Žádost Heleny Maruščákové je tak smutným epilogem za celou zpolitizovanou „kauzou“ udělování práva na domov v nových Lidicích. Už jen fakt, že se odhodlala napsat svou žádost více než rok po umlčení nevhodných žadatelů, něco vypovídá o podivných okolnostech vzniku dopisu. Nebo se o té možnosti dozvěděla až v této době? To se mi jeví ale jako nepravděpodobné, matka Anny Maruščákové musela znát okolnosti smrti své dcery a stejně tak jí nemohly být neznámé informace o budování nových Lidic.

³⁴⁴ SOKA Kladno, SPOL, k. č. 25, inv. č. 2, Druhý dopis matky Anny Maruščákové, Heleny, 30. 11. 1949.

³⁴⁵ Tamtéž, Odpověď Františka Knora na druhý dopis H. Maruščákové, 1. 12. 1949

8. VLIV KOMUNISTICKÉ STRANY

8.1. Akční výbor NF v Lidicích

Z výše řečeného vyplývá výrazný vliv komunistů na Společnost i na Lidice jako kolektiv spoluobčanů i obec samu o sobě. Komunistická strana, ač například v Lidicích v prvních letech po válce neměla ani zřízenou organizaci, zde získala záhy po válce silnou pozici. Přesto v pramenech původem přímo z Lidic je silnější postavení této strany patrné právě až po únorových událostech v roce 1948.

Záměry komunistické strany ovládnout co nejrychleji situaci v kritických únorových dnech jsou v literatuře dostatečně popsány.³⁴⁶ V Lidicích se alespoň na jednání národního výboru o únorových událostech nediskutovalo, samozřejmě ale i zde následovali výzvu, jíž Klement Gottwald při svém projevu 21. února na Staroměstském náměstí adresoval československému lidu, a sice aby byly bezprostředně poté zakládány akční výbory na všech úrovních – místních, okresních i krajských. Gottwaldově prohlášení předcházelo jednání ÚV KSČ konané o den dříve, právě na něm bylo oficiálně rozhodnuto o vzniku akčních výborů.³⁴⁷ Ustavení přípravného výboru Ústředního akčního výboru NF naplánovali na sjezd závodních rad, což se také stalo (22. 2.). Ústřední akční výbor byl sestaven svým přípravným výborem 25. února, předsedou byl jmenován předseda ÚRO Antonín Zápotocký a generálním tajemníkem Alexej Čepička, který svou neúnavnou činností i přesvědčením o nutnosti jejich existence v pozdějších letech prodlužoval životaschopnost akčních výborů. Akční výbory na nižších úrovních začaly vznikat po 23. únoru, kdy se direktivy o jejich vzniku rozšířily i do obcí a do všech organizací, neboť akční výbory měly vznikat nejen na úrovni správní při národních výborech, ale také v politických stranách, institucích a zájmových organizacích.³⁴⁸ Akční výbory měly plnit zejména v počátku nejdůležitější funkci, jež spočívala v důkladné organizaci celospolečenských politických čistek na všech úrovních, politické strany a Ústavodárné národní shromáždění nevyjímaje. Druhým, dlouhodobějším úkolem pak bylo uplatňování dohledu nad všemi jmenovanými subjekty, které se měly stát členy „obrozené“ Národní fronty. Ta se měla stát mocenským nástrojem, ovšem v rukou komunistů, kteří v ní

³⁴⁶ Kaplan, Karel. *Nekrvavá revoluce*. Praha, MF, 1993.

Kaplan, Karel. *Pět kapitol o únoru*. Brno, Doplněk, 1997.

VEBER, Václav. *Osudové únorové dny*. NLN, Praha 2008.

³⁴⁷ KAPLAN, Karel. *Národní fronta 1945–1960*, Praha, Academia 2012, s. 32.

³⁴⁸ Tamtéž, s. 35.

získali samozřejmou převahu. Tato nová, na širokém základě sestavená Národní fronta tak poskytla zástěrku vládě Klementa Gottwalda pro navenek poklidné převzetí moci.

Akční výbory vznikaly v průběhu posledních únorových dnů a dále v březnu, ne všude s požadovanou a očekávanou razancí, naopak často s nepochopením jejich primární funkce.³⁴⁹ Jak uvádí Karel Kaplan, na některých místech se akční výbory mohly stát nástrojem osobní msty nebo „sektářství“ vůči nekomunistům.³⁵⁰ Akční výbory tedy prověřovaly zejména jak konkrétní organizace KSČ, tak i národní výbory a místně blízké organizace. V Lidicích se vyvíjela situace poklidně. Místní akční výbor Lidice musel být založen ve své „přípravné“ podobě ještě před první oficiální schůzí konanou 19. března 1948, kde jinde než v pronajaté místnosti MNV v Kladně-Kročehlavech.³⁵¹ Každopádně až z této schůze se dochoval první zápis a došlo na ní k volbě předsednictva a rozšíření počtu členů. Schůzi vedla předsedkyně lidické organizace KSČ Anna Hroníková. Prvním předsedou MAV byl zvolen František Knor, i s ním měl výbor sedm členů. Na jednání docházel referent za Okresní národní výbor v Kladně, který většinou na konci schůze provedl zhodnocení, v němž zdůrazňoval nutnost vzájemné spolupráce uvnitř Národní fronty i obou národních výborů. Předpoklad, že v Lidicích by nemuselo dojít k žádným problémům, se potvrdil. Problematičtí lidé měli být vylučováni ze středu Lidic až o několik týdnů později. Očista členů Místního národního výboru proběhla pozitivně pro všechny jeho členy a bez zdlouhavého prověřování. Potvrzení členů lidického výboru ze strany Okresního akčního výboru NF v Kladně se datuje až k 30. březnu 1948.³⁵² Jako další úkoly si stanovili očistu a kontrolu hospodaření Honebního výboru Lidice a zejména prověření lidí, kteří se ucházeli o členství ve Společnosti pro obnovu Lidic.³⁵³ Honební výbory podléhaly zákonu o myslivosti, v jehož rámci se stala honitba v obcích také regulovanou a centralizovanou, zejména na okresní a místní úrovni.³⁵⁴ Honební výbor podobně plnil úlohu výkonnou, zajišťující vše, co nepodléhalo výsadně honebnímu společenstvu.³⁵⁵ Na jeho činnost měl dohlížet okresní národní výbor, ale dozor, jak je vidět

³⁴⁹ Karel Kaplan uvádí 17 000 akčních výborů k 15. 3. 1948. In Tamtéž, s. 39.

³⁵⁰ Tamtéž, s. 38.

³⁵¹ SOkA Kladno, fond MAV Lidice, k. č. 2., Zápis ze schůze MAV Lidice, 19. 3. 1948.

³⁵² SOkA Kladno, fond MAV Lidice, k. č. 2, Schválení členů MAV NF Lidice, 30. 3. 1948

³⁵³ Vznik honebního spolku byl navrhován některými rodáky již v říjnu 1945. In SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 1, nv. č. 1, Protokolární zápisy o schůzích MNV, 1945–47, Schůze, 10. 10. 1945.

³⁵⁴ Zákon č. 225/1947 Sb., o myslivosti.

³⁵⁵ Tamtéž, § 11, odst. 1–5. Honební výbor vedl zvolený předseda a jeho zástupce, z dalších pěti členů byli voleni pokladník a zapisovatel. Viz § 13: Funkční období bylo tříleté a funkce byla pouze čestná.

v případě Lidic, vykonávaly také místní národní (akční) výbory. Vzhledem k již zmiňovaným nízkým příjmům obce uvádím výši pachtovného určeného honebnímu výboru: v roce 1949 platil 3000 Kč na kalendářní rok.³⁵⁶ Ženám byl také odváděn určitý počet kusů ulovené zvěře, např. na konci roku 1948 v počtu 30 zajíců z celkových 257, z čehož vyplývá, že by se tři ženy měly podělit o jednoho zajíce.³⁵⁷ Vzhledem k prozatím omezenému životu obce některé výzvy a stanovy zasílané v oběžnicích ÚAV nemohly být naplněny, protože k nim v Lidicích neexistovaly odpovídající subjekty (např. „očisty“ tělovýchovných organizací nebo prověřování lidí, jimž byla přidělena konfiskovaná zemědělská půda).

Problematictější se mi však prověřování případných nových členů samotné Společnosti pro obnovu Lidic – zajisté se v této situaci nabízí otázka kompetentnosti místního akčního výboru v Lidicích kádrovat uchazeče členství ve veřejnoprávní instituci, která navíc měla sídlo v Praze a podléhala v této době ještě ministerstvu vnitra, ale také otázka smysluplnosti takto prováděné prověrky, pokud předsedou akčního výboru byl generální tajemník.

Na další schůzi, která se konala až za měsíc, tj. v druhé půli dubna, se projednávaly zejména další, neméně důležité úkoly. Blížily se totiž květnové volby – Národní fronta byla pověřena komunistickou stranou jejich organizací, a tím i přípravami na ně.³⁵⁸ Organizační práce spojené s volbami zůstaly i v následujících letech víceméně jedinou z výraznějších činností Národní fronty, jež ztrácela svou aktivní funkci. Volby, které akční výbory Národní fronty pomáhaly konstruovat, už zcela nepokrytě nesly znaky nesvobodných voleb. Manipulace volebních institucí, jak ji představuje Jakub Charvát na základě rozdělení Sarah Birchové, byla uplatňována rovněž v Československu – manipulace přímá spočívající v restrikci svobodné volby (přístup k informacím, svoboda projevu, výběr kandidátů, nemožnost výběru nezávislých kandidátů, atd.) i manipulace facilitivní (kontrola celého procesu komunistickou stranou a záměrné ovlivňování a úpravy volebních výsledků nebo průběh samotného volebního akt sledovaného volební komisí).³⁵⁹ Ostatně již první volby v roce 1946 nelze označit za plně svobodné a soutěživé, ať uzavřeným počtem stran Národní fronty, nepřípuštěním byt' jen

³⁵⁶ SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č 3, inv. č. 3, Zápisy ze schůzí pléna, s. 5, Veřejná schůze, 22. 6. 1949.

³⁵⁷ SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 2, inv. č. 2, Zápisy ze schůzí pléna, 33. schůze, 13. 12. 1948

³⁵⁸ KAPLAN K., op. cit. , s. 35–39.

³⁵⁹ CHARVÁT, Jakub. Volby a komunistické Československo (v komparativní perspektivě). In KÁRNÍK, Zdeněk, Jiří KOCIAN, Jaroslav PAŽOUT, Jakub RÁKOSNÍK (eds.). Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu. Svazek VII. ÚSD AV ČR a Dokořán, Praha 2010, s. 24–25.

existence pravicových stran či a tedy možné opozice, souhlasem se společným postupem na základě Košického vládního programu a Benešových dekretů apod. Po únorových událostech se nelze divit, že komunisté systému, který již jednou posloužil, využili a postupně ho dotvořili plně k obrazu svému, nebo spíše sovětskému – vzorem jim byla volební praxe Sovětského svazu i zkušenosti z podobně fungujících volebních mechanismů států východního bloku.

Plánované volby se staly velkým tématem ještě před samotným únorovým převzetím moci komunisty, natož po něm, kdy komunisté cítili nutnost pečlivě je připravit a nepřipustit k nim nežádoucí osoby. K rozsáhlé změně volební legislativy nedošlo, ač byl přijat nový zákon o volbách do Národního shromáždění, a proto měly volby proběhnout podle stávajícího klíče, tedy na základě poměrného hlasování a zároveň se zachovanou volební povinností.³⁶⁰ Z těchto důvodů byla posuzována důvěryhodnost členů volební komise, kterou v případě negativního posudku bylo nutné reorganizovat podle požadavků „obrozené“ Národní fronty, tzn. nahradit její nevyhovující členy lidmi spolehlivými.³⁶¹ Přiblížím nyní právě tato lidická jednání, která byla velmi zajímavá.

Zákon č. 28/1946 Sb., o úpravě stálých seznamů voličských, ještě hovořil o zastoupení všech stran Národní fronty v místních volebních komisích.³⁶² To mělo být formálně podle vize „obrozené“ Národní fronty zachováno, ve výborech měly být zastoupeny i nekomunistické strany, ale na základě oběžníku ÚAV NF mohly akční výbory přistoupit ke změnám v obsazení komisí, pokud se v nich nacházeli lidé nepohodlní. V Lidicích byla naposledy volební komise schválena v listopadu předešlého roku, a to ve složení dvou komunistů - Františka Knora a budoucí předsedkyně MNV Růženy Krásové, sociálního demokrata Viléma Dostála a národního socialisty Josefa Horáka.³⁶³ Místní akční výbor ono obrození Národní fronty a komisí pochopil striktně: *„Jelikož ve volební komisi naší obce byl jeden člen a dva náhradníci za stranu nár. soc., bude vyzvána místní organizace KSČ, aby místo těchto osob jmenovala své nástupce.“*³⁶⁴ Jistě nepřekvapí, že ze členů byl „vyakčněn“ Josef Horák a dvě náhradnice, rovněž vedeny za stranu národně socialistickou, Marie Krunťová a Miloslava

360 Volební povinnost byla zrušena pro parlamentní volby konané na podzim roku 1954. Více in Týž, s. 39–40.

361 SOkA Kladno, fond MAV Lidice, Zápis ze schůze MAV Lidice, 15. 4. 1948.

362 Zákon č. 28/1946 Sb ze dne 21. února 1946, o úpravě stálých seznamů voličských.

363 SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 1, inv. č. 1, Protokolární zápisy o schůzích MNV, 1945–47, 24. schůze, 16. 11. 1947.

364 SOkA Kladno, fond MAV Lidice, Zápis ze schůze MAV Lidice, 18. 4. 1948.

Zbrojková. Ve druhé půli dubna na návrh akčního výboru nakonec byla schválena nová volební komise.³⁶⁵ Obdobně MAV posuzoval i reklamační komisi, která byla podle téhož zákona zřízena v každé obci, její náplň spočívala ve vyřizování námitek proti volebním seznamům. Ke změnám ve složení této komise nedošlo. Zároveň nastal čas začít s kontrolou samotných voličských seznamů, a proto se samozřejmým vědomím nadřazenosti akční výbor jejich kontrolu přikázal lidickému národnímu výboru, od něhož se očekávalo první prověření a výpis možných nežádoucích osob, samotné rozhodování však v jeho pravomoci již nebylo. Obdobně měl národní výbor vyčkat dalších pokynů ohledně vydávání potvrzení o státní spolehlivosti. Ve voličských seznamech tak docházelo ke škrtnutí – podle instrukcí oběžníku OV KSČ měli k takovému kroku přistoupit pouze v případech „*nenapravitelných nepřátel*“ lidově demokratického režimu.³⁶⁶

MAV NF v Lidicích se vyslovil pro vyškrtnutí z voličského seznamu čtyř lidických občanů, byli to Anna Zbiralová a Jaroslav Zbiral, Josef Horák a Winnifred Horáková, podle tehdejšího předsedy MAV Františka Knora se zachovali „*nepřátelsky vůči lidově demokratickému režimu*“.³⁶⁷ Manželé Zbiralovi měli veřejně vyjadřovat protirežimní postoje, Anna Zbiralová dokonce dětem ve škole, za což dostala výpověď, a její muž byl propuštěn na vlastní žádost po incidentu s předsedou závodní rady ROH ve Stalinových závodech v Záluží u Mostu, jehož měl napadnout a hrubě urazit.³⁶⁸ Akční výbor se při svém dotazování na J. Zbiralu dožadoval informací, aby „*proti němu mohli zakročit*“.³⁶⁹ Zbiral totiž po svém návratu ze Záluží náležel opět k obci a ta ho očividně viděla jako problematickou osobu. Příběh Zbiralových měl dohru – v polovině února 1950 převáděl MNV po „*uprchlé*“ Anně Zbiralové oblečení do úschovy v úřadovně a nějaké věci jako peřiny či koberec poskytl za kauci lidickým občanům.³⁷⁰ Manželé Horákoví naplnili své nepřátelství vůči státu svým odchodem do Velké Británie. V případě Horákových navíc zpráva upozorňuje na to, že „*mjr. letectva J. Horák vlastnil na*

365 Složení: František Knor, Marie Nejedlá, Jarmila Nová, Josef Jaroš, Anna Rohlová (členové), Albína Pospíšilová, Růžena Lišková, Květa Hroníková, Alžběta Kopáčková, Růžena Petráková (náhradníci). In: SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 2, inv. č. 2, Protokolární zápisy ze schůzí 1947–1949, 30. schůze, 23. 4. 1948.

366 SOkA Kladno, fond MAV Lidice, k. č. 1, Zápis ze schůze MAV Lidice, 18. 4. 1948.

367 SOkA Kladno, fond MAV Lidice, k. č. 1, Upozornění volební komisi, 17. 5. 1948.

368 SOkA Kladno, fond MAV Lidice, k. č. 2, Důvěrné – MAV Lidice, adresováno OAV v Kladně, vyškrtnutí z voličských seznamů – zdůvodnění. A: Tamtéž, Vyjádření Stalinových závodů k chování J. Zbiralu, 8. 5. 1948.,

369 SOkA Kladno, fond MAV Lidice, Dotaz MAV Lidice na J. Zbiralu do Stalinových závodů, 17. 4. 1948

³⁷⁰ SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 4, inv. č. 4, Zápisy ze schůzí pléna, Schůze, 14. 2. 1950.

Nouzově chatu a osobní auto a že jest třeba jeho majetek zajistiti a vyšetřiti osoby, které se s ním stýkaly a pomáhaly k útěku“.³⁷¹ Navenek ideální soužití utržilo první viditelné šrámy.

Samotné volby se celostátně nesly v duchu propagandy, obav a zastrašování, kandidátní listiny byly schvalovány Ústředním akčním výborem NF, navíc volit tajně za plentou znamenalo projev nedůvěry v nové, revoluční uspořádání státu, a tak mnohde docházelo dokonce k manifestačním volebním aktům, nemluvě o výše předeslané manipulaci s výsledky.³⁷² Při volební agitaci se komunisté spoléhali zejména na práci agitačních dvojic, jejichž působení mělo být silně persvazivní, protože existovaly obavy ze vzrůstu nálad vedoucích k odevzdání většího počtu bílých lístků, ovšem přímo na Kladensku se ukázala být tato obava lichá. Kladno se stalo vzorem – bylo nejlépe volicím okresem v celé republice, bílých lístků dle oficiálních statistik bylo odevzdáno pouze 0,45 %.³⁷³ K agitaci napomáhaly i autority, které na stránkách novin mohly ovlivňovat veřejné mínění. Takovou autoritou byly i lidické ženy, a proto vybízely k odpovědnému přístupu u voleb. Již titulek i podtitulek článku v Rudém právu jsou silně manipulativní: *Na bílé lístky čekají vrazi našich mužů a dětí. Ženy z vypálených Lidic volají k národu*.³⁷⁴ Samozřejmě že i v tomto článku nelze ztotožňovat s uvedeným názorem všechny lidické ženy, o jejichž soukromých postojích prameny mlčí, až na jednu výjimku skutečně ryze privátního charakteru.³⁷⁵ Veřejně proslovené názory nelze považovat za stoprocentně shodné s osobními postoji všech žen. Po skončeném volebním dni se hned druhý den objevil článek o volební účasti na Kladensku, který se sice týkal voleb v celém okrese, ale jeho autor do titulku zvolil jako vzorný příklad správného přístupu volbu žen z Lidic, a sice *Lidické ženy volily jednotně*.³⁷⁶

Tolik k charakteru prvních poúnorových voleb i první vlny očisty v Lidicích, která se týkala skutečně jen minimálního počtu obětí, přičemž celostátně lze mluvit o výrazném účtování s nepřáteli domnělými nebo skutečnými ještě i ve druhé vlně, která proběhla do února 1949. Karel Kaplan uvádí 250–280 000 přímo postižených osob.³⁷⁷ Podle zákona č. 213/1948 Sb.

³⁷¹ SOkA Kladno, fond MAV Lidice, k. č. 2, MAV v Lidicích adresováno OAV NF, 10. 5. 1948.

³⁷² KAPLAN, K, *Národní fronta*, s. 97

³⁷³ Tamtéž.

³⁷⁴ Na bílé lístky čekají vrazi našich mužů a dětí. *Rudé právo*, 23. 5. 1948.

³⁷⁵ Jedná se o již citovaný soukromý dopis Heleny Leflerové.

³⁷⁶ Lidické ženy volily jednotně. *Pondělník*, 31. 5. 1948.

³⁷⁷ KAPLAN, K, op. cit., s. 64.

byla činnost akčních výborů legalizována, ač se často vymykala zákonnému počínání.³⁷⁸ Postižení se týkalo kromě jiných sankcí zejména ztrátou pracovní pozice, ovšem na druhou stranu se očekávalo, že tito lidé budou nadále pracovat. Oběžník vyhotovený Komisí pro čistotu veřejného života ÚAV NF z počátku roku 1949 oznamuje rámcové podmínky pro zařazování takovýchto lidí do pracovního poměru.³⁷⁹ Zcela logicky nesměli takovíto lidé pracovat v závodech důležitých z bezpečnostního hlediska, podobně v ředitelstvích národních podniků a ve veřejné správě. Zajímavější je vnitřní podmínka finančního ohodnocení, neboť jejich nové zařazení jim nesmělo přinášet „*hmotný zisk*“. Z uvedeného mohly být uplatněny výjimky.

Z předcházejícího vyplývá, že prvotní náplní akčních výborů bylo schválit nové složení místních národních výborů, případně dalších složek Národní fronty a podílet se na organizaci prvních porevolučních voleb, tolik důležitých. Onen dohled akčních výborů nad národními výbory po skončení prověrek a voleb však přetrvával a nabízí se otázka, zda druhá strana byla s takovým stavem spokojená. Nejen že samozřejmě docházelo k například rozdílným postojům k provádění některých pokynů z vyšších míst, ale akční výbor se zaměřoval i na běžný chod národního výboru. A to už byly samozřejmě věci, které nemusely u členů národního výboru nacházet pochopení. I samotní zástupci ONV, kteří se výborových schůzí v Lidicích účastnili, upozorňovali na špatnou koordinaci spolupráce i mezi okresním a místním národním výborem, natož mezi akčními výbory, tento problém přetrvával ještě v 50. letech. K tomuto víceméně negativnímu postoji k akčním výborům napomáhala i prvotní ideologické zdůvodnění existence akčních výborů jako dočasných složek Národní fronty, ač díky úsilí například zmíněného Alexeje Čepičky přetrvaly déle, než se na nejvyšších místech komunistické strany původně předpokládalo. Přesto pozvolna docházelo ke slučování nebo zániku některých akčních výborů, zejména na úrovni organizací.³⁸⁰ V době zakládání akčních výborů ještě neexistovala krajská organizace, a proto byly utvořeny jakési kraje – např. kladenský, který zcela pochopitelně neodrážel budoucí územní kraje rozčlenění. K 28. prosinci 1948 byl kladenský kraj zrušen a jeho kompetence převzaty krajskými akčními výbory jak v Praze, tak rovněž v Ústí nad Labem, protože do něj patřily okresy Žatec, Roudnice a

378 Zákon č. 213/1948 Sb., o úpravě některých poměrů na ochranu veřejných zájmů.

379 SOkA Kladno, fond MAV Lidice, k. č. 1, Oběžník A 42 ÚAV NF, Komise pro čistotu veřejného života, Zařazování osob postižených očištěním.

³⁸⁰ Tamtéž, s. 39.

Louny.³⁸¹ Navíc se v materiálech projevuje nulová samostatnost akčních výborů, nebo alespoň zcela určitě toho lidického, který raději vyčkával obdržení směrnic – například k prvomájovým oslavám apod., zjevně aby dodržel ideovou koncepci, již si nedovolil prezentovat sám.

Do října 1949 měla být ukončena reorganizace národních výborů i MAV, v Lidicích již byla provedena s předstihem. Podle pokynů vyšších složek NF se měli do dění v obcích zapojovat rovněž tzv. „indiferentní“ občané, kteří mohli být zdrojem problémů. Lidice se opět přítomnému okresnímu referentovi mohly pochlubit, že začlenění těchto lidí je proveditelné, jako u Marie Müllerové. Při MNV a MAV byla zvolena čtyřčlenná kulturní a propagační komise, která měla pomáhat v rozvoji společenského a politického života obce.³⁸²

V březnu 1950 byly okresními národními výbory vydány instrukce k opětovné reorganizaci místních národních výborů. V těchto pokynech ještě stále nebyly opomenuty místní akční výbory – všichni jejich komunističtí členové se měli spolu s místní organizací KSČ, komunistickými členy MNV, okresním referentem a újezdním pracovníkem účastnit zasedání o reorganizaci. Na této akci správního charakteru lze velmi dobře rozpoznat praxi, která se neshodovala s oficiálními proklamacemi o účasti všech složek NF a větším zapojování „indiferentních“ členů apod. Pouze komunisté na všech úrovních se měli účastnit hlavního jednání, samozřejmě že v případě malé obce, jako byly Lidice, se jednalo téměř vždy o tytéž tváře. Kandidátka schválení OV KSČ měla být pak podrobně projednána MAV NF, jenž ji měl předložit i ostatním složkám. To se ale podle stížnosti jednoho člena MAV nestalo, MNV pak podobně přešel i povinnost projednat své nové složení na veřejné schůzi. Očividně nespolupracující národní výbor situaci dovedl do krajnosti i tím, že seznam kandidátů předložil akčnímu výboru až 28. dubna. 4. května přitom měl být schválený seznam předložený ONV. Akční výbor kandidátku schválil, zřejmě jen proto, aby dodržel požadovaný termín. Je zajímavé, že obšírně projednávaná stížnost ale vůbec nespomínala proti složení kandidátů, ale proti procesuálnímu pochybení, jímž byl akční výbor vynechán z rozhodovací fáze. V jejich vztahu nedorozumění přetrvávala, akční výbor sám sebe pocíťoval, dle dobové praxe, jako nadřízený orgán, který byl však národním výborem v některých případech. Až do počátku roku 1951 nebyly oba výbory, akční a národní, personálně přímo propojeny, k tomu

³⁸¹ SOkA Kladno, fond MAV Lidice, k. č. 1, Krajský akční výbor NF v Kladně, oběžník zaslaný okresním výborům KSČ a všem akčním výborům NF, a veřejným institucím, 28. 12. 1948.

³⁸² SOkA Kladno, fond MAV Lidice, k. č. 2, Zápis ze schůze, 26. 9. 1949.

došlo právě až v této době, kdy se předsedkyně MNV stala aktivním členem akčního výboru, aby (konečně) byla zahájena užší spolupráce mezi oběma výbory.³⁸³

Kromě této nejrůznější agendy se ve všech výborech čas od času poskytovaly kádrové posudky nebo potvrzení o národnostní i socialistické spolehlivosti, i například na poslankyni Helenu Leflerovou.³⁸⁴ Prověřování se stalo nedílnou součástí tehdejšího života.³⁸⁵ Kádrování by bylo možné označit za soudobý fenomén, který přetrval do listopadu 1989. I třeba vzdálené závody, výbory a různé jiné subjekty praktikovaly dotazování na bezúhonnost (zejména „socialistickou“) lidí, kteří byli spjati s Lidicemi nebo s jejich minulostí, například se to týkalo spoluvězenkyň lidických žen v koncentračních táborech. Místní akční výbor NF v Roztokách u Prahy se obrátil na podzim 1953 na lidický MAV ve věci prošetření spolehlivosti Růženy Vidimové, paní Vidimová měla být vězněna společně s lidickými ženami v Ravensbrücku, „*zda tito spoluvězněnové nebyli od soudružky Vidimové napadáni a osočováni a zdali soudružka Vidimová, aby si ulehčila pobyt v koncentračním táboře, se od lidických žen neodtahovala a za ně se nestyděla*“.³⁸⁶ Lidické ženy poskytly ženě dobrozdání – „*chovala se jako dobrá Češka a k lidickým ženám měla dobrý vztah a přátelský poměr*“.³⁸⁷

Lidický akční výbor měl, alespoň dle svého prohlášení z jara 1950, svou pozornost upřít k „*uvědomování budovatelskému úsilí lidově-demokratického zřízení, k upevnění světového míru a k uskutečnění socialismu*“³⁸⁸ v Československu. Ovšem jeho zájem se zcela přirozeně měl dotýkat zejména samotných nových Lidic, které prožívaly první rok jako skutečná, i když jen zatím částečně zabydlená obec. V této době ještě dozor nad výstavbou Lidic měl probíhat v úzké spolupráci se Společností pro obnovu Lidic a akční výbor dokázal ukázat na ty lidické ženy, které nenaplnovaly citované cíle dle představ členů výboru.

Nejrůznější subjekty mající jakýkoliv vztah k Lidicím rády vyzdvihovaly zapojení polí lidického katastru do zemědělské produkce, polnosti spravoval státní velkostatek v Buštěhradě. V témže roce, z něhož pochází v prvním odstavci citovaný závazek, se objevuje

383 SOkA Kladno, fond MAV Lidice, k. č. 1, Schůze, 22. 1. 1951.

384 SOkA Kladno, fond MAV Lidice, k. č. 1, Posudek Heleny Leflerové, 3. 6. 1951.

385 Více např. in: ČERNÁ, Marie, CUHRA, Jaroslav a kol. Prověrky a jejich místo v komunistickém vládnutí. Československo 1948-1989. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012.

386 SOkA Kladno, fond MAV Lidice, k. č. 1, MAV NF Roztoky u Prahy dotazují MAV NF Lidice ve věci Anny Vidimové, 26. 10. 1953.

387 Tamtéž, Odpověď MAV Lidice, 11. 1. 1953.

388 SOkA Kladno, fond MAV Lidice, k. č. 2, Prohlášení MAV, 24. 5. 1950.

ve zprávě pro OAV tvrdá kritika směřující do řad práce schopných lidických žen.³⁸⁹ Všechny se totiž měly prostřídát v údernické brigádě, pod patronátem akčního výboru, k obdělávání zejména lidického katastru během celého zemědělského roku. Zpráva hovoří pouze o „malém procentu“ zapojených, účast ale vyčíslena nebyla. Přesto, jak bylo u Lidic zvykem, a ani to snad jinak nemohlo být, plány odpracovaných hodiny byly vždy překračovány, a to v případě česání chmele dvojnásobně. Akční výbor si také postěžoval na špatnou spolupráci, a dokonce i na nepochopení a na nutnost oslovovat brigádníky z ostatních složek NF, čímž se zároveň pochválil, neboť situaci dle počtu odpracovaných hodin nakonec výtečně zvládl. Na to, kolik místních organizací v obci již fungovalo, očividně nedocházelo k dobré koordinaci. Dokazuje to záznam z května 1950, kdy se členové akčního výboru cítili přehlíženi národním výborem, ještě o tři roky později z programu akčního výboru na rok 1953 jednoznačně vyplývá závazek dosáhnout lepší spolupráce s národním výborem, chtěli směřovat k efektivnějšímu, tedy společnému výběru členů národního výboru. Ideologicky tuto snahu odůvodňovali potřebným společným postupem v „péči o člověka, jeho dobro, rychlém odstraňování nedostatků, vyřizování stížností a dodržování státní disciplíny“.³⁹⁰

Není cílem této práce dopodrobna popisovat každé jednání všech organizací spjatých s Lidicemi, zaměřím se pouze na některé důležité momenty z následující doby, jež by napomohly zdůraznit úlohu akčního výboru. Pravdou je že až na výjimku prověřování nových členů Společnosti do jejich věcí příliš nezasahovali, jejich hlavním úkolem bylo se zaměřit na všechny složky Národní fronty v Lidicích, přičemž tím, který byl na každé schůzi skutečně kontrolován, byl národní výbor. Akční výbor si všímal zdánlivých maličkostí, ovšem ideologicky zřejmě podstatných. Jako tomu bylo v březnu 1949, kdy se při schvalování zápisu schůze MNV neřešil ani tak samotný obsah jednání, který byl jednomyslně a bez průtahů schválen, jako se živě diskutovalo o skutečnosti, že na jednání národního výboru se členové neoslovují soudružsky, ale užívají označení pane – paní.³⁹¹ Ostatně na tuto skutečnost, typickou i pro písemnou provenienci Společnosti, jsem upozornila již dříve. Je však pravda, že u místního národního výboru, navíc téměř ryze komunistického, je to zarážející. To, že se v Lidicích ne vždy žilo v duchu politických proklamací, dosvědčují například poznámky o nízkých účastech na mnohých veřejných schůzích, obzvlášť se vyjímá povzdech nad tím, že

389 SOkA Kladno, fond MAV Lidice, k. č. 2, Zpráva MAV NF Lidice za dobu od března do konce roku 1950.

390 SOkA Kladno, fond MAV Lidice, k. č. 1, Plán činnosti MAV NF Lidice na rok 1953.

³⁹¹ SOkA Kladno, fond MAV Lidice, k. č. 2, Zápis ze schůze, 18. 3. 1949.

v prosinci 1952 na slavnostní schůzi k narozeninám J. V. Stalina, „při které byl promítán film *Kvetoucí Ukrajina, bylo přítomno velmi málo občanů*“.³⁹² Objevovaly se i výtky k neplnění závazku apod.

Podle zachovaných archiválií usuzuji na trvání akčního výboru do roku 1953, poté se výbor oprostil nálepky „akční“ a působil zde jako Místní výbor Národní fronty.³⁹³ Národní fronta, jež v následujících letech čím dál více ztrácela možnost aktivně řešit jakékoliv problémy, byla v roce 1954 pověřena organizací nových voleb – nejprve se v květnu konaly historicky první volby do národních výborů po válce a v listopadu pak volby do Národního shromáždění. Volby byly vyhlášeny v důsledku změn v celém východním bloku po pádu Stalinova kultu, neboť komunistické straně bylo Sověty více než doporučeno volby zorganizovat.³⁹⁴ Lidická žena stále zosobňovala autoritu, jak je patrné z *Prohlášení lidické ženy k volbám*.³⁹⁵ Libuše Prošková, kandidátka do ONV, v něm (jak jinak) vyjádřila svou víru a lásku k Sovětskému svazu.

V Lidicích také existovala Místní organizace KSČ, pro niž ale neexistuje rozsáhlejší pramenná základna. Z 50. let pochází pouze nesouvislý materiál, podrobnější agenda (i kartotéka) se zachovala až ze 2. poloviny 60. let. Místní organizace dokázala být daleko více kritická vůči svým spoluobčanům a k (ne)plnění jejich závazků. Zároveň také dohlížela na chod národního výboru i na Místní výbor NF. V praxi pak docházelo k organizaci a propagaci činnosti mezi dalšími stranickými skupinami, jak v rámci uličních desítek, tak např. mezi lidickými zaměstnanci Spojených oceláren.³⁹⁶

8.2. ZO KSČ Společnosti pro obnovu Lidic

Společnost byla, jak už jsem naznačila, vedena jako závod. Co se týče zaměstnanců, jejich počet byl v průběhu prvních let pozvolna navyšován podle potřeb zajistit hlavně stavební práce, ale také propagační úkoly. Mnozí zaměstnanci v čele s generálním tajemníkem Františkem Knorem k ní byli delegováni z míst zejména veřejnosprávního charakteru (ZNV,

392 SOKA Kladno, fond MAV Lidice, k. č. 1, Zápis ze schůze, 2. 1. 1953.

393 SOKA Kladno, fond ZO KSČ Lidice, k. č. 1, Zápis z výborové schůze MO KSČ, 19. 5. 1955.

394 PERNES, Jiří. Komunistická strana Československa v roce 1954. In: PETRÁŠ, Jiří a Libor SVOBODA (Eds.) *Československo v letech 1954–1962*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015, s. 455.

395 *Prohlášení lidické ženy k volbám. Lidová demokracie*, 13. 5. 1954.

396 SOKA Kladno, fond ZO KSČ Lidice, k. č. 1, Rozpracované usnesení X. sjezdu strany pro práci MO KSČ, 1956.

ministerstva) nebo se někteří lidičtí občané stali zaměstnanci, případně v opačném sledu se někteří zaměstnanci později stali lidickými občany. K 20. listopadu 1946 disponovala Společnost třinácti stálými kancelářskými silami a dvěma nestálými – pracovali jako figuranti při zeměměřičských pracích v Lidicích.³⁹⁷ Kancelářští pracovníci měli na starosti veškerou agendu přípravných prací, sociálního zabezpečení, účetnictví, tvorby plánů a rozpočtu i práce propagačního charakteru (vydávání publikací, pohlednicí, překlady, provádění na pietním území apod.) Někteří techničtí zaměstnanci vykonávali stavební dozor na staveništi, jiní zde pracovali rovněž manuálně (správa vodovodu, udržování pietního území). Jedním z nich byl v počátcích také šofér přidělený ministerstvem vnitra. Stejně jako byl jejich počet navyšován, tak Společnost postupně o zaměstnance přicházela. Zaměstnanecké poměry ve Společnosti byly po únoru 1948 v rukou zdejší závodní organizace Komunistické strany Československa a ROH, které usměřňovaly zaměstnance podle instrukcí přicházejících z vyšších stranických míst.

Závodní organizace KSČ nevznikla nikterak brzy, ustavující schůze byla svolána až v roce 1949, a to 28. září v Praze v Klimentské ulici.³⁹⁸ Nominaci užšího výboru i členů organizace provedl přípravný výbor, o němž se ale jiné informace, než právě tato jedna dílčí, nezachovaly. Předsedou závodní organizace byl zvolen stavební inženýr Cyril Novotný, místopředsedou František Knor, ti byli ve výboru doplněni dalšími třemi členy, kromě výboru pak bylo členy zbylých deset straníků z celkového počtu dvaceti zaměstnanců, 5 zbývajících bylo vedeno jako bezpartijní. Bohužel zápis nepřináší více informací o okolnostech vzniku organizace, zdá se, že Společnost nemusela mít do této doby vyjasněnou svou pozici závodu

Přímo na této schůzi referent Brejcha, z příslušné nadřízené organizace, doporučil, aby byli k pracovním úkolům přibíráni právě také bezpartijní zaměstnanci, k tomu bylo Brejchovi řečeno, že „*mezi všemi vládní pracovní porozumění a shoda*“. I z pozdějších zápisů vyplývá, že vztahy s nestraníky nebyly v žádném případě vyhrocené. Schůze trvala pouze tři čtvrtě hodiny a kromě úkolů na vypracování pracovních plánů a kontroly pracovišť (v Praze a v Lidicích) se v jejím závěru členové zavázali k úklidu pietního území v Lidicích. Ovšem ona kontrola pracovišť nebyla jen ledajaká – celospolečenský imperativ převodu nepotřebných, zejména administrativních zaměstnanců na potřebná místa ve výrobních

397 NA, fond MV I – ref. L, sign. C6141, Seznam zaměstnanců k 20. 11. 1946.

398 SOkA Kladno, fond ZO KSČ Společnosti, k. č. 1, Zápis z ustavující schůze, 28. 9. 1948, Seznam navrhovaných členů.

oborech, nejvíce do těžkého průmyslu, vyžadoval právě tuto kontrolu, aby na jejím základě mohlo dojít k případnému prořídnutí početního stavu pracovníků Společnosti.

Závodní organizace KSČ Společnosti byla od počátku rozdvojena, a sice na pražskou (kancelář) a lidickou skupinu (staveniště).³⁹⁹ To bylo ale některými členy vnímáno jako rys jednoznačně negativní. Někteří z nich pak totiž nedocházeli na schůze do Prahy, ale chodili již pouze na schůzky místní organizace v Lidicích apod. Nemluvě například o určité nesourodosti nebo konání školení v obou místech, v tomto případě ale šlo o ryze praktické řešení časové vytíženosti zúčastněných, z nichž mnozí bydleli v blízkosti Lidic nebo Kladna. Těm, kteří nebydleli přímo v blízkosti míst školení, měly být vypláceny náhrady cestovného.⁴⁰⁰

V roce 1950 se na celostátní úrovni uskutečnily nové kádrové prověrky, v komunistické straně od pouťorových prověrek vykristalizovala nedůvěra vůči těm, kteří vstupovali do strany kvůli vlastnímu prospěchu nebo pod nátlakem.⁴⁰¹ Probíhaly na všech úrovních KSČ, což znamená, že lidé mohli být prověřováni vícekrát. Nové prověrky měly probíhat od počátku září do poloviny prosince 1950. Prověřování základních organizací se účastnil okresní instruktor.

V závodní organizaci KSČ při Společnosti pro obnovu Lidic tyto kádrové prověrky přišly na pořad dne na první schůzi po prázdninách, hned 6. září 1950. Schůze s instruktorem Rozkem proběhla o sedm dní později. Předsednickou funkci vykonával v této době František Kloubek a ve funkci působil teprve krátce. Podle zápisu jeho prověrky se do něj všichni přítomní „opřeli“, navzdory tomu tón jeho sebekritiky neodpovídal situaci, přestože pro něj nebyla příznivá.⁴⁰² Právě jeho menší zkušenosti v takové funkci a zjevně i nižší sebevědomí mu způsobovaly obtíže, ač třeba František Knor ujišťoval, že se jedná o dočasnou situaci. Knorova výtku ale směřovala na Kloubkovo vystupování vůči členům i ostatním zaměstnancům. Ostatní, ač nejmenovaní, mu vytýkali i například nepřipravenost této prověřovací členské schůze. Bylo mu doporučeno chovat se mírně „jako správný komunist“. Navzdory všemu, co mu bylo na schůzi řečeno, Kloubek svou sebekritiku zaměřil na vlastní stranické sebevzdělávání (četba *Funkcionáře* a malé knihovny marxisticko-leninských spisů)

³⁹⁹ SOkA Kladno, fond ZO KSČ Společnosti, k. č. 1, Členská schůze, 13. 9. 1950.

⁴⁰⁰ Tamtéž, Schůze výboru, 5. 10. 1949.

⁴⁰¹ PAVKA, Marek. *Kádry rozhodují vše! Kádrová politika KSČ z hlediska teorie elit*. Brno 2003, s. 37–38.

⁴⁰² SOkA Kladno, fond ZO KSČ Společnosti, k. č. 1, Prověrka s. Kloubka, 6. a 13. 9. 1950.

a důslednější přípravu schůzí, o vlastním, zjevně výbušnějším chování nepadlo z jeho strany ani slovo. Toho si všimli na schvalovací schůzi a svého předsedu vůbec nešetřili. Kloubek by měl svou sebekritiku brát vážně, navíc by si ji neměl plést „s pojmem mučednictví a aby chápal sebekritiku objektivně a i chyby, které přizná, přiznal jen v takovém rozsahu, v jakém skutečně jsou“. Ve srovnání s jinými prověrkami napříč všemi zkoumanými organizacemi v souvislosti s Lidicemi a Společností se jistě jedná o nejpříkřejší formu kritiky, navzdory kladnému závěru ve smyslu schválení F. Kloubka a jeho setrvání ve funkci.

František Knor v závodní organizaci zastával v této době místo kulturně-propagačního referenta, byl prověřován jako druhý, v jeho stranickém profilu nebyla nalezena žádná závažná chyba, další „body“ získal coby (marx-leninský) učitel Roku stranického školení.⁴⁰³ Kromě závazku obvyklého studijního sebezdokonalování je zajímavá část předsevzetí, která se dotýká budoucí Knorovy snahy zajistit úspěšné zařazení investic k ukončení výstavby Lidic k roku 1953. To ale, jak už jsem ukázala, nezáviselo pouze na něm. Stejně slíbil provádět agitaci k tolik očekávanému založení lidického JZD. Při jeho sebekritice na něm všichni ocenili velkou otevřenost vůči zaměstnancům, naopak se postavili kriticky ke Knorově pedagogické činnosti: podle názorů přítomných postrádal individuální přístup ke svým žákům, a proto než aby se dle svého předsevzetí věnoval vlastní další teoretické průpravě, navrhovali mu, aby se spíše zlepšoval v tomto směru.

Prověřkový materiál členů dalších je o poznání stručnější a omezuje se na konstatování kladů a záporů kádrovaných zaměstnanců, největším prohřeškem byla menší politická aktivita ve stranickém životě nebo při školeních apod, malý zájem straně totiž škodil, alespoň podle vyjádření výboru v některých posudcích. Ze záznamů, v duchu doby podmíněných užíváním typického slovníku, vyplývá snaha hodnotit jednotlivé zaměstnance pozitivně, většina z nich nevybočovala z řady nějakým nevhodným nebo arogantním chováním. Při této prověřkové vlně dala organizace velice přívětivé dobrozdání svému místopředsedovi Cyrilu Novotnému, který právě odcházel na ministerstvo techniky. V posudku je popsán jako velice obětavý a aktivní člen, zajímavý je bod, který nevyzdvihuje jeho odborné dovednosti na pozici technika na lidickém staveništi, ale to, že se tam osvědčil „zvláště po stránce politické“.⁴⁰⁴ Novotný zůstal ve Společnosti na malý úvazek, aby

⁴⁰³ SOKA Kladno, fond ZO KSČ Společnosti, k. č. 1, Prověrka s. Knora, 6. a 13. 9. 1950.

⁴⁰⁴ Tamtéž, Příloha k zápisu z výborové schůze, Posudek Cyrila Novotnému, 6. 9. 1950.

dokončil projekty, na nichž se podílel. V některých případech měla však Společnost vydávat i posudky k dávné minulosti, kdy se pátrání po bezúhonnosti nevyhnul ani jeden z lidických mužů, který byl společně s ostatními muži popraven v Lidicích.⁴⁰⁵ Po reorganizaci v roce 1952 přestala Společnost kádrové posudky poskytovat.⁴⁰⁶

Do této podkapitoly rovněž patří zmínka o systém stranického vzdělávání, které komunistická strana již od roku 1945 budovala s cílem zajistit ideologické uvědomění kádrů. Zakládány proto byly stranické školy, postupně pro všechny úrovně stranické hierarchie, při Ústředním výboru KSČ vznikla Ústřední politická škola, posléze také Krajské a Okresní politické školy.⁴⁰⁷ Školení probíhala v několikátýdenních kurzech, na nejvyšší úrovni pak v půlročních, a dokonce ročních kurzech. Jejich cílem bylo vychovat především vyšší kádry, proškolení na nejnižší úrovni, tj. v závodních a základních organizacích, byla postupně zajišťována také.

Úspěšným projektem druhé půle roku 1948, který ukázal svou životaschopnost i v následujících letech, se stal Rok stranického školení (RSS).⁴⁰⁸ Jak uvádí Marek Pavka ve své studii *Kádry rozhodují vše!*, absolvování těchto kurzů bylo povinné pro všechny aktivní členy, i když účelem bylo zejména provádět osvětu u nově přijatých po únoru 1948, po roce 1951 je museli navštěvovat také lidé bez stranické příslušnosti. Roky stranického školení se však nestaly základnou pro kádry, rekrutovali se z nich spíše jen noví učitelé RSS, nebo „byli zaneseni do kádrových rezerv“, případně z nich mohli frekventanti postoupit do stranických škol.

Asi nebude překvapivou informací, že učitelé RSS ve Společnosti pro obnovu Lidic byl František Knor a předseda ZO KSČ Cyril Novotný. Knor tomu zjevně všechny důležité předpoklady – pocházel z dělnické rodiny, přitom vysokoškolsky vzdělaný, komunista, aktivní po osvobození, ve vedoucí funkci. Navíc tuto funkci vykonával i v místní organizaci KSČ v Lidicích. V rámci RSS se vytvářely na závodech kroužky, jejichž členové spolu měli aktivně spolupracovat a studovat stranickou četbu. Společnost pořádala (kromě Roku stranického školení) také jiná osvětová školení – například v rámci připomínání lidické

⁴⁰⁵ Jednalo se o Františka Frühaufa, který byl podezřelý ze sympatií k fašistické organizaci Vlajka, Společnosti o tom nebylo nic známo. In: SOKA Kladno, fond SPOL, k č. 13, inv. č. 35, Žádost o posudek, 6. 9. 1951, Odpověď 18. 9. 1951.

⁴⁰⁶ SOKA Kladno, fond SPOL, k č. 8, inv. č. 122, Osobní spisy zaměstnanců, N–R, Zamítnutí vystavení posudku pro J. Poláka, 14. 6. 1954.

⁴⁰⁷ PAVKA, Marek. *Kádry rozhodují vše! Kádrová politika KSČ z hlediska teorie elit*. Brno 2003, s. 52.

⁴⁰⁸ Ibid., s. 53.

tragédie promítání záznamu z vypálení Lidic a poslech gramofonových nahrávek a nezanedbávala ani nabídku různých zábavných večerů.

Z povinně vyplňovaných hlášení vyplývá, že během roku 1952 po převodu výstavby na kraj a úbytku zaměstnanců byla Společnosti vyčítána nízká aktivita, František Knor vysvětlovat situaci, v níž se Společnost ocitla, ze sedmi zaměstnanců byli toho času dva v základní vojenské službě a ostatní začali docházet do svých místních organizací.⁴⁰⁹

8.3. ZO ROH Společnosti pro obnovu Lidic

Odborovou organizace se se stala po únoru 1948 oporou komunistické moci. To bylo potvrzeno rozšířením Národní fronty o masové organizace, v nichž přední místo zaujalo právě Revoluční odborové hnutí (ROH), v jehož čele posléze stanul Antonín Zápotocký, ačkoliv podle Františka Čapky v Ústřední radě odborů naráželi na odmítavý postoj sociálních demokratů.⁴¹⁰ Komunistická strana prosazovala začlenění odborů do Národní fronty už dříve, ale narážela na nevoli nekomunistických stran.

Ústřední rada odborů 6. května 1945 vyzvala k zakládání závodních rad a revolučních gard v podnicích a závodech, které měly být nezávislé na odborech. Podle dekretu prezidenta republiky měly dohlížet na správu podniku a měly se zastávat práv pracujících, přičemž ale jednotné odbory v podniku měly usměrňovat činnost závodní rady.⁴¹¹ A tato skutečnost postupně převážil, závodní rady se dostávaly do vleku Revolučního odborového hnutí, které po únoru 1948 v rámci odborů převzalo vůdčí postavení mezi odbory a jednalo v dohodě s ÚRO. Z prací Lenky Kalinové, Františka Čapky i Karla Kaplana vyplývá, že ROH a ÚRO přestaly plnit své primární poslání, tedy hájit zájmy pracujících a staly se „převodovou pákou“ moci komunistické strany, podobně jako jí byla celá Národní fronta, do níž byly společně s dalšími masovými organizacemi ihned v únoru 1948 přijaty a měly v ní zásadní postavení.⁴¹² Zcela zásadní je ideologické zaměření KSC na dělníky jako vedoucí třídu a

⁴⁰⁹ SOkA Kladno, fond ZO KSC Společnosti, k. č. 1, Hlášení ZO KSC o nízké aktivitě, říjen 1952.

⁴¹⁰ ČAPKA, František. Odbory v českých zemích v letech 1918–1945. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 174.

⁴¹¹ §§ 20–22. Dekret presidenta republiky č. 104/1945 Sb., o závodních a podnikových radách.

⁴¹² KALINOVÁ, Lenka, Společenské proměny v čase socialistického experimentu: k sociálním dějinám v letech 1945–1969, Praha, Academia 2012, s. 115.

O tomto směřování odborů mluví Čapka již v souvislosti s nástupem Zápotockého do vedení. In: ČAPKA F., op. cit., s. 162.

z toho vyplývající očekávaná podpora z jejich strany, která se nutně projevovala i v odborech, ač ty v sobě zahrnovaly rovněž nedělnické profese.⁴¹³

Ve Společnosti byla ustavena jak závodní rada, tak závodní skupina ROH, a to během roku 1948. Závodní skupina organizace Společnosti spadala pod Krajský výbor 20. svazu zaměstnanců různých povolání Krajské odborové rady. V září 1950 jim byl právě krajským výborem přidělen instruktor, který měl pomoci skupinám k lepší efektivitě („*úkoly stoupají*“) i třeba při hledání „*nových forem práce*“.⁴¹⁴ „*ROH na sebe vzalo velikou povinnost plnění 5letého plánu a zajištění výstavby socialismu naší vlasti,*“ uvádí se v oznámení instruktáže, a k tomu by mělo právě přispět efektivní školení kvalifikovanými instruktory, společné úsilí všech bude korunované vybudováním početného kádru „*zodpovědných*“ funkcionářů. Tato efektivita spočívala také v hledání možností, jak zeštíhlit počet zaměstnanců, o čemž jsem se již zmiňovala.

Pracovní poměr s sebou tehdy nesl také povinně nepovinnou účast na nejrůznějších brigádách, byly důkazem svépomoci napříč celým národem. Pomáhalo se nejvíce v zemědělství při sklizních a v lesním hospodářství, ale i na stavbách – v případě Lidic se brigádnická výpomoc velmi hodila i na stránky novin (Stavba mládeže v roce 1948), ať už ta, která byla Lidicím poskytnuta, nebo ta, již sami poskytovali občané Lidic nebo zaměstnanci Společnosti.

V případě Společnosti se účast na brigádách řešila jako kolektivní, nejednalo se pouze o solitérní akce závodní organizace ROH, ale i závodní rady Společnosti. Během léta 1950 několik zaměstnanců dojíždělo do Lidic na žňové hlídky, které bývaly drženy od soumraku do rána dne následujícího, tedy od 21 hodin do 7 hodin.⁴¹⁵ Žňové hlídky se právě od tohoto roku staly tradicí, měly zabránit zejména požárům. V obcích, které měly své požární sbory, je obstarávaly právě místní hasiči, ale zapojovali se do nich třeba i žáci. Zaměstnanci Společnosti ale nebrigádničili pouze v Lidicích, bylo-li to třeba, jezdili i jinam. Sami nabízeli svou pomoc pro pohotovostní brigádu při sklizni, například v roce 1949 seznam jmen zasílali na adresu Ústřední kanceláři brigád, aby byli umístěni dle potřeby.⁴¹⁶ O rok později, tedy

⁴¹³ KAPLAN, Karel. *Proměny české společnosti (1948-1960)*. Část první. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 2007, s. 201.–206.

⁴¹⁴ SOKA Kladno, fond ROH Společnosti, k. č. 1, KV KOR – oznámení o přidělení instruktora, 20. 9. 1950.

⁴¹⁵ Tamtéž, „Potvrzení MNV o vykonání žňových hlídek zaměstnanci Společnosti, 4. 10. 1950. Pro srovnání např. Kronika obce Klučov. [cit. 26. 4. 2016] Dostupné z: <http://www.klucov.cz/kroniky/klucov/3str064.htm>

⁴¹⁶ SOKA Kladno, fond ROH Společnosti, k. č. 1, Společnost Ústřední kanceláři brigád, 7. 9. 1949.

v červnu 1950 se zúčastnili čtrnáctidenní pohotovostní brigády na státním statku Vroutek u Podbořan. Jednalo se o osm mužů, vedoucím brigády byl František Knor. Brigádníci si dokonce mohli vyzvednout na příslušném (Okresní úřad ochrany práce) poukázku na slevu jízdného.⁴¹⁷

A podobně jako v jiných organizacích i zde probíhala hodnocení a motivace členů, z nichž byli vybíráni nejlepší pracovníci měsíce. Hodnoceni byli podle toho, jak zvládali svou pracovní náplň, ale třeba i podle vzorné docházky do zaměstnání, plnění socialistických závazků či účasti na brigádách. Například v říjnu 1950 dva zaměstnanci, kteří byli již v průběhu roku hodnoceni jako nejlepší pracovníci měsíce, stali „*vzornými pracovníky*“ Společnosti. Prvním byl Václav Jaroš, vedoucí finančního oddělení, který „*vytvořil (...) s ostatními dvěma zaměstnanci finančního oddělení takový pracovní kolektiv, který jest vzorem úsporného hospodaření pracovními silami a plného výkonu při rovnoměrném rozdělení pracovních úkolů*“⁴¹⁸. Obzvláště v době převádění pracovníků nemanuálních do manuálních odvětví se takové pracovní nasazení, které nevyžadovalo zapojení dalšího zaměstnance, velice cenilo. Druhým, vzorným pracovníkem úseku Lidice-stavba se stal Josef Korecký, bývalý horník, již v důchodovém věku, jeho jmenování mělo posloužit jako příklad mladší generaci zaměstnanců. Pan Korecký pracoval na lidickém staveništi jako stavební dělník a skladník, nejen že pracoval „*v průměru deset hodin denně*“, ale navíc od jara plní socialistickou smlouvu, v níž se zavázal kontrolovat stav náradí a provádět případné opravy. „*... prokazuje tak výsledky jednak dosahováním finančních úspor, jednak dosahování m značných úspor časových.*“⁴¹⁹ Jmenování navrhla závodní rada Společnosti, potvrzovala ho členská schůze závodní skupiny ROH. Ta ještě k Jarošovi a Koreckému přiřadila dalšího stavebního dělníka Karla Vimra, který rovněž dosahoval výborných výsledků, navíc byl i aktivním funkcionářem KSČ ve svém bydlišti.⁴²⁰ Z datace jednotlivých záznamů vyplývá, že věc nebyla rozhodnuta rychle a že členská schůze ROH měla v tomto případě poslední slovo.

Kromě těchto převažujících pochval zaměstnanců čas od času, podobně jako všechny organizace i zaměstnavatelé i úřady, vystavovala Společnost buď jménem ROH, nebo

⁴¹⁷ Tamtéž, Poukázka B na slevu jízdného pro pomocné síly v zemědělství v lesním hospodářství v rámci úředně organizované výpomoci.

⁴¹⁸ SOKA Kladno, fond ROH Společnosti, k. č. 1, Jmenování nejlepších a vzorných pracovníků (V. Jaroš), 8. 5., 2. 10. 1950.

⁴¹⁹ Tamtéž, Oznámení jmenování vzorným pracovníkem (J. Korecký), 16. 10. 1950.

⁴²⁰ Tamtéž, Oznámení jmenování vzorným pracovníkem (K. Vimr), 24. 10. 1950

jménem závodní organizace strany posudky a dobrozdání svých zaměstnanců zaměstnavatelům novým, pokud došlo ke změně zaměstnání, či třeba místním organizacím nebo jiným institucím. V posudcích nedocházelo k očeřování, ba naopak, pokud to jen bylo možné, dotyční byli chváleni. Samozřejmě nikdo není dokonalý, a tak aby bylo vyhověno dobovým praktikám, byla vůle k tomu najít nějaký malý nedostatek, který by ovšem „*důkladným vedením*“ jedince nebo jeho „*větším zapojením*“ měl být brzy odstraněn. Vzhledem k převedení dozoru a celé stavební činnosti na KNV, došlo ke zrušení závodní rady k 1. říjnu 1952, neboť Společnost neměla již dostatečný počet zaměstnanců.⁴²¹

8.4. Společné rysy představených organizací

Všechny čtyři organizace (zahrnuji do nich i místní organizaci KSČ) mají mnohé společného – jedná se zejména o totožně fungující strukturu určité hierarchie, v níž všechny stály na osledním místě a jako takové v této hierarchii vykazovaly svou podřízenost a poslušnost. Na druhou stranu však představovaly zásadní nástroj, jak řídit a mít kontrolu nad společností – v obcích, podnicích, závodech, školách, kulturní oblasti atd.⁴²² Jednou z důležitých vlastností byla také schopnost mobilizace pro určité cíle (soutěže, pracovní úkoly, utváření veřejných postojů, kampaně). Zároveň však, jakožto základní složky, byly silně podřízené a neočekávala se od nich jakákoliv samostatná aktivita nad rámec vytyčených hranic a povinností, z toho někdy vyplývala lhostejnost k některým aktivitám, a to zejména ze strany řadových členů, o čemž svědčí zbytečně neprotahovaná délka schůzí. Shodně vykazovaly činnost ve smyslu kádrových prověrek, účastí v brigádách i v systému školení, členové akčního výboru byli zároveň členy strany a často i členy ROH na svých pracovištích. To mohlo samozřejmě souviset s nomenklaturním kádrováním komunistické strany, přičemž v početně nevelké obci, jakou byly Lidice, se jednalo zejména v prvních letech, jak už jsem zmínila, o téměř stále stejné tváře.

Rozdílné vlastnosti sledovaných organizací lze najít zcela pochopitelně v míře dohledu vykonávaného na Lidice, Společnost či přímo na Místní národní výbor v Lidicích. Největší zájem o dění v Lidicích samozřejmě vykazoval akční výbor, který se také aktivně snažil se Společností pracovat, a také místní organizace KSČ. Organizace Společnosti se ale v Lidicích

⁴²¹ Tamtéž, Oznámení o zrušení závodní rady, 1. 10. 1952.

⁴²² CHRISTIAN, Michel. “Uplatňovat vedoucí úlohu strany” : funkcionáři KSČ a SED ve výborech závodních organizací (od 50. do 70. let) », *Acta Universita Carolina*, vol. 10, no 2, 2010, p. 47-48.

v rámci svých možností také velice aktivně angažovaly. K útlumu a následnému úplnému ukončení činnosti závodních organizací Společnosti došlo v důsledku převodu hlavního stavebního úkolu na stát.

9. NA CESTĚ K SOCIALISMU

9.1. Vzorce ideologického boje

Již v kapitole zabývající se přípravou Zákona o některých opatřeních k obnově Lidic jsem představila projev poslankyně B. Škrlantové, která jím uvedla sněmovní hlasování. Její projev končí těmito větami: „*Navzdory reakci budou ve vzorné obci vzorní obyvatelé. V těžkých bolestech i zde zapustil kořeny růst nového člověka. Lidické ženy se stanou průkopníky socialistického života. Postaví vysoko zájem celku nad zájem jednotlivce. Děkujeme lidickým průkopníkům nového světa v čele s předsedkyní NV soudružkou Hel. Leřlerovou. Tam, kde byl smutek, zkáza, rozkveté zase úsměv a radostná píseň bude doprovázet velkou národní rodinu!*“⁴²³

Lidická žena a její obec byly v této řeči dosazeny do vzorců, jak správně pojímat svět kolem sebe v době, kdy na jedné straně mnohé vesnice ve světě měly ještě stále zakoušet osud Lidic a kdy se v československé společnosti se vznášel revoluční duch poúnorových měsíců. S citovanou pasáží pak souvisí další, sice o čtyři roky starší, ale přitom velice podobná ukázka, a právě proto ji nechci vynechat, opět v ní hrají hlavní roli nové Lidice, od nichž vede linie k socialismu, Sovětskému svazu i tolik akcentovanému boji: „*Naše nové Lidice jsou krásné proto, že žijí ve státě, který se dal na cestu k socialismu, ve státě, který bojuje v čele se Sovětským svazem za to, aby již nikde na světě nebylo zničených obcí, měst a nevině utracených lidských životů.*“⁴²⁴ Následující řádky tento idealizovaný a ideologizovaný svět vyostřený bojem o mnohé blíže představí.

9.1.1. V táboře pokroku a míru

Antagonismus Východ – Západ se od roku 1948 stal naprosto běžnou součástí výpovědi oficiálního veřejného diskurzu, v němž byly pro tento scénář předem známé atributy protagonistů. Presentace tohoto binárního vztahu byla přítomná prakticky neustále, navíc obrazně vyjádřena jako střet dvou táborů.⁴²⁵ Východ, tedy tábor pokroku, míru, lidové

⁴²³ 10. schůze Národního shromáždění republiky Československé, 20. 7. 1948. [cit. 23. 4. 2016] Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/010schuz/s010014.htm>

⁴²⁴ SOKA Kladno, fond MNV Lidice, k. č. 10, inv. č. 115, Projevy, rezoluce, články lidic. žen (nedatované), Koncept děkovného ÚV KSČ, k 10. 6. 1952.

⁴²⁵ KRAKOVSKÝ, Roman. Tábor vojny a tábor míru. Camera Obscura. Dějiny a současnost 6, 2008. [cit. 3. 3. 2016] Dostupné z: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2008/6/camera-obscura/clanek/>

demokracie, socialismu a posléze i komunismu, kontra Západ, tábor totality, války, imperialismu, kapitalismu, dokonce i fašismu. Neoddiskutovatelně pevné místo Československa uvnitř východního bloku zdůrazňovaly i představitelky Lidic. Helena Leflerová měla zcela jistě největší zkušenosti, působila jako stálá delegátka ČSR při Organizaci spojených národů. Po návratu z jednání v New Yorku v prosinci 1958 ocenila místo Československa „v táboře socialistických zemí“, v němž se dle jejího názoru jednalo podle zásady „rovného s rovným“.⁴²⁶

Bojovat proti západnímu (nejlépe americkému) imperialistovi mohl naprosto každý – nejen podpisem pod mnoho nejrůznějších rezolucí, ale především svou prací. Tyto projevy byly ve většině případů spojovány s proklamacemi potřeb světového míru, jenž byl ovšem Západem nejen ohrožovaný, ale i ničený. Pokud ještě do roku 1948 bylo možné mluvit o snaze pečovat o vytoužený mír na obou stranách, poté se stal tento velký symbol poválečného světa rukojmím. Snaha o jeho zachování se stala bojem – boj za světový mír se stal vpravdě oxymóronem. Západní imperialista vystrkoval růžky všude, ať pro něj pracovali obvinění „zrádci národa“ v inscenovaných politických procesech, či sem poslal mandelinku bramborovou⁴²⁷ nebo v případě Lidic sliboval nikdy nespatřené peníze ze sbírek organizovaných za velkou louží.

Lidice a mír, jak již bylo řečeno v úvodu, jsou spolu naprosto bytostně spjaty, zcela logicky vzhledem k prožitému traumatu cítily představitelky Lidic jako svou potřebu i morální povinnost vyjadřovat se k válečným útrapám a k míru, který konečně nastal. Proto se také není příliš co divit, že pokud se tento křehký mír ocitl v nebezpečí, propagandou záměrně hyperbolizovaném, ženy i Společnost nezůstaly pozadu a vyjadřovaly svůj postoj k tomuto tématu, které se ale svým způsobem proměňovalo v jedno velké klišé frází, jež touhu po míru zaměnilo za boj. Vladimír Macura ve své jedné stati ve *Šťastných dnech* poznamenává, že v tehdejší společnosti byla sémantika boje neustále zpřítomněna naprosto běžně a neustále se bojovalo o něco nebo za něco.⁴²⁸

BRENNER Ch. Mezi Východem a Západem, s. 233–336.

⁴²⁶ LEFLEROVÁ, Helena. Vrátila jsem se z New Yorku. *Svoboda*, 23. 12. 1958.

⁴²⁷ FORMÁNKOVÁ, Pavlína. Kampaň proti „americkému brouku“ a její politické souvislosti. *Paměť a dějiny*, 1, 2008, s. 22–38. . [cit. 3. 3. 2016] Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/0801-22-38.pdf>

⁴²⁸ Autor v kapitole Poslední bitva mluví o idiomech – tituly nejrůznějších textů začínají předložkou „o“ či „za“. In: MACURA, Vladimír. *Šťastný věk a jiné studie*, s. 39.

Návrhy různých referentů nadřízených úřadů se občas rozcházely s oficiální vizí úřadů jiných. Na červen 1947 byla plánována národní pouť ve větším měřítku, účast totiž přislíbil britský spolek Lidice shall live, na počátku roku se uvažovalo i o příjezdu delegace z USA, a proto František Kropáč, vedoucí referátu L, předestřel ministerstvům zahraničních věcí a informatiky návrh na pozvání delegací slovanských států: *„Už z tohoto hlediska by bylo na místě, aby při této příležitosti byly uspořádány zájezdy podobných delegací ze SSSR, Polska a Jugoslávie, kteréžto zájezdy by se mohly v budoucnosti opakovati. Ale tento moment se vnucuje i z důvodů jiných. Ve jmenovaných slovanských státech došlo v mnoha případech k úplnému zničení obcí a vyvraždění obyvatelstva – byť v rámci válečných akcí – a tak české Lidice a Ležáky mají jakousi obdobu v rozsáhlém slovanském východě. Lidice však jsou položeny nejdále na západ a tvoří jakousi výspu či baštu (původně podtrženo) velkého slovanského prostoru na východ proti nejhoršímu nepříteli Slovanstva – Němcům.“*⁴²⁹ Ministerstvo informací tento nápad rychle smetlo po stůl z důvodů psychologických i finančních, zbytečně by tím byl zatížen rozpočet celé akce. I když se jedná o leden roku 1947, použiji-li téhož slova, jedna z mnoha tváří Lidic byla symbolem sounáležitosti s Východem.

Poválečný svět, nehledě na Západ či Východ, usiloval o zachování míru, který se ukázal brzy jako křehký. Prvotní symbolika míru a radosti z jeho dosažení se zejména pro východní státy přetavila v nový symbol boje o mír. Požadavky stylizované v mírové (bojově laděné) rezoluce se staly nedílnou součástí života.

„Celý pokrokový svět volal v roce 1942: Lidice budou žít. Byla to Amerika a Anglie, kde se pod tímto heslem vytvořily zvláštní společnosti. Dnes však vystupují někteří činitelé z těchto společností. Zapomněli na Lidice a skrývají jejich jméno před svým národem. Lidice teprve povstávají z práce celého národa k životu a západní svět již znovu začíná řinčet zbraněmi pod různými hesly, která jsou nám tak známá z úst německých fašistů. Nezměníl ose však a nikdy se nezmění myšlení lidických žen.

⁴²⁹ NA, fond MV– ref. L, k. č. 4, sign. C6162, Ministerstvo vnitra Ministerstvu zahraničních věcí ve věci účasti delegátů slovanských států na každoroční národní pouti v Lidicích, 8. 1. 1947.

Poslední strašná válka vzala nám domovy, muže a děti, SSSR a jeho Rudá armáda dala nám životy, vrátila nám vlast s lidově demokratickým řádem. Dala nám svobodu a mír. Proto naše místo je s celým národem po boku SSSR v táboře pokroku a míru. ⁴³⁰

Vidina míru byla zcela samozřejmě spjata se zárukami, které východnímu bloku poskytoval Sovětský svaz. Předsedkyně místního akčního výboru R. Petráková v projevu k 5. výročí osvobození pronesla ve svém projevu následující: *Dnes oslavuje celý náš národ páté výročí osvobození našich českých krajů a našeho hlavního města matičky Prahy. Dnes víří nám ve vzpomínkách dny, kdy se otevřely brány německých koncentračních táborů, kdy i nám svitla nová naděje a jistota v lepší nový život; s hlubokou vděčností vzpomínáme SSSR, slavné Rudé armády v čele s generalissimem Stalinem. On to byl, který dal rozkaz armádě maršála Koněva, aby osvobodil Prahu, on to byl, který taktickým vedením zachránil naši zemi před ničením, co naproti tomu angloameričtí žoldnéři několik dnů před naším osvobozením ničili bombardováním naše průmyslové objekty v Plzni a v Praze.* ⁴³¹

Při přípravách 6. výročí lidické tragédie, tedy o rok později, Společnost zasílá žádost o zařazení rozhlasového mírového projevu do večerního vysílání. Mimo jiné v něm vyjádřila také jasný postoj: *„Považujeme za svou povinnost připomenout světu, který je opět znepokojen válečnou propagandou, osud obce, jenž v posledních letech otrásl svědomím všech lidí.* ⁴³² Lidice se v tomto případě proměnily v symbol svědomí celého lidstva.

Nepokryté využívání Lidic k mírové agitaci je zřetelné z rozpracovaných materiálů k likvidaci Společnosti, František Knor a Helena Leflerová ke zbývajícím povinnostem vypracoval výklad: k propagační a přednáškové povinnosti se vyjádřil takto: *„Tato činnost se v posledních letech stále více ztotožňuje s bojem za světový mír. Symbol zničených Lidic je velmi působivý argument v boji proti fašismu a v boji za zamezení ničivých válek.* ⁴³³

Tento idealisticky a demagogicky prezentovaný svět míru a bratrství byl ohrožen nejen ze Západu, ale také zevnitř. Rok 1950 byl v Československu rokem vsutku rezolučním, kdy se očekával bezpodmínečný souhlas mas nejen s pořádáním soudního procesu s Miladou

⁴³⁰ Mírové svolání lidických žen. *Rudé právo*, 12. 4. 1949.

⁴³¹ SOkA Kladno, fond MAV Lidice, Projev Růženy Petrákové, 1950.

⁴³² SOkA Kladno, fond SPOL, k. č. 20, inv. č. 110, Různé. Žádost Společnosti M. Očadlíkovi, programovému řediteli Čs. Rozhlasu, 20. 5. 1948.

⁴³³ ABS, A6/1, inv. j. 192, Likvidace Společnosti, Návrh na přenesení působnosti Společnosti p. o. L. na státní orgány, 2. 2. 1958.

Horákovou a dalšími, ale také s jejich tvrdým odsouzením. Petr Koura a Pavlína Formánková poukázali na problematiku nejen samotné přípravy mediální kampaně, ale také podrobili rozboru samotné projevy této „organizované nenávisti“, která pět let po válce v tak velkém měřítku vyplula na povrch.⁴³⁴ Tyto rezoluce nebyly samozřejmě první svého druhu, již před procesem s Miladou Horákovou proběhly procesy, jejichž rozsudkům předcházely rozhořčené hlas lidu, ale kampaň provázející toto zinscenované divadlo byla daleko rozsáhlejší a do detailů naplánovaná. Je nutné i na tomto místě zdůraznit používaný jazyk, jehož typická slovní zásoba se v rezolucích i tiku opakovala.

Zapojovaly se do ní nejrůznější organizace – v Lidicích tomu nebylo jinak. Zde se jednalo o text podepsaný akčním výborem, komunisty i MNV. Zajímavé ale je, že například při jednáních národního výboru o procesu napadla ani zmínka. Duch těchto rezolucí, lze-li to takto nazvat, je značně šablonovitý a při komparaci s jinými je lehké nalézt mnohé shody, i když některé měly agresivnější charakter.

„Jménem lidických žen ve jménu našich padlých a umučených, žádáme přísné a spravedlivé potrestání zrádců dělnické třídy a špiónů západních imperialistů, kteří s cynickým klidem připravovali novou hrůzostrašnou válku a nové desítky Lidic. V době, kdy celý národ dělnické třídy dosahuje krásných a radostných úspěchů na vybudování naší drahé lidově-demokratické vlasti a na vybudování nových Lidic, tito zrádci se neštíteli sáhnouti k těm nejhnusnějším prostředkům, k dosažení svého cíle a to rozvrácení lidově-demokratické republiky Československé.“⁴³⁵

K těmto událostem jak ve státě, tak v samotné obci odkazuje část připraveného projevu z proveniencí funkcionářek z MNV, bohužel přesně nedatovaného: *„Naší jednotou, politickou uvědomělostí a pracovním odhodláním dovedli jsme se vypořádati s našimi vnitřními reakcionáři, válečnými štváči, kteří pro navrácení svých starých kapitalistických časů spekulovali s válkou a s atomovou pumou. Nesmíme ale zavírat oči před tím, že západní imperialisté kapitalisté hledají ve svém zoufalém úsilí o záchranu své kapitalistické nadvlády*

⁴³⁴ FORMÁNKOVÁ, Pavlína a Petr KOURA. Propagandistická kampaň provázející proces s Miladou Horákovou a spol. In: FORMÁNKOVÁ, Pavlína, Petr KOURA, Martin VADAS, and Michal STEHLÍK. *Žádáme trest smrti!: propagandistická kampaň provázející proces s Miladou Horákovou a spol. : (historická studie a edice dokumentů)*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008, s. 25–121.

⁴³⁵ SOKA Kladno, fond MAV Lidice, k. č. 1, Koncept rezoluce k potrestání M. Horákové, 6. 6. 1950. V příloze uvádím celé její znění. Viz [Příloha č. 5](#).

nad celým světem všechny cesty a prostředky at' jsou sebešpinavější. Podívejme se na západní Německo.“⁴³⁶

„Lidická žena“ se postavila do šiku rozhořčených mas požadujících „spravedlivé“ potrestání jiných žen. V edici dokumentů *Žádáme trest smrti!* jsou zpřístupněny rezoluce, které nepodepisovali pouze dospělí lidé, nebo jejich kolektivy na pracovištích a obcích, ale také děti. Co je ještě tristnější, je fakt, že zároveň mnozí na sebe brali nejrůznější závazky, jimiž chtěli dokázat své smýšlení. Obětavá práce pro národ totiž byla důkazem všeho.

9.1.2. Drahý soudruhu, ... ještě neoschly naše slzy

Sovětský svaz byl, jak vyplývá i z předešlé citace, velkým vzorem, samozřejmě že nedostižným. Tím se stal velice rychle, ještě během války a londýnský exil úzkou vazbu na Sovětský svaz vysvětloval nutnou pevnou zárukou v poválečné Evropě, kterou jako jediný může Československu poskytnout právě on. Orientace východní směrem se projevovala na mnoha úrovních a platilo nepsané pravidlo nemluvit o Sovětském svazu hanlivě. Do horlivých snah prohlubovat spojenectví je možné zahrnout i oslavy československo-sovětského -přátelství. Například v září 1949 v Československu probíhala týdenní náborová akce do Svazu československo-sovětského přátelství. V Lidicích byl nábor úspěšný, do lidické organizace vstoupilo 69 nových členů, celkem se jednalo o 114 lidických občanů.⁴³⁷ V rámci okresu se pak na Kladně konala veřejná schůze v divadle, na níž měli předsedové akčních výborů přednést projevy k výsledkům náborových akcí. Předsedkyně akčního výboru Růžena Petráková mluvila o dobré paměti lidických žen, které si jsou dobře vědomy toho, kdo je i národ, „ba celý svět“ osvobodil. *„Proto povinností každého příslušníka našeho národa je státi se členem SČSP, protože je měl velkou ctí být přítelem tak velkého a hrdinného národa, jako je SSSR, vedený velkým přítelem našeho národa, odvážným obhájcem světového míru, generalissimem Stalinem.*“⁴³⁸

V závěrečném vstupu na běžném zasedání MNV tehdejší předsedkyně Jarmila Nová působila velice didakticky při příležitosti prosincového připomínání SČSP a narozenin Stalina, ale dovolila si i ironii směrem k Západu: *„Proto my občané Lidic, obce, na kterou se dívá(jí)*

⁴³⁶ SOKA Kladno, fond MNV Lidice, k. č. 10, inv. č. 115, Projevy, rezoluce, články lidických žen (nedatované), Zhodnocení činnosti složek NF v Lidicích.

⁴³⁷ SOKA Kladno, fond MAV Lidice, Zápis ze schůze MAV, 26. 9. 1949.

⁴³⁸ Tamtéž.

*statisíce očí, jejíž občané zakusili té překrásné kultury pánů imperialistů, jak řekl soudruh Bárta ve svém referátě, ukážeme ve své obci, jak se hospodaří našem státě, kde tavíme pevné základy míru a socialismu. Dokažme také našemu hrdinnému spojenci, bratrskému Sovětskému svazu, že jsme hodni jeho přátelství, že je nám ve všem velikým vzorem. Věřte, nemůžeme ani jinak, neb náš lid, vděčně vzpomínající našeho osvobození od fašistických okupantů Rudou armádou, si zároveň uvědomuje, že pouze v nerozborném přátelství a spojenectví se Sovětským svazem a s jeho pomocí může dosáhnouti svých úspěchů na cestě k socialismu. Zářivý příklad stalinské epochy budování Sovětského svazu je nevyčerpatelnou studnicí nejcennějších zkušeností, které povedou národy Československa k radostnějšímu a šťastnějšímu zítřku.*⁴³⁹

Je zajímavé, že funkcionáři Lidic vztahovali místo Československa téměř pokaždé pouze Sovětskému svazu případně k Východu, ale o ostatních státech východního bloku se mluvilo pouze při skutečně zvláštních příležitostech, i tak v nich převažovala Německá demokratická republika, k níž si lidické ženy hledaly teprve cestu, jak ukáži dále.

Ještě větším vzorem než pouze Sovětský svaz byl sám J. V. Stalin.: *„Zdravíme vás, drahý soudruhu Staline, největšího člověka současných dějin. Zdravíme Vás, prvního a nejstatečnějšího bojovníka za mír. Život bychom daly za Vás, který jste nejpevnější hradbou života matek příštích pokolení a který chráníte děti celého světa před strašným osudem našich lidických dětí. Buďte hodně dlouho živ a zdráv pro mír a štěstí všech lidí dobré vůle.*“⁴⁴⁰

Touto zdravicí přispěly lidické ženy do časopisu *Vlasta* při příležitosti oslav narozenin velkého generalissima. Adorace sovětského vůdce v této citaci byla dobově očekávatelná, Vladimír Macura vysvětluje vztah k sovětskému i českému vůdci (K. Gottwald) ve světle až mytizace jejich životů, jejich neustálá přítomnost v každodenním konání a heroizace jejich zásluh prostupovaly běžný život i umění.⁴⁴¹ Přestože v mnoha vyjádřeních převažovala identifikace obyčejných lidí se Stalinem, Macurou uvedené přirovnávání Stalina k „jako my“

⁴³⁹ SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 5, inv. č. 5, Zápisy ze schůzí pléna, Zápis z veřejné schůze MNV, 19. 12. 1950.

⁴⁴⁰ Zdravice Stalinovi. *Vlasta*, 21. 12. 1950.

⁴⁴¹ Kapitola Obraz vůdce. In MACURA, Vladimír. *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*. 2. vyd. Praha: Academia, 2008, s. 101–120.

mělo ale oporu právě ve formulacích uvedených výše, Stalin byl mezi těmi obyčejnými lidmi první, největší, nejstatečnější, nebo jak cituje V. Macura „nejlidštější“.⁴⁴²

Dle Macurova postřehu byl Gottwaldův mýtus „méně univerzální“ než mýtus Stalinův, to ale nebránilo uchopit jejich následnou smrt podobně vystavěnou apoteózou. Ačkoliv sémantika smrti byla přísně ohraničena, ostatně v růžově malované budoucnosti života v socialismu pro ni příliš místa nezůstávalo, v Lidicích nejen že stále byla zpřítomňována každodenním životem v blízkosti původních Lidic, ale také patřila do repertoáru výrazových prostředků jakožto součást projevů, proslovů a nejrůznějších písemností, nikoliv ale pouze ve smyslu životního prožitku a osobních traumat s ní spojených. Smrt se ve veřejném projevu představitelk Lidic stala prostředkem veskrze politickým, jejich zkušenost mohla být projektována do nejrůznějších komunikátů dle aktuálních potřeb.

5. března 1953 umírá nejprve Josif Vissarionovič Stalin, po něm 14. března Klement Gottwald, kromě jiného také první čestný občan Lidic.⁴⁴³ Skon obou nejvyšších bytostí československého socialismu nebyl absolutně očekáván.⁴⁴⁴ Vladimír Macura zdařile reflektoval nutnost pojímat smrt alespoň heroicky, ke smrti obou vůdčích mužů, kteří se stali znaky, dodává následující: „*Byla-li smrt něčím v jádru se socialismem neslučitelným, nepřicházela smrt „univerzálii“ (transcendentálii) již vůbec v úvahu. Zakládala se na nich doslova veškerá realita socialismu...*“⁴⁴⁵

Hned druhý den po oznámení Gottwaldova úmrtí byla jménem lidických žen připravena kondolence pro jeho ženu Martu Gottwaldovou, které vyjadřují hlubokou soustrast.⁴⁴⁶ Do její bolesti se takto vcítily: „*Dovedeme nejlépe pochopit, jak nevyřlovně těžké jsou pro vás tyto chvíle.*“ Zesnulý komunistický prezident prý dával lidickým ženám sílu překonat bolest a žít dál, „*vrátil nám nový život, dal nám nesmírnou víru v lepší zítřek, učil nás za něj bojovat a nikdy neklesat*“. MNV zaslalo v rozšířené podobě vyjádření své soustrasti také předsednictvu vlády.⁴⁴⁷ Text je na druhou stranu naprosto shodně s podobnými soustrastnými

⁴⁴² Tamtéž, s. 104.

⁴⁴³ SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 2., inv. č. 2, Zápisy ze schůzí pléna 1947–49, Jmenování prezidenta K. Gottwalda čestným občanem, 19. 11. 1948.

⁴⁴⁴ Kapitola Smrt vůdce. In MACURA V., op. cit., s. 121–130.

⁴⁴⁵ Tamtéž, s. 123–124 .

⁴⁴⁶ SOkA Kladno, fond MNV Lidice, k. 10, inv. č. 115, Projevy a příspěvky lidických žen, Koncept kondolence Martě Gottwaldové, k 15. 3. 1953.

⁴⁴⁷ Tamtéž, Kondolence předsednictvu vlády k úmrtí K. Gottwalda, k 15. 3. 1953.

projevy patetickým žalmem nad ztrátou prezidenta-otce. Jak ukázal Luděk Vacín, praxe zasílání nejrůznějších rezolucí, závazků a podobných projevů sympatií s režimem v těchto chvílích sklízela své plody – relativně náhlý skon prezidenta byl více než pádným důvodem k vyjádření soustrasti a přijímání závazků ve jménu jeho neochvějně památky.⁴⁴⁸ Navíc píšící protagonisté soustrastného davu byli zvyklí na očekávanou rétoriku, a tak v souladu s ní byl Gottwald, jakožto postava již za svého života národem glorifikovaná a heroizovaná, vyzdvižen na piedestal i po své smrti.⁴⁴⁹

Oslava jeho života a smrti zaznívala ve všech textech kratších (např. telegramy) i delších. Text, který sepsal lidický národní výbor pro předsednictvo vlády, se nevymyká úzu, ba právě naopak jsou v něm uplatněny očekávané, ba přímo vzorové obraty. Ve Vacínem citovaných úvodních pasážích se zcela běžně objevují motivy srdce, kruté rány, smrti Josefa V. Stalina apod., a proto se není třeba divit, že podobně tomu bylo i v případě textů stylizovaných v Lidicích. Ke komparaci s kondolenčním textem zasláným předsednictvu vlády se nabízí vyjádření Heleny Leflerové pro Rudé právo v čísle věnovaném téměř výhradně Stalinově smrti.

Po návratu z koncentračního tábora na lidickou pláň se tehdy domnívala, „že v našich srdcích nebude nikdy větší bolesti. A přece 6. března 1953 naše oči, ve kterých utrpením jako by vyschly již všechny slzy, hořce, přebolestně zaplakaly. Nad Lidicemi, kde se již batolí nové šťastné děti, nad znovu vzkříšenou obcí zavlály smuteční prapory. Odešel nám milovaný otec, nejdražší člověk, J. V. Stalin! Dotlouklo zlaté srdce Stalinovo, které vždy bilo pro štěstí pracujícího lidu. Avšak Stalin žije a bude žít v našich srdcích navždy“.⁴⁵⁰ Helena Leflerová naplnila ve svém příspěvku zcela ukázkově to, co bylo výše řečeno nejen o attributech samotného Stalina, ale také o vnímání jeho smrti, která je následně eufemizována, až popřena: Stalin bude stále žít.

⁴⁴⁸ VACÍN, Luděk. „Zdrceni krutou ranou“ versus „zaplat'pánbůh, že už je po něm“: Smrt Klementa Gottwalda očima československé veřejnosti. In PETRÁŠ, Jiří a SVOBODA, Libor (eds.), *Osm let po válce: rok 1953 v Československu*. Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, ÚSTR, Praha 2014, s. 179–194.

⁴⁴⁹ Lidické funkcionářky samozřejmě nezapomněly na vyjádření soustrasti při úmrtí třetího poválečného prezidenta, lidické matky si ji mohly dovolit oslovit velmi familiárním způsobem. „*Drahá mámo! Ve Tvé bolesti jme s Tebou. Nevíme, jakými slovy bychom vyjádřily náš bol a smutek nad úmrtím našeho drahého soudruha prezidenta. Z našich srdcí nikdy nevymizí jeho statečnost ta dobrota. Lidické ženy.*“ In: SOKA Kladno, fond MNV Lidice, k. č. 10, inv. č. 115, Projevy, rezoluce, články lidic. žen (nedatované), koncept telegramu s. Zápotocké k úmrtí s. prezidenta A. Zápotockého, 13. 11. 1957.

⁴⁵⁰ LEFLEROVÁ, Helena. Stalin je nesmrtelný. In *Rudé právo*, 8. 3. 1953.

Slzy lidických žen (všimněme si zásadně používaného plurálu), do té doby tak zřídka, mohly být prolity znovu: „*Vážení soudruzi, ještě neoschly slzy nad ztrátou milovaného soudruha J. V. Stalina, kdy nás stihla další nenahraditelná ztráta života drahého člověka, učitele a otce soudruha presidenta Klementa Gottwalda.*“ Gottwald pocíťován jako „*náš*“, komunistická strana je rodnou stranou Lidických, v jejímž čele zesnulý prezident bojoval proti kapitalismu i zvítězil v únoru 1948. Byl i výborným učitelem – například v „*bolševické tvrdosti*“. A následovala stejně tak očekávaná pasáž vzorného závazku, v tomto případě: „*...zůstaneme věrnými žáky Klementa Gottwalda, který nás učil milovat naši rodnou KSČ a naši drahou vlast. (...) že nebudeme šetřiti svých sil na vybudování socialismu v naší vlasti. Slibujeme, že dáme všechny své schopnosti a síly k upevnění a zachování světového míru, že se ještě pevněji přimkneme k nepřemožitelnému Sovětskému svazu, který je naším nejlepším přítelem*“. Pokud pomíneme zjevné fráze, jež byly součástí dobového úzu a nevyovídají příliš mnoho o pisatelích, je v souvislosti s Lidicemi zajímavý atribut „*naše rodná*“ KSČ, což je metafora silně nadnesená, členové MNV v Lidicích vstupovali do „*rodné strany*“ až po válce.

9.1.3. Vztah k Němcům

V části věnované uměleckým, zejména básnickým textům jsem se zaměřila na několik typických motivů, jedním z nich byla nenávisť k Němcům a volání po pomstě na německém národu. V emotivně vyhocené době, jakou bezesporu poválečné měsíce i roky byly, tyto až nenávistné projevy byly běžnou součástí veřejného prostoru a společného kolektivního prožitku. Osud Lidic po nich přímo volal, jak už jsem ukázala v projevech E. Beneše i P. Maxy. U londýnského exilu se ještě na chvíli pozdržme.

Prokop Drtina, jedna z výrazných tváří Československé strany národně socialistické a západního exilu, vysílal pod krycím jménem Pavel Svatý své „*londýnské epištoly*“. Jednu z nich pronesl 27. prosince 1942 a nazval v ní právě uplývající rok rokem Lidic.⁴⁵¹ Vědom si zločinů nacistů v jiných zemích Evropy vyzdvihuje u Lidic fakt, který skutečně přispěl k světové proslulosti Lidic, a sice uveřejnění tohoto zločinu okupanty, vychloubáním se tímto aktem. Drtina komentuje jednotlivá známá fakta o Lidicích, z nichž největší údiv zasluhuje „*loupež*“ lidických dětí – důkaz, „*jak hluboká je bezednost mravního bahna, do kterého*

⁴⁵¹ DRTINA, Prokop. Končíme rok Lidic. In DRTINA, Prokop. *A nyní promluví Pavel Svatý. Londýnské rozhlasové epištoly z let 1940–1945*. Praha: Melantrich 1947, s. 285–287.

nacistický imperialismus zavlékl duši německého národa“.⁴⁵² Německý národ, který má (měl) duši, je rys, jímž Němci v československém poválečném diskurzu běžně neoplývali. Ve jménu lidických i ležáckých dětí tak Drtina vyzývá k dalšímu boji proti nacismu a fašismu. Lidice znamenaly velkou ztrátu kreditu pro nacistické Německo a nenávist k Němcům byla v Lidicích patrná i několik let po skončení války.

Po první národní pouti přicházely na adresy Přípravného výboru a Místního národního výboru děkovné dopisy od účastníků – jednotlivců i kolektivů, kteří cítili potřebu nejen poděkovat, či vzdát ještě jednou touto cestou hold lidickým obyvatelům, ale také prezentovat své pocity a postoj k tomu, co Lidice pro znamenají. Brněnští vojáci z protiletadlového dělostřeleckého batalionu ve svém dopise, k němuž přidali i finanční dar, vyjádřili obdiv vzájemné věrnosti lidických hrdinů, jejichž věrnost a statečnost budou pisatelé projevovat ve své vojenské službě, „*aby k nám již nikdy nemohli proniknout germánští katani, aby se nikdy neopakovaly Lidice*“.⁴⁵³ Hrdinství Lidických chápali jako symbol „*hrdinného postoje proti germánské expanzi a barbarství*“. Vojáci z Brna se ve svém vyznání Lidicím nelišili od jiných, často oficiálních textů, jejichž využití protiněmeckých motivů se ale stávalo až kýčem, jako například v básni Vítězslava Nezvala.

Lidice a Německo, Němci se jako neslučitelné spojení projektovalo i do představ „obyčejných“ lidí. Při jednom ze společných veřejných zasedání MNV a lidického akčního výboru Národní fronty se k projednání dostalo také udání, že v kantýně na staveništi pracuje žena německé národnosti. To bylo zřejmě pro někoho ve spojitosti s Lidicemi neakceptovatelné. Paní Spoustová, jak se žena jmenovala, však podle prohlášení výboru vykonávala práci dobře a byla československou občankou, proto neměly Lidice důvod ji propustit, ale ještě věc měla být „*prošetřena a zařízena*“.⁴⁵⁴ V seznamech zaměstnanců Společnosti ale vedena nebyla, mohla být najata provozovatelem kantýny.

Ze změny vztahu představitelk Lidic k Němcům je cítit velká opatrnost. Na jedné schůzi správního výboru v prosinci 1948 se měli její účastníci rozhodnout o tom, zda doporučí členskému shromáždění přijmout návrh k přejmenování jedné „*bezvýznamné*“ ulice v Berlíně

⁴⁵² Tamtéž, s. 286.

⁴⁵³ SOkA Kladno, fond SPOL, k. č. 2, inv. č. 9, Přípravný výbor Lidice, Zaslání daru 2. dělostřeleckého protiletadlového batalionu Národnímu výboru v Lidicích, 14. 6. 1945.

⁴⁵⁴ SOkA Kladno, fond MAV NF Lidice, k. č. 2, Zápis z veřejné schůze, 1. 12. 1949.

po Lidicích.⁴⁵⁵ V debatě zaznívaly sice spíše souhlasné názory, ale zároveň velice zdrženlivé, velkým pozitivem bylo umístění ulice v sovětské zóně. Dokonce tam zazněla i obhajoba těch Němců, kteří bojovali proti fašismu, či v té době rozšířený názor o nutnosti převýchovy Němců. K věci se ale nevyjádřila žádná z žen, návrh byl nakonec správním výborem přijat.

Samotné obyvatelky Lidic pociťovaly k Němcům spíše negativní emoce, které ale bylo nutné vzhledem k politickému kontextu přehodnotit, ačkoliv také rozlišovaly mezi „špatnými“ a „dobrymi“. Helena Leflerová se o jakousi první vizi možné tolerance Němců vyjádřila ve svém projevu na schůzi národního výboru v říjnu 1949, z textu je patrné nejisté vyjadřování, které pro autorku nebylo příznačné: *„Nenávidíme je, poznaly jsme jejich zlotřilost, která v nich nevymřela. Němci se musí převychovat, zavazuje k tomu svět. S Němci jako se sousedy je nutno žít a umožnit těm, co s námi byli v koncentračních táborech a kdož se nesmířili s nacismem. Němci v SSSR toho moc napáchali a zničili. Přes to umožňuje se jim investice na domovy a potřebné stavby. Je třeba dívat se dle národností, kdo chce mír a kdo chce válku. Nyní jsou cizinci ve vlastní zemi (...) Generalissimus Stalin formuloval svého času stanovisko, že německý čas nebyl Hitlera, že byl proti němu. (...) Poznamenáno na vlastním těle, povinnost padá na pokrokové národy a také na Němce. Angličané jsou nepřátelé míru a proti obráncům míru SSSR. Ovládali jiné národy, převzali německou úlohu. Záměrně vychovávání k nacionalismu. Tímto způsobem se na to dívat, v demokratickém Německu jsou předpoklady pro převýchovu Němce!“*⁴⁵⁶

A tak se názor na německý národ, tedy na jeho východní část, postupně měnil, i když šlo o politickou objednávku, která samozřejmě nutila nejen Lidické do spolupráce s východním Německem. Posun ve vztahu k německému národu byl prezentován na základě ideologické bipolarity – západní versus východní Německo. Ve dvou projevech, které podle všeho vznikly v těsné návaznosti pro mírové projevy na vzpomínkových akcích v Neustrelitzu a v Ravensbrücku ve 2. polovině 50. let, hovořily představitelky Lidic k zástupcům východního Německa přesně v duchu starších myšlenek Heleny Leflerové.⁴⁵⁷ Východní Němci byli v tuto chvíli již vnímáni jako přátelé žijící rovněž v socialisticky budované zemi.

⁴⁵⁵ SOKA Kladno, fond SPOL, k. č. 3, inv. č. 3, Zápise ze chůzí správního výboru, 7. 12. 1948.

⁴⁵⁶ SOKA Kladno, fond SPOL, kniha č. 3, Protokolární zápisy ze schůzí 1949, Ze zápisu veřejné schůze, 13. 10. 1949.

⁴⁵⁷ SOKA Kladno, fond MNV Lidice, k. č. 10, inv. č. 115, Projevy, rezoluce, články lidických žen (nedatované), Koncepty projevů při mírovém setkání v Neustrelitzu a Ravensbrücku, asi r. 1958.

Kromě toho se tento nově konstituovaný vztah vázal k pozitivním zkušenostem s německými spoluvězeňkyněmi z koncentračních táborů či s jinými Němci, kteří se k nim chovali dobře. Společným nepřitelem mělo zůstat západní Německo (Spolková republika Německo), jež zapomělo na nacismus, a dokonce bývalé nacisty přijímalo zpět do svého středu. Západ obecně je v těchto dvou projevech pokládán za jedinou příčinu nové válečné hrozby kvůli zkouškám atomových zbraní. „*My, lidické ženy*“ opět dávaly za vzor Sovětský svaz, který na rozdíl od Spojených států a jiných západních států omezil zbrojení. Z projevu vyčnívá zajímavý moment, v němž se autorka dovolává po sounáležitosti s obyčejnými lidmi na Západě, kteří si také uvědomují toto nebezpečí a protestují proti politice svých států. Ti asi nebezpečí nepředstavovali. Přesto se tento motiv objevoval už na jiných místech – například v roce 1947 a 1948, kdy se účastnila prací v Lidicích „demokratická mládež světa“, ani zde nedocházelo k nějakému vydělování národností, i když je pravda, že v této době se ještě nejednalo o ryze poúnorovou propagandu.

9.2. V nových Lidicích

9.2.1. Kantýna a jiné živnosti

Je zajímavé, jak moc se o tak zdánlivě marginální skutečnosti, jako byla provozovna občerstvení lidického staveniště, na národním výboru i Společnosti diskutovalo a řešilo se, kdo tam smí a nesmí mít koncesi. První rozhodnutí padlo již v říjnu 1945, kdy MNV odsouhlasil žádost Antonína Kučery, manžela Terezie Horákové, která byla také vězněna v Ravensbrücku, sám žadatel strávil kvůli ilegální činnosti dva a půl roku ve vězení.⁴⁵⁸ O půl roku později výbor projednával stejnou žádost Ladislava Zelenky z Lidic, ten ale tak tím pádem dobře nepochodil, dostalo se mu zdrženlivé odpovědi – zatím je takové jednání předčasné, bude veden v evidenci.⁴⁵⁹ Ještě hůře pochodil řezník a uzenář Václav Čermák z Nového Strašecí, který žádal o povolení provozovat řeznictví v nových Lidicích. Vzhledem k zájmu některých lidických žen o tuto živnost mu nebylo vyhověno. Se stejnou žádostí se na národní výbor obrátil Ladislav Šícha, jehož nabídka byla opět označena za předčasnou.

⁴⁵⁸ SOKA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 1, inv. č. 1, Protokolární zápisy o schůzích MNV, 1945–47, 3. schůze, 10. 10. 1945.

⁴⁵⁹ SOKA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 1, inv. č. 1, Protokolární zápisy o schůzích MNV, 1945–47, 27. 4. 1946

V této době ale obec ještě nedisponovala žádnými příjmy, jak už bylo řečeno, a proto k provozu kantýny potřebovala stálý příjem, který jí měl dle rozhodnutí národního výboru plynout ze zavedení dávek ze hry v karty a z nápojů. Karetní hra měla být zpoplatněna 6 Kč za jednu hru na osobu a dávka z nápojů 10 %. Ačkoliv koncem června roku 1947 byla koncese původnímu žadateli, p. Kučerovi, na základě povolení ONV udělena, zápisy z přelomu roku pak hovoří o udělení licence Karlu Hruškovi i schválení jeho podnikání na celé první pololetí. *„Poněvadž je pro stravování dělníků v Lidicích nutno vyvažování a koncesi hostinskou pro tuto kantinu zatím nelze obdržeti, doporučuje plénum N. V. Lidice žádost p. Hrušky ku kladnému vyřízení až do 30. 6. 1948, kdy lze nadále žádosti v prodloužení podat.“*⁴⁶⁰ Zdůvodnění Kučerova odstoupení v knize národního výboru ale chybí – ač do nájmu vstoupil, smlouvu vypověděl ještě před polovinou září 1947, a proto se rychle hledal nový nájemce. Hlavní slovo v udělování koncese měla Společnost, MNV pouze výběr odsouhlasil, ač to z výborového zápisu takto vůbec nevyznívá. Výhra Karla Hrušky se totiž stala trnem v oku mnoha lidem a ještě po roce se na jedné ze schůzí akčního výboru se řešil problém této koncese.⁴⁶¹ Akční výbor se dožadoval vysvětlení na generálním tajemníkovi F. Knorovi, proč byla koncese svěřena právě K. Hruškovi, když na ni daleko více měli „přednostní právo“ jiní zájemci – manželé lidických žen, je zajímavé, že postup kritizoval i předseda ONV Šícha, který se schůze akčního výboru také zúčastnil. Poslední slovo tak měl František Knor, který celou záležitost uváděl na pravou míru.⁴⁶² Dotazy dvou lidických občanů o možnosti získání koncese nebylo možné vyslyšet kvůli vážnému časovému zpoždění, devizou pro Společnost bylo ustanovení o získání koncese vlastním přičiněním, nikoliv, že by ji obstarala Společnost, a zároveň byl pro Společnost výhodný druhý bod smlouvy: pokud by nájemce sám vypověděl smlouvu, své oprávnění by předal Společnosti. Přes tuto počáteční averzi se kantýna s její jídelnou stala místem setkávání, jak při schůzích, tak při zábavách, chodilo se zkrátka k Hruškům.

⁴⁶⁰ SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 2, inv. č. 2, Protokolární zápisy ze schůzí 1947–1949, 30. schůze, 23. 4. 1948.

⁴⁶¹ SOkA Kladno, fond MAV Lidice, Zápis ze schůze MAV, 18. 3. 1949.

⁴⁶² SOkA Kladno, fond MAV Lidice, Vyjádření gen. tajemníka F. Knora Místnímu akčnímu výboru v Lidicích, 28. 3. 1949.

9.2.2. Družstvo Výstavba

Není úmyslem zde znovu popisovat postup stavebních prací, které probíhaly na území starých i nových Lidic, k tomu odkazují jak na příslušnou kapitolu v diplomové práci či na podkapitolu v Kynclově monografii.⁴⁶³ Výstavbou obce byla spojena s častým nedodržováním termínů či jejich prodlužováním, s problémy financování a podobně. Ovšem to jsou aspekty zajištění stavby „zvenčí“, zajímavé je také podívat se na stavbu „zevnitř“. Na realizaci se podílelo několik stavebních podniků, zaměřím se na výrobní družstvo Výstavba, které spolupracovala na staveništi nejdéle a již se podle četnosti zmínek v archivních pramenech Společnost i národní výbor, případně akční výbor, zabývaly nejvíce.

Některé informace jsou ale bohužel velice kusé – mnohé věci se probíraly samozřejmě i mimo schůze, ze kterých se sice řádně vedly zápisy, avšak se do nich právě z toho důvodu nezapisovaly všechny relevantní informace – jednoduše o nich všichni zainteresovaní věděli a zapisovatel neměl potřebu stručný zápis více rozšiřovat.

První problém, víceméně soukromého charakteru, se týkal pohružky odchodu pomocných dělníků, protože nemohli na přiděleném stísněném prostoru v ubikaci na staveništi žít se svými rodinami.⁴⁶⁴ Z prvního zápisu to vypadalo jako velice zásadní problém, dotýkající se při nejmenším poloviny dělníků, přitom se ale jednalo pouze o dva muže. Dopis s návrhem drobné stavební úpravy v přepažení jednoho „*ubytovacího baráku*“ ale zaslala přímo KSČ – Závodní organizace staveb v Lidicích. Povolení jim uděleno bylo, ale dále velkorysá už Společnost nebyla. Úpravy musely být uhrazeny vlastním nákladem.

Prameny samozřejmě pozitivní věci často zamlčují, kritická sdělení bylo nutné zaznamenávat asi více, a proto uvedu příklad chvály, která směřovala v květnu 1953 na družstvo Výstavba. Ta totiž, podle zápisu ze schůze rady MNV, „*plní plán přes 100 %*“.⁴⁶⁵ Rada pak odsouhlasila pochvalu pro jednoho z vedoucích na staveništi.

Jiná stránka spolupráce družstva a Společnosti vyplývá ze stížností, které na postup prací docházely. Tentokrát se ale nejednalo o kritiku „zvenčí“, ale jednu z nich sepsali samotní

⁴⁶³ ŠTĚPÁNKOVÁ P., op. cit. s. 39–50, KYNCL V., op. cit., s.484–505.

⁴⁶⁴ SOkA Kladno, fond ZO KSČ Společnosti, Vzájemné vyznění Společnost – Výstavba, 16. 11. a 6. 12. 1950

⁴⁶⁵ Fond MAV Lidice, k. č. 1, Zápisy ze schůzí MNV, Zápis schůze rady MNV, 26. 5. 1953.

zaměstnanci Výstavby.⁴⁶⁶ Jednalo se o nemalý seznam výtek vůči postupu řemeslníků, kteří nespádali pod Výstavbu. Její zaměstnanci nesouhlasili se stavem, do kterého domky po ukončení fáze, za niž ještě zodpovídala Výstavba, dovedli tito lidé pracující pod Komunálním podnikem Praha-západ. Některé práce, jako např. tesařské, vykonávali soukromníci, jejichž firmy byly zrušeny. Tuto situaci popisovali jménem své komunistické závodní organizace a stejně tak požadovali, aby došlo k nápravě „prostřednictvím závodních organizací KSČ“. Ze stížnosti vyplývá, že Výstavba musela některé práce opravovat po předchozích řemeslnících a s jinými, se kterými měla souběžně pracovat, nebyla spokojená. Jednalo se o zdoluhavou pokládku podlah, očividně předkládanou na zimu, zámečnické práce neprobíhaly se svolením např. malířů a dalších. Navíc s tím souvisela už zmíněná špatná bytová otázka, na dalším uvolnění domů v Kročehlavech po lidických ženách záviseli jiní: „*Soudruzi, vemte na vědomí, že naše usnesení je přáním špatně bydlicích horníků a hutníků žebrajících o uvolnění bytů po lidických ženách.*“ Stížnost byla zakončena ničím jiným než douškou o možnosti jejího zaslání na okresní výbor KSČ. O skutečné situaci na staveništi musela Společnost vědět, pokud byl z její strany dozor vykonáván dobře. Ale zpět ke stížnosti, nebo lépe k odpovědi, která zcela jistě nebyla odeslána obratem, ale až o tři týdny později. Společnost se zaklínala již několikerým projednáváním, dokonce i s Výstavbou (až ale po obdržení stížnosti) i komunálním podnikem. V důsledku toho zaměstnanci komunálního podniku přijali socialistický závazek, že práce stihnou do konce tohoto roku. Stejně i k dalším položkám se Společnost vyjadřovala kladně v tom smyslu, že je vše již zařízeno. Ujistili adresáty, „*že vaše přání, aby lidické ženy měly co nejdříve nový domov a mohly zároveň uvolnit byty špatně bydlicím horníkům a hutníkům, je i naším přáním*“.⁴⁶⁷ Byty na Kladně byly totiž po vystěhování žen uvolňovány pro zaměstnance dolů či Spojených oceláren.

V červenci 1953 nahlásil národní výbor v Lidicích na ONV nelegální přestavbu dělnické ubikace na bytovou jednotku, již mělo provádět družstvo Výstavba.⁴⁶⁸ Této situaci předcházelo předání ubytovacího tábora z rukou Společnosti Krajskému národnímu výboru. Ubytovací tábor v této době čítal 4 provizorní domky, z nichž byly Spojené ocelárny

⁴⁶⁶ SOKA Kladno, fond ZO KSČ Společnosti, Stížnost družstva Výstavba Společnosti, 16. 11. 1950.

⁴⁶⁷ Tamtéž, Společnost komunálnímu podniku, 6. prosince 1950.

⁴⁶⁸ SOKA Kladno, fond MNV Lidice, k. č. 25, inv. č. 152, Ubytovací tábor v Lidicích, Hlášení Okresnímu národnímu výboru, 8. 7. 1953.

vypovězeny, a pokud chtěly dále ubikace obývat, musely uzavřít novou smlouvu s KNV.⁴⁶⁹ Následně došlo k jednání o předání uvolněných ubikací kladenským učňům, tohoto jednání se účastnili zástupce všech tří výborů – krajského, okresního i místního, dále zástupci Spojených oceláren a ministerstev národní obrany a sociální péče a dohodli se na něm o poskytnutí ubytovací kapacity, která se uvolnila již počátkem května. Pravděpodobně tedy v rámci stěhování došlo k neohlášeným úpravám.

Spory pokračovaly i na sklonku 50. let, lidičtí občané si na jedné ze schůzí stěžovali na nedokončení úprav společného hrobu lidických mužů. Postrádali možnost silnějšího nátlaku na stavební družstvo, které nemělo na staveništi zorganizovanou dílčí organizaci KSČ, která by jinak mohla dohlížet na plnění plánu.⁴⁷⁰ Komunikace s družstvem neprobíhala tedy vždy ideálně a ukazuje na jednu z možných příčin nesouladu ve výstavbě Lidic, která se mimo jiné skutečně vyznačovala nekvalitně odvedenými pracemi, což vyplývalo z jednání na sklonu 50. let.

9.2.3. Zvláštní lidé⁴⁷¹

Lidice a jeho představitelky, jak už bylo mnohokrát řečeno, byly v domácím prostředí velice známými a jako takové se kromě dalšího stávaly jakýmsi magnetem, který přitahoval lidi se zvláštními, pravda často negativními úmysly.

Na základě dekretu prezidenta republiky č. 33/1945 Sb. museli lidé za války se hlásící k německé nebo maďarské národnosti doložit osvědčení o národní spolehlivosti. Někteří lidé se také ve snaze tohoto dosáhnout obraceli na lidické ženy, jakožto na mravní autoritu národa, jejich podpis pod prohlášením o spolehlivosti by zajisté působil pozitivním dojmem. Při druhé schůzi MNV se tento problém dostal k jednání, bylo rozhodnuto nevydávat „*potvrzení lidem, kteří hledají v Lidicích záštitu pro svůj národnostně pokřivený štít*“.⁴⁷²

⁴⁶⁹ SOkA Kladno, fond MNV Lidice, k. č. 25, inv. č. 152, Ubytovací tábor v Lidicích, Vypovězení nájemní smlouvy s SONP, 14. 10. 1952. Tábor byl SONP obýván od léta 1951 na základě rozhodnutí ONV, v jehož zdůvodnění se hovořilo o nutné pomoci brigádníků plnit pětiletý plán.

⁴⁷⁰ SOkA Kladno, fond MNV Lidice, kniha č. 12, inv. č. 12, Zápisy ze zasedání pléna MNV, 1958, Schůze, 29. 10. 1958.

⁴⁷¹ SOkA Kladno, MAV, 126-128, Dopis Františka Hozmana, bez datace, a Odpověď předsedkyně MNV, 26. 2. 1951.

⁴⁷² SOkA Kladno, fond MNV, kniha č. 1., inv. č. 1, Protokolární zápisy o schůzích MNV, 1945–47, 12. 7. 1945.

Na trochu jiný, ne však v tomto smyslu úplně ojedinělý, případě ukazují následující řádky. Na předsedkyni akčního výboru Růženu Petrákovou se na počátku roku 1951 obrátil jistý František Hozman, muž, toho času žijící v Praze Kobylisích. Předsedkyně mu v jeho představách zosobňovala vlivného přímluvce na ministerstvech výživy a průmyslu, kde by měla umět pomoci pisatelově sociální situaci. Velice obšírně jí vylíčil svůj příběh bývalého zaměstnance, který po znárodnění mlýna Kněživka u Středokluk navzdory slibu s původním majitelem o podpoře ve stáří nenalezl u správy podniku porozumění, a k tomu přidal svůj druhý příběh zneuznaného vynálezce revolučně výhřevných kamen, jemuž výrobní postup prý přebral slovenský výrobce kamen *Club*. Je zajímavé, že přes svou velmi špatnou finanční situaci si ještě před znárodněním mohl pan Hozman odvolit investici do výroby ve výši 36 000 Kčs. Předsedkyně ve své krátké odpovědi kontrovala naivní vírou Hozmanovou (a jemu podobných lidí) v kapitalismus, který zapříčinil jejich nynější situaci a pokračuje: „*Je věru těžko, aby dnešní lidově-demokratická vláda a socialistický řád mohl najednou odstraniti všechny křivdy páchané tenkrát na pracujících lidech.*“ Svůj vliv na jakákoliv rozhodnutí na uvedených úřadech minimalizuje a Hozmana odkazuje na příslušná ministerstva.

Existují také doklady o snahách nabídnout Lidicím své básně či prózy nebo do architektonické soutěže došlo velké množství návrhů lidí, kteří byli spíše vizionáři než skutečnými architekty.⁴⁷³

„Popularita“ Lidic a s tím související všeobecná známost existence Společnosti a její sbírky na podporu lidické věci lákala některé spoluobčany k snadnému, ale samozřejmě nekalému výtěžku zastíraného bohulibým účelem. Na druhou stranu všeobecné povědomí o monopolním postavení Společnosti ve věci propagace a obstarávání sbírkového účtu usnadňovala potírání těchto podvodníků. A tak například v roce 1948 se k ní dostalo oznámení nejprve Sboru národní bezpečnosti v Jablonci nad Nisou a pět měsíců později Okresního soudu v Náchodě.⁴⁷⁴ V obou případech se jednalo o nepovolený prodej pohlednic s motivem Lidic, v prvním případě se dokonce jednalo o „*nevkusné*“ barevné pohlednice, které zažádala Helena Leflerová zabavit a jejich prodej pochopitelně zakázat. Ve druhém došlo dokonce již je stíhání dvou mužů pro podvod, neboť prodávali pohlednice Lidic ve jménu lidické sbírky, získaná částka 850 Kčs měla být poukázána soudem na účet Společnosti.

⁴⁷³ NA Praha, fond Zemský úřad, k. č. 287, inv. č. 881, Plánovací komise

⁴⁷⁴ SOKA Kladno, fond SPOL, k. č. 20, inv. č. 101, Cizí obchodní činnost, Oznámení SNB v Jablonci nad Nisou, 13. 5. 1948 a Oznámení Okresního soudu v Náchodě, 13. 10. 1948.

To, že situace byla pravděpodobně vážnější a dlouhodobějšího charakteru potvrzuje jak kratičké oznámení v novinách z listopadu 1946, tak i oběžník ministerstva vnitra z ledna 1947, který byl na základě upozornění uveřejněného v rozhlase zaslán všem okresním a zemským národním výborům a národní bezpečnosti, které měly zajistit šíření informace mezi své podřízené úřady.⁴⁷⁵ Podle oběžníku podvodníci oslovovali s žádostí o příspěvek soukromé podnikatele nebo obchodníky. Každý podezřelý člověk měl být legitimován, či na něj měl být upozorněn příslušný Sbor národní bezpečnosti (SNB). Pokud z uvedených případů vyplývá silně akcentované lpění na penězích, až by mohlo být pochopeno negativně, je nutné přiznat Společnosti snahu nashromáždit co nejvíce finančních prostředků, protože sbírka nesloužila pouze k sociálnímu zajištění žen a dětí, ale primárně z ní měly být čerpány peníze na výstavbu.

Kuriózní situace v souvislosti se sbírkovou činností pro Lidice vznikla v Čerčanech. Československý rozhlas adresoval 22. listopadu 1945 Referátu L podnět k prošetření zvláštní situace – někteří obyvatelé Čerčan si stěžovali na neadekvátní zacházení s penězi původně vybraných pro Lidice.⁴⁷⁶ Zaměstnanci referátu L rozběhli se celkem podrobné dotazovací šetření ve směrech Benešov – Čerčany – Společnost – Zemský národní výbor v Praze Místní národní výbor totiž po skončení sbírky usoudil, že na Lidice je již vybráno dost. A proto by bylo účelnější pořídit jejich obci rozhlas, s čímž měli dle jeho vyjádření souhlasit všichni občané s výjimkou jednoho, kterému byla částka vrácena. Situace, kdy došlo k uspořádání povolené sbírky, ale následně peníze odeslány nebyly, není asi ojedinělá, neboť na ni upozorňoval i další oběžník ministerstva vnitra.⁴⁷⁷

Do této podkapitoly je možné zmínit i jednu epizodu z interních zaměstnaneckých záležitostí. Život na staveništi v Lidicích očividně neuplýval zřejmě vždy harmonicky – koncem prázdnin roku 1949 musel generální tajemník a stavební dozor Společnosti řešit podezření z krádeže stavebního materiálu.⁴⁷⁸ Jednalo se o ocelové roury a cement. František Knor nechtěl celou věc řešit přes SNB, a proto u podezřelých zaměstnanců nařídili domovní prohlídku, která kupodivu nic neukázala, bylo by možná i dost překvapivé, kdyby ony roury měl jeden

⁴⁷⁵ SOkA Kladno, fond ONV Kladno, neinvent., Oběžník ministerstva vnitra, 20. 1. 1947.

⁴⁷⁶ NA, fond MV I – ref. L, k. č. 3, sign. C6125, Stížnost občanů Čerčan – adresováno Čs. rozhlasu, přijato Čs. rozhlasem 22. 11. 1945.

⁴⁷⁷ NA, fond MV I – ref. L, k. č. 3, sign. C6125-17/12, Oběžník ministerstva vnitra, 4. 1. 1947.

⁴⁷⁸ SOkA Kladno, fond ZO KSČ SPOL, Zaměstnanci, Prošetření podezření z krádeže, 8/1949.

z podezřelých K. Endršt (v budoucnu funkcionář v Lidicích) v posteli nebo ve skříních, které jim ochotně manželka ukázala. Její muž prý byl toho večera v podnapilém stavu, navíc do té doby neprovedl nic nečestného. Vyšetřování tímto skončilo.

9.3. Církev v Lidicích

Je možné, že představa spojení církve s Lidicemi v době komunismu není úplně zakotvená v širším povědomí. Přesto Společnost pro obnovu Lidic církev neopomíjela, zejména Církev československou. Ač se k modelu o propagandisticky zneužívaných pietních akcích zařazení mše do programu příliš nehodí, realita byla přesně opačná, a to nejen v prvních letech po válce. K celebraci ekumenické bohoslužby, která měla charakter polní mše, bývala zvána právě Církev československá. Po první národní pouti pořádal kladenský sbor ještě svou vlastní Husovu národní pouť v den výročí upálení Jana Husa, pouť vedla od sídla kladenského sboru církve k hrobu lidických mužů. Na 10. hodinu pak byla plánována bohoslužba, jíž se ujali kladenští duchovní. Přípravnému výboru v oznámení pouti nabídli i ideové zdůvodnění svého sepětí s Lidicemi, kromě osobního vztahu k některým lidickým věřícím, kteří docházeli na bohoslužby do kladenského sboru, chtěli veřejně vyjádřit úctu lidickým „mučedníkům“ a také projevit „svou upřímnou vůli nabídnout své nábožensko-mravní a sociální úsilí do služeb budovatelské práce ve svobodné republice československé“.⁴⁷⁹ Snaha o prezentaci katolické církve jako pozitivní součásti společnosti je patrná z článku *Katoličtí kněží na Lidické pouti*.⁴⁸⁰ Lidice se v něm staly místem, kde se nedělalo „rozdílů ani v náboženském přesvědčení“. Mladá fronta v něm přinesla informace o akci Festivalu mládeže, která v polovině srpna 1947 poutí do Lidic zakončila svou týdenní pomoc pod záštitou Stavby mládeže. Na pouť se také dostavili kladenští představitelé katolické církve, článek je představuje v pozitivním světle, jako někoho vstřícného, kdo je schopen komunikace.

Nebude asi příliš překvapivé, že Církev československá zaujala v členském shromáždění Společnosti hned dvě místa a byla zastupována jak tajemníkem pražské diecéze Dr. Miroslavem Novákem (později vystřídán ThB. Františem Fouskem), tak představitelem kladenské rady starších Rudolfem Langem, ten se stal rovněž členem Správního výboru.⁴⁸¹ V listopadu 1947 dokonce uveřejnila v tisku jedno z usnesení prvního členského shromáždění,

⁴⁷⁹ SOKA Kladno, fond SPOL, k. č. 2, inv. č. 9, Přípravný výbor Lidice, Pozvánka k Husové národní pouti, 3. 6. 1945.

⁴⁸⁰ Katoličtí kněží na Lidické pouti. *Mladá fronta*, 17. 8. 1947.

⁴⁸¹ SOKA Kladno, fond SPOL, k. č. 3, inv. č. 12, Zápis z 1. schůze správního výboru, Příloha č. 18, 12. 12. 1946.

kteří odhlasovala doplnění plánu o modlitebnu a kolumbatorium za účasti církve Československé. Přes prohlubující se rozpory mezi státem, tedy lépe komunistickou stranou a katolickou církví na jaře a v létě 1948, oslovil František Knor arcibiskupa Josefa Berana se žádostí o celebrování tradiční mše na národní pouti. Beran odmítl pro zaneprázdnění. I v následujících letech se v Lidicích konaly při tryznách mše, opět pod záštitou Církve československé.

9.3.1. Kostel

„Dle zastavovacího plánu má míti nová obec 150 rodinných domků, kostel s farou, obecní dům, kulturní dům, obchodní dům, školu obecnou a mateřskou a museum. Při provedeném scelovacím řízení pak 8–9 usedlostí. Dále se předpokládá stavba hornické školy a mezinárodního ústavu pro bezpečí horníků v dolech.“⁴⁸²

Historie kostela sv. Martina sahala až do poloviny 14. století, kdy byl již roku 1352 uveden jako farním kostel, po devastaci za husitských válek i války třicetileté došlo vždy nejprve k opravám, ale roku 1729 dala velkovévodkyně Anna Marie Toskánská kostel přestavět do prostornější podoby, která se zachovala až do 10. června 1942. Jeho úplné zničení započaté tohoto dne a dovršené ve dnech následujících uchopili mnozí jako jeden z důkazů barbarství okupantů.⁴⁸³ Jeho symbolika užívaná nejen v umělecké literatuře, ale i v textech bez nároků na estetickou funkci využívala motivu jedinečnosti takovéto stavby, na niž sáhla ruka těch, kteří se nezastavili ani před posvátným místem. Navíc je jeho jedinečnost v historickém povědomí spjata s dlouholetým působením faráře Josefa Štemberky, jenž byl a je označován za mučedníka, který se o své vůli rozhodl zůstat a nevyužil možnosti odchodu, která mu měla být nabízena.⁴⁸⁴ Jeho postavu nalezneme v mnohých básních a v románu Františka Křeliny *Každý své břímě* dokonce je postavou hlavní.⁴⁸⁵ Zdá se, že katolická církev tohoto díla ráda používá jako jakési opory pro svůj výklad Štemberkova mučednictví. V básních se ve většině

⁴⁸² MV – referát L, kart. č. 32, sign. C6300/1, Korespondence – 5LP, Zpráva Společnosti o zastavovacím plánu, 2. 7. 1948.

⁴⁸³ O historii kostela sv. Martina nejnověji in: PAŘÍZKOVÁ, Simona. *Lidický kněz Josef Štemberka*. Praha, 2008, s. 21–27.

⁴⁸⁴ Leoš Šatava na základě etnografického výzkumu interpretoval Štemberkův obraz v lidové tradici. In: ŠATAVA, Leoš. *Lidická tragédie po 5 letech v lidové tradici*. *Český lid*, 1979, 66 (4), s. 195–202. Ovšem daleko více jeho „život po životě“ představila S. Pařízková. In: PAŘÍZKOVÁ, S., op. cit.,

⁴⁸⁵ KŘELINA, František. *Každý své břímě*: lidická tragédie o 7 větách s intermezzy, prologem a epilogem. Praha: Vyšehrad, 1990.

případů, zejména těch více dokumentárních, objevuje alespoň motiv kostela jako dominanty vesnice, nebo samotného faráře jdoucího stejně jako ostatní muži hrdě na popravu.

S počátkem úsilí Přípravného výboru na jaře 1945 se také zcela pochopitelně vynořily první představy o nových Lidicích i úpravě pietního místa. Jednou z dominant nové obce se měl stát nový kostel, který by navázal na tradici, jež byla před třemi lety přetrhána. Osud konkrétního plánování kostela je značně nejasný. V roce 1946 František Knor se vší vážností oslovil patriarchu Církve československé s myšlenkou umístit do jejich kostelů právě dokončené dílo sochaře Františka Bílka, které Lidičtí přejmenovali na Lidickou madonu, jehož originál by měl patřit nad křtitelnicí plánovaného „chrámu“.⁴⁸⁶ V roce 1948 se s jeho projektem a stavbou nadále počítalo, ačkoliv se tehdy řešily prioritní stavební úkoly, a to obytné domy. Na počátku 50. let v některých rozborech chystaných staveb již není uváděn, ale pak se ještě jednou objevil ve zprávě Společnosti zaslané KNV z ledna 1952, tedy ještě před převedením stavby právě na stát.⁴⁸⁷ Vzhledem k avizovaným úsporám a asi už vyprázdněné potřebě lidických obyvatel v dalších plánech přestal figurovat. Přesto podle všeho chybí v materiálech konkrétní rozhodnutí o vyškrtnutí této stavby z celkového projektu. V důvodové zprávě k navrhovanému vládnímu usnesení o převedení výstavby na stát, která musela být napsána na jaře 1952, se položka „kostel“ již nevyskytuje.⁴⁸⁸ V hlavách mnohých lidí se myšlenka na stavbu lidického kostela dočkala renesance na koci 60. let, kdy v době uvolnění dostala nové rozměry. V roce 1968 se konala z křesťanské, nebo lépe katolické iniciativy pouť do Lidic.⁴⁸⁹ Vznikl, i když pouze dočasně přípravný výbor pro vybudování kostela. V důsledku změn po okupaci vojsky Varšavské smlouvy došlo k utlumení této iniciativy a myšlenka na stavbu ožila až v 90. letech.

9.3.2. Katolická akce v Lidicích

Po únorových událostech se vyhrotily vztahy mezi komunisty (a tím i vrcholnými orgány NF) a katolickou církví. Ta se stala nepřitelem lidově-demokratického režimu. Během

486 NA, fond MV-ref. L, k. č. 33, sign. C6309, František Knor patriarchovi Církve československé, 27. 11. 1946.

487 SOKA Kladno, fond SPOL, k. č. 36, inv. č. 215, Všeobecné záležitosti, Zpráva Společnosti Krajskému národnímu výboru v Praze, 15. 1. 1952.

⁴⁸⁸ Tamtéž, sign. 162, Urychlení výstavby Lidic, Návrh vládního usnesení, důvodové zprávy.

⁴⁸⁹ ANGEROVÁ, J. a Lubomír MLČOCH. *Pozastavte se, poutníci: sborník statí, myšlenek a názorů k 50. výročí lidické tragédie*. Lidice 1942-1992. Lidice: Concordia Pax, 1992, s. 25.

předvolebního období, které bylo od konce února od konce května relativně velice krátké, se scházela církevní komise Národní fronty (v čele s ministrem bezpečnosti Alexejem Čepičkou) se zástupcem církve, biskupem Štěpánem Trochou. Jednání se týkala mnoha sporných bodů, které se týkaly budoucí nezávislosti katolické církve. Z těch poněkud méně důležitých bodů se jednalo o budoucnosti církevních škol, pracovních brigádách o nedělích a svěcení svátku Božího těla, správu katolického tisku či hranicích diecézí. Z mého pohledu dva daleko důležitější body se týkaly vztahu církve k státu a vládě, a sice zasahování akčních výborů NF do věcí církevních a možností politické aktivity kněží. Národní fronta v dohledu a uplatňování restriktivních opatření vůči katolické církvi hrála důležitou roli, právě i díky Alexeji Čepičkovi, který byl od počátku horlivým zastáncem širokých pravomocí NF. Jednání těsně před volbami vypadala nadějně, ale pět dnů před volbami byla jednání přerušena. Arcibiskup Josef Beran se vyslovil proti vyjádření loajality a vyjádřil jasný nesouhlas s politickým angažmá kněží.⁴⁹⁰ Po volbách došlo k zajímavému, a určitě vynucenému posunu na obou stranách – KSČ při Ústředním výboru zřídila církevní komisi, církve se sama zasazovala o obnovení jednání, a dokonce arcibiskup Beran sloužil Te Deum ve Svatovítské katedrále při příležitosti zvolení Gottwalda prezidentem. Téměř v téže době zaslal František Knor žádost Josefu Beranovi o celebrování mše v Lidicích při příležitosti tryzny v Lidicích, to však Beran odmítl se zdůvodněním svého zaneprázdnění.⁴⁹¹

Postup proti katolické církvi nabral ostrý kurz, zákaz církevních škol, zatýkání některých kněží, vydávání prokomunistického Věstníku katolického duchovenstva a tak dále, výčet dalších událostí není pro tuto práci důležitý, výše uvedené mělo nastítnit základní problematiku, jejíž řešení bylo pro vládu i Národní frontu zásadním. Na jaře 1949 došlo k vyhocení situace, církve se po zjištění odposlechů na své konferenci již naprosto distancovala od jakéhokoliv smíru. Proto došlo k zahájení jak Katolické akce, tak až urputné snahy v ní aktivizovat co nejširší počet tzv. pokrokových katolíků, a tedy i pokrokových kněží. Katolická akce měla být nástrojem k rozvrácení jednoty církve, vlivu odpůrců režimu a k vytvoření církve „národní“, jejímiž členy by byli vždy jen příznivci „pokrokových“

⁴⁹⁰ KAPLAN, K. op. cit., s. 126.

⁴⁹¹ SOKA Kladno, fond SPOL, k. č. 20, inv. č.106,, Žádost Společnosti arcibiskupovi J. Beranovi, 21. 5. 1948. Tamtéž, Beranova odpověď Společnosti, 26. 5. 1948.

tendencí. Ti, co do Katolické akce vstoupili, se vystavili exkomunikaci, tento trest podpořil i Vatikán o pět dní později papežským dekretem.⁴⁹²

Od Národní fronty se očekával jak dohled na úrovni ÚAV, tak spolupráce a vyjádření podpory a souhlasu s myšlenkou Katolické akce na úrovni nižší. Představy o rychlosti úspěchu, který se od KA očekával, se ovšem rozcházel s realitou. Jak uvádí Karel Kaplan, získali nakonec necelých 100 podpisů pokrokových kněží, ač komunisté očekávali až tisíc.⁴⁹³

Prosazování Katolické akce se odehrávalo, jak už začalo být dobrým zvykem, v celostátní kampani, v níž rezonovalo odsouzení církevní hierarchie a apel na vyjádření podpory akce, očekávaly se opět, jak už se stalo dobrým mravem, souhlasné rezoluce. V kampani se získávaly především podpisy katolíků, kteří se se vznikem KA mohli identifikovat. Lidický akční výbor zaslal již 17. června 1949 rezoluci vyjadřující souhlas, získali podpisy 36 lidických katolíků. *Lidické ženy, katoličky shromážděné na schůzi jednoty SBS Kročehlavy, konané dne 14. června t. r., staví se jednomyslně za budovatelský program naší vlády a věří, že i vedoucí církevní kruhy budou respektovati přání miliónů katolíků a věřících ostatních církví pro zachování náboženské svobody a klidný vývoj budoucnosti Československého národa. Prohlašují, že budou vždy věrně státi za svým prezidentem Klementem Gottwaldem a naší vládou obrozené národní fronty.*⁴⁹⁴ Navíc rezoluce prošla schválením na schůzi lidické organizace Svazu bojovníků za svobodu. Zástupkyní v OV Katolické akce se v samém závěru roku 1949 stala M. Pelichovská, o rok později pak do něj byla delegována manželka generálního tajemníka Společnosti Věra Knorová.⁴⁹⁵ Ještě na schůzi akčního výboru v březnu 1950 okresní referent zdůrazňoval naléhavost úspěchu Katolické akce, se kterou musí všechny složky NF úzce spolupracovat, aby došlo ke kýženému úspěchu.

9.4. JZD v Lidicích

Podobně jako s kostelem i s vybudováním družstevního velkostatku v Lidicích se dlouhou dobu počítalo, ve srovnání se svatostánkem byla samozřejmě tato stavba ideologicky životaschopná, ale i tak se jednalo pouze o vizi.

⁴⁹² KAPLAN, K. op. cit., s. 157.

⁴⁹³ Tamtéž, s. 164

⁴⁹⁴ SOKA Kladno, fond MAV NF Lidice, kart. č. 1, Rezoluce ke Katolické akci, 17. 6. 1949.

⁴⁹⁵ Tamtéž, Zápis ze schůze 30. 1. 1950. Tamtéž, Jmenování Věry Knorové zástupkyní Lidic v Katolické akci,

Mnohé nadřízené úřady se celkem záhy stavěly skepticky se k plánu vybudovat JZD. Nejvyšší účetní kontrolní úřad, který prováděl inspekci činnosti přípravného výboru v zemědělských záležitostech, shledal jediným nevyhovujícím právě projekt JZD. Odvolával se na ustanovení Zákona č. 147/1947 Sb., o revizi první pozemkové reformy, který stanovuje výměru družstevního statku do 50 ha, a také poukázal na nesmyslné odnímání půdy fungujícímu statku v Buštěhradě, který ji obhospodařoval.⁴⁹⁶ Tvůrci původního plánu totiž zamýšleli vykoupit veškerou půdu v katastru, i tu, jež nebyla potřeba ke stavbě nové obce a pietního území, a větší část sceleného pozemku by připadl nově zřízenému velkostatku (250–300 ha).⁴⁹⁷ Každá žena, která měla polnost, by přispěla do velkostatku výměrou do 2 ha nebo dle svého uvážení i větší, ty, které polnost neměly nebo na ni nemají nárok v rámci dědického řízení, by tuto výměru dostaly z půdy, jež by byla převedena z buštěhradského velkostatku. Ženám, které měly polnosti o mnoho větší a chtěly hospodařit samostatně, nemělo být bráněno. Zájem o vlastní hospodářství projevilo nakonec šest žen.⁴⁹⁸ Prozatím se všechny lidické ženy shodly, že budou do doby jeho vybudování pomáhat buštěhradskému statku: „... *vždyť to bude na našem, pro nás a naše děti.*“⁴⁹⁹

Lidice se staly rovněž lákadlem pro nápady nejrůznějšího školního výcviku (především se zamýšlelo vybudovat hornickou školu) a ani velkostatku se takové spojení nemělo vyhnout – zemědělským výborem Společnosti byl vznesen návrh zřídit cvičnou družstevní školu.⁵⁰⁰ Podobně se k těmto plánům stavělo ministerstvo zemědělství: pokud by se lidickému družstvu odstoupilo 200 ha půdy, Buštěhradu by zůstalo pouze 36 ha, přičemž by takováto výměra byla pro buštěhradský statek patřící k národnímu podniku *Státní lesy a statky* v podstatě likvidační.⁵⁰¹

⁴⁹⁶ NA, fond MV I – ref. L, k. č. 33, sign. C6372, Přípis ministerstva vnitra Společnosti – Usnesení správního výboru, 28. 8. 1947.

⁴⁹⁷ Tamtéž, k. č. 33, sign. C6372, Zpráva o činnosti přípravného výboru v oboru zemědělském (Příloha č. 5 k 1. schůzi členského shromáždění Společnosti), 12. 12. 1946.

⁴⁹⁸ Jednalo se o rozdílné výměry v rozmezí 6–30 ha, původně se uvažovalo o 8 usedlostech, Společnost o tomto plánu informovala i veřejnost. Jména uchazeček in ŠTĚPÁNKOVÁ P., op. cit., s. 45.

⁴⁹⁹ SOkA Kladno, fond MNV Lidice, k. č. 10, inv. č. 115, Projevy, rezoluce, články lidic. žen (nedatované), referát Miloslavy Podhorové a referát Heleny Leflerové.

⁵⁰⁰ NA, fond MV I – ref. L, sign. C6372, Zpráva o schůzích zemědělského výboru, 1947.

⁵⁰¹ Tamtéž, sign. C6372, Ministerstvo zemědělství ministerstvu vnitra k návrhu družstevního velkostatku, 13. 11. 1947.

O záměru vybudovat velkostatek věděla i veřejnost, v článcích o výstavbě Lidic neopomínali tuto položku uvádět. Helena Leflerová ve svém článku *V Lidicích bude družstevní velkostatek*, z jara 1946, formulovala plány ideálního společného hospodaření. Kromě sedmi žen, které požadovaly vlastní usedlost, chtějí ostatní ženy pracovat společně na družstevním velkostatku. „*Dobrovolně spojují svá políčka. Každá žena bude zúčastněna podílem své půdy, ty, které neměly, budou zúčastněny taktéž určitou výměrou. Většina žen přihlásila se ihned k práci v určitých oborech na družstevním statku. O žních nebo při větších sezónních pracích jsme se shodly, že budeme všechny pomáhati, vždyť to bude na našem, pro nás a naše děti*“.⁵⁰² Tato myšlenka, jak by mělo vypadat ideální bydlení na vesnicích, které splývaly se „značkou“ JZD, nezapadla. V létě 1950 byly v Československém obchodu otištěny fotografie zařízení lidických domů s tímto popisem: „*Nový, socialistický venkov. Tak zatím vypadá zařízení obytných domů v Lidicích, kam je dodává národní podnik Nový byt podle návrhů vlastního závodu individuálního zařízení. A tak bude jednou vypadat zařízení na všech vsích, v JZD. Účelné, pohodlné, krásné, oproštěné ode všech přežitků měšťáckého nevkusu. Kde si mohla dříve venkovská žena, tak jako Františka Landrová z Lidic, po práci pohodlně sednout s knihou, je možné vůbec nějaké srovnání?*“⁵⁰³ I v jiných novinách a časopisech toto dobou se objevovaly fotografie nových Lidic doprovázeny podobné popisky, například „*Lidice, nově, zbudovaná zemědělská a dělnická vesnice, bude vzorem, jak budou bydlet naši lidé na venkově*“.⁵⁰⁴

Samotná myšlenka vybudovat družstevní velkostatek navzdory námitkám vyšších míst přetrvávala ještě na počátku roku 1951.⁵⁰⁵ Nevybudování JZD se projevilo jako handicap při účasti v socialistickém zápolení obcí – v soutěži za rok 1952 se Lidice umístily na posledním místě. Zazněla také otázka: „*... či je to vina, že nemáme zemědělskou otázku?*“⁵⁰⁶ Jako by členové výboru zapomněli na určité známé důvody popsané výše.

Podle mnoha dochovaných textů, většinou z provenience MNV, je zřejmé, že lidickým nebyla pole obhospodařovaná státním statkem v Buštěhradě lhostejná a sklizní a dalších prací na polích lidického katastru se zúčastňovali. V pozdějších letech bylo již jasné, že se plán

⁵⁰² LEFLEROVÁ, Helena. *V Lidicích bude družstevní velkostatek*. Svoboda, 11. 4. 1946.

⁵⁰³ Komentář k fotografii lidického domu. *Československý obchod*, 25. 7. 1950.

⁵⁰⁴ Nové Lidice. *Vlasta*, 27. 4. 1950.

⁵⁰⁵ SOKA Kladno, fond MAV NF Lidice, k. č. 1, Zápis z výborové schůze, 22. 1. 1951.

⁵⁰⁶ SOKA Kladno, fond MAV NF Lidice, k. č. 1, Zápis ze schůze rady MNV, 24. 2. 1953.

vlastního JZD neuskuteční, ale Lidičtí se stále zapojovali při sklizních na polnostech lidického katastru. Žňové práce byly v tehdejší době velkým tématem, zajištění rychlé sklizně, než by mohla být zničena vlivy špatného počasí, se účastnilo v brigádách velké množství pracujících, jejich přičinění totiž také kromě jiného vedlo k zachování míru, jak o tom svědčí i referát o úspěšném zapojení lidických žen: *„Většina našich žen pochopila velký význam letošní mírových žní a zapojila se do práce na Státním statku v Buštěhradě, který obhospodařuje naše lidické pole. (...) Je nám jasné, že poctivá práce každého z nás rozhoduje o tom, jak budeme silní proti všem úkladům nepřátel a jak budeme bohatí. Svou obětavou prací rozhodujeme o tom, bude-li zachován mír.“*⁵⁰⁷

V kladenské *Svobodě* vyšel v červnu 1949 článek s názvem *Nové Lidice žijí*, jež oproti jiným citacím uvádím celý. Snoubí se v něm několik motivů, které prostupují tuto práci, a proto bych je nerada vytrhávala z kontextu: *„Zařízení lidických domků je příslibem pro všechny Jednotná zemědělská družstva, neboť i u nich dojde časem při zvyšování životní úrovně pracujících k lepšímu, dokonalejšímu bydlení. Zatím co kapitalismus dovedl vším dát jen odpad „městské“ bytové kultury, socialistická bytová péče řeší odpovědně otázku správného a vyhovujícího zařízení pro vesnici. Lidice se stávají jakousi laboratoří, výzkumným ústavem, v němž se musí ukázat výhodnost či nevýhodnost jednotlivých prvků a na základě těchto zkušeností bude možno řešit nejlepší bytové zařízení pro zemědělce. Jak brzy to bude, to záleží na práci nás všech, na zlepšování pracovních metod, na každé zaorané mezi i vyšším hektarovém výnosu. Význam Lidic je pro zemědělce tím podruhé potvrzen. Ukazují mu na Lidice zničené, a to je cesta kapitalismu a fašismu, a Lidice nové, krásné, cestu socialismu.“*⁵⁰⁸ Jak je patrné, Lidice se mohly v jednom krátkém textu stát průsečíkem všemožných symbolů a uchopení.

⁵⁰⁷ SOkA Kladno, fond MNV Lidice, k. č. 10, inv. č. 115, Projevy, rezoluce, články lidic. žen (nedatované), Proslov ke konci žňových prací.

⁵⁰⁸ Nové Lidice žijí. *Svoboda*, 24. 6. 1949.

10. NOVÉ LIDICE JAKO MÍSTO PAMĚTI

„Heinovské noci jsou však mnohem víc – jsou přímo skladbou o kompozici, totiž o tom, co „komponuje“ lidskou společnost, co jí dává určitý řád, východisko i opěrný moment. Tou jednotící silou je vědomí lidské bídy i lidského vzdoru. Ponižení i znovu napřimovaná důstojnost. A paměť. Společné vnímání minulého, které sjednocuje, zavazuje a pobízí. Soukromá i kolektivní paměť, v níž je uloženo cosi tajemného ze základních a určujících hodnot, na něž se musíme teprve rozpomenout. Je člověku podstatným majetkem i určitým ohraničením, které nelze beztrestně překročit či opomenout.“⁵⁰⁹

Vztáhnout Lidice k dnes již nezpochybnitelně platnému pojmu místo paměti se samozřejmě nabízí a právem. Kapitola o paměti byla úmyslně zařazena až před samotný závěr této práce, protože bych tímto subtématem ráda zaštitila doposud vyřčené. Osvětlení výběru delšího citátu z Hruškovy monografie o Karlu Šiktancovi, který předznamenává následující řádky je zřejmě nasnadě. Přesto jsem do nadpisu této kapitoly vložila přívlastek „nové“. Tato práce se téměř výhradně zabývala novými Lidicemi, a proto se budu ptát po paměti vztažené právě k nim.

Paměť, vzpomínání, zapomínání jsou fenomény, které jsou dány jak jedinci (*individuální paměť*), tak kolektivu – skupině nebo v nejvyšším stupni makrostruktury – celé společnosti (*kolektivní paměť*). V rámci paměťových studií došlo k rozvrstvení různých typů paměti, nebo k užívání jiného pojmosloví k označování velice podobných typů paměti. Shoda panuje v pojímání individuální paměti jako (závislé) součásti většího celku, kolektivní nebo kulturní paměti, často je zdůrazňováno, že sama o sobě individuální paměť téměř neexistuje. Například v pojetí Jana Assmanna je rozlišována paměť komunikativní, tj. paměť každodenní, utvářená vlastní zkušeností, a paměť kulturní, která má naopak odstup od každodennosti.⁵¹⁰ Francouzský historik Peirre Nora chápal konstituování míst paměti (*lieux de mémoire*) jako důsledek zapomínání i důsledek pádu režimů, neboť nová společnost chce utvářet novou kolektivní paměť.⁵¹¹ Často se to děje tak, že onu původní paměť, nebo lépe předchozí, někdo pozměňuje, interpretuje po svém, či dokonce z ní i mnohé zamlčuje. Důležitá je rovněž

⁵⁰⁹ HRUŠKA, P., op. cit., s. 82–83.

⁵¹⁰ ASSMANN, Jan and John CZAPLICKA. Collective Memory and Cultural Identity. *New German Critique*. Cultural History/Cultural Studies, No. 65, (Spring - Summer, 1995), pp. 125-133. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/488538>

⁵¹¹ NORA, Pierre. Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations*, 1989, 26, pp. 7, 12.

proměnlivost paměti v čas, což se v případě Lidic potvrzuje. Petr Hruška velice citlivě vztáhl Heinovské noci a tím (nejen) příběh Lidic ke kolektivní i individuální paměti, formuloval důvod toho, proč nezapomínat anebo proč se na cosi rozpomínat.

V 70. letech minulého století došlo k výraznému obratu k paměti, Pierre Nora, opíraje se o teorii Maurice Halbwachse, sestavil první paradigma míst paměti, těmito místy může být muzeum, archiv, pomník, památník, pamětní deska, stejně jako ale pro kolektiv něčím (ne nutně v pozitivní konotaci) významná osobnost či něčím památný den. To je v případě Lidic naplněno ve vrchovaté míře v celé šíři výčtu, který lze ale vztáhnout spíše k Lidicím starým a v této souvislosti ještě jednou připomínám bakalářskou práci Terezy Kulkové, která svou pozornost zaměřila právě na Památník Lidice jako jedno z míst vztažených k paměti.

Příčinu toho, že se někdo nebo něco stane místem paměti, je nutné podle Nory hledat ve ztrátě přirozené kolektivní paměti (nebo strachu před její ztrátou), která má být udržována právě těmito místy.⁵¹² Paměť míst se podle Nory stala jakýmsi imperativem, nařízeným institucionálně „shora“, i „zdola“, pocíťovaným jako společenská potřeba. V této potřebě je nutné hledat nutnost zachování i znovuvytváření kolektivní identity, která je vlastní sociálním skupinám. Za překonaný lze považovat Norův názor (1989), že historie si přivlastnila paměť, historická věda naopak v současném pojetí nalézá v místech paměti velký prostor pro celospolečenský historický diskurz. Zejména se nabízí otázky manipulace s těmito místy, proces jejich ožívování, výzkum kolektivních pamětí nejrozličnějších sociálních skupin vztahujících se ke stejnému místu. Eric Hobsbawm pak mluví o vynalézání tradice *inventing tradition* nebo vynalézané tradici *invented tradition*.⁵¹³ Jak poznamenala Doubravka Olšáková, Hobsbawmova definice je pro české prostředí možná bližší a opírá se o ni například Jan Galandauer. Tato tradice vzniká na základě opakování a kontinuity s odpovídající historickou minulostí.

Před dvěma lety vydal kolektiv autorů pod vedením Radky Šustrové a Luby Hédlové publikaci zaměřenou na úvahy o historické paměti. Ač se žádný z textů přímo Lidic nedotýká, na přebalu knihy je použita černobílá fotografie se směrovými ukazateli k Lidicím.

⁵¹² NORA, Pierre. Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations*, 1989, 26, pp. 7, 14.

⁵¹³ HOBBSAWM, Eric. Introduction: Inventing Tradition. In: Hobsbawm Eric and Terence Ranger. *The Invention of Tradition*. Cambridge: The University Press, 1983, s. 1–14.

OLŠÁKOVÁ, Doubravka. Česká místa paměti mezi dědictvím a tradicí. *Dějiny – teorie – kritika*. 2012, (2), s. 268–269.

Obě editorky pro Památník Lidice pracovaly, případě L. Hédlové je tomu tak dodnes, a proto tíhly k tomu, vzhledem ke znalosti lidické problematiky, vztáhnout *Českou paměť*, jak se kniha jmenuje, právě k tomuto specifickému místu.⁵¹⁴ Knihu zahajuje studie Miroslava Hrocha, jehož nazírání na paměť je mi nejbližší. Hroch uvažuje o paměti národní pospolitosti, zejména s důrazem na historické vědomí.⁵¹⁵ Historické vědomí vysvětluje jako „*souhrn všech představ, poznatků, i předsudků o minulosti*“.⁵¹⁶ Tedy jako samotné historické poznání ve smyslu historické vědy, dále v něm zahrnuje historické zkušenosti a vzpomínky na ni a rovněž ideologický výklad a prezentaci určitého názoru na dějiny: „*V každém případě je zřejmé, že u takto chápáné kolektivní paměti nejde o živelný vztah mezi historickým vědomím a historickou realitou (tedy tím, co se událo), ale že do tohoto vztahu vstupuje, jak již bylo řečeno, ještě třetí faktor a tím je současná realita, v níž jsou zahrnuty zájmy lidí, stupeň jejich vzdělání, ideologie, mediální manipulace atd.*“⁵¹⁷

Má potřeba důrazně odlišit staré a nové Lidice pramenila právě z vědomí nejen přerušené kontinuity dějin této obce, ale také z vědomí záměrného přetváření obrazu starých Lidic a jejich odkazu, a to právě nejen vnějšími participanty, ale i samotnými obyvateli poválečných nových Lidic. Přesto ale nelze místo paměti „Lidice“ vztáhnout pouze na ty staré, tedy na historické vědomí o původních Lidicích a na Památník Lidice a další komemorace těchto Lidic nejen v českém, ale i v celosvětovém prostoru, ať se jedná o pamětní desky, názvy ulic, čtvrtí nebo i pojmenování dcer po této obci, což je rozšířené dodnes ve Střední a Jižní Americe. Historické vědomí je proměnlivé v čase, nejen kvůli úrovni dosaženého vědeckého poznání, ale v případě nových i starých Lidic kvůli ideologickému zakotvení a využití, a v současnosti pak kvůli logické snaze se od komunistických manipulací distancovat. Také dnešní doba však přichází se svým výkladem a svou interpretací – v případě Památníku Lidice jde o státem řízenou péči o Lidice - odráží se tak v kolektivní paměti.

Již vzápětí poté, co se svět dozvěděl o osudu Lidic, chápali se jejich příběhu mnozí – kromě veřejnosti jako takové to byli v ní zahrnutí básníci, prozaici, dramatici, hudebníci, ale zejména představitelé státu, politických stran, spolků a organizací ve snaze nejen zajistit budoucnost

⁵¹⁴ ŠUSTROVÁ, Radka a Luba HÉDLOVÁ (eds.). *Česká paměť: národ, dějiny a místa paměti*. Praha: Academia, 2014.

⁵¹⁵ HROCH, Miroslav. Paměť a historické vědomí v kontextu národní pospolitosti. In ŠUSTROVÁ, Radka a Luba HÉDLOVÁ (eds.), op. cit., s. 21–55.

⁵¹⁶ Tamtéž, s. 37.

⁵¹⁷ Tamtéž, s. 40.

nových Lidic, ale také interpretovat to, co se stalo ve prospěch vznešených idejí, v té době idejí o spravedlivé a vítězné válce proti Německu či o životě v míru po jejím konci. Společnost pro obnovu Lidic, jakožto jeden z výsledků tohoto snažení, a samotné obyvatelky nových Lidic vystupovaly na veřejnost s totožnou vizí ideální vesnice, vybudované moderním způsobem, která bude trvalou připomínkou toho, jak lze dál žít navzdory traumatům ze světové války, k tomu ve státě postaveném na nově chápaném uspořádání společnosti. Ovšem tato symbolika byla tolikrát vyřčena, tolikrát překrucována a zdůrazňováno v ní čím dál více socialistické budování a soužití, že ještě i v současné kolektivní paměti rezonuje toto povědomí o ideologicky motivovaném uchopování nových Lidic. Přesto v ní již nacházejí své místo do roku 1989 zamlčované příběhy o lidech, kteří byli z dřívější paměti vyděleni, k čemuž přispívá současné historické poznání a jeho prezentace na veřejnosti ve snaze osvětlit poválečné dějiny nových Lidic ve všech souvislostech. Pokud v této paměti má své místo také Společnost pro obnovu Lidic, tak stále marginální, a to jako celek, jako instituce. Předložená zjištění snad toto její pojetí více rozvrství, protože se vždy jednalo o více lidí, kteří v době její existence na ni a v ní působili, a pokud prezentovala některé názory, které utvářely tehdejší paměť, pak v souladu s nadřízenými úřady či organizacemi. S Lidicemi úzce souvisí v kolektivní paměti zasazený pojem „lidické ženy“, chápaný v určitých kontextech ve shodě s ideologicky utvářeným odkazem Lidic, ačkoliv většinou se v rámci veřejně pronášených projevů jednalo zejména o funkcionářky Místního národního výboru v Lidicích nebo zdejší strany, nikoliv o všechny lidické ženy.

ZÁVĚR

Tématem této disertační práce byla Společnost pro obnovu Lidic v jejích vztazích k úřadům místní i státní správy a k ideologii komunistické strany. Ve výzkumu jsem těžila zejména z dostupných archivních materiálů, znění zákonů, jež byly pro činnost Společnosti a spjatých institucí podstatné, a z dobového tisku. U všech těchto vrstev zvolené pramenné základny se však potvrzuje rys, na nějž upozorňují všechny relevantní historické práce, a sice jejich jednostranná výpovědní hodnota, neboť zaprvé v dokumentech úřední povahy nebyl z podstaty jejich charakteru žádoucí subjektivní názor, zadruhé názorům nekonvenujícím s oficiálně prezentovanými postoji nebyl poskytován prostor. Druhým nebezpečím plynoucím z jazykové roviny je v mnoha případech její silné ideologické zatížení, a proto mnoho citovaných textů neslo v sobě rys klišé a frází dobově podmíněných a zažitých.

Před vlastní analýzou této propojené problematiky bylo nejprve potřebné zasadit ji do dobového i ideologického kontextu a poté představit specifickou, poetickou rovinu, v níž se rovněž utvářela symbolika Lidic, místa, o něž v první řadě šlo všem zkoumaným institucím, jejich představitelům i samotným básníkům. Tato obec, jejíž život byl násilně přerušen 10. června 1942, se stala námětem mnoha uměleckých textů, z nichž jsem zvolila dostatečně reprezentativní vzorek básní. V jejich verších jsem analyzovala zejména motivy typické pro poválečný obraz silně idealizovaných (starých) Lidic – byly to motivy mučednictví, kolektivně chápané viny Němců a pomsty za jejich čin. Ne ve všech básních byly tyto motivy zapracovány nebo nebyly příliš akcentovány. Co v nich ve většině případů chybělo, byla přítomnost ideologicky pojatých motivů (s výjimkou V. Nezvala či K. Šiktance). Přestože se v neumělecké literatuře (odborné i literatuře faktu) a publicistice běžně používá rozlišení starých a nových Lidic, pokládala jsem za nutné tuto dvojici plně rozlišit na základě dobově přijímaných charakteristik, které zakotvily v paměťové a symbolické rovině. Staré Lidice, jejichž obraz převažoval v interpretovaných básních, byly spojovány se symbolikou utrpení až mučednictví, smrti, oběti fašismu, ale i harmonického venkovského života. Nové Lidice se staly nesčetněkrát uchopovaným symbolem ve jménu socialismu či lidové demokracie a opět idealisticky zobrazeného, tentokrát již moderního socialistického života na vesnici. A právě s projevy využívajícími této sémantiky vystupovaly samotné aktérky, jichž se celá výstavba dotýkala nejvíce, a to byly „lidické ženy“. Užití uvozovek je na místě, relativizují jím v tomto případě kolektivní sémantiku, neboť v tom spatřuji jeden z důležitých bodů historie poválečných Lidic. Využívání tohoto sousloví

k prezentaci formulovaných názorů a postojů za stanovisko všech žen z Lidic, ať tak bylo činěno samotnými lidickými funkcionářkami, nebo představiteli Společnosti pro obnovu Lidic či dalšími participanty, neodpovídalo realitě. Mnohé tyto projevy prezentované veřejnosti byly psány bez skutečného souhlasu všech žen, nebo se případné schůze, na níž měl být příslušný text napsán, nemusely všechny účastnit.

Úkoly Společnosti pro obnovu Lidic spočívaly v první řadě v péči o navrátnější se lidické ženy a děti (i dvě dívky z Ležáků) a v zajištění jejich nových domovů. Vše v souvislosti se znovuvybudováním Lidic mohlo být řešeno (možná) daleko jednodušeji, direktivněji. Mnohé otázky týkající se kompetencí a samotné stavby by byly zodpovězeny rychleji, některé by nemusely být diskutovány vůbec. Diskuse. Ano, to je substantivum, které kupodivu dobře vystihuje minimálně první tři poválečné roky, později přeci jen míst k diskusím ubývalo. Mantinely byly již dány, kompetence rozděleny, sporné body alespoň na chvíli vyřešeny (přesnější formulace v zákoně) nebo se vyřešily samy (emigrace Josefa Horáka). Direktivní způsob by však odepřel především právo spoluúčasti těm, kterých se celé úsilí nejvíce dotýkalo, a to zejména navrátnější se lidickým ženám. Byl tak poskytnut potřebný čas pro roční práci na legislativním rámci, v němž by mohla státem zřízená organizace fungovat. Navazovalo na něj období definování dalších hranic prostřednictvím vyhlášek, vnitřních předpisů a nařízení, které prostor daný Společnosti zužovaly a konkretizovaly (zejména převod dozoru na kraj v roce 1948, činnost meziministerské komise). Tato jedna strana trojúhelníku, řekněme úřední provenience, se zcela logicky sbíhala v obou vrcholech se dvěma stranami dalšími – žurnalistickými a uměleckými texty, aby tím společně vytvořily uvnitř svých stran výplň, již můžeme pokládat za novodobý obraz Lidic, v němž se setkávaly jak Lidice staré, tak ty nové, obraz v některých rysech velice konkrétní, v některých rysech abstraktní, jak jsem již shrnula výše.

Praxe prvních třech let ukázala nedostatečné právní ošetření některých prvků, které bylo potřeba pro jejich jednoznačný výklad aktualizovat. Nejmarkantněji se tyto potřeby promítly do obšírné diskuse o právu na domov v Lidicích, která probíhala jak mezi samotnými Lidickými, tak mezi ministerstvy. Tento zdánlivě jasně vystižený bod, daný Statutem o Společnosti pro obnovu Lidic, byl definován vágně a v momentě, kdy o domov (domy) v Lidicích žádali i tzv. rodáci, začal být vnímán jako problém. Přestože se návrh dostal do fáze, v níž bylo toto právo přiznáno alespoň dvěma lidickým účastníkům zahraničního odboje, mjr. Josefu Horákovi a mjr. Josefu Stříbrnému, došlo ke zlomu, který není bohužel

v pramenech dostatečně objasněn. Každopádně situace těchto dvou mužů ve vztazích k obyvatelkám nových Lidic byla velice problematická. K definitivnímu zamítnutí jejich nároku jistě přispěla emigrace Josefa Horáka v dubnu 1948. V létě téhož roku pak byl schválen zákon, v němž je toto právo přiznáno lidickým (ležáckým) ženám a dětem a lidem v souvislosti s lidickou či ležáckou tragédií perzekvovaným.

Pravdou ale je, že po počáteční době euforie narůstalo rozčarování způsobené mnoha faktory – setrvalý stav hospodářské krize – přidělový systém, nedostatek stavebního materiálu, zdržení stavebních prací, odliv pracovních sil a zejména materiálu do Lidic, přičemž by byl potřeba i v jiných stavebních projektech. Společnost však nestavěla nové Lidice sama, její činnost spočívala v přípravách, koordinaci prací a zajištění právních náležitostí, na dodávkách materiálu i pracovních sil byla závislá jako jiní investoři. Kritika, která se snesla na její hlavu, přicházela z mnoha míst, i z míst téměř spojeneckých – od Místního národního výboru v Lidicích. Největším nátlakovým prostředkem na stát, aby zajistil hladší průběh výstavby, bylo poukázat na názor veřejnosti, celý národ díky užívané strategii k Lidicím měl pocit, že Lidice jsou stavbou celonárodní a jako takovou ji může sledovat a nedostatky kritizovat.

Zmapováním činnosti a hlavně postojů zainteresovaných úřadů a organizací jsem ukázala skutečně silné personální propojení mezi všemi hlavními aktéry, což se dle mého názoru projevovalo v určité míře jak pozitivně, tak ale také negativně. Nejlépe bylo tuto tendenci možné vysvětlit na vedoucích funkcionářích zkoumaných institucí, kteří ze své funkce dohlíželi na chod Společnosti, avšak zároveň byli jejími členy. Zejména jsem se zaměřila na dva „nejviditelnější“, rovněž lidické občany Františka Knora a Helenu Leflerovou. Zejména u Knora je jeho setrvání ve funkci generálního tajemníka i jeho souběžný zaměstnanecký poměr u příslušných nadřízených míst velice signifikantní. Ze strany státu s tím souvisí počáteční naivní velkorysost, která v době všeobecného nedostatku a finanční tísně nebyla na místě. Centralizovaný systém plánování se v Lidicích neosvědčil. Statut Společnosti však mluvil o dalších, spíše propagačně-informačních úkolech, které měla Společnost vykonávat, což také činila do doby, než tyto úkoly přecházely na jiné organizace (Svaz bojovníků za svobodu, Československý sad přátelství a míru v Lidicích apod.), stejně jako jí byla odňata hlavní náplň – v roce 1952 celá výstavba přešla na Krajský národní výbor v Praze. Od této chvíle začíná výrazný odliv zaměstnanců a stagnace, Společnost přestává být výrazným členem dosavadní provázané hierarchie a je spíše „do počtu“.

Z hlediska základních organizací jsem ukázala na míru jejich zapojení, funkcionáři, od roku 1948 prakticky vždy komunisté, se sami podíleli svými projevy nebo i příspěvky do tisku na obraze Lidic, vlastně v duchu reálného socialismu. Jednou z otázek položených v úvodu byl původ ideologie, která byla v Lidicích v rámci propagandy běžnou součástí při nejmenším dochovaných písemných materiálů. Opořád může být výchozí schéma, které zobrazuje základní hierarchii, v níž byla sledovaná instituce umístěna. Společnost pro obnovu Lidic byla součástí struktur, jejichž dennodenní výbavou byla práce ve shodě s ideologickými postuláty „socialistického experimentu“, který se ve velké míře projevil také v Lidicích.

Zmíněná velkorysost vůči Lidicím se projevila jak v původně obširném stavebním záměru, který jsem demonstrovala na spíše okrajových dvou dílčích projektech jednotného zemědělského družstva a kostela, tak při nereálné představě konce stavební činnosti, která se z veřejně prohlašovaného roku 1948 protáhla do počátku 60. let. Příčiny nesnadného postupu stavebních prací spočívají jak ve špatné koordinaci, na níž svůj díl viny měla rovněž Společnost, pak také velká finanční a materiálová náročnost celého lidického projektu. Z pramenů vyplývá i nedostatečná vzájemná komunikace mezi Společností a sledovanými úřady. Představy zainteresovaných úřadů a organizací o rychlých a snadných řešeních, i co se likvidace Společnosti týkalo, nebyly realistické, natož rychle realizovatelné.

Lidice se v průběhu 50. let měnily ve skutečnou vesnici obývanou skutečnými lidmi, kteří sice řešili obyčejné problémy, ale jak vypovídá název jedné z podkapitol, někdy se jednalo o problémy neobyčejné plynoucí ze specifického (až speciálního) postavení obce. Tím je myšleno především vnímání jejich obyvatelek jako autorit nebo vzorů správného, uvědomělého chování v lidově-demokratickém státě, usilovně budujícím socialismus. Společnost pro obnovu Lidic, ač by se mohlo zdát, že byla nezávisle fungující institucí sídlící kdesi daleko v Praze, byla nedílnou součástí tohoto života a (sebe)prezentace, jež jsem zmapovala prostřednictvím interpretace některých dobově silně rezonujících témat. V rámci jejich uchopování nové Lidice vždy vyjadřovaly oddanost míru, státu, Sovětskému svazu i sounáležitost s pracujícím národem či vůdcem – prezidentem i Stalinem, ale také musely nacházet soulad s proměňujícím se oficiálním postojem k německému národu a Německé demokratické republice. Co je pro Lidice a jejich představitelky však typické, je v rámci těchto motivů zdůrazňování mateřství a velké ztráty. Takto pojímané mateřství se pak mohlo poměřovat i s city jiných žen, nad jejichž ztrátou stála každoročně veřejně oživovaná bolest lidických manželek, matek a dcer.

Mezi lidické občany patřili také Helena Leflerová a František Knor, ale také někteří další zaměstnanci, i když pracovali pro Společnost po omezenou dobu, žili v Lidicích a zapojovali se do stranického i správního života obce, jejíž funkcionáři nakonec přebírali mnohé aktivity Společnosti při přípravách likvidace. Společnost pro obnovu Lidic tak skutečně byla po lidské stránce zcela jistě součástí Lidic, starých i nových. I proto lze říci, že přenášení ideologie do její činnosti nebylo dílem pouze nadřízených úřadů, ač ty její používání vyžadovali, ale patřila ke správné výbavě jejich zaměstnanců, ale i ostatních lidických obyvatel, z nichž většina měla zákonem dané právo být členem Společnosti.

Právě také jejich vzpomínky a zkušenosti i ideologické názory utvářely kolektivní paměť nových Lidice, které se stávaly místem, k němuž byla vztažena nejen společná minulost s původními Lidicemi, ale také místem synonymně spojeným s ideologickým odosobněním a ztrátou původní symboliky. Jako místo paměti s negativně pojímaným obsahem jsou často chápány dodnes. Společnost pro obnovu Lidic zcela neoddiskutovatelně do nových Lidic patřila, i když její význam postupně upadal. Domnívám se však, že po přesunu výstavby na Krajský národní výbor v Praze mohla být, jak ještě zaznělo v roce 1955, nadále pověřována dílčími úkoly a zejména úkoly obrácenými ke komunikaci se zahraničím a podobně postiženými obcemi.

Dovolím si tuto disertační práci uzavřít výňatkem z důvodové zprávy ze zákona o zřízení Společnosti pro obnovu Lidic:

„Pro své ušlechtilé poslání najde také Společnost pro obnovu Lidic a Ležáků v tuzemsku i za hranicemi velikou morální oporu u všech sil, jež chtějí uchovati svobodu a demokracii.“⁵¹⁸

⁵¹⁸ SOA Praha, fond Zemský úřad Praha, k. č. 343, inv. č. 481, Osnova zákona č. 187/1946 Sb., Důvodová zpráva, bez datace

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

A. Archivní prameny

Citace archivních pramenů byly upraveny dle Pravidel českého pravopisu pouze v těch případech hrubých chyb v interpunkci a pravopisu, kdy by mohlo být silně narušeno porozumění textu.

ABS, fond 2613, a. č. 63469, spis Františka Knora.

APS, fond Poslanci a senátoři Národního a Federálního shromáždění, inv. č. 1493, spis poslankyně Heleny Leflerové.

NA Praha, fond Ministerstvo vnitra I – referát L (MV I – ref. L.)

NA, MV-L, fond MV-L (Ministerstvo vnitra – Londýn)

NA Praha, fond Úřad předsednictva vlády – běžná spisovna

NA Praha, fond Sekretariát ÚV KSČ 1954–62

NA Praha, fond Sekretariát ÚV KSČ 1954 -62, sv. .95, arch. j. 109/13.

NA Praha, fond Zemský úřad 1918–1953

SOA Praha, fond Středočeský krajský národní výbor (1948) 1949–1990

SOA Praha – SOkA Kladno, fond Reálné gymnázium (Reálka) Kladno

SOA Praha – SOkA Kladno, fond Společnost pro obnovu Lidic (1909) 1946–1959 (1960).

SOA Praha – SOkA Kladno, fond MNV Lidice 1945–1990

SOA Praha – SOkA Kladno, fond MAV NF Lidice 1948–1953

SOA Praha – SOkA Kladno, fond ZO KSČ Společnosti 1948–1952

SOA Praha – SOkA Kladno, fond ZO KSČ Lidice 1966–1971

Soukromý archiv pana Antonína Nešpora

B. Orální pramen

Rozhovor s narátorkou A. B., uskutečněný 15. 8. 2015.

Narátorka mi také laskavě zapůjčila soukromý dopis Heleny Leflerové, 15. 8. 1945.

C. Periodika

Čechoslovák, 1943, 5, 11. 6.

Lidová demokracie, 1954, 10, 13. 5.

Mladá fronta, 1947, 3, 17. 8.; 1948, 4, 30. 4.

Národní osvobození, 1946, 17, 17. 5.

Obrana národa, 21. 7. 1948.

Pondělník, 1948, 1, 31. 5.

Práce, 1946, 2, 13. 6.; 1947, 3, 17. 6.

Pražský kraj, 1953, 5, 3. 6.

Rudé Právo, 1947, 27, 11. 6., 14. 6., 12. 10.; 1948, 28, 23. 5.; 1949, 29, 10. 4.

LEFLEROVÁ, Helena. Stalin je nesmrtelný. *Rudé právo*, 33, 1953, 8. 3..

Stráž severu, 1949, 5, 10. 6.

Svoboda, 1949, 59, 24. 6.

LEFLEROVÁ, Helena. Vrátila jsem se z New Yorku. *Svoboda*, 1958, 68, 23. 12.

Svobodně slovo, 1947, 3, 11. 6.

D. Použitá primární literatura

BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*. Praha: Společnost Edvarda Beneše, 1999. ISBN 80-86107-08-6

BENEŠ, Edvard. *Šest let exilu a druhé světové války*. Praha: Družstevní práce, 1946.

Projev prezidenta Edvarda Beneše v Lidicích dne 10. června 1945. Vydáno k 5. výročí vyhlazení Lidic. 1942–1947. Praha 1947.

DRTINA, Prokop. *A nyní promluví Pavel Svatý. Londýnské rozhlasové epištoly z let 1940–1945*. Praha: Melantrich, 1947.

FISCHL, Viktor. *Mrtvá ves*. Praha: Pax – František Hnyk, 1945.

HALAS, František. *V řadě, verše 1938–1948*. Praha: Nakladatelství František Borový, 1948.

HONS, Václav. *Krajina pro Tebe*. Praha: Práce, 1977.

HRUBÍN, František. *Básně*. Brno: Host, 2010. ISBN 978-80-7294-363-0.

KOLÁŘ, Jiří. *Vršovický Ezop (1954–57)*. Praha: Mír, 1956.

Košický vládní program. Praha. Nakladatelství Svoboda, 1974.

KŘELINA, František. *Každý své břímě: lidická tragédie o 7 větách s intermezzy, prologem a epilogem*. Praha: Vyšehrad, 1990. ISBN 80-7021-038-9

KŘIČKA, Petr. *Z díla*. (Ed. ZÁVADA, Vilém). Praha: Československý spisovatel, 1954.

LEFLEROVÁ, Helena: *Lidice, domov můj. Básně*. Praha: Společnost pro obnovu Lidic 1946.

MAHLER, Zdeněk. *Nokturno. 2.*, upr. vyd. Praha: Labyrint, 2011. ISBN 978-80-87260-23-4.

MAHLER, Zdeněk. *Muž, který přežil Lidice*. Brno, Jota, 2011. ISBN 978-90-7217-893-3.

MÁLKOVÁ, Jaroslava. *Klepání na dveře*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1979.

NEZVAL, Vítězslav. *Historický obraz*. Praha: Melantrich, 1945.

SEIFERT, Jaroslav. *Přilba hlíny*. Praha: Práce, 1946.

ŠIKTANC, Karel. *Heinovské noci. 2. vyd.* Praha: Mír, 1962.

E. Použitá sekundární literatura

Literatura

ANGEROVÁ, J. a Lubomír MLČOCH. *Pozastavte se, poutníci: sborník statí, myšlenek a názorů k 50. výročí lidické tragédie. Lidice 1942–1992*. Lidice: Concordia Pax, 1992.

BÁRTA, Milan et al. *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989: ministři a jejich náměstci*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2009. *Tváře moci*. ISBN 978-80-87211-25-0.

BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem*. Praha: Argo, 2015.

BUKAČOVÁ, Irena (ed.). *Pocťa Marii Uchytílové*. Nymburk: Vega-L 2009. ISBN 978-80-87275-14-6.

ČAPKA, František. *Odbory v českých zemích v letech 1918–1948*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. ISBN 978-80-210-4797-6.

ČERNÁ, Marie, CUHRA, Jaroslav a kol. *Prověrky a jejich místo v komunistickém vládnutí. Československo 1948–1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012. ISBN 978-80-7285-157-7.

FORMÁNKOVÁ, Pavlína, Petr KOURA, Martin VADAS, and Michal STEHLÍK. *Žádáme trest smrti!: propagandistická kampaň provázející proces s Miladou Horákovou a spol. :*

(*historická studie a edice dokumentů*). Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008. ISBN 978-80-87211-03-8.

HEUMOS, Peter, „*Vyhrňme si rukávy, než se kola zastaví*“. *Dělníci a státní socialismus v Československu 1945–1968*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006. ISBN 80-7285-075-X.

HRUŠKA, Petr. *Někde tady. Český básník Karel Šiktanc*. Brno: Host, 2010. ISBN 978-80-7294-377-7.

JANÁK, Jan, Zdeňka HLEDÍKOVÁ a Jan DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-709-1.

KALINOVÁ, Lenka. *Společenské proměny v čase socialistického experimentu – K sociálním dějinám v letech 1945–1969*. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1536-5.

KALINOVÁ, Lenka. *Východiska, očekávání a realita poválečné doby: k dějinám české společnosti v letech 1945-1948*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004. ISBN 80-7285-043-1.

KAPLAN, Karel. *Národní fronta 1945–1960*. Praha: Academia 2012. ISBN 978-80-200-2074-1.

KAPLAN, Karel (ed.). *StB o sobě. Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinu komunismu, 2002. ISBN 80-902885-9-6.

KAPLAN, Karel. *Proměny české společnosti (1948-1960)*. Část první. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 2007. ISBN: 978-80-7285-079-2

KONOPKA, Vladimír. *Zde stávaly Lidice*. Praha: Naše vojsko, 1962.

KYNCL, Vojtěch. *Lidice. Zrození symbolu*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2482-4.

Lidice! Očima pamětníků a autorů literatury faktu. Edice Přísně tajné! (Speciál: Lidice) Praha. Pražská vydavatelská společnost, 2007. ISBN 978-80-7250368-1.

MACKOVÁ, Jolana. – ULRYCH, Ivan: *Osudy lidických dětí*. Praha, V ráji 2003. ISBN 80-903163-9-5.

MACURA, Vladimír. *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*. 2. vyd. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1669-0.

MARIÁNKOVÁ, Jana a kol.: *Lidice 1942 – 2002. Soupis publikací, dokumentů a uměleckých děl v rešerších domácích a zahraničních institucí*. Libice nad Cidlinou, VEGA-L 2002. ISBN 80-7276-036-X.

MAYER, Françoise. *Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita*. Praha: Argo, 2009. ISBN:978-80-257-0151-5.

MOTL, Stanislav. *Cesty za oponu času. Ozvěny lidické noci*. Praha: Eminent, 2011. ISBN 978-80-7281-426-8.

PAVKA, Marek. *Kádry rozhodují vše! Kádrová politika KSČ z hlediska teorie elit: (prvních pět let komunistické vlády)*. Brno: Prius pro Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v Praze, 2003. ISBN 80-7285-034-2.

RAJLICH, Jiří. *Na nebi hrdého Albionu: válečný deník československých letců ve službách britského letectva 1940-1945*. 6. část. Cheb: Svět křídel, 2005. ISBN 80-86808-18-1.

SKLENIČKOVÁ, Jaroslava. *Jako chlapce by mě zastřelili--: příběh nejmladší lidické ženy*. 1.vyd. Editor Jana HAVLÍKOVÁ. Nymburk: Nakladatelství Vega-L, 2006. ISBN 978-80-87275-54-2. 2. dopl. vyd. 2012.

SKLENIČKOVÁ, Jaroslava. *Vzpomínky mě stále tíží*. Nymburk: Ivan Ulrych - Nakladatelství Vega-L, 2016. ISBN 978-80-88072-07-2.

RÁKOSNÍK, Jakub. *Sovětizace sociálního státu: Lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu v letech 1945–1960*, Praha: Filozofická fakulta UK, 2010. ISBN: 978-80-7308-303-8

STEHLÍK, Eduard. *Lidice. Příběh české vsi*. Praha: V Ráji 2004. ISBN 80-86758-13-3.

STEHLÍK, Eduard. *Lidická vzpomínání*. Praha: V Ráji, 2007. ISBN 978-80-86758-45-9.

ŠUSTROVÁ, Radka a Luba HÉDLOVÁ (eds.). *Česká paměť: národ, dějiny a místa paměti*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2411-4

VEBER, VÁCLAV. *Osudové únorové dny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. ISBN 9788071069416.

VEVERKOVÁ, Irena. *Kladno*. Praha – Litomyšl, Paseka, 2008. ISBN:978-80-7185-925-3

VEVERKA, Přemysl. *Jak se chodí do Lidic*. Nymburk: Nakladatelství Vega-L, 2008. ISBN 978-80-86757-90-2.

VEVERKA, Přemysl. *Poutníkův lidický průvodce*. Nymburk: Nakladatelství Vega-L, 2009. ISBN 978-80-86757-98-8

Studie a články

ASSMANN, Jan and John CZAPLICKA. Collective Memory and Cultural Identity. *New German Critique*. Cultural History/Cultural Studies, No. 65, (Spring - Summer, 1995), pp. 125-133. [cit. 5. 6. 2016] Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/488538>

BECHNEROVÁ, Pavla. Lidice jako nová obec. Se zaměřením na činnost Místního národního výboru Lidice. HUBÁLEK, Tomáš. (ed.). *Sborník ze IV. mezinárodní vědecké konference studentů doktorských studijních programů v oblasti společenských věd, Olomouc, 6. května 2015*. Praha: Epoque, 2015, s. 130–142. ISBN 978-80-7425-278-5.

BRENNER, Christiane, *Cesta k únoru. Teze k výzkumu soudobých dějin, Dějiny – teorie – kritika*, 2008, 5, (2), s. 215–230. ISSN 2464-5370.

DOBEŠ, Jan. Totalitarismus mezi teorií a ideologií. *Dějiny – teorie – kritika*, 2007, 4, (2), s. 183–218. ISSN 2464-5370.

FORMÁNKOVÁ, Pavlína. Kampaň proti „americkému brouku“ a její politické souvislosti. *Paměť a dějiny*, 2008, 1, s. 22–38. [cit. 3.3.2016] Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/0801-22-38.pdf>

HAVELKOVÁ, Hana. (De)centralizovaná genderová politika: Role Státní populační komise. In HAVELKOVÁ, Hana a Libora OATES-INDRUCHOVÁ. *Vyvlastněný hlas: Proměny genderové kultury české společnosti 1948–1989*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2015, s. 125–168. ISBN 978-80-7419-096-4.

HOBSBAWM, Eric. Introduction: Inventing Tradition. In HOBSBAWM Eric and Terence RANGER. *The Invention of Tradition*. Cambridge: The University Press, 1983, s. 1–14.

HOŘEJŠ, Miloš. Kladenská kolonie „Siedlung“ jako příklad politické instrumentalizace architektury. In SCHMELZOVÁ, Radoslava a Dagmar ŠUBRTOVÁ (eds.). *Kladno minulé i budoucí: sborník z mezioborové konference 15. 6. 2007*. Kladno: Občanské sdružení Arteum, 2007, s. 65–76.

HRNČÍŘOVÁ, Květa. Dostavba národní kulturní památky Lidice. *Slánský obzor*, 2007, 15, s. 130–135. ISSN:1214-3847

HRNČÍŘOVÁ, Květa. Barnett Stross a Lidice Shall Live. *Slánský obzor*, 2011 [vyd. 2012], 19, s. 79–87. ISSN:1214-3847

CHARVÁT, Jakub. Volby a komunistické Československo (v komparativní perspektivě). In: KÁRNÍK, Zdeněk, Jiří KOCIAN, Jaroslav PAŽOUT, Jakub RÁKOSNÍK (eds.). *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Svazek VII. ÚSD AV ČR a Dokořán, Praha 2010, s. 15–60. ISBN 978-80-7363-440-7.

CHRISTIAN, Michel. „Uplatňovat vedoucí úlohu strany“ : funkcionáři KSČ a SED ve výborech závodních organizací (od 50. do 70. let) », *Acta Universitatis Carolinae*, vol. 10, no 2, 2010, p. 47-68. ISSN 1213-4449.

JIRÁSEK, Zdeněk – Hana MALUROVÁ. K problematice centralizace a decentralizace správy v Československu po r. 1945. In: *Ústřední moc a regionální samospráva: 5.–7. října 1993*. Břeclav – Brno: SOA Břeclav, 1994, s. 427–432. ISBN:80-85048-52-3

KADEŘÁBEK, Josef a Zuzana SKOŘEPOVÁ. „Město sta komínů“. Snahy o ideologizaci urbánního prostoru města Kladna v padesátých a šedesátých letech 20. století. In: PETRÁŠ, Jiří a Libor SVOBODA (eds.), *Československo v letech 1954–1962*, Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015, s. 204-213. ISBN 978-80-87912-24-9.

KOLEJKA, Josef. Tradice národních výborů: (příspěvek ke vzniku národních výborů). In: *Sborník prací Filosofické fakulty brněnské university. Řada historická (C)*. Brno: Filosofická fakulta brněnské university. Roč. 3, č. 1 (1954), s. 101–104.

KOURA, Petr. „Byli to fašističtí vrazi podporovaní mezinárodním imperialismem.“ Proměny interpretace lidické tragédie po Únoru 1948 a její využití v komunistické propagandě. *Marginalia Historica*, 2012, 3 (2), s. 49–58.

KRAKOVSKÝ, Roman. Tábor vojny a tábor míru. Camera Obscura. *Dějiny a současnost* 2008, 6. [cit. 3. 3. 2016] Dostupné z: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2008/6/camera-obscura/clanek/>

KŘIVÁNEK, Vladimír. „Nová země“ Františka Hrubína versus "Stará země" Jana Zahradníčka. *Studia Moravica IV*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, s. 83–88. ISBN 80-244-1267-5.

- KUKLÍK, Jan. The Validity of the Munich Agreement and the Process of its Repudiation during the Second World War as Seen From a Czechoslovak Perspective. *Prague Papers on History of International Relations*, Praha, Institute of World History, 1998, sv. 2, s. 344–365.
- LION, Jindřich. Poslední lidický muž. Soutěžní esej pro soutěž SBS. In: *Soukromý archiv pana Antonína Nešpora*, Soutěž Svazu bojovníku za svobodu, 30. 8. 1966.
- MÁLKOVÁ Iva, Komentář. In HRUBÍN, František. *Básně*. Brno: Host, 2010, s. 347–426. ISBN 978-80-7294-363-0
- MÁLKOVÁ, Iva. Od Mrtvé vsi k Heinovským nocím. (Srovnání básnických skladeb Viktora Fischla a Karla Šiktance.) In „Zlatá šedesátá“ - *Česká literatura, kultura a společnost v letech táni, kolotání a ... zklamání*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2000, s. 280–288.
- MARKL, Jaroslav. Písně o lidické tragédii. *Český lid*, 1972, 59, (4), s. 225–228.
- MLATEČKOVÁ, Marie. Místní národní výbor Vážany Linhartské (Vážany nad Litavou) v prvních dnech své existence. In: *Vyškovský sborník: sborník Moravského zemského archivu v Brně, Státního okresního archivu Vyškov – Slavkov u Brna*, Moravský zemský archiv v Brně. Sv. 8, (2011), s. 285–292. ISBN 978-80-86931-38-8
- NEČASOVÁ, Denisa. Ženy vedou obec. Příspěvek k proměně pounorové československé společnosti. *Dějiny – teorie – kritika*, 2011, 8 (1), s. 60–72. ISSN 2464-5370
- NEČASOVÁ, Denisa. Organizace žen v letech 1945–1989. In: HAVELKOVÁ, Hana a Libora OATES-INDRUCHOVÁ (eds.) *Vyvlastněný hlas: Proměny genderové kultury české společnosti 1948–1989*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2015, s. 169–206. ISBN 978-80-7419-096-4.
- NIEMANN, Robert. Jak psát o Lidicích. / Wieüber Lidice schreiben? In *Literaturportal Bayern.de* [online] [Citováno 05.04.2016.] Dostupné z <https://www.literaturportal-bayern.de/blog?task=lpblog.default&id=185>
- NORA, Pierre. Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations*, 1989, 26, pp. 7-24. Dostupné také na www. <http://jstor.org>
- OLŠÁKOVÁ, Doubravka. Česká místa paměti mezi dědictvím a tradicí. *Dějiny – teorie – kritika*. 2012, 9, (2), s. 262–277. ISSN 2464-5370

PECKA, Josef. Revoluční národní výbory jako prostor pro místní elity. In KOUTSKÁ, Ivana a František SVÁTEK. *Politické elity v Československu 1918-1948*. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. Sv. 20. Praha, ÚSD AV ČR, 1994, s. 233–254.

PERNES, Jiří. Komunistická strana Československa v roce 1954. In: PETRÁŠ, Jiří a Libor SVOBODA (eds.) *Československo v letech 1954–1962*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015, s. 449–464. ISBN 978-80-87912-24-9

POHORSKÝ, Miloš. Jobovy noci Františka Hrubína. In: *Láska a život vždy pro mne jedno budou-- : k 100. výročí narození Františka Hrubína*. Praha: Památník národního písemnictví 42, (2010), s. 103-124. ISBN 978-80-85085-96-9.

STANĚK, T. a Adrian ARBURG. Organizované divoké odsuny? Úloha ústředních státních orgánů při provádění „evakuace“ německého obyvatelstva (květen až září 1945). *Soudobé dějiny*, 3–4/2006, s. 321–376. ISSN 1210-7050

ŠATAVA, Leoš. Lidická tragédie po 5 letech v lidové tradici. *Český lid*, 1979, 66 (4), s. 195–202.

ŠTĚPÁNKOVÁ, Pavla. Společnost pro obnovu Lidic, 1946–1959. *Časopis Matice moravské* 2008, 127, (1). ISSN 0323-052X.

ŠTROBLÍK, Vladimír. Vývoj místních a městských národních výborů na území České republiky (1945-1990). *Archivní časopis*. Praha: Archivní správa MV ČR, 2001, 1(2), s.73–90.

VACÍN, Luděk. „Zdrcení krutou ranou“ versus „zaplat'pánbůh, že už je po něm“: Smrt Klementa Gottwalda očima československé veřejnosti. In PETRÁŠ, Jiří a SVOBODA, Libor (eds.), *Osm let po válce: rok 1953 v Československu*. Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, ÚSTR, Praha 2014, s. 179–194. ISBN 978-80-87211-98-4.

VAŠÍČKOVÁ, Věnceslava. Úloha komunistů při prosazování politiky Národní fronty v ÚNV hl. města Prahy v letech 1945–1946. *Pražský sborník historický*. 1985, 18, s. 127–177.

VEVERKOVÁ, Irena. První padesátka školy z pohledu historika. In *Gymnázium Kladno, almanach ke 100. výročí školy*. Gymnázium Kladno, Kladno 2000, s. 8–33.

Vysokoškolské závěrečné práce

BOROVÍČKOVÁ, Hana. *Změna celkového rázu obce Lidice v důsledku zrušení stavební uzávěry*. Praha, 2009. Česká zemědělská univerzita v Praze, Fakulta životního prostředí, Katedra aplikované geoinformatiky a územního plánování.

HAVLŮJOVÁ, Gabriela. *Poválečný vývoj Lidic – pietní vzpomínky a život v nových Lidicích*. Praha, 2011. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin.

KULKOVÁ, Tereza. *Vyhlazení Lidic: proměny historické paměti po roce 1990*. Praha, 2014. Bakalářská práce. Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta mezinárodních vztahů, obor Politologie.

PAŘÍZKOVÁ, Simona. *Lidický kněz Josef Štemberka*. Praha, 2008. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Husitská teologická fakulta, Katedra církevních dějin a práva.

ŠTĚPÁNKOVÁ, Pavla. *Společnost pro obnovu Lidic (1945) 1946–1959*. Brno, 2006. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav.

F. Zákony

Vyhláška ministra vnitra č. 43/1945 Sb., o platnosti ústavního dekretu presidenta republiky ze dne 4. prosince 1944, č. 18 Úř. věst. čsl., o národních výborech a prozatímním Národním shromáždění.

Vládní nařízení č. 4/1945, o volbě a pravomoci národních výborů.

Zákon č. 28/1946 Sb., o úpravě stálých seznamů voličských.

Zákon č. 67/1946 Sb., o volbě do Ústavodárného národního shromáždění.

Zákon č. 187/1946 Sb., o zřízení Společnosti pro obnovu Lidic.

Vládní nařízení č. 188/1946 Sb., o Statutu Společnosti pro obnovu Lidic.

Zákon č. 225/1947 Sb., o myslivosti.

Zákon č. 208/1948 Sb., o některých opatřeních k obnově Lidic.

Zákon č. 213/1948 Sb., o úpravě některých poměrů na ochranu veřejných zájmů. Částka 75

Zákon č. 280/1948 Sb., o krajském zřízení.

Zákon č. 94/1949 Sb., o vydávání a rozšiřování knih, hudebnin a jiných neperiodických publikací.

Vládní nařízení č. 116/1949 Sb., o dalších přesunech ve veřejné správě.

Vládní nařízení č. 98/1951 Sb., o zrušení státních zastaváren.

Zákon č. 245/2000 Sb., o státních svátcích a dnech pracovního klidu.

G. Online zdroje

CIMBURKOVÁ, Tereza. *Život nejmladší lidické ženy*. [online]. [Cit. 11. 6. 2016] Dostupné z: <http://www.rodina21.cz/ne-obycejne-pribehy/clanky/ne-obycejne-pribehy/zivot-nejmladsi-lidicke-zeny>

Diplomatická zastoupení v Německu. Historie českého velvyslanectví. [online]. [Cit. 5.4. 2016] Dostupné z: http://www.mzv.cz/berlin/cz/o_velvyslanectvi/historie_naseho_zastoupeni_v_nemecku/diplomaticka_zastoupeni_v_nemecku.html

Řeč ministra zahraničních věcí Anthony Edena v Dolní sněmovně. 5. 8. 1942. [online]. [Cit. 13.03.2016] Dostupné z: http://hansard.millbanksystems.com/commons/1942/aug/05/united-kingdom-and-czechoslovakia#S5CV0382P0_19420805_HOC_12

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. [online]. [Cit. 13.03.2016]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/index.htm>

Videonahrávka svědectví bývalého terezínského vězně Viktora Laše, který byl členem tohoto komanda. [online]. [Cit. 13. 03.2016] Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=QKaazmSEpCo>.

Zřizovací listina Památníku Lidice, p. o. [online]. [Cit. 5. 4. 2016] Dostupné z: http://www.lidice-memorial.cz/fileadmin/user_upload/dokumenty/Zrizovaci_listina_2.pdf

Zpravodaj Obecního úřadu Lidice. [online]. [cit. 15. 3. 2016] Dostupné z: <http://www.obec-lidice.cz/zpravodaje-ou-lidice>.

Český svaz bojovníků za svobodu. [online]. Dostupné z <http://www.csbslidice.cz>,

Občanský spolek Lidice. [online]. Dostupné z: <http://lidice.cz/>

Obec Lidice. [online]. [cit. 15. 3. 2016] Dostupné z. <http://www.obec-lidice.cz/>

Spolek pro vybudování památníku Josefa Horáka a Josefa Stříbrného v Lidicích. [online]. [cit. 15. 3. 2016] Dostupné z <http://www.horakstribny.cz/>

SEZNAM PŘÍLOH

- Příloha č. 1a–d *Básně k Lidicím ak. sochařky Marie Uchytlové*
otištěné s laskavým svolením její dcery paní Sylvie Klánové.
- Příloha č. 2 *Přijetí členství ve Společnosti pro obnovu Lidic špkt. Josefem Horákem,*
SOkA Kladno, SPOL, k. č.2, inv. č. 10, Členové správního výboru
- Příloha č. 3 *Vyrozumění špkt. Josefu Stříbrnému o členství a o zamítnutí žádosti nároku na dům v nových Lidicích, 14. 4. 1947.*
SOkA Kladno, SPOL, k. č.2, inv. č. 10, Členové správního výboru
- Příloha č. 4 *Žádost Heleny Maruščákové o rodinný dům v Lidicích*
SOkA Kladno, SPOL, k. č. 25, inv. č 149
- Příloha č. 5 *Koncept rezoluce lidických žen ve věci potrestání Milady Horákové a spol.*
SOkA Kladno, fond MAV Lidice, k. č. 1, neinventarizovaný